

ANUL XVII. — FASC. 39.

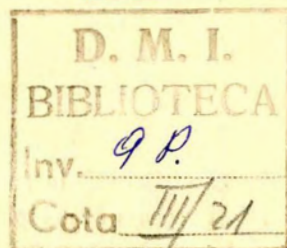
IANUARIE — MARTIE, 1924.

BULETINUL

COMISIUNII

MONUMENTELOR ISTORICE

PUBLIICAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

1 9 2 4

RAMURI / INSTITUT DE ARTE GRAFICE / S. A. / CRAIOVA

<http://patrimoniul.gov.ro>

COMISIUNEA MONUMENTELOR ISTORICE

PREȘEDINTE: N. IORGA

MEMBRII: P. ANTONESCU, G. BALȘ, GR. CERKEZ, AL. LĂPĂDATU, C.
MOISIL, V. PÂRVAN, PR. N. POPESCU, AR. VERONA, M. SUȚU

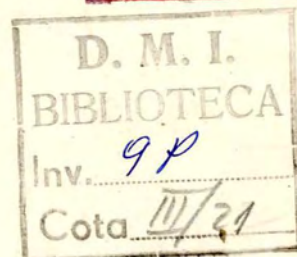
CUPRINSUL

TEXT

	Pag.
L. Bréhier: Artă română	1
N. Iorga: Picturi și obiecte de artă din Biserica Șcheilor Brașovului	8
Virg. Drăghiceanu: Casa Cantacuzinilor din Măgureni	12
C. Moisil: Monete găsite la Măgureni	45
R. Vlădescu-Vulpe: Raport asupra săpăturilor de la Piscul Coconilor	46
Text francez	49

ILUSTRĂȚII:

	Pag.		Pag.
<i>Picturi și obiecte de artă din biserica Șcheilor Brașovului</i>			
1. Picturi din paraclisul din stânga	8	27. Balustradă din foișorul de Sud	30
2. Sîrănă	9	28. Vedere în camerele turnului, (ascunzătoarea, ca- merele parterului I, J, loggia și camerele din etajul II), cu urma unei coloane de zid de lângă contrafort	31
3. Uși împărătești din paraclisul din dreapta	10	29. Vedere în scara etajului S ₄ (dreapta)	32
4. Uși împărătești din paraclisul din stânga	10	30. Zugrăvelile camerei C	32
5. Pictură din paraclisul din dreapta	10	31. Vedere înainte de săpături, asupra camerelor turnului A, I, J	33
6. Icoană din tinda cea mică	10	32. Vedere după săpături, asupra aceluiași camere de la fig. No 31	34
7. Ferecături de evanghelie	11	33. Stucatură în camera B	34
<i>Casa Cantacuzinilor din Măgureni</i>		34. Vedere asupra camerei turnului K L (etaj I și II)	35
1. Stema Cantacuzinilor. Fragment de candelabru aflat în săpături	12	35. " " " " H	33
2. Fragment din pisanăa casei	14	36. Stucaturile camerei B	36
3. Portalul paraclisului cu pisanăa	14	37. Detaliu din fața de Sud	37
4. Clitorii paraclisului. Frescă la ușa de intrare	16	38. Vedere în camerele N. U. X după facerea să- păturilor	38
5. Clitorii paraclisului Frescă pe zidul de Nord	17	39. Vedere asupra camerelor U V. Z înainte de săpături	38
6. Vederea spre Nord-Vest cu intrarea în pivniță	18	40. Interiorul paraclisului	39
7. Vedere spre Nord-Est	18	41. Fereastră de pivniță	39
8. Casa din Măgureni: Pivnițele	19	42. Fereastră paraclisului	39
9. " " " " Detalii din colțul Nord-Est	20	43. Vase găsite în săpături (cel din stânga persan) de Mu-	40
10. Vedere din camera C.	21	44. " " " " rano, cel din dreapta turcesc"	41
11. Vedere din sala D	22	45. Teracote din 1697, găsite în săpături	41
12. Vedere spre ușa camerei K. L'. (etaj) înainte de săpături	23	46. Teracote găsite în săpături	41
13. Vedere spre ușa camerei K. L și ascunzătoarea K. L. după săpături	23	47. Piatră în Biserică	41
14. Ușa spre ascunzătoarea K. L. cu meurtrieră	24	48. Temelia foișoarelor de pe latura sudică	43
15. Interior în ascunzătoare la K. L	24	49. Temeliile foișorului S ₁	43
16. Vedere în sala parterului D. și spre scara eta- jului S ₄	25	50. Ascunzătoarea camerei turnului J	43
17. Casa Măgureni. Vedere din spre Sud, camerele Y, U, N, F, E (v fig 19)	27	51. În timpul săpăturilor din antreu	43
18. Măgureni. Planul pivniței Sc.—0 0023—1 00 m.	28	52. Stucaturi din camera A. Detaliu din mijlocul stucaturii fig. 36	44
19. " " " " parterului Sc—0.0023—1 00 m	28	53. Stucaturi din camera N.	44
20. Paraclisul din Măgureni: Tâmplă, partea inferi- oară	29	54. " " " " R.	44
21. Paraclisul din Măgureni Tâmplă, partea supe- rioară	29	55. " " " " B	44
22. Planul etajului I-lu	30	56. Prăsele de cuțite	44
23. Balustru de la scara de Sud	30	57. Fierăria găsită în săpături	44
24. Antablemente din coloanele foișorului de Sud	30	58. Lulele găsite în săpături	44
25. Balustru de la scara de Sud	30	59. Cadru de piatră al ușii găsit în săpături	45
26. Coloană din foișorul de Sud	30	<i>Piscul Coconilor</i>	
		1. Schița săpăturilor arheologice	48

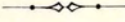

BULETINUL
COMISIUNII
MONUMENTELOR ISTORICE

1 9 2 4

MINISTERUL CULTELOR ȘI ARTELOR

MINISTRU: AL. LĂPĂDATU

COMISIUNEA MONUMENTELOR ISTORICE

PREȘEDINTE: N. IORGA

Membri : P. ANTONESCU, G. BALȘ, GR. CERCHEZ, AL. LĂPĂDATU,
V. PÂRVAN, PR. N. POPESCU, AR. VERONA, M. SUȚU.

Secretar-Director: VIRGILIU N. DRĂGHICEANU

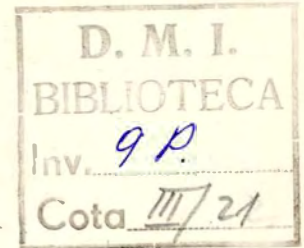

REDACȚIA :

SECRETARIATUL COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE

BUCUREȘTI — STRADA GENERAL BERTHELOT No. 26 — BUCUREȘTI

BULETINUL
COMISIUNII
MONUMENTELOR ISTORICE

PUBLICAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

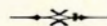
ANUL XVII

TABLA DE MATERII

PE

ANUL AL ȘAPTESPREZECELEA

1 9 2 4

TEXT:

1. Articole.

Pagina

Balș G. — Biserica Mirăuți din Suceava	169
Brătulescu V. — Biserica din Grădiștea-Vlașca	174
Brătulescu V. — Clitoriile lui Mișă Anastasievici: Biserica din Clejani-Vlașca și cea din Brânceni- Teleorman	187
Bréhier L. — Artă română	1, 51
Bulat T. G. — Mănăstirea Berislăvești, jud. Argeș	76
Constantinescu N. A. — Biserici și mănăstiri din județul Buzău	141, 188
Drăghiceanu V. — Casa Cantacuzinilor din Măgureni	12
Drăghiceanu V. — Biserica Spirea-Veche din București	58
Drăghiceanu V. — Câteva note asupra Curții-Arse	66
Drăghiceanu V. și Arh. P. Demetrescu. — Schitul Brădetul, Argeș	68
Drăghiceanu V. — Câteva note asupra bisericilor din Târsor	75
Dunăreanu-Vulpe Ecaterina — Chestința Bastar- nilor, în legătură cu piatra sepulcrală de la Dra- gomirna	177
Florescu Gr. — Noi descoperiri arheologice la Sei- menii-Mari	89
Ghika-Budești N. — Biserica Golia. Descriere arhi- tectonică	128
Giurescu C. C. — O biserică a lui Vlad Țepeș la Târsor	74
Iorga N. — Picturi și obiecte de artă din Biserica Șcheilor Brașovului	8
Iorga N. — Mănăstirea din Vălenii de Munte	99
Karadja C. I. — Două vederi ale palatului din Bu- curești	65
Moșil C. — Monete găsite la Măgureni	45
Nedioglu Gh. — Stavropoleos	147
Olszewski G. — O spadă din veacul al XIV-lea	79
Panaitescu P. P. — O stampă reprezentând o solie a lui Alexandru Lăpușneanu	76
Teodoru Arh. H. G. — Descriere arhitectonică a Bisericii Spirea-Veche	59
Vlădescu-Vulpe Radu. — Raport asupra săpăturilor de la Piscul-Coconilor	46
Vlădescu-Vulpe Radu. — Regimul Mostiștea-Călărași	80
Zolla Sever. — Mănăstirea Golia	107, 185

2. Comunicări.

Drăghiceanu V. — Miniaturi din timpul lui Ștefan cel Mare, Biserica Brezoarele-Brailoiu-Dâmbovița, Bise- rica Drugănești-Ilfov	93
Drăghiceanu V. — Filipeștii de Târg-Prahova, Sasenii- Noi, Gura-Nisicov-Buzău, Biserica Izvoranul-Buzău	94
Drăghiceanu V. — Cocorăști-Prahova, Măglași-Vâlcea, Biserica Bolintinul-din-Vale, Ilfov	192

3. Necrolog.

Pagina

Arhitecții G. Lupu și M. Zagoritz	91
Dr. C. I. Istrati și C. C. Arion	143

4. Text francez.

Balș G. — L'église de Mirautz	193
Brătulescu V. — L'église de Grădiștea-Vlașca	193
Brătulescu V. — Les fondations religieuses de Mișă Anastasievich (L'église de Clejani-Vlașca et celle de Brânceni-Teleorman).	194
Bréhier L. — L'art romain	49
Constantinescu N. A. — Églises consensés du district de Buzău	194
Drăghiceanu V. — La maison des Cantacuzènes de Măgureni	49
Drăghiceanu V. — Église de Spirea-Veche (Saint Spiridon l'Ancien)	95
Drăghiceanu V. — Quelques notes sur le Palais «Curtea Arsă»	95
Drăghiceanu V. — Le monastère de Brădet	96
Dunăreanu-Vulpe Ecaterina — La question des Bas- tarnes en rapport avec la pierre sépulcrale de Dra- gomirna	193
Florescu Gr. — Découvertes archéologiques à Sei- menii-Mari	98
Ghika-Budești N. — Le monastère de Golia-Étude architectonique	146
Giurescu C. C. — Églises de Târsor	96
Iorga N. — Peintures et objets d'art de l'église des Șchei à Brașov	49
Iorga N. — Le monastère de Vălenii-de-Munte	145
Karadja C. I. — Deux vues du vieux palais de Bu- curești	95
Nedioglu Gh. — L'église Stavropoleos	193
Olszewski G. — Une épée du XIV ^e siècle	96
Panaitescu P. P. — Une estampe représentant une am- bassade du prince Alexandre Lăpușneanu	96
Teodoru Arh. H. G. — Église de Spirea-Veche (Saint- Spiridon l'Ancien)	95
Vlădescu-Vulpe Radu. — Compte rendu sur les fouilles de Piscul Coconilor	49
Vlădescu-Vulpe Radu. — Compte rendu du relevé archéologique des régions Mostiștea et Călărași	97
Zolla Sever — Le monastère de Golia. Esquisse his- torique	145

Ilustrații.

Picturi și obiecte de artă din biserica Șcheilor Brașovului.

1. Picturi din paradisul diavolului	8
2. Strună	9

3. Uși împărătești din paraclisul din dreapta	40
4. Uși împărătești din paraclisul din stânga	40
5. Pictură din paraclisul din dreapta	40
6. Icoană din tinda cea mică	40
7. Ferecături de evanghelie	41

Casa Cantacuzinilor din Măgureni.

1. Stema Cantacuzinilor. Fragment de cadelabru aflat în săpături	42
2. Fragment din pisania casei	44
3. Portalul paraclisului cu pisania	44
4. Clitori paraclisului. Frescă la ușa de intrare	46
5. Clitori paraclisului. Frescă pe zidul de Nord	47
6. Vedere spre Nord-Vest cu intrarea în pivniță	48
7. Vedere spre Nord-Est	48
8. Casa din Măgureni: Pivnițele	49
9. Casa din Măgureni: Detalii din colțul Nord-Est	20
10. Vedere din camera C.	21
11. Vedere din sala D.	22
12. Vedere spre ușa camerei K'. L. (etaj), înainte de săpături	23
13. Vedere spre ușa camerei K'. L. și ascunzătoarea K. L. după săpături	23
14. Ușa spre ascunzătoarea K. L. cu meurtrieră	24
15. Interior în ascunzătoare K. L.	24
16. Vedere în sala parterului D. și spre scara etajului S ₄	25
17. Casa Măgureni. Vedere din spre Sud, camerele Y, U, N, E, F (V. fig. 49).	27
18. Măgureni. Planul pivniței Sc. 0.0023—1.00 m.	28
19. » » parterului Sc. 0.0023—1.00 m.	28
20. Paraclisul din Măgureni: Tâmpla, partea inferioară.	29
21. Paraclisul din Măgureni: Tâmpla, partea superioară.	29
22. Planul etajului I-in	30
23. Balustră de la scara de Sud	30
24. Antablamente din coloanele foisorului de Sud	30
25. Balustră de la scara de Sud	30
26. Coloană din foisorul de Sud	30
27. Balustradă din foisorul de Sud	30
28. Vedere în camerele turnului, (ascunzătoare, camerele parterelor I, J. Loggia și camerele din etajul II), cu urma unei coloane de zid lângă contrafort	31
29. Vedere în scara etajului S ₄ (dreapta)	32
30. Zugrăvelile camerei C.	32
31. Vedere înainte de săpături, asupra camerelor turnului A, I, J	33
32. Vedere după săpături, asupra acelor camere de la fig. No. 31	34
33. Ștucatură în camera B	34
34. Vedere asupra camerei K. L. (etaj I și II)	35
35. Vedere asupra camerei II	35
36. Ștucaturile camerei B.	36
37. Detaliu din fațada de Sud	37
38. Vedere asupra camerelor N, U, X, după facerea săpăturilor	38
39. Vedere asupra camerelor U, V, Z înainte de săpături.	38
40. Interiorul paraclisului	39
41. Fereastră de pivniță	39
42. Fereastră paraclisului	39
43. Vase găsite în săpături (cel din stânga persan)	40
44. Vase găsite în săpături (cel din stânga de Murano, cel din dreapta turcesc)	41
45. Teracote din 1697, găsite în săpături	41
46. Teracote găsite în săpături	41
47. Piatră în biserică	41
48. Temelia foisorului de pe latura sudică	43
49. Temelia foisorului S ₁	43
50. Ascunzătoarea camerei turnului J	43
51. În timpul săpăturilor din antreu	43
52. Ștucaturi din camera A. Detaliu din mijlocul ștucaturii, fig. 36	44
53. Ștucaturi din camera N.	44
54. » » » R.	44
55. » » » B.	44
56. Prăsele de cutite	44
57. Fierăria găsită în săpături	44
58. Lulele găsite în săpături	44
59. Cadru de piatră al ușii găsit în săpături	45

Piscul Coconilor.

1. Schița săpăturilor arheologice	48
---	----

Biserica Spirea-Veche din București

1. Vedere spre Nord-Vest	58
2. În vechea-i formă	59
3. În forma actuală	59
4. Plan, fațade și secții	61
5. Interior, vedere spre naos	60
6. Interior, vedere spre lămpă	62
7. Perspectivă axonometrică	63

Palatul din București.

1. Interior din palatul domnesc în 1793, după The Collections of Sir Robert Ainslie	65
2. Palatul din București	67

Curtea Arsă.

3. Planul de situație al Curții Arse și Mănăstirii Mihai-Vodă, după Boroczyn	67
--	----

Schitul Bradeful, Argeș.

1. Vedere spre Sud	68
2. Vedere spre Est	70
3. Vedere în pridvor	69
4. Pisania zugrăvită	71
5. Portretul clitorilor, Mircea-Vodă și Mara Doamna	71
6. Icoana Înălțării	72
7. Icoana lui Hristos	72
8. Vedere generală	73
9. Planul	73
10. Secție longitudinală	73

Târșor.

1. Pisania Bisericii din deal	74
2. Biserica din deal	75
3. Biserica din vale	75

O stampă reprezentând o solie a lui Alexandru Lăpușneanu.

1. Spadă din veacul al XIV-lea găsită la Curtea de Argeș	79
--	----

Regiunea Mostiștea-Călărași.

1. Harta regiunii Iezerului Mostiștei	81
2. Harta regiunii Călărași	83

Mănăstirea Vălenii-de-Munte, Prahova.

1. Mănăstirea Vălenii-de-Munte	99
2. Liturghier din secolul al XVI-lea	100
3. Mănăstirea Vălenilor-de-Munte, de Begenau, din 1860, și Biserica Filip de Preziosi	101
4. Crucea lui Ghenadie de Argeș	102
5. Altă cruce din secolul XVI—XVII-lea	102
6. Întăii clitori	102
7. Vechea strană sculptată	103
8. Inscripția din recolul al XVIII-lea și ușile sculptate	103
9. Clitori noi	104
10. Casa lui Mărza din Vălenii-de-Munte	105
11. Icoane pe fond de aur	105
12. Candele din secolul XVII—XVIII-lea	106

Mănăstirea Golia din Iași.

1. Pisania bisericii	107
2. Clitori bisericii	110
3. Perspectivă generală	111
4. Clitori bisericii	112
5. Zidurile cetății cu turnurile de colț	113
6. Biserica. Vedere spre Nord	115
7. Biserica. Vedere spre Sud	117
8. Casă veche (vistiria)	118
9. Picturi interioare în biserică	119
10. Picturi interioare în biserică	123

11. Planul cetății	128
12. Portalul bisericii	129
13. Planul bisericii	130
14. Secție prin naos	130
15. Secție longitudinală	131
16. Picturi interioare în biserică	132
17. Biserica	133
18. Fațada spre Apus	134
19. Secție prin tindă	134
20. Vedere asupra cetății interioare	135
21. Intrarea sub turnul cetății	135
22. Picturi interioare în biserică	137
23. Clopotnița mănăstirii	138

Biserici și mănăstiri din județul Buzău.

1. Biserica Bradu-Tisău	139
2. Radu Vel Comisul	139
3. Mihalcea Vel Vornic Căndescu	139
4. Jupâneasa Neaga	139
5. Moise Vel Spătarul	139
6. Biserica Ciula	140
7. Tănușe Vătaf	140
8. Biserica Siliciei de Sus	140

Stavropoleos.

1. Forma primitivă a bisericii Stavropoleos fără pridvor și fără sămuri	148
2. Pisania bisericii Stavropoleos	149
3. Ioanichie cu trații săi, Păuait și Nicolae	150
4. Nicolae Mavrocordat cu Doamna Smaranda și Domnița Maria. În fața lor, dela dreapta spre stânga copiii: Constantin, Iancu, Sultanița, Alexandru și Smărăndita	151
5. Marele Cămaras Ioan cu fiul său Nicolachi	152
6. Daniil, Mitropolitul Ungrovlahiei	153
7. Serdarul Grigorașcu Greceanu cu soția sa Iliea și copiii Ionită și Constantin	154
8. Marele Căpitan Atanasie cu soția sa Elena și fiul lor Alexandru	155
9. Jupăniță zugrăvită în glăful din stânga al intrării	156
10. Dumitrachi și Gheorgachi, doi tineri feciori de boieri, zugrăviți în glăful din dreapta	157
11. Fațada de Miazăzi a bisericii Stavropoleos, înainte de restaurare, lucrată de arhitectul I. Mincu, în 1899.	158

12. Crăpătură provenită din cauza lipsei unei legături organice între absida laterală din dreapta și trupu dreptunghiular al bisericii. (Fotografie luată în timpul lucrărilor de restaurare)	159
13. Vederea coloanelor ce despart tinda femeilor de naos.	160
14. Scaunul domnesc și cel arhieresc	161
15. Pomeziul ctitorilor în proscomidie	162
16. Piatra de pe mormântul lui Ioanichie	163
17. Piatra de pe mormântul Postelnicului Constantin Băjescu, fiul Fierii Logofătul, mort la 4 Novembre 1728 (7237) și înmormântat în Mănăstirea Stavropoleos.	164
18. Mănăstirea Stavropoleos în 1846 (După desenele lui Begenau)	165
19. Mănăstirea Stavropoleos în 1860	166
20. Vederea pridvorului înainte de restaurare	167
21. Biserica Stavropoleos, după restaurare	168
22. Parapet sculptat în piatră la pridvorul bisericii	

Biserica Mirăuți din Suceava.

1. Vederea bisericii Mirăuți, înainte de restaurare	169
2. Plan (după Romstorfer)	170
3. Secție longitudinală (după Romstorfer)	170
4. Biserica Aron-Vodă	171
5. Cetățuia	171
6. Tutana	172
7. Biserica Sf. Împarați din Târgoviște	173
8. Biserica din Coeni	173

Biserica din Grădiștea-Vlașca.

1. Vistierul Bunea Grădișteanu cu soția sa Grăjdana, ctitorii bisericii din Grădiștea	174
2. Vistierul Bunea Grădișteanu ctitorul bisericii din Grădiștea	175

Biserici și mănăstiri din județul Buzău.

1. Biserica din Aluniș	188
2. Piatră din Aluniș	188
3. Piatră din Aluniș	188
4. Schitul Fundătura, văzut dinspre altar	189
5. Schitul Fundătura	189
6. Biserica Cărnău	189

Arta, care s'a dezvoltat în evul mediu în principalele Munteniei și Moldovei era desigur departe de a fi necunoscută în Franța, însă atenția istoricilor nu fusese atrasă decât asupra impozantelor edificii din Argeș și din Iași și asupra câtorva capo-d'opere de artă decorativă. Pictura, care ocupă un loc atât de mare în decorațiunea bisericilor, nu fusese nici odată studiată și nu se știa aproape nimic despre dezvoltarea organică a artei muntene și moldovene, despre origina sa, despre înrâuririle străine asupra ei și despre lunga sa persistență în plină perioadă modernă. Pe când arta sârbească dispărea la sfârșitul veacului al XV-lea, arta română, ca și arta rusă, se pare că prelungește tradițiunea medievală până la mijlocul veacului al XVIII-lea.

Se datorește deci mult d-lui N. Iorga, care cunoaște atât de admirabil, nu numai istoria țării sale, dar și pe aceea a întregului Orient balcanic, de a fi întreprins asupra artei române studiul sistematic care lipsia până astăzi, și de a-l fi publicat în Franța, care nu poate rămânea nepăsătoare la nimic din ceea ce atinge istoria politică și artistică a orientului medieval. Un membru al Comisiunii Monumentelor Istorice din România, d-l G. Balș, a completat descrițiunile atât de interesante ale d-lui Iorga printr'un studiu tehnic al dezvoltării arhitecturii moldovene.

Această carte va fi pentru arheologi o adevărată revelație, nu numai prin ansamblul minunat de fapte și de date precise pe care d-l Iorga le-a putut întruni, dar și prin mulțimea și frumuseța ilustrațiilor cari constituiesc un tot cum nu se văzuse până acum, un mănușiu de monumente românești aparținând tuturor tehnicilor și tuturor epocilor. Și ceea ce mă-

rește încă interesul istoric al acestor opere, este faptul că aproape toate, fie ele edificii, fie picturi sau lucrări de artă decorativă, pot fi datate în mod precis și că se cunosc numele unui mare număr dintre artiștii cari le-au executat. D-l Iorga a prezentat, prin urmare, dezvoltarea artei române în însuși cadrul istoric care explică nașterea ei și principalele ei etape.

Citiitorii puțin familiarizați cu istoria română se vor putea plânga că nu le-au fost date în totdeauna precisiuni indispensabile asupra personajilor cărora li sunt datorite aceste monumente: o tabelă cronologică sumară, la sfârșitul volumului, ar fi fost utilă, de asemenea și o bibliografie sistematică, ale căror elemente există de altfel în notele referitoare.

Acestea sunt lipsuri ușor de completat, dar înainte de toate se datorește recunoștință d-lui Iorga de a fi întrunit toate mărturiile originale, ale cronicilor, ale documentelor din arhive și din inscripții foarte numeroase cari permit a cunoaște datele monumentelor și împrejurările înființării lor.

De altfel, cel mai bun mijloc de a arăta toată valoarea acestei lucrări este de a rezuma concluziile ce rezultă din ea și de a pune în evidență cunoștințele noi pe cari ni le aduce asupra istoriei artistice a peninsulei balcanice.

I

Trebuește constatat mai întâi că împărțirile cronologice obișnuite ale istoriei artelor nu se aplică României. Artă medievală se prelungește aici până în mijlocul veacului al XVIII-lea, și, înainte de această epocă, abia se disting ceva înrâuriri, foarte superficiale, de ale Renașterii.

Pe de altă parte, se știe că, cu toate că sunt locuite de acelaș neam, cele două principate

ale Munteniei și Moldovei au fost despărțite din punct de vedere politic, afară de rare intervale, și această dualitate se constată și în istoria arhitecturii lor. Precum în Franța, în epoca romanică, se disting școli regionale ale căror monumente prezintă adeseori contraste destul de accentuate, tot astfel în țările Dunării de jos a existat o școală muntenească și o școală moldovenească, cari au fiecare tendințele lor foarte particulare și dovedesc înrâuriri diferite.

Muntenia apare, cea d'întâi, în ultimii ani ai veacului al XIII-lea, însă abia după izbânda lor asupra Ungurilor, în 1330, Muntenii își consolidează independența lor și, la cererea principelui Alexandru, patriarhul din Constantinopol întemeiază în 1359 prima biserică metropolitană a Munteniei.

Însă, la această epocă, există deja pe malul drept al Dunării o școală de arhitectură sârbească, care se străduia să combine modelurile sale tradiționale de construcție cu tipul bizantin de biserici „în formă de cruce greacă”¹.

Cele mai vechi biserici muntene reproduc aproximativ aceleași dispozițiuni. La Curtea de Argeș, mica biserică Sîn-Nicoară (Sfântul Nicolae), astăzi ruinată, cuprindea o navă unică fără transept, ca și cele mai vechi biserici din Rascia. Acest plan necunoscut artei bizantine pare absolut original al peninsulei balcanice. În acelaș oraș, o a doua biserică, închinată Sfântului Nicolae, există încă, și datează, după cronicile românești, cel puțin dela sfârșitul veacului al XIII-lea². Ea prezintă planul bizantin al bisericii în formă de cruce greacă, cu un nartex, un naos acoperit cu o cupolă și pe care o proptesc la nord și la sud nave secundare, mai joase, în sfârșit altarul cu trei abside. Însă, dacă în exterior forma crucii este bine desemnată, se constată că cupola iese dintr'un masiv pătrat care acopere pandantivii și acest masiv, cu totul străin construcțiunii bizantine, este sufi-

cient pentru a stabili înrudirea acestei biserici cu acelea din Rascia (Serbia) și chiar din Macedonia. Tot astfel este și apareiajul alternat de pietre și de cărămizi, însă, pe când, în Serbia, ornamentația sculptată, datorită înrâuririi școalei lombarde, prin intermediul Dalmației, acopere bisericile cu podoaba sa, ea lipsește la Biserica Domnească, care nu are alt decor decât admirabilele fresce cari acopăr bolțile sale.

Astfel arhitectura muntenească a cunoscut tradiția artistică din Bizanț prin intermediul Serbiei, și înrâurirea sârbească este, de altfel, dovedită prin mărturii istorice sigure: stabilirea în Muntenia pe la 1374 a călugărului sârb Nicodim din Prilep, care, cu sprijinul principilor Vladislav și Mircea-cel-Mare, întemeiază mai multe mănăstiri; fundații analoage, la începutul veacului al XVI-lea, de către Radu și cei cinci frați ai săi, represintanți ai unei familii de boieri în relații strânse cu Serbia; construcția în 1517 a splendidei biserici episcopale din Argeș de către principele Neagoe, amicul lui Nifon, patriarhul sârb depus.

Din aceste fundațiuni, unele au dispărut sau au fost desfigurate prin restaurări, însă, pe cât putem judeca, după starea lor actuală, sau după frescele represintând pe fundatorii oferind modelele acestor edificii, toate au trăsăturile esențiale ale bisericilor sârbești, și în special masivul pătrat, necunoscut artei bizantine, însă, adeseori, întrebuițat în arhitectura romanică din Occident, și pe care sunt așezate turlele. Biserica din Tismana, întemeiată de călugărul Nicodim, a păstrat și portalul său boltit și ornamentat cu fleuroane sculptate cu gingășie, cum se văd și în Rascia, în epoca lui Ștefan Nemanja; pe nartexul său se înalță o turlă cu mai multe etaje în retragere, a cărei origină este analoagă.

Bisericile muntene nu sunt, de altfel, copiile servile ale construcțiunilor sârbe. Ele nu reproduc toate detaliile acestora, cum sunt cornișele cu frise lombarde, ori sculpturile iconografice ale portalelor. Apoi, tipul sârbesc, odată stabilit în Muntenia, s'a dezvoltat într'un

¹ G. Millet, *L'ancien art serbe*.

² Vezi Tafrali, *Les fresques de l'église de Courtea-de-Argeș*, Monuments Piot, t. XXIII, 1919 și G. Millet, *Art serbe*, p. 51.

Nu apăruse încă, pentru a rectifica această eroare, Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice consacrat „*Curții Domnești din Argeș*” (N. R).

mod original. Aceasta se poate vedea la frumoasa biserică a Dealului, întemeiată în 1499 de către principele Radu pentru a servi drept necropolă dinastiei sale. Ea este construită în piatră fără niciun amestec de cărămidă. Nartexul ei este acoperit cu două turle cu cupole rotunjile, așezate pe un masiv dreptunghiular comun, pe care îl domină, de la înălțime, turla centrală foarte ridicată. Fațadele sunt împodobite cu o îndoită serie de arcaturi oarbe, separate printr-o cornișă foarte proeminentă și stampilată cu aceste discuri de piatră sculptată numite „omphaloi” care ornamează atât de des fațadele sârbești.

Însă, din toate aceste construcțiuni, una din cele mai importante care s'a păstrat este biserica episcopală din Argeș, fundată în 1517 de către principele Neagoe (Basarab al IX-lea, 1512 — 1521). Prin planul ei, un nartex pătrat, urmat de o încăpere în formă de treflă, ea amintește bisericile sârbești din regiunea Moraviei și în special pe aceea a principelui Lazăr, ridicată pe la 1380 la Crușevaș. Dar, dacă elementele sunt aceleași, toate detaliile sunt diferite. Nartexul bisericii din Argeș, destinat a adăposti morminte, este mai mare de cât biserica, propriu-zisă: cupola care-l încoronează este susținută de douăsprezece coloane formând un pătrat. Masivul dreptunghiular, în care trei laturi sunt ocupate prin abside, formează o ieșitură abia simțită, pe când în bisericile din Muntele Athos, de unde acest plan s'a răspândit în Serbia, și la Crușevaș el arată între cele trei abside o ieșitură foarte pronunțată. În exterior se găsesc iarăși câteva elemente sârbești, masivele pătrate cari susțin turlele, profilele în formă de frânghii cari despart fațadele în două registre, rosațele fin sculptate cari ornamează arcadele oarbe. În schimb, câte detalii cu totul noi: biserica întreagă se înalță pe un soclu cu profile pronunțate, cari dau impresia solidității; la partea inferioară ferestrele dreptunghiulare, împerechiate, sunt înconjurate de o adevărată broderie de piatră și o frisă cu trei rânduri de sculpturi asămănătoare ornamează cornișa; în sfârșit, patru turle ridicate și de înălțimi diferite încoronează

edificiul; acela de pe partea în formă de treflă și de pe nartex, cu ferestre lungi, și cele două turle mai mici din fațadă, ale căror ferestre, printr'o rafinare într'adevăr ciudată, sunt trasate după un profil helioidal.

Încă de la sfârșitul veacului al XV-lea școala munteană are deci tradiții puternice și ele se mențin abia modificate până la al XVIII-lea veac. Când, la sfârșitul veacului al XVI-lea, principele Petru Cercel, care totuși a vizitat Italia și Franța, voește să ridice o biserică în Târgoviște, el întrebuințează pentru noul edificiu vechiul plan sârbo-bizantin dela Biserica Domnească din Argeș.

Singurele adausuri la planul în formă de cruce greacă sunt un exo-nartex închis și două turle pe nartex, în fața turlei centrale.

În acelaș oraș, biserica Sfinților Împărați, întemeiată în 1642 de către principele Matei, reproduce tipul și mai arhaic al navei unice, precedată de un nartex și urmată de o singură absidă. Asemenea modele vechi întrebuințează și marele clăditor de la sfârșitul veacului al XVII-lea, principele Constantin Brâncoveanu (1688 — 1714), pentru bisericile pe cari le zidește sau pe cari le restaurează. Biserica cea mare a mănăstirii sale din Hurezi, întemeiată în mijlocul pădurilor la 1691, reproduce planul în formă de treflă, precedat de un nartex ca la biserica episcopală din Argeș. El adaugă numai un splendid exo-nartex deschis, ale căror arcade se reazimă pe frumoase coloane, însă ornamentația exterioară în arcade, împodobite cu rosațe, dispoziția celor două turle, chenarele de piatră sculptată cari ornamează portalele și până la frescele cari îmbracă interiorul, totul este conform cu tradiția.

Dela al XIV-lea până la al XVIII-lea veac, există într'adevăr în edificiile muntene o unitate de inspirație care le dă un caracter național. Ca și biserica sârbă, biserica munteană se distinge prin aspectul său svelt și avântat, dar această impresiune se datorește mult mai puțin suprapunerii de masive complicate, cum se văd în edificiile sârbe, cât proporțiunii (măsurii) adoptate pentru diferitele părți ale edificiului,

înălțimea bolților față cu lărgimea (27 metri la nartexul bisericii episcopale din Argeș pentru o sală de 12 metri lărgime), precum și îndrăznelii turelor. Edificiul muntean se prezintă deci ca un trup strâns (bondoc), cam scurt, dar care pare a se avânta în spațiu și această simplă trăsătură ajunge spre a-l distinge de o biserică bizantină.

În schimb înrâurirea bizantină este simțită în dispoziția exterioară a zidurilor, cari ascund organele de proptire și nu sunt întrerupte prin vre-un contrafort. Aici e o diferență esențială cu biserica moldoveană și pe aici, mai ales, arhitectura munteană să leagă cu Bizanțul. Cu toate că adeseori construite din piatră, bisericile muntene, ca și cele din Constantinopole și din Salonic, prezintă vederii ziduri fără ieșituri care chiază suprafețe decorative și ornamente plate.

II.

Din arhitectura moldovenească, din contră, se desprinde o concepție estetică foarte diferită, ale cărei elemente sunt extrem de complexe.

Principatul Moldovei este mai tânăr cu un veac aproximativ decât Muntenia. Pe la 1360, Voevodul transilvănean Bogdan, venit din regiunea Maramureșului ocupă Moldova până la Nistru, și resistă, cu sprijinul Poloniei, la toate încercările ce fac Ungurii pentru a-l alunga. Țara, jumătate pustie, fu colonizată de Români și cele dintâi biserici cari se ridicară fură foarte modeste. Mai toate trebuie să fi fost de lemn, conforme cu tipul primitiv care se mai vede încă în Transilvania și în Bucovina: un naos foarte lung acoperit cu un înveliș în două ape și cu streșina foarte largă.

Bisericile de piatră chiar au păstrat în Moldova aceeași siluetă exterioară, ca cea din Rădăuți, al cărei naos cu „bas-côtés“ laterale, înălțate cu un etaj, și absida (altarul) în semicerc sunt adăpostite cu un acoperiș unic, foarte proeminent în afară. Interiorul este împărțit, prin două ziduri străpunse de uși, în exonartex, nartex și naos, după principiile bisericii ortodoxe, însă planul basilical și acoperișul, precum

și contraforturile exterioare cu resalături, amintesc un edificiu occidental. Biserica din Rădăuți, una din cele mai vechi din Moldova, trece ca fiind clădită de Bogdan (1360—1364). Astfel este prototipul adevărat al bisericii moldovene și se poate spune că, sub înrâuririle exotice cari l-au modificat și complicat, el rămâne ușor de recunoscut până în veacul al XVII-lea.

Mai întâiu arhitectura moldoveană a suferit puternic înrâurirea artei gotice, pe care meșterii francezi, ca Villard de Honnecourt, o importaseră în Ungaria și pe care arhitecții sași din Brașov o introduseseră în Transilvania. Primul principe al Moldovei, Bogdan, aliat cu Polonia, trecuse la catolicism și ușurase, astfel, introducerea stilului gotic în Moldova. Se mai vede încă la Baia ruinele unei biserici gotice ridicate în 1410 și la Siretiu (Bucovina) biserica Franciscanilor. Apoi, dela ultimii ani ai veacului al XIV-lea, biserica ortodoxă, dependinte de patriarhatul din Constantinopole, învinge în Moldova. Ucenici de-ai călugărului sârb Nicodim, întemeietorul mănăstirilor din Oltenia, trecură în Moldova și construiră acolo mănăstirile Neamțu, sub Petru I (sfârșitul veacului XIV), apoi Bistrița și Sfântul Nicolae pe Siretiu, sub Alexandru cel Bun (1400—1432), însă ei nu păstrează din arhitectura munteană, care le era obișnuită, decât un singur detaliu: planul în formă de treflă al Athosului și al Moravei sârbe, adaptat liturghiei și obiceiurilor lor monastice. Dela originile sale biserica moldovenească a păstrat proporțiile sale în lungime, acoperișul său cu pantă repede și revărsat, și multe elemente gotice: bolți în stil „flamboyant“ (ultima perioadă a stilului gotic) la unele nartexuri, profilul soclului pe care se ridică biserica, chenarele profilate ale ușilor și ferestrelor. Se constată, de altfel, că în veacul al XV-lea principii Moldovei au chemat în mai multe rânduri arhitecți sași din Transilvania, obișnuiți cu acest stil.

În sfârșit, înrâuriri venite din Orient, din Armenia, din Caucas, din Rusia meridională, cari se simțiseră deja la sfârșitul veacului al XIV-lea asupra Moravei sârbești, au domnit și asupra artei moldovene.

Mai întâiu, un procedeu ingenios de construcție care mărește sveltețea și caracterul avântat al turelor. În loc de a răzima cupola direct pe cele patru arcuri mari, se reduce spațiul ce este de acoperit, întinzând, în unghiuri, patru arcuri diagonale, adevărate „trompes d'angle“, cari transmit împingerile pe cheile arcurilor mari inferioare.

În exterior, această dispoziție se traduce printr'un masiv stelat care se înalță peste masivul pătrat primitiv. Acest procedeu era întrebuințat în Armenia, și acolo trebuie să-i căutăm origina. Bisericile moldovenești datoresc acestora origini o parte din decorația lor, lungile arcaturi oarbe și, suprapus lor, un etaj de arcaturi mai mici, cari acopăr pereții, precum și sculptura cu relief slab, sămănând cu o broderie delicată, alcătuită din împlețituri capricioase, din frunzișuri și animale stilizate, cari încadrează unele portaluri sau se desvoltă pe pereți. Interesul arhitecturii moldovene stă în însăși această complexitate, căreia îi datorește un caracter atât de pitoresc: nicio școală n'a întrunit elemente atât de disparate: plan bizantin, construcțiune și decor gotic, sculptură orientală, și n'a știut mai bine să le contopească într'un tot adevărat organic, care reprezintă pentru Moldova o arhitectură națională.

Acest program apare stabil sub Ștefan-cel-Mare (1457—1504) care construiește patruzeci și trei de biserici din cari douăzeci și două, în genere foarte mici, ni s'au transmis, mai mult sau mai puțin restaurate: Părâușii, Neamțul, Dobrovățul, începând în 1504, și mai ales mănăstirea Putna (1466 — 1470), principala sa întemeiere. Decorul exterior al acestor biserici este compus dintr'un amestec curios de elemente gotice, ca ferestre în arc ogival (frânt), în stil „flamboyant“, ferestre și uși dreptunghiulare încadrate cu profile prismatice, și de elemente orientale, cu rânduri de cărămizi smălțuite, așezate sub cornișă, și cu discuri de aceeași natură, cari împodobesc timpanele arcaturilor și reproduc toată fauna fantastică a Orientului, grifoni, balauri, sirene, lei cu coada înflorită sau chiar câte odată marca țării

Moldovei, capul de zimbru cu o stea între coarne și încadrat între floarea soarelui și semiluna.

Predilecția pentru polichromie în exteriorul bisericilor se manifestă, prin urmare, de pe acum și va merge accentuându-se.

În epoca lui Petru Rareș (1527—1546), planul bisericilor se complică. Între nartex și naos se interpune o sală boltită mai joasă, peste care se înalță un etaj la care duce o scară în helice. Sala joasă conține morminte, iar etajul este rezervat tezaurului. Nartexul, cu mult mai spațios este, adesea ori, boltit, cu „bolți ogivale“, încrușișate cu „liernes“ și „tiercerons“: cupola sa este sprijinită printr'aceeaș combinație de arcuri întretăiate, asemănătoare aceleia de la cupola centrală de pe sala în formă de treflă. Acest nartex este de aici înainte precedat de un exonartex (pridvor), luminat prin ferestre mari gotice, cu despărțituri prevăzute cu vitrouri. Biserica este deci astfel mai lungă, dar și mai înaltă. Soclul pe care se razimă este profilat în exterior din ce în ce mai puternic. Turla unică se înalță între cele trei abside, din ce în ce mai sveltă, adesea ori pe două baze stelate cari pot avea până la șaisprezece vârfuri. În sfârșit, decorul ceramo-plastic dispare și face loc frescei, care îmbracă într'o podoabă continuă toți pereții bisericii, în exterior ca și în interior.

Biserica din Moldovița, sfințită în 1531, a păstrat această supra-abundentă decorație iconografică, ce lasă nedumerit gustul nostru occidental, dar pe care nu trebuie să ne grăbim a o condamna, înainte de a fi putut judeca armonia colorilor care, după expresia d-lui Balș, seamănă cu „dulcea tonalitate a unui vechiu covor oriental“.

Evoluția arhitecturii moldovene nu este, de altfel, încă terminată.

Pe la mijlocul veacului al XVI-lea, înrăurirea gotică își atinge cea mai mare desvoltare, pe când acțiunea Renașterii este nulă, așa încât abia se poate cita la o biserică din Suceava un motiv în stil italian: doi îngerași susținând într'o ghirlandă stema Moldovei. Documentele

din această epocă ne arată că zidarii erau aduși din Transilvania și numeroasele semne lapidare, necunoscute monumentelor muntene, confirmă această mărturie. În acest moment ornamentația gotică a ușilor și a ferestrelor este cea mai bogată, și ea reproduce modelele transilvănene. La partea de jos a ușilor sunt sculptate colonete suptiri, cari se ridică până întâlnesc profilele dela partea de sus. Din aceste colonete se desprind nervuri cari se încovoae în mod grațios spre a micșora lungimea (*linleau*) pietrei de deasupra ușei. Această dispoziție se observă la frumoasa biserică din Slatina, clădită în 1561 de către principele Alexandru Lăpușneanu. Câteva elemente noi apar în construcție: La Sucevița (c. 1580), exonartexul e însoțit de două portaluri laterale mai mici. La biserica din Galata lângă Iași (1582—1591) se văd pentru întâia oară două turle cu bază stelată, una la întâlnirea celor trei abside, cealaltă de-asupra nartexului.

Apoi cu veacul al XVII-lea se introduc mode noi. Relațiile cu Occidentul sunt mai rare, pe când ele se înmulțesc cu Rusia și Orientul. La biserica din Dragomirna, cea mai înaltă dintre toate bisericile moldovene, terminată în 1609 de către arhitectul grec Dima, ornamentul oriental în piatră reapare și cuprinde baza turlei cu o adevărată profustune. Însă cel mai caracteristic edificiu din această epocă este biserica Trei Ierarhilor, construită la 1639, în Iași, de către principele Vasile Lupu. Arhitectul său, Ienache Itisi, venea din Constantinopole. Se regăsesc aici cele două turle octogonale, răzimându-se pe un soclu stelat cu douăsprezece vârfuri, răzimat și el pe o bază pătrată. Între cele trei abside și la colțurile nartexului s'au menținut contraforturile cu resalituri.

Însă, ca decorațiuni, totul amintește vechiul Orient. Îndoitul rând de arcaturi „în acoladă” care încoronează zidurile își are echivalentul în unele edificii turcești din Constantinopole. Ceea ce este mai ales original este exuberanța decorațiunii sculptate. O imensă broderie de piatră, alcătuită din împletituri capricioase, din „rincheau-uri” și din combinații geometrice, aco-

pere biserica fără întrerupere de sus până jos: nicio piatră nu este nedecorată. Toate aceste motive aurite se desprind pe un câmp negru. Interiorul era decorat de către pictori veniți din Rusia; opera lor a dispărut, însă, din nenorocire.

Nimica nu arată mai bine decât această curioasă biserică, puterea tradițiunii orientale care domină încă în Moldova, într-o vreme când principii munteni, din partea lor, reproduceau în bisericile lor planurile cele mai arhaice. În ajun de a dispărea, arta română veche se întoarce oareșicum spre originile ei.

III

Se poate regăsi această persistență a decorului oriental pe pietrele de mormânt care păstrează până în veacul al XVII-lea aceeași ornamentație de „rincheauri” și de frunze stilizate, cu excluderea represintării oricărei figuri, pe când inscripția funerară, în frumoase caractere chirilice, formează chenarul pietrei; asemenea reproduceri interesante se regăsesc într'una. Un caz mai rar este acel al pietrei de mormânt dela Precista din Bacău, unde ornamentul din mijloc este alcătuit din trei frunze gotice suprapuse.

În schimb, arhitectura civilă, din cari s'au păstrat câte-va resturi, palate ori mănăstiri, presintă un caracter național accentuat și între construcțiunile muntene și cele moldovene nu se găsesc deosebiri bine definite, asemănări provenite din faptul că între aceste palate și mănăstiri, de o parte, și casa țaranului român, al căru tip foarte vechiu s'a păstrat până în zilele noastre, pe de altă parte, există raporturi intime.

D-l Iorga a avut dreptate când a descris dispozițiunile acestei case la începutul cărții sale, căci ea ajută la înțelesul dispozițiilor esențiale ale edificiilor din evul mediu ¹).

Ca și casa dela țară, mănăstirile se înalță încunjurate de ziduri. Singura deosebire este că incinta mănăstirii este fortificată și că in-

¹ A se vedea și colecția de case românești editată de d. Voinescu cu prefața d-lui Iorga.

trarea larg boltită este prevăzută sub un turn. Chiliile călugărilor sunt așezate de-a lungul zidurilor. Bucătăria, care ocupă centrul casei de țară, formează aici un edificiu separat, circular sau octogonal ca plan și acoperit cu o boltă imponentă: fumul era adus la un coș central de diametru mare.

Însă asemănarea este și mai mare între palatele pe cari principii și le construiau în mănăstirile cele mari și între unele case țărănești cu două etaje, câte odată fortificate și prevăzute la etajul superior cu „loggie“, cu arcade pe colonele, pe când parterul este ocupat de magazine și depozite.

Acestea sunt dispozițiile esențiale cari se găsesc în casele domnești, fie ele în interiorul unei mănăstiri sau nu. Astfel la palatul din Mogoșoaia, clădit în 1702, de către Constantin

Brâncoveanu, parterul este ocupat de camere de serviciu și magazine, pe când la etajul superior se deschide o elegantă loggia cu o largă balustradă de pietre ajurate. Alte loggii cu arcade trilobate împodobesc fațada și sunt legate printr'o tribună deschisă. Nimica nu întrece luxul, câte odată prea strălucitor, al acestor colonele acoperite cu ornamente dela bază până la capitel și cari amintesc gustul pseudo-italian al palatelor din Stambul. Dar materia nu importă: ceea ce este interesant este de a se vedea conservate în edificii princiere forme arhitectonice cari datează dintr'un trecut foarte îndepărtat și care constituiesc în România o tradițiune într'adevăr națională.

Din „Journal des Savants No. 9—10, Septembre Octobre 1923“

(Trad. de **N. Ghika-Budești**).

(Urmare în n-l viilor.)

PICTURI ȘI OBIECTE DE ARTĂ DIN BISERICA ȘCHEILOR BRAȘOVULUI

de N. IORGA.

Încă din zilele lui Neagoe Basarab, Brașovul românesc, suburbia în afară de ziduri, care se ridică în linii capricioase pe dâlma de supt Tâmpa, și-a avut, prin munificența lui Vodă de peste munte, bisericuța.

O putem lămuri după chipul celei care

Rusia, în întâia jumătate a secolului al XVIII-lea, și al execuției prin meșteri sași, deprinși cu o artă orientală după alte principii. Noua transformare din secolul trecut a întins apoi peste toate un banal lustru contemporan, de care bisericășii din epoca organizatoare și înavușitoare a

Biserica Șcheilor. Picturi din paraclisul din stânga.

se păstrează, nu fără o refacere târzie, în ostrovul Oltului în fața Coziei. În actuala zidire, cu hala-i lungăreață, așa de întinsă în lungime încât de la poartă, supt cafasul împodobit cu picturile remarcabile ale pictorului Pop, de la jumătatea veacului trecut, care a lucrat și la Săcele, abia se zărește depărtata strălucire a altarului modernizat, nimic nu amintește acel vechiu lăcaș smerit care îndes-tula ochii prin proporțiile lui fericite.

Pentru a strica biserica lui Neagoe și a lui Petru Cercel s'au unit două elemente de civilizație „străină”: al modelului rusesc, adus de preotul pribeag prin

lui Șaguna trebuie să fi fost deosebit de mîndri.

Dar râvna unor credincioși, mai mult decât neajungerea localului, a făcut ca tot în acea d'întăiu jumătate a secolului al XVIII-lea să se adauge bisericii primitive, după un obicei care e și al capelilor catolice de sistem cistercian și al paraclisurilor rusești, două alte bisericuțe, a căror legătură cu corpul principal dă întregului un caracter curios, amestecat, indescifrabil, pe care-l unifică doar fășnirea turnurilor ascuțite, de un alt tip decât al nostru.

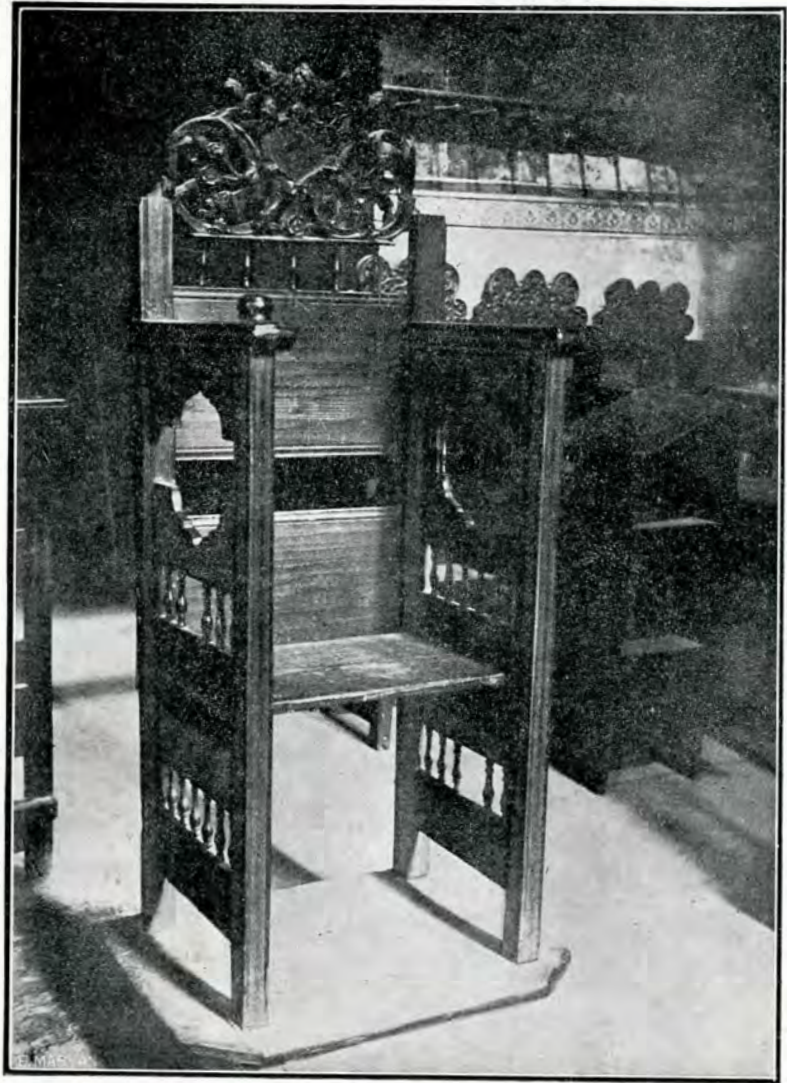
Pe când inscripția din față, pomenind,

la data de 1598, 13 Maiu, pe Aron-Vodă al Moldovei, căzut din Domnia în cursul căreia fusese aici ctitor de căpetenie lângă Petru Voevod, căruia i se dă, la câțiva ani numai după peirea lui, porecla de: Cercel, pare că unește daniile din ambele țeri românești cu acei „creștini de Hristos iubitori” din Ardeal, cari au făcut apoi și la 1642 cei „opt stâlpi” și alte adaosuri, așa încât pare a simbolisa la hramul Sfântului Nicolae unitatea românească. Paraclisurile au inscripții modeste, din 1733 și 1740, însemnând numele pictorului Floreș, al preoților Radu, Teodor, Slatie, Ioan, Petcul Șoanul, al gocimanilor Petcu Inașul și Radul Pricop sau Radul Duma¹.

Cronica bisericii arată cum a mers lucrul, puindu-se temelie paraclisului „ispovedaniei” la 9 Iulie 1733 și începându-se lucrul și cu „ajutoriu neguțtorilor streini cari sânt scriși în catastif, anume cine cu cât s’au îndurat”. Două sute de zloți fură dați de o mână necunoscută. Dar Sfatul se împotrivi, după îndemnul unor necredincioși ai obștii românești, zicând „că n’au puteare să ne dea voie să lucrăm cât de puțin afară din beseare cea mare; numai înlăuntru putem lucra ce vom vrea; poate să aducem diplomă

împărătească și atunci vom lucra ce vom vrea”.

Trebui o intervenție de la Domnul Moldovei, Grigore Matei Ghica, pe lângă generalul comandant în Ardeal, Wallis, pentru ca opreliștea să se ridice și să se poată clădi „sacristia, adecă: casa de taină, ce

Biserica Șcheilor. Strană.

iaște paraclisul”. Și de astă dată se uniau la lucrul bisericesc Moldova cu averea muntenească lăsată de fiica Brâncoveanului, Ancuța, și cu jertfa enoriașilor brașoveni.

Opunerea a urmat din partea dușmanilor popei Radu și în 1734. El nu s’a

¹. Stinghe, *Istoria bisericești Șcheilor Brașovului*, Brașov 1899, p. 216 și urm.

V. și Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 273 și 497.

Biserica Șcheilor. Uși împărățești din paraclisul din dreapta.

Biserica Șcheilor. Uși împărățești din paraclisul din stânga .

Biserica Șcheilor. Pictură d'n paraclisul din dreapta.

Biserica Șcheilor. Icoană din tinda cea mică.

lăsat însă biruit, ci a cerut sprijinul oricui, numai să ajungă a isprăvi. Constantin Mavrocordat întărise dania lui Ghica. Din Țara-Românească, după aceleași norme de unitate, a venit înnoirea sfințirii, din Râmnicul Vlădicăi Inochentie, care a dat și antimisul. Sfințirea s'a făcut deci la 21 Aprilie din acel an, în ziua de Dumineca Tomei ¹.

Ce meșteri au lucrat la „sacristie“ nu putem spune. De sigur Ardeleni formați la școala munteană. Inovațiile sau elementele rare nu lipsesc în opera lor, între altele la înfățișarea scenelor din parabolele, din care reproducem una (v. p. 10, no. 3). Ușile de la altar au fost lucrate mai gro-

solan: e de ajuns să se vadă literele strivite din inscripții, ca să se descopere că nu e lucru de dincoace, unde chirilica avea o desvoltare mai elegantă.

Acești meșteri se apucară îndată și de împodobirea bisericii celei mari. Prin cro-

nica popei Radu știm data când s'au făcut zugrăveala și „podul“ în 1738, când s'au lucrat, în 1739, și s'au așezat, la 28 Mart 1740, „tâmpiele noao“ ale acesteia, plătite de alți anonimi, „unii creștini“ între care ginerele moldovean al lui Petcu Șoa-

nul ¹ și s'au așezat două sfeșnice de lemn aurite, care au costat nu mai puțin de 944 de florini, sumă enormă pe acel timp.

Ce s'a făcut pe urmă, nu mai știu: povestirea a încetat cu povestitorul. Dar la ce se va fi lucrat atunci, și în al doilea paraclis, s'a întrebuințat darul celor din țara liberă, — la 1749 un Budișteanu, Dumitrașcu, fiul lui Vlaicu, dăruind o moșie și aducând la da-

nie ca martor pe popa lui de acasă, Matei ².

Oriunde vom cerceta în Ardeal, vom găsi și în cheltuiala de bani și în opera de artă dovada solidarității conștiente a poporului românesc din toate provinciile.

Biserica Șcheilor. Ferecături de evanghelie.

¹ *Ibid*, p. 120 și urm.

¹ Nu Șătrarul; *ibid*, I, p. 137.

² Ioanichie călugărul care scrie grecește e al companiei Grecilor din Brașov, nu din Câmpina (*ibid*. p. 193).

Fig. 1. Stema Cantacuzinilor. Fragment de candelabru aflat în săpături.

CASA CANTACUZINILOR DIN MĂGURENI

de VIRG. DRĂGHICEANU

La vreo zece kilometri spre Vest de Băicoiu, pe apa Proviții, cum se zice azi, sau „Praoviții“, cum se zicea odinioară, în apropiere de satele Filipeștii și Mărginenii, unde, odinioară, străluceau casele Postelnicului Constantin Cantacuzino, se ridică o altă casă, nu mai puțin strălucită, a fiului acestui Postelnic, anume Drăghici Cantacuzino, începătorul neamului Cantacuzinilor din Măgureni, cu totul necunoscută din cauza izolării ei de marile drumuri de comunicare ale țării.

Situația excepțională ce o avu în desvoltarea politică a țării Postelnicul Constantin Cantacuzino și părinții săi, ce se trăgeau din puternica familie a Cantacuzinilor din Bizanț, originea soției sale, „Doamna Elina“, fata lui Radu Șerban-Vodă, care se înrudia, de pe tată, cu boierii craiovești, iar după mamă cu Drăghici Vornicul din Mărgineni¹, diferite alianțe fericite, ca aceea a surorii Doamnei Elina cu Nicolae Pătrașcu-Vodă, fiul lui Mihai-Viteazul, căsătoria fetei lor, Stana, cu Papa Brâncoveanu, tatăl lui Constantin-Vodă-Brâncoveanu, ridicarea, mai târziu, în scaunul Domniei, a fiului lor Șer-

ban-Vodă și a nepotului lor, Ștefan Cantacuzino, nenumărate alte alianțe cu toate familiile mari ale țării, contribuiră la ridicarea membrilor acestei familii la cele mai însemnate roluri în politica și viața culturală a veacurilor.

Cu atât mai interesantă devine, astfel, urmărirea tuturilor caselor în care s'a desfășurat viața istorică a acestei familii, mai întâiu, în „scaunul mărginenesc“ din Mărgineni, apoi în Filipești, Drăgănești, Măgureni și alte localități din Prahova, unde mormanul ruinelor și movilele de pământ ce ascund strălucirea lor așteaptă ajutorul pios al descendenților acestei familii pentru a le scoate la lumina zilei și istoriei.

Săpăturile făcute la Măgureni, cu ajutorul d-lui Colonel Nicolae Cantacuzino, ne permit, azi, a înfățișa din maldărul de ruini ce se ridicau până la patru metri, casa Cantacuzinilor din Măgureni.

* * *

În 1658, August 16, când, în nebuneștile planuri de răsccoală ale lui Mihnea-Vodă contra Turcilor, cu ajutorul Ungurilor, Domnul, plin de bănuială față de boerii țării, urmări pe Constantin Cantacuzino Postelnicul, „gonindu-i pre toți munții Praovii, două zile și două nopți..., cu jupânesele,

¹ Mândria originii și-o afirmă Doamna Elina în scrisorile și actele ei, vezi Iorga, *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, București 1912, p. 112.

cu coconi cu toți”¹, până la Brașov, fiul acestuia, Drăghici, e arătat ca „*nobil din Filipești*” de Rákóczy, Voevodul Transilvaniei, care îl admise „în suma celor adevărați și mai vechi nobili ai prințipatului transilvan”².

Din Brașov Drăghici, cu soția sa Păuna, fata lui Diicu Buicescu, împreună cu copiii, fug în Moldova, spre a se pune la adăpostul furiei lui Mihnea, care, pentru a se răzbuna, taie pe Diicul Buicescu³, socrul lui Drăghici, în 1659.

În 1660, supt Grigorașcu Ghica-Vodă, venit la Domnie prin sprijinul lui Constantin Postelnicul, care fusese adus de Turci, din Moldova, la Adrianopole, Postelnicul făcu învoire cu Paisie, Patriarhul Ierusalimului, ca să facă un schimb de moșie cu Patriarhia, ce ținea „ocină în „satul Măgureanii de pe apa Praoviții, ot „sud Prahova, den câmp, den pădure, den „apă, den șezutul satului, cu toate dealni- „tele boerești și câte au fost pe seama Ru- „mânilor..., fosteale lui Gheorghe Spătarul... „și ale jupânesii Neacșai [care] a închinat „aceste moșii la Sfântul Mormânt (în 1657)”⁴... „și știind Patriarhul cum că este casa ju- „pânului Constantin biv-Vel-Postelnic, tatăl „lui Drăghici, într’acea parte de loc, și fiind „împrejurul acestui sat Măgurealele, încon- „jurat de moșiile lor, îndemnat-au Sfinția „Sa pre Constantin Postelnicul, ca să zică „lui Drăghici Postelnicul ca să facă toc- „meală și schimb cu Sfânta Patriarhie... de „au dat Sfintei Patriarșii [în schimb] satul „Călinești ot sud Elhov”⁵

Printr’această măsură Postelnicul Cantacuzino căuta să gospodărească pe fiul

său mai mare Drăghici, contribuind chiar la zidirea caselor de cari ne ocupăm, cum spune „Doamna Ilina”, mama sa, în diata ei¹: „fiind [el] mai mare, ajungând „vremi bune și norocite, făcutu-i-au soțul „mieu un câștig bun, cu care câștig și-a „făcut... sate, moșii, țigani și case de pia- „tră... la Măgureani”.

Care e anul zidirii casei, nu-l știm; dar îl putem ghici.

De sigur nu în timpul tatălui său, care fu sugrumat, la vârsta de șaptezeci de ani, la 20 Decembre 1663, în trapeza mănăstirii Znagov, de Grigorașcu Ghica-Vodă, iritat de mașinațiunile contra Postelnicului ale drăcescului intrigant Stroie Leurdeanu și de uneltirile pentru a lua Domnia ale fiului Postelnicului, neaslâmpăratul Șerban Cantacuzino².

După ce trupul Postelnicului fu ridicat de jupâneasa lui și coconii lui și îngropat la Mărgineni³, Drăghici Cantacuzino, fiul cel mai mare, rămase sprijinul familiei: „pe tine te las să le fii tată, în lo- „cul tatălui vostru, după cum și dumnea- „lui te-a ales să le fii tată, așa și eu te „aleg”, îi scrie mama sa, Doamna Elina⁴. „Avea ipolipsis Drăghici încă din viața „tată-său și era socotit între cei trebuin- „cioși oameni... După moartea tatălui... a „rămas un stâlp al Valahiei”, scrie genealogistul Mihai Cantacuzino⁵.

După fuga lui Grigorașcu-Vodă în Ardeal, el fu cel „mai înțelept, mai ales boiar și mai vrednic de slujbă”, care era în stare să pregătească venirea pe Scaunul domnesc a lui Radu Leon-Vodă⁶ (1664—1669).

În serviciul acestuia își pierdu viața

¹ *Cronica Țării*, în „Magazinul istoric” IV, p. 349.

² Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, București 1912, p. 103. Decretul lui Rákóczy din 1658. Casele din Filipești trebuie să fi fost zidite pe la 1641 (v. pisania paraclisului casei în Iorga, *Inscripții*, II, p. 263 și *Buletinul Comisiunii Mon. Istorice*, an. VIII.

³ Iorga, *Genealogia*, pp. 83, 105; *Magazin*, IV, p. 351.

⁴ Din *Arhiva familiei Cantacuzino*, București p. 13. 1919, doc. lui Radu Leon din 1666, Maiu

⁵ Iorga, *Documente*, p. 32, actul de întărire al lui Grigorașcu Ghica din 1664, dat boierului Drăghiciu Cantacuzino.

¹ Iorga, *Documente*, p. 104, an. 1681, și documentul lui Constantin Brâncoveanu din 1688, Nov. 25, în *Arhiva*, p. 58.

² *Magazin*, IV, p. 362. *Cronica* lui Constantin Căpitanul, *ibid.* I, p. 347.

³ *Magazin*, IV, p. 362.

⁴ Iorga, *Genealogia*, p. 95. diata Doamnei Elina.

⁵ Iorga, *o. c.* p. 96.

⁶ *Magazin o. c.* IV, p. 368.

la Constantinopole în 1667, Novembre 13 mort fie de ciumă, fie omorît de partidul grecesc, adversar partidei boerilor din țară, lăsându-și „casa lui și coconii dă-râmării, . . pentru binele și folosul țării“, cum mărturisește însuși Domnul Radu Leon-Vodă.

Este de presupus că între 1666, data când Drăghici se intitula „Mărgineanul“² după moșia părintească dela Mărgineni, și 1667, anul morții sale, el va fi ridicat casele din Măgureni, din care, în urma săpăturilor ce am executat, nu am putut găsi decât această inscripție fragmentară din pisania aflată de-asupra ușii principale din-spre fațada de sud:

[C]ASA

Figura 2. Măgureni. Fragment din pisania casei.

La moartea lui Drăghici grija casei lui rămâne pe sama soției, Păuna și a fiului său mai mare, Pârvu Măgureanu.³

Pârvu, care învățase carte turcească, fiind de mult ajutor Domnilor următori în afacerile privitoare la Turci⁴ fu acela care, de sigur, termină clădirea ce ne ocupă, Măgureni, împodobind-o după moda turcească. Această săvârșire, însă nu s'a putut face decât foarte târziu, din cauza turburărilor țării, și neliniștii Cantacuzinilor, în Domnia lui Radu Leon-Vodă, a

cărui cădere ei o grăbiră, ei cari nu putură triumfa decât sub Antonie-Vodă din Popeștii Prahovei (1669—1672), pe care ei îl aduseră în Scaunul domnesc.

De aceea, de-abia în Domnia acestuia e de presupus că s'a terminat întreaga casă, când se ridică și paraclisul casei, spre latura de răsărit a curții, și a cărui pisanie glăsuește astfel:

S(FÂ)NTA ȘI DUMNEZEESCA AČASTĂ
BISERICĂ RĂDICAT-AU DE ÎN TEME-
LIE ÎNTRU LAUDA S(F)NTEI ȘI DE
VIAȚĂ FĂCĂTOAREI ȘI NEDESPĂRȚI-
TEI TROIȚE, ADEVĂRATEI UNEI DUM-

Fig. 3. Portalul paraclisului cu pisania.

NEZEIRI, ROBII LUI DUMNEZEU EU
PĂUNA SPĂTĂREASA A RĂPOSATU-

¹ Iorga, *Genealogia*, p. 100. Doc. lui Radu Leon din 1667, prin care scutește „casa lor de toate dările și nevoile țării“.

² Iorga, *Doc.* p. 63. *Arhiva*, p. 55, Actul lui Radu Leon-Vodă, an. 1666, Martie 13.

³ Iorga, *Genealogia*, p. 99. Lui îi scrie, în 1667, Radu Leon: „să mă știi în locul răposatului părintelui vostru, purtându-vă de grije“.

⁴ Iorga, *Genealogia* pp. 109, 111: „Brâncoveanu îl metahirisă la trebile cu Turcii“.

LUI DRĂGHICI CANTACUZINO, BIV VEL SPAT(AR) ȘI FECIORII EI PÂRVUL, CONSTANDIN, ȘĂRBAN, GRIGORAȘCO CANTACUZINEȘTI, DOMNIND CREȘTINUL ANTONIE VOEVOD MESTĂ AUGUST 20, LEAT 7179 (1671).

Lucrările nu putură fi sfârșite din cauza încetării Domniei lui Antonie Vodă, prin intrigile partidei boerăști, protivnice Cantacuzinilor, condusă de Gheorghe Vornicul Băleanul¹, cari readuc în Scaunul domnesc pe protivnicul casei Cantacuzinești, Grigorașcu Ghica (1672 — 1674), care cătând „să surpe casa răposatului Costandin Postelnicul“, închise pe toți fiii lui, nescăpând cu fuga la Adrianopole decât Șerban Cantacuzino.

În aceste vremi de cumplite griji biata Doamnă Elina scria, mai târziu, în diata sa: „am căzut la vremi greale și nenorocite, supt multe patime și nevoi și grele prăzi.“²

Șerban, refugiat la Turci, cum am văzut, de-abia reușește cu ajutorul lor a elibera pe mamă-sa și pe cei patru frați mai mici, ținându-i în fiare, transportându-i la Constantinopole, de unde, apoi, se duc cu toții în insula Creta, la o rudă rămasă din sora moșului, la Andronic Cantacuzino³.

Din Turcia Cantacuzinii reușesc a obține, mazilirea lui Ghica și aducerea ca Domn al lui Duca-Vodă (1674 — 1678), care sosi în țară însoțit de Pârvu Cantacuzino, stăpânitorul Măgurenilor⁴, prin mijlocirea căruia Duca căuta să înblânzească și partidul advers, refugiat în Ardeal, condus de Gheorghe Băleanu⁵.

Dar politica aceasta a lui Duca față de adversarii Cantacuzinilor și, mai ales, legăturile intime dintre neastâmpăratul Șerban

Cantacuzino cu Anastasia, soția lui Duca-Vodă și „ibovnica“ lui Șerban¹, înăsprirea bunele relații dintre Domn și casa Cantacuzinilor cari se întorseseră în țară „cu maica lor și jupânesele lor“, odată cu venirea lui Duca-Vodă.

La un praznic al Sfântului Nicolae, pe când Domnul petrecea la Cocorăști din Grind, trimise ostași, „unii la Doamna Elina și la feciorii ei ca să-i prinză, alții la Șerban Logofăt, la Drăgănești“ și, surprinzându-i, îi duseră spre Snagov, unde li s'ar fi pregătit soarta lui Constantin Postelnicul², dacă o bună parte din cei prinși nu ar fi scăpat prin fugă, și dacă nu ar „fi stat tare pentru dâșii Dabioaia, soacra lui Duca-Vodă și Doamna sa“³.

Mai târziu, Șerban Cantacuzino, care nutria de mult gânduri de Domnie, cum am văzut, fugia împreună cu nepotul său Pârvu Măgureanu la Turci⁴, unde reușesc să mute pe Duca în Moldova și să iea el Domnia în 1678, când sosi în țară triumfător, „însoțit de maica sa, Doamna Elina“⁵.

În Domnia lui, Pârvu Măgureanu ajunge Mare Logofăt, mai apoi, Mare-Stolnic și chiar Capuchehaie la Constantinopole⁶.

În domnia vărului său, Constantin Brâncoveanu (1688—1714), Pârvu Măgureanu făcu parte din delegația de boieri trimisă la Constantinopole pentru a da de știre Porții de urcarea Domnului pe Scaunul domnesc⁷, în același timp pe când frațele său Șerban sprijinia la Viena politica răposatului său unchiu, Șerban Cantacuzino-Vodă.

Ținut la mare vază de Brâncoveanu, el

¹ *Cronica Țării Moldove, Magazin*, V, p. 7.

² Iorga, *Documente*, p. 104. Diata Doamnei Elina, an. 1682 și Doc. lui Brâncoveanu, 1688, în *Arhiva*, p. 58.

³ Iorga, *Genealogia*, p. 208, și *Magazin* V, p. 11.

⁴ *Magazin* V, p. 13.

⁵ *Magazin* II, p. 4. *Cronica Const. Căpitanul; Istoriile domnilor Țării Românești*, 1902, p. 183.

¹ Iorga, *Genealogia*, p. 210.

² *Magazin* V, p. 15.

³ *Magazin* II, p. 8 Iorga și *Documente*, p. 106, testamentul Doamnei Elina: „mai vârtos în zilele Ducăi Vodă, când am căzut la a doua nevoie, încă fiind Domnia la Cocorăștii din Grind, atunci o seamă de coconi au scăpat la Ardeal“.

⁴ Iorga, *Genealogia*, p. 210.

⁵ *Magazin* II, p. 19.

⁶ Iorga, *Genealogia*, p. 111.

⁷ *Cronica Greceanu*, în *Magazin* II, p. 134.

fu întrebuințat de Domn pentru conducerea isprăvniciei zidirii [mănăstirii Hurezu-
lui ¹, unde, în 1692, „vara,
„întâmplându-i-se grea boală,
„au murit acolo, care nu pu-
„țină întristare Domnului și
„neamului său au dat, că era
„om iscusit.... nu puțin vred-
„nic și înțelept în pământul
„acesta” ².

După moartea lui Pârvu rămase moștenitor ocinei și caselor din Măgureni fra-tele său Șerban ³, în devăl-mășie cu fiii ⁴ Pârului Măgu-reanu, nepoții săi, după ce toți ceilalți fii ai lui Dră-ghici muriseră tineri.

Șerban Măgureanu se poate spune că termină definitiv curtea Măgurenilor, zugrăvind biserica, care până la el ră-masă nezugrăvită.

Pisania interioară a bise-ricii, zugrăvită și păstrată foarte stricat, lasă a se ceti următoarele știri :

AČASTĂ SFÂNTĂ ȘI
DUMNEZEASCĂ BISEA-
RECĂ UNDE SĂ PRĂZ-
NUIAȘTE ȘI SĂ SLĂVEAȘ-
TE HRAMUL PREA-SFIN-
TEI TROIȚE (ZIDI)TUS-A
DE RĂPOSATA ÎN FERICI-
RE PĂUNA SPĂTĂREASA,
CAREA AU FOST SOȚIE
(LUI) DRĂGHICIU CANTA-
CUZINO, VEL SPĂTAR, A
CĂRUIA (POMENIRE)... ..
PENTRU ALE CREȘTINI-
LOR... CI, DUPA A SA PRIS-
TĂVIRE, IUBITUL EI FIU,
ȘARBAN CANTACUZINO,

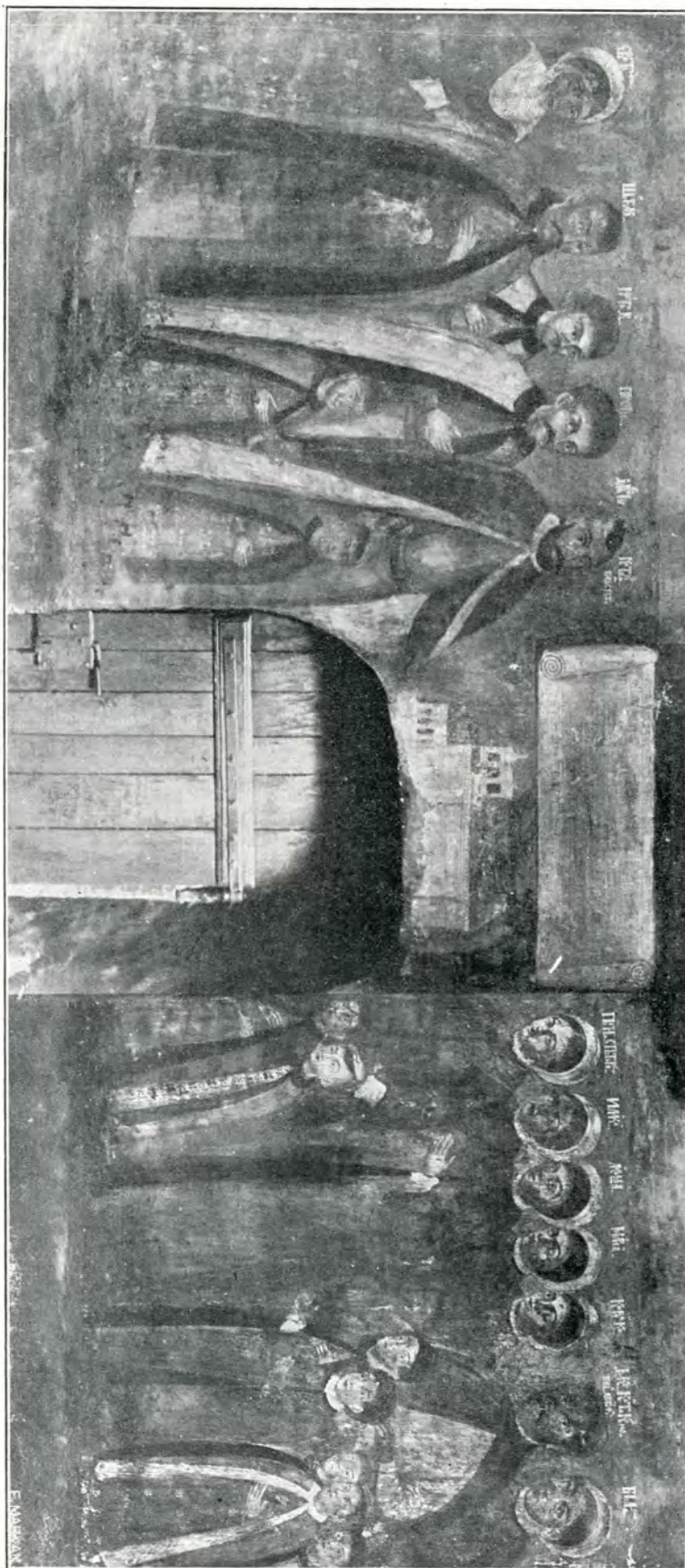
¹ Ibid., p. 153.

² Ibid., p. 197.

³ Asupra proceselor sale cu moșnenii Măgureni, Ierga, *Documente*, pp. 156, 157.

⁴ Doc. lui Brâncoveanu din 1695, *Arhiva* p. 128.

Fig. 4. Ciltorii paracisului. Frescă la usa de intrare.

VEL COMISNEPOT (DE) FRATE LE CE SĂ CUVINE....SPRE VECINICĂ
FIIND RAPOSAT(ULUI CONSTANDIN) POMENIRE, LEAT 7202 (1694).

Fig. 5. Clitorii paracლისului. Frescă pe zidul de Nord.

CANTACUZINO VEL STOLNIC... S'AU
ZUGRĂVIT(ȘI IMPODOBIT CU) CE-

El fu acela care puse să se picteze
pe păreții bisericii acesteia tot neamul

Cantacuzinilor, care ne oferă, astfel, singura frisă cunoscută a tuturor boierilor Cantacuzini.

Fig. 6. Vederea spre Nord-Vest cu intrarea în pivniță.

În dreapta ușii de intrare: Drăghici Cantacuzino (tuns mărunț, ras la tâmpile, cu barbă, îmbrăcat în caftan roșu, cu blană albă și ținând mâna pe un copil); în stânga lui, fii: Grigorie (în vârstă), Constantin (tânăr), Șerban cu a doua soție, Ecaterina.

În stânga ușii: Păuna Spă-tăreasa, soția lui Drăghici (având părul pieptănat cu cărare prin mijloc, tulpă alb, pus împrejurul conciiului, guler de horbote, făcând crețuri, mantilă roșie); apoi fetele: Ilinca, Ancuța, Maria, Chiriacchia (din care genealogia nu cunoaște decât pe Maria), Diicu Buicescu, cu soția sa Bălașa, părinții Păunei (pe care pictorul îl denumește Cantacuzino).

Pe peretele de nord: Preda Brâncoveanu, Vel Vornic (pe care pictorul îl denumește Cantacuzino); fiul său, numit, Papa; apoi Calea din Brâncoveni, (pomenită și în pomelnicul dela Mărgineni; deși ar fi trebuit pusă Stanca, sora lui Drăghici și soția lui Papa, tatăl lui Brâncoveanu). Urmează frații lui Drăghici: Matei Cantacuzino biv Vel Spătar, Iordachie Cantacuzino biv Vel Stolnic, Mihai Cantacuzino biv Vel Agă. Un Dinu (de sigur Constantin Stolnicul), Maria, Andreiana, (soția întâia a lui Șerban), Ancuța, sora Doamnei Elina, soția lui Nicolae Pătrașcu-Vodă, Ilinca Doamna cu soțul ei, Constantin Postelnicul, Șerban-Vodă Cantacuzino, toți pe planul din fund.

În planul întâiu sunt reprezentați un Gheorghe biv Vel Comis (pe care zugravul îl intitulează greșit Cantacuzino),

Răducanu Cantacuzino biv Vel Stolnic, (fiul lui Constantin Stolnicul), un copil ne-

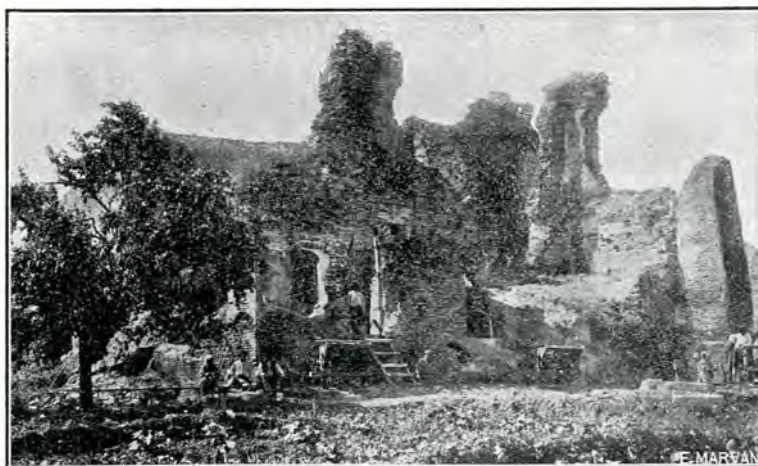

Fig. 7. Vedere spre Nord-Est.

vrăstnic, Barbu, Toma Cantacuzino, biv Vel Spătar (fiul lui Matei) și între fetele și femeile din același plan: Luxandra și Marica.

Pe peretele de Sud sunt reprezentați în stăpânirea nepoților săi, fiilor lui Pârvu: Domnii: Constantin Brâncoveanu (în Matei și Pârvu, și strănepotului, Șerban Domnia căruia se face zugrăvirea bisericii) cu patru copii; apoi alt Domn ne- sau Bănică Măgureanu, fiul al unui frate al mai sus numiților, ce murise în 1696¹.

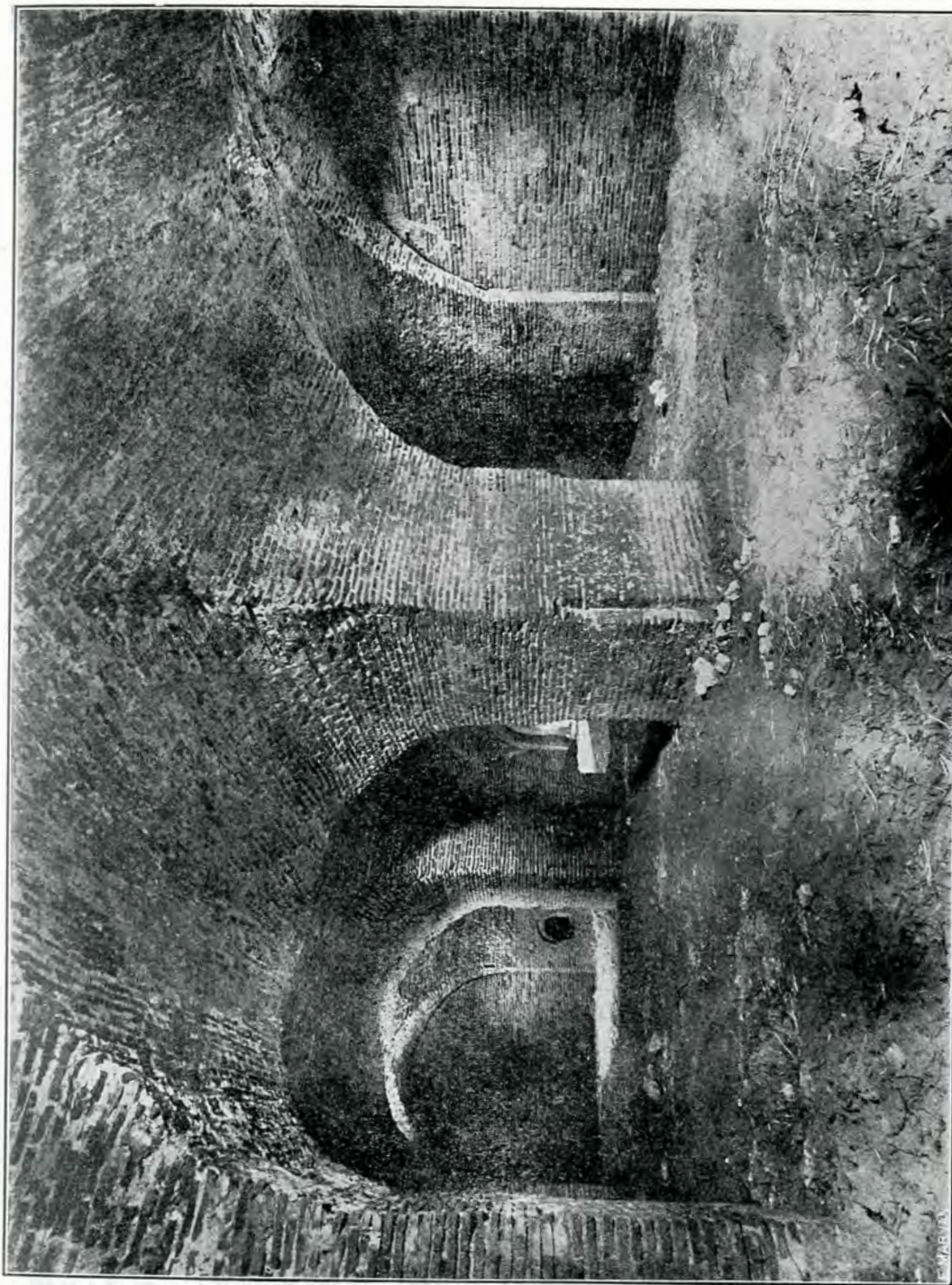

Fig. 8. Casa Măgureni: Pivnițele.

numit, care trebuie să fie Antonie-Vodă, sub care s'a început zidirea bisericii.

Șerban Cantacuzino muri în 1709¹.

După moartea sa, Măgurenii rămân

În cursul veacului următor nu mai pu-

¹ Buletin, I, p. 18: Mănăstirea Comana, de Al. Lăpădatu.

¹ Iorga, Documente, 161. Se numia Constantin: el lăsă fiului Șerban Măgureanu toată partea, cu tot hotarul, în diata din 1696; și actul lui Șerban din 1760, la Iorga, Documente, p. 213: „moșia Măgurenilor, clironomie dela strămoșul nostru Drăghici, tîv Vel Spătar, care rămîind la părinții noștri, cari au fost trei

Fig. 9. Casa din Măgureni: Detalii din colțul Nord-Est

frați, adică : răposatului unchiul meu Banul Matei o parte, răposatul unchiul meu Părvul biv Vel Stolnic o parte, și răposatul tată-meu (Constantin Postelnicul) altă parte, care după moar-

tea răp. părinților noștri ne-am stăpănit fiecarele partea părinților în bună pace".

Fig. 10. Vedere din Camera C.

țin lipsită de peripeții decurse stăpânirea Măgurenilor.

După decapitarea la Constantinopole a lui Ștefan-Vodă Cantacuzino, se scoaseră la mezat averile Cantacuzinilor, între cari și a fraților Matei și Pârvu, cari sunt mutați dintr'o închisoare într'alta, iar soțiile lor puse sub strajă¹. Prigoniți, în special, de noul Domn Nicolae Mavrocordat, în timpul războiului austro-turc din

Matei murind în 1742, conducerea moșiei rămase pe sama lui Pârvu al II-lea în devălmășie cu fii lui Matei¹.

După moartea de dambla a lui Pârvu al II-lea, în 1751², el lăasă stăpânitori peste Măgureni pe soția Victoria, pe nepoții proveniți dela un fiu al său Ion, mort tânăr, și pe fiii fratelui său, Matei.

Dintre toți aceștia se desemnează ca un adevărat conducător al casei Măgu-

Fig. 11. Vedere în sala D.

1717, de abia scapă de sub urmărirea gonacilor, din închisoare, la Nemți: „atunci „și jupânesele lor înbrăcându-se în haine „mujicești și puindu-se într'un car cu boi „au fugit la satul Măgureni, iar de acolo „la Brașov“.²

renilor viitorul general Mihai Cantacuzino, rămas singur „clironom“³ din casa tatălui său Matei, și care va fi cunoscut de aci înainte ca Mihai Măgureanu⁴.

¹ Iorga, *Genealogia*, pp. 319, 114.

² Iorga, *Genealogia*, p. 114.

¹ *Arhiva*, pp. 199, 99.

² Iorga, *Genealogia*, p. 116.

³ Iorga, *Genealogia*, p. 120.

⁴ *Arhiva*, pp. 65, 102.

Prin căsătoria sa cu Elena Văcărescu ajunse, cum spune singur, „a fi foarte în-

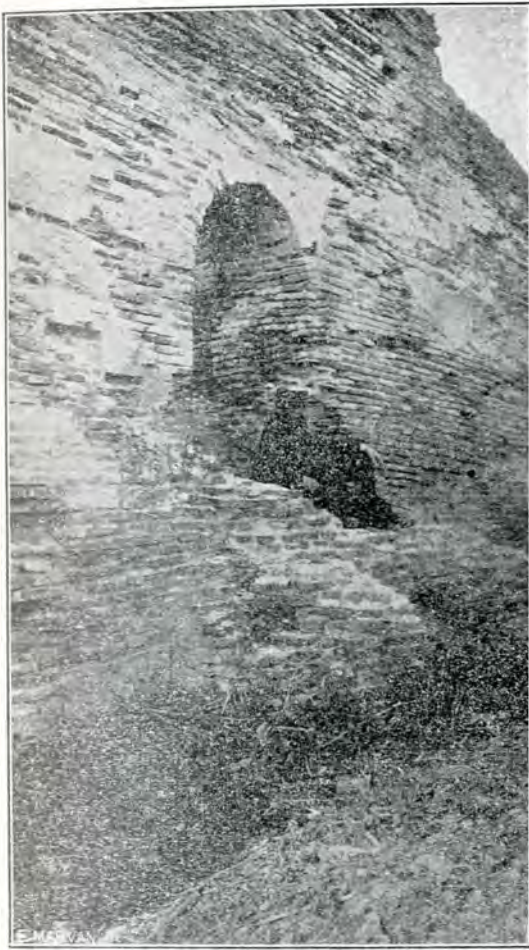

Fig. 12. Vedere spre ușa camerei K' L' (etaj) înainte de săpături.

destulat, fiind soția bogată în moșii, vie, și dobitoace¹.

El întregi oarecum Măgureni, obținând în 1760 renunțarea vărui-său Bănică la moșia Măgureni, „pentru căutarea și ajutorul” ce i-au dat².

Imprejurările politice ulterioare însă îl pun și pe el în grea cumpănă.

Sub Constantin Racoviță (1753—1756), pus în lanțuri cu toți Cantacuzinii, prin intrigile Dudescului, de abia sunt scăpați de o revoltă populară³.

¹ Iorga, *Genealogia* p. 121.

² Iorga, *Documente*, p. 213.

³ Iorga, *Genealogia*, p. 136.

Sub Ștefan Racoviță (1764 – 1768), neputând face ca Vistier față extorsiunilor fiscale, este iarăși închis cinci luni, fapt ce-l făcea foarte popular¹.

Aceste nemulțumiri ale Cantacuzinilor le folosi Rusia, care, în ajun de a deschide un nou războiu cu Poarta, intrigă pe lângă

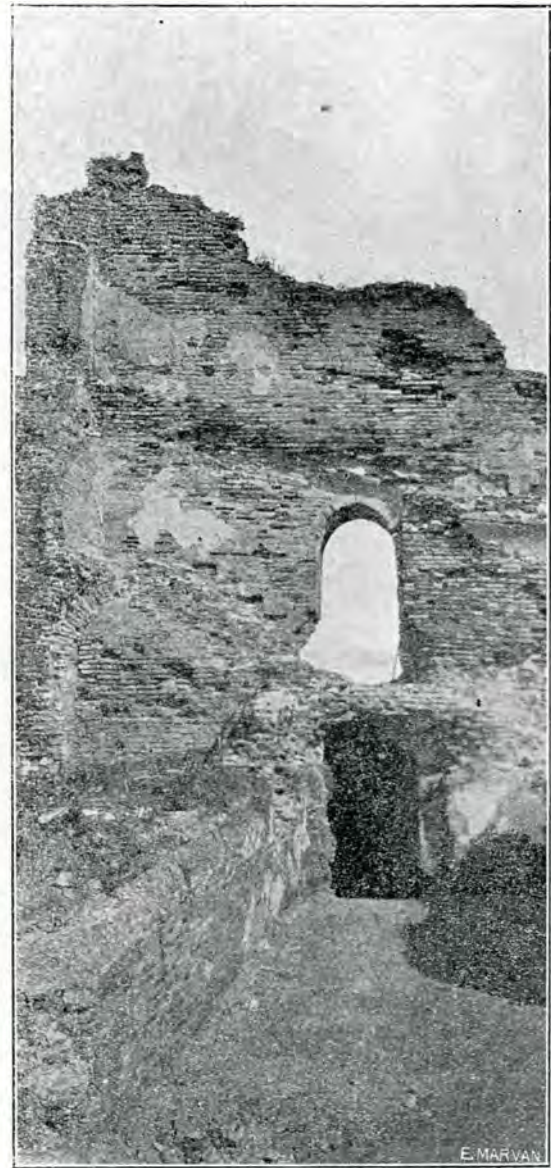

Fig. 13. Vedere spre ușa camerei K', L' și ascunzătoarea K, L, după săpături.

ei, cari, „necăjiți de cele mai sus arătate „patimi, de nedreptatea Porții, nedestoinicia „celor de pe vremi Domni“, cum spune

¹ Iorga, *ibid*, p. 141.

Mihai¹, intrară în legături cu spionul rus

Fig. 14. Ușa spre ascunzătoarea K, L cu meurtriera.

Carazin, care veni deghizat în călugăr la Damaschin arhimandritul dela Argeș.

Prin el, Mihail și fratele său, Pârvu al III-lea, primesc apelurile Împărătesei Ecaterina a Rusiei „pentru slobozirea creștinilor care pe nedreptate suferă gemând sub tiranescul jug al varvarilor”² și chiar portretul împărătesei³.

Se cunosc preparativele pentru unirea cu Rusia prin trimiterea la Petersburg a lui Mihail Cantacuzino și a lui Nicolae Brâncoveanu⁴, cum și moartea eroică a lui Pârvu în fruntea „stupaizilor” la Comana în 1769, Noembrie, în luptele cu Turcii.

Urmările, războiului în care țara pusese atâtea speranțe fură spulberate prin pacea dela Cainargi. Muntenia trebuia să su-

porte mai departe jugul turcesc. De aceea Mihail Măgureanu se văzu nevoit să se expatrieze în 1774, trecând în Rusia, unde fu făcut general-maior, primind și moșii în gubernia Mohilev¹.

Pentru a se desface de averile din țară el reveni în 1775².

În Decembrie, acel an, în fața Mitropolitului Grigorie al Ungrovlahiei, el arătă, că, „după legăturile tratatelor..., s'a dat voie a renunța. și a-și vinde averile cu știrea luminată a Curții a Rusiei și a Porții otomanești și, având și moșia Măgureni . . împreună cu dumneaei mătuși-mea Victoria, eu două părți și dumneaei o parte, iar casele din Măgureni, cele de piatră, atât de jos și cele de deasupra jumătătele mele și jumătate ale dumneaei . ., ca să nu intre alți streini în căminul părintesc și între rudenia mătuși-mi și a fiilor dumneaei”, le vinde nepoatei Măricăi, fiica

Fig. 15. Interior în ascunzătoarea K, L.

¹ Iorga, *Genealogia*, p. 155.

² Iorga, *Genealogia*, p. 427. Pârvu Ecaterinii în 1769.

³ Iorga, *Genealogia*, p. 425.

⁴ Iorga, *Genealogia*, p. 154.

¹ Iorga, *Genealogia*, p. 195.

² Iorga, *Genealogia*, p. 195.

Fig 16. Vedere în sala parterului D, și spre scara etajului S₄.

fratelui său răposat Pârvu¹, măritată cu Constantin Hrisoscolev, pentru 7.500 de taleri.

După plecarea lui Mihai Măgureanu în Rusia, la 1776², Măgurenii aparțineau lui Constantin și Iordachi, nepoții de fiu ai Victoriei³.

În timpul ocupațiunii austriace de la 1789, Constantin fu un prețios ajutor al Nemților, la cari el se refugiase din cauza persecuțiilor îndurate sub Mavrogheni-Vodă⁴.

El ajută operațiunile lor de recunoaștere spre Comarnic, însoțit de șaiszeci de plăeși „toți bine înarmați“, ținând comandantului o cuvântare prin care se arăta credincios monarhiei⁵.

Din această cauză averile îi fuseseră confiscate de Mavrogheni, care îl „ponoslu în nume de hainlăc“.

Moșiile și acareturile lui fură închinat mănăstirii Zoodohos-pighi⁶ (fântână datătoare de viață)

De-abia sub Alexandru Moruzi, în 1793, când Constantin Măgureanu își dete cuvântul de a păzi „dreapta credință și supunere către stăpânirea împărăției sale“ li se restituiră averile⁷.

În 1793, Constantin se afla în procese cu Hrisoscolev, copârtaș și el, cum am văzut, prin cumpărare, la moșia Măgurenii, în care proces Constantin răspundea că, moșia „fiind strămoșească“, ține să stăpânească „pe unde e siliștea satului și casele dumnealui“⁸.

După moartea sa stăpâni mai departe fratele său Iordache, care se înțelese cu soția răposatului frate pentru „moșia Măgurenii cu viile, cu moara, și cu toate clădirile“⁹.

Iordachie murind în 1803, casa Măgu-

renilor rămâne pe seama copiilor săi Constantin și Grigore, cari fură trimiși la învățătură la Viena¹.

Prin împărțeala dintre cei doi frați, Grigore și Constantin, în anul 1824, Măgurenii rămaseră Marelui Logofăt Constantin Cantacuzino², „cu casele și alte acareturi“ ce se află pe dânsa.

Întreaga curte, cu casele și biserica, de care pomenește Sulzer, fără a le fi văzut, în 1781, ca mari case de țară³, de sigur mult ruinate de peripețiile ce le văzurăm, prin care au trecut în decursul vremurilor, cum și de cutremurele ce au agitat acest centru seismic în 1742⁴ 1748⁵ 1802⁶ și 1838, fură puse la pământ în cutremurul din 1839.

În urma acestui cutremur cu ondulațiune dela Sud spre Nord, cum se constată din căderea zidurilor și coloanelor foișoarelor, se puse capăt locuinței în care petrecuseră atâte personalități istorice.

Bisericii înseși îi căzură bolțile și toate zidurile din susul ferestrelor, Constantin Cantacuzino „o făcu din nou“ dela ferestre în sus, reconstruindu-i bolțile din șipci⁷.

Mormanul zidurilor căzute îngropau camerele sub un strat de trei-patru metri de dărâmături, astfel că vechea casă prezenta înfățișarea unei movile din care eșiau câți-va colți.

Prin săpăturile ce le-am întreprins cu ajutorul d-lui colonel Nicolae Grigore Cantacuzino, strănepot de frate al lui Constantin Cantacuzino, am putut a ne da seama de arhitectura foarte interesantă a acestei case, de bogăția ornamentelor interioare și de prețioasele resturi ale vieții trăite în aceste case.

¹ Iorga, *Documente*, p. 215.

² „Și-a lăpădat averea fără de preț, care nu puțină era... case de piatră, una în Măgureni... și câte o mare biserică de piatră“ *ibid.* p. 196.

³ Iorga, *Genealogia*, p. 197.

⁴ Iorga, *Documente* p. 48.

⁵ Iorga, *Documente* p. 310

⁶ Iorga, p. 218.

⁷ *Documente* p. 218.

⁸ Iorga, *Documente* p. 223.

⁹ *Arhiva*, p. 132, an. 1802.

¹ Iorga, *Documente*, p. 231

² *Arhiva*, p. 139.

³ Sulzer, *Geschichte des transalpinis: Juen Daciens*, Viena, 1781.

⁴ Iorga, *Inscripții*, II p. 93, la Mărgineni.

⁵ *Ibid.* p. 94.

⁶ La Filipești se desgrădi biserica. *Ibid.*, II, p. 264.

⁷ Sinodul Bisericii.

El îi donă o cadelnită în 1853, icoanele împărătești, trei zarfuri de candelă de argint, un potir de argint, un disc, anaforniță, evanghelie ferecată, și două icoane ferecate.

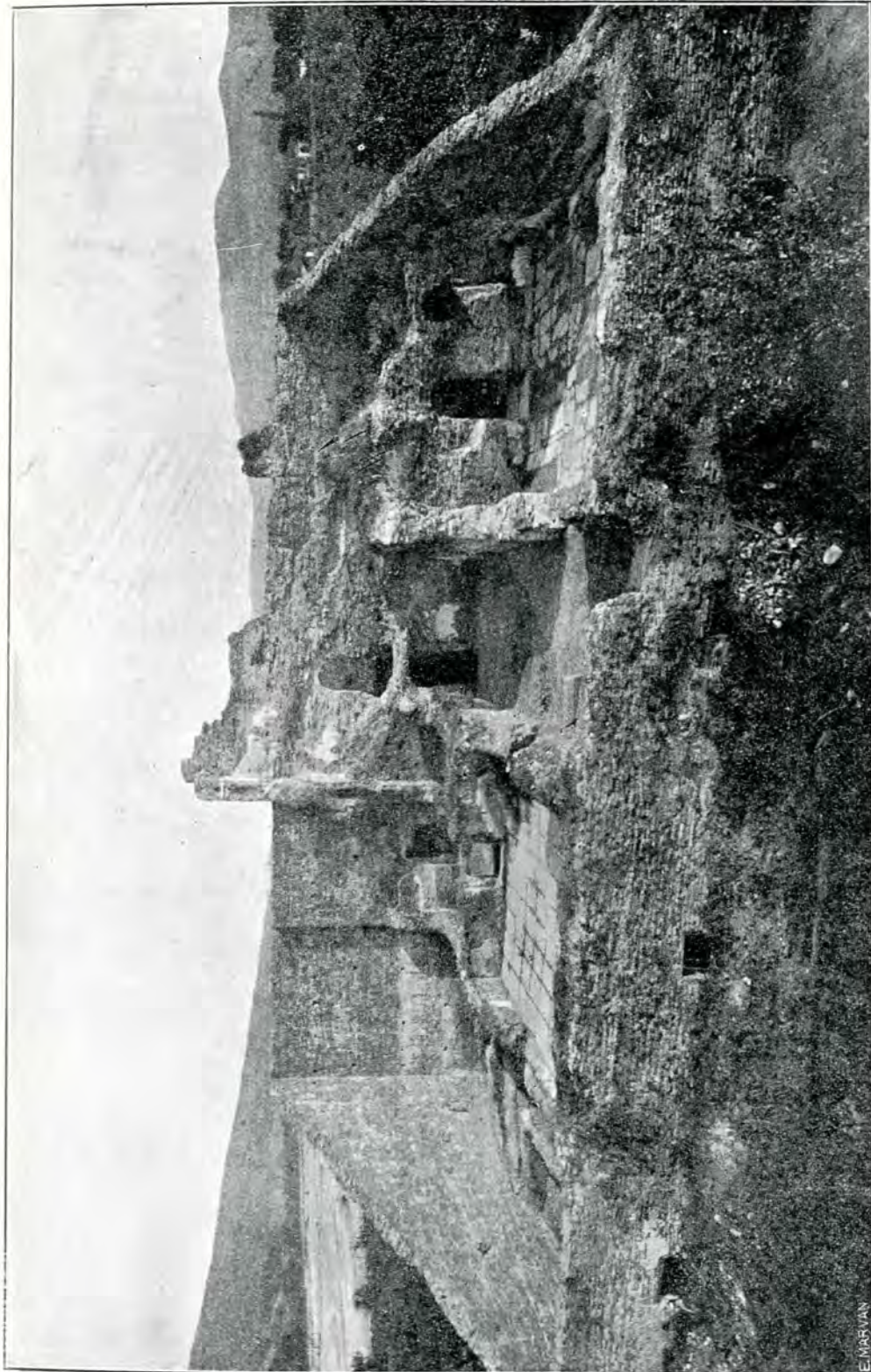

Fig. 17. Casa din Măgureni: Vedere din spre Sud. Camerele Y, U, N, F, E (v. fig. 19).

DESCRIERE

Casa Cantacuzinilor din Măgureni reprezintă curiosul tip al caselor influențate de arhitectura turcească, din mijlocul veacului al XVII-lea. Este tipul casei feudale turcești ce-și grupează camerele în jurul unui turn, prevăzut cu numeroase ascunzători. Este ilustrațiunea descrierilor lui Paul de Alep asupra caselor Postelnicului Constantin Cantacuzino, tatăl lui Drăghici, azi total dispărute.

Asupra palatului din Coeni (Comana la Paul de Alep) ni se spune că el se află zidit după modelul palatelor din Constantinopole¹.

„Aci e un ce particular de „admirat în structura celor două „corpuri principale și opuse unul „altuia. Ca formă nu diferă: au

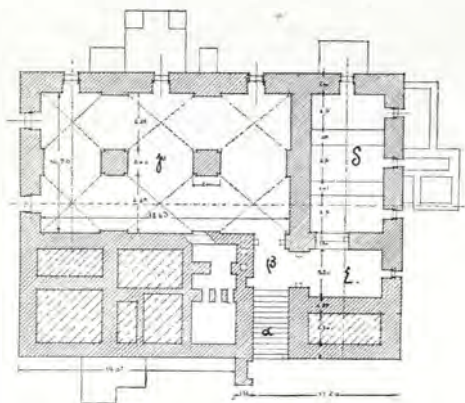

Fig. 18. Planul pivniței. Sc.=0.0017=1.00 m

„turnuri și sunt zugrăvite cu linii imitând „marmura... În vârful fiecărui turn e un „cerc, întocmai ca o bucată din cel mai tare profir“.

De asemenea vizitând palatul lui Constantin Șerban Cârnu de la Dobreni, Paul de Alep amintește de „clădirile mari și „spațioase, cu turnuri, zugrăvite cu por „trete de ale sfinților și cu descrieri de „lupte“.

Jumătate din clădirea casei din Măgu-

reni se ridică pe o pivniță împărțită în două, la care se coboară prin gârliciul γ . Jumătate din stânga γ (fig. 18) este marea pivniță a vinurilor (18,63 m $\times$ 10,50 m) ϵ , a cărei boltă (*voûte d'arêtes*) se sprijină pe doi monumentali stâlpi. Jumătatea din dreapta (fig. 18) reprezintă pivnițele δ și ϵ pentru zarzavaturi și gospodăria casei.

Casa se ridică de-asupra pivniței (23 m $\times$ 21 m). Ea își grupează camerele rez-de-chaussé-ului și etajului, în jurul turnului în care se află camerele H. I. J. K. L., care singur are trei caturi, pe lângă catul

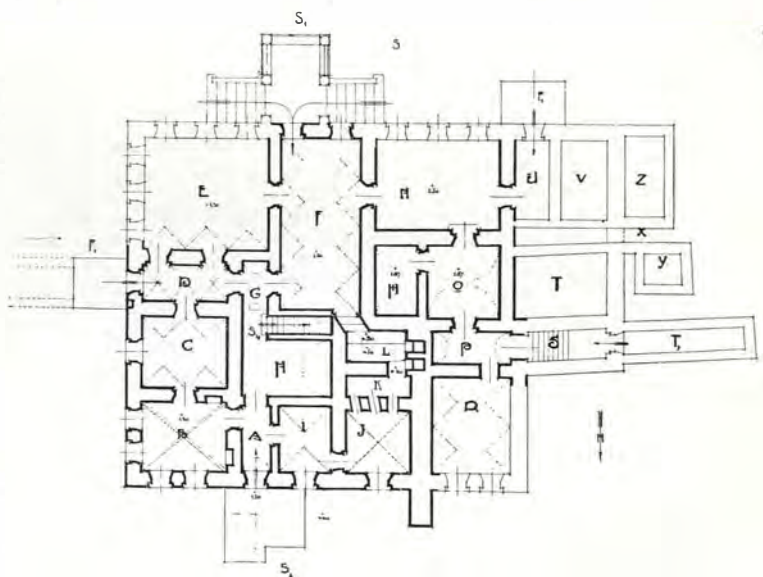

Fig. 19. Planul parterului. Sc. = 0.0023 = 1.00 m.

inferior în care se află tainițele casei (fig. 19 și 28).

PARTERUL

Intrarea principală în casă se făcea prin scările aflate pe latura sudică S_1 ce urcau pe arcuiri rampante la foișor (fig. 49) al cărui subasament era format din arcuiri sprijinite pe stâlpi și ale cărui colonade ce sprijiniau calota foișorului erau formate din șase coloane patrungiulare cu muchile teșite și cu cusinete patrute, (fig. 24, 26). Un balustru al scării pe care se află represintat ghiveciul cu floarea

¹ Călătoriile patriarhului Macarie de Antiochia, ed. Cioranu, 1900, p. 210.

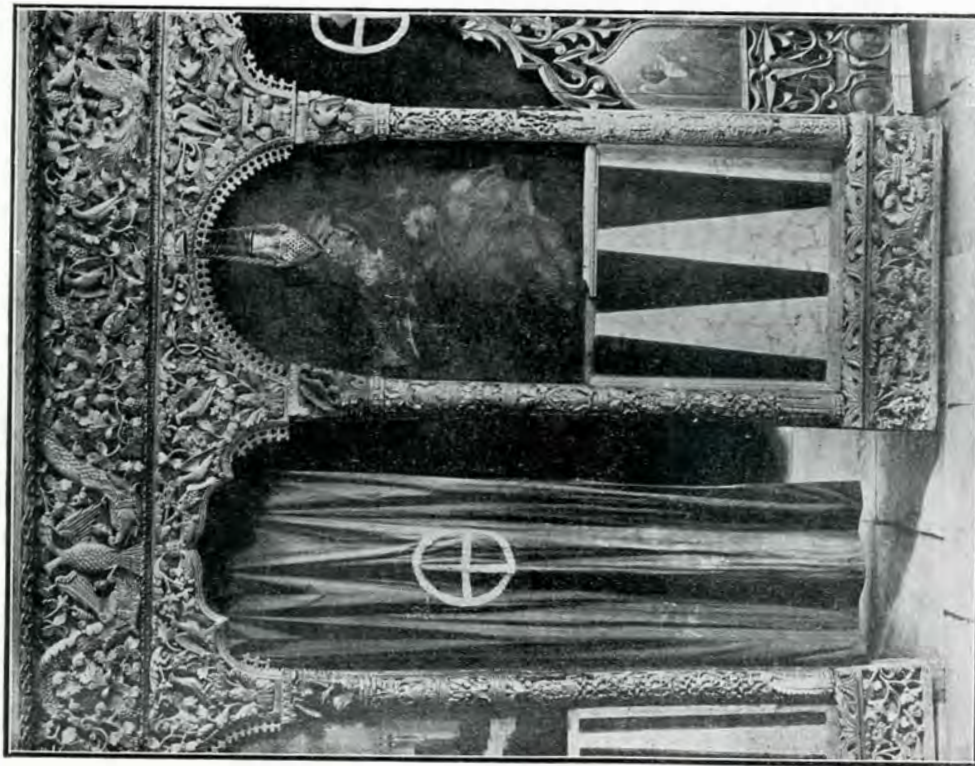

Fig. 20. Paraclysul din Măgureni: Tâmplă, partea inferioară.

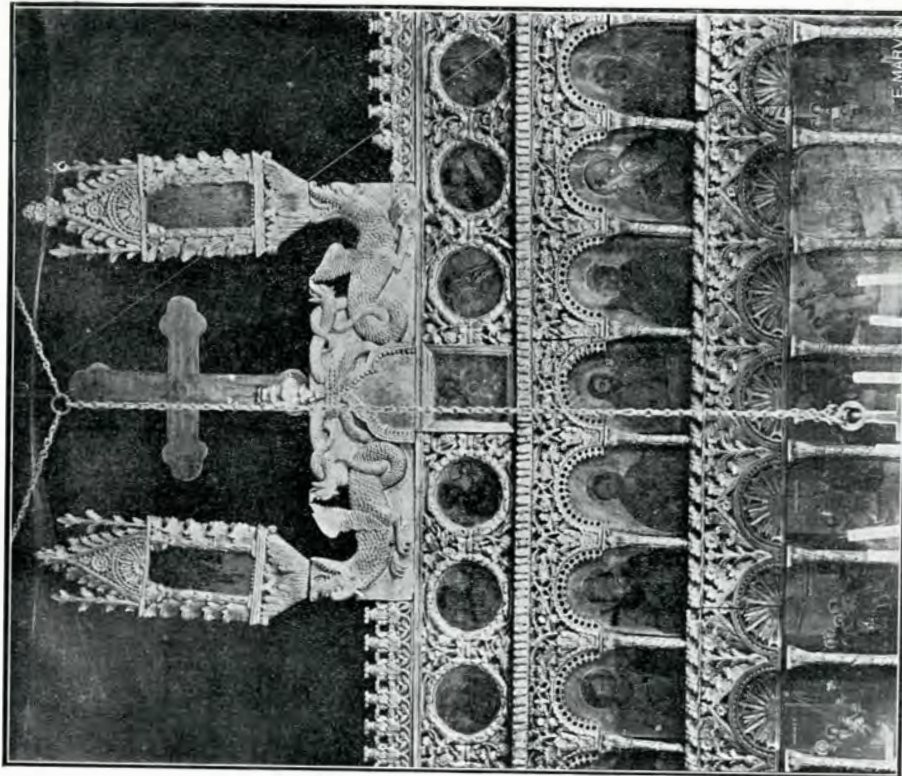

Fig. 21. Paraclysul din Măgureni: Tâmplă, partea superioară.

orientală (fig. 25) cum și curiosul tip de tatar (fig. 23) are printr'această reprezentare de figură omenească mare asemănare

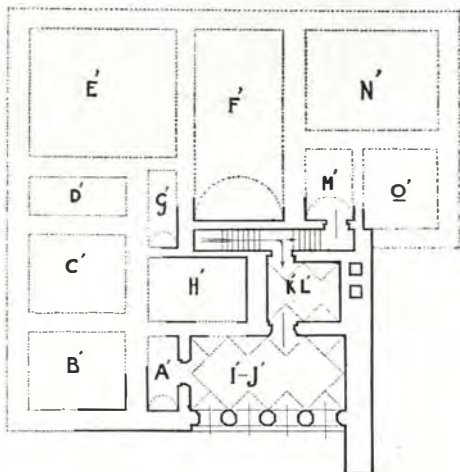

Fig. 22. Planul etajului I-ii. Sc: 0.0027 = 1.00

cu cel aflat în interiorul ghizdurilor puțului din fața mănăstirii Coziei, care se dovedește astfel a fi făcut tot de Păharnicul Șerban Cantacuzino, înnoitorul Mănăstirii

Frumoase balustrade de piatră (fig. 27) fermuriau aceste scări. Stâlpi de piatră în dreapta și stânga scării (fig. 49) opreau stricarea scărilor de trăsurile sosite în fața lor.

Nu numai faptul că aci s'au găsit aceste

piese, dar și faptul că aci s'a găsit un fragment din pisania palatului (fig. 2) arată că aci era întrarea principală ce dădea spre drumul care, odată, ocolind casa, trecea pe apa Prahoviței spre Nord.

Fig. 23. Balustru de la scara de Sud.

Fig. 24. Antablemente din coloanele foișorului de Sud.

Fig. 25. Balustru de la scara de Sud.

Fig. 26. Coloană din foișorul de Sud.

Fig. 27. Balustradă din foișorul de Sud.

Fig 28. Vedere în camerele turnului, (ascunzătoarea, camerele parterului I, J, loggia, și camerele din etajul II). (Cu urma unei coloane de zid lângă contrafort).

Pe această scară se trecea în marele antreu F al parterului, boltit într'o boltă cu *lunette*, iar din acest antreu prin uşile din dreapta şi stânga, prevăzute cu mari praguri de piatră (ca la casa lui Matiaş Corvinul din Cluj), în cele două mari saloane E, N, (fig. 19, 17) pardosite cu lespezi toate şi ornamentate cu stucaturi, unele aurite.

Un alt antreu mai mic aproape prin axul clădirii, A, G, boltit în *berceau*, pardosit cu cărămizi poligonale şi prevăzut cu o ascunzătoare în fund, sub pardoseala de piatră (fig. 16), ducea la un alt foişor cu scară, S₂, pe latura nordică. Acest foi-

şor are un subasament boltit, cu scara pe lature şi probabil cu colonadă de zid, azi căzute.

În stânga acestui antreu se află un mic salonaş B, boltit (în *voûte en arc de cloître*), cu patru puternice nervuri ce se taie în

diagonal sprijinite pe mici consolete şi pardosit cu lespezi de piatră.

Resturi din decoraţiunile acestor pereţi arată luxul interiorului acestei case. Ornamentaţiuni în stuc, de tipul ornamentului stalactit, făceau o linie puţin mai sus de ferestre,

în dreptul naşterii bolţilor (fig. 33); dedesubtul acestei linii reliefate, o serie de arcuri în acoladă formau o altă frisă, vopsită verde deschis; în câmpurile desemnate de aceste arcuri în acoladă erau stele cu opt colţuri, vopsite în verde închis. De-asupra liniei de stalactite o serie de arabescuri, pe fond roşu decorau toate poalele bolţilor cuprinse între nervuri (fig. 36, 52).

Din camera B se trecea în C (fig. 10), boltită cu *lunette* şi pardosită cu lespezi, care era o cameră de locuit,

Fig. 29 Vedere în scara etajului S₄ (dreapta).

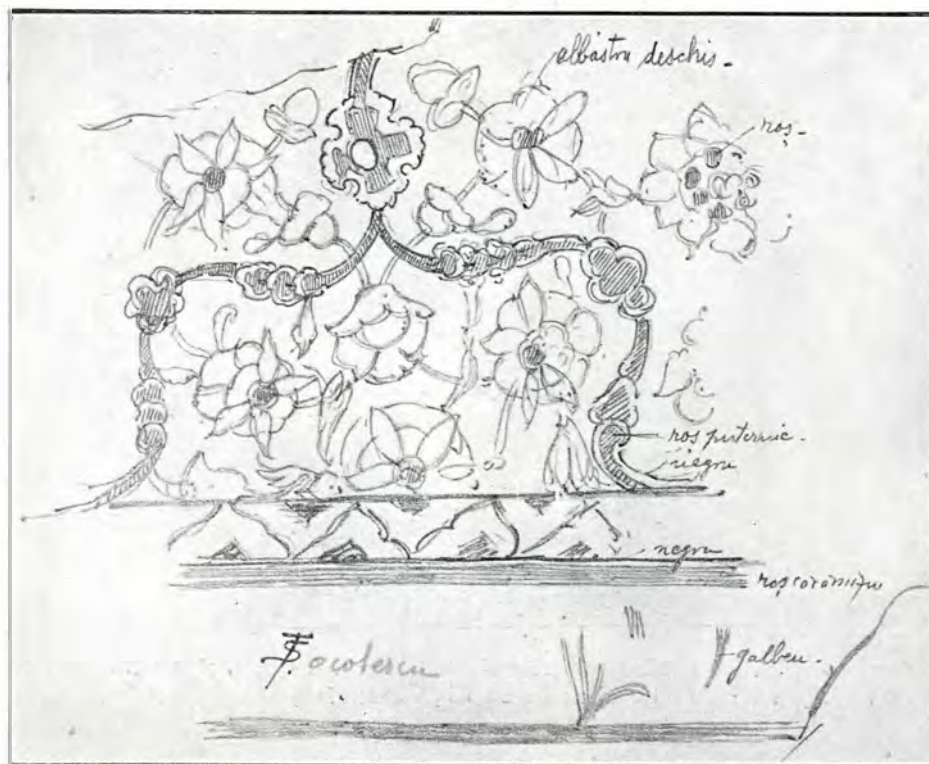

Fig. 30. Zugrăvelile camerei C.

Fig. 31. Vedere înainte de săpături, asupra camerelor turnului A. I. J

Fig. 32 Vedere după săpături, asupra aceluiași camere dela fig No. 31.

cu frumoase fresce orientale, formate din cruci de un roșu puternic, mărgenit de un împletituri de vreji de flori albastru-des- contur negru. (Fig. 30).

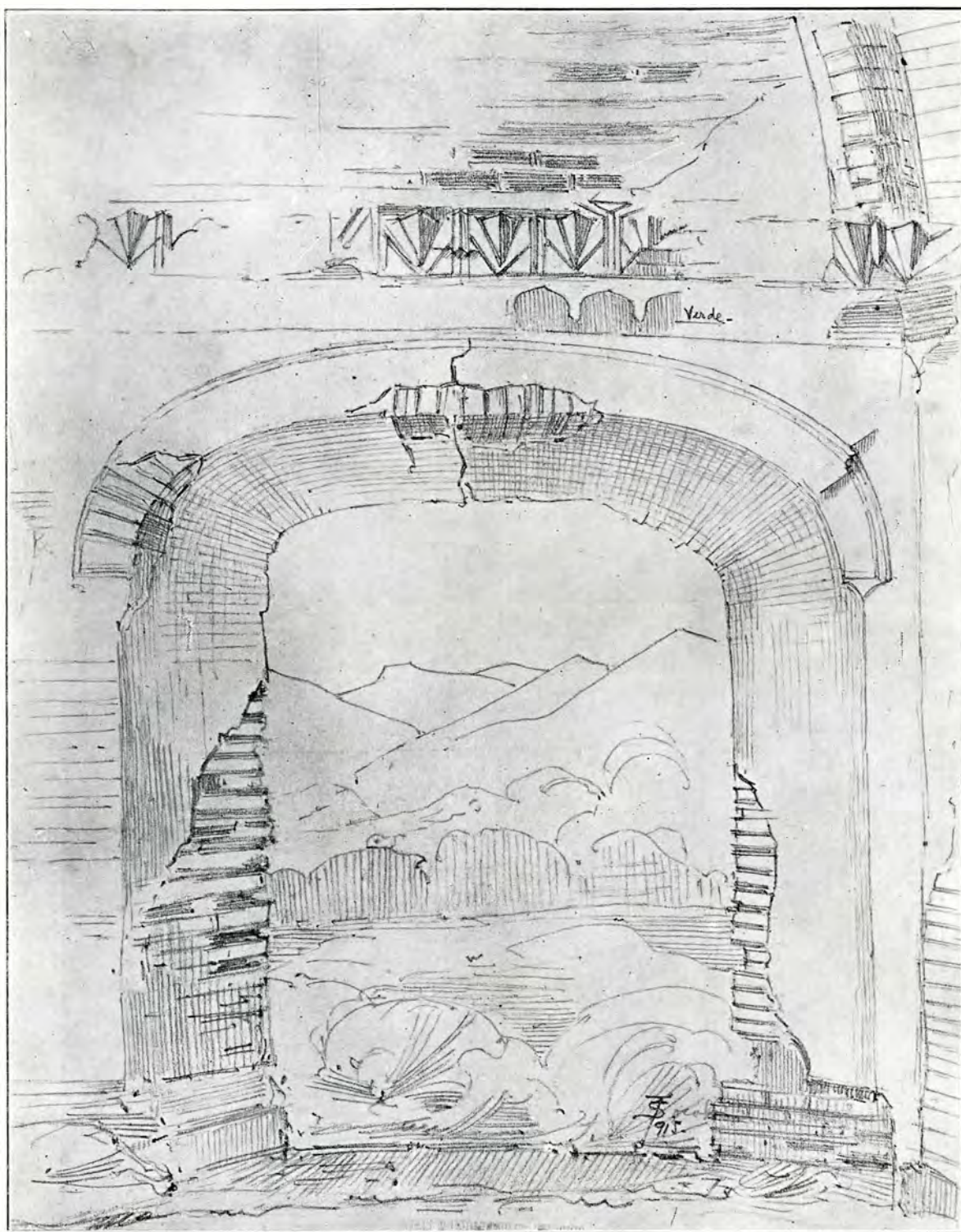

Fig. 33. Măgureni. Slucatură în camera B.

chis circumscrise într'un ornament formând Din C se trecea în antreul transversal

Fig. 34. Vedere asupra camerei turnului K. L. (etaj I și II).

D, boltit cu *lunette*, și din care o ușă ducea spre foișorul F₁ pe latura de Est.

Trecând la scara de serviciu S aflată pe latură vestică unde se află, în afară de planul casei propriu-zise, la pământ, camerele robilor și ale servitorilor, prevăzute unele cu beciuri întunecoase: U, V, Z, T, se trecea în sălița transversală P și latrina Y. Din sălița P se trecea în frumoasa cameră R, boltită cu *lunette* și cu pereții stucați cu stucaturi aurite (fig. 54). În M, mica cameră centrală, pare a fi fost o mică bucatărie, boltită (în *berceau*), ceea ce rezultă după vatra de sobă de cuinie ce am găsit aci și după fragmentele de vase aflate. În O este o anticameră.

În afară de aceste camere rămân de descris camerele

Fig. 35. Vedere asupra camerei H.

de la parter ale turnului H, I, J, L, K.

În H se află o mare cameră boltită în *berceau*, în dalajul căreia o ascunzătoare în formă de pivniță boltită în *berceau*, permitea ascunderea lucrurilor de preț ale

prin trei deschideri (fig. 50) în ascunzătoarea K, se afla o altă ascunzătoare, foarte scundă, ce comunica prin trei mici canale cu ascunzătoarea K și care este puternic aerată prin numeroase coșuri ra-

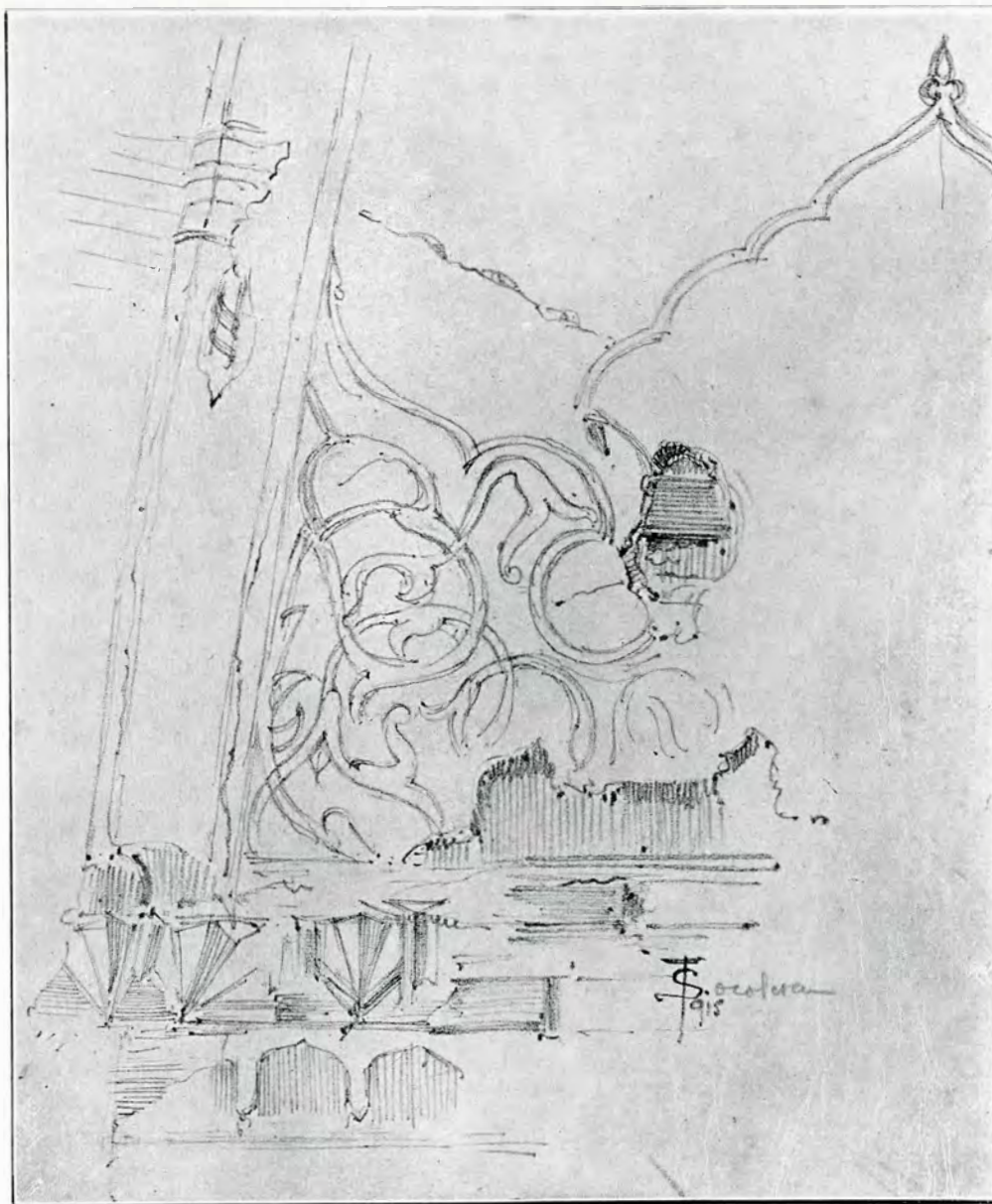

Fig. 36. Stucaturile camerei B.

casei. (Fig. 35). În I, cu nivelul mai jos cu două trepte ca al restului casei, și pardosită cu cărămizi patrate, ca și în J, se aflau două camere scunde, probabil servind ca celar al casei. (Fig. 28).

Sub pardoseala de dușumea a camerei J care răspunde, pentru a lumina și aera,

mificate dintr'un mare coș central practicat în pereții acestei camere.

Intrarea propriu zisă în ascunzătoare se face, însă, din fundul antreului principal F, printr'o ușă tăiată pieziș, care scoboară prin trei trepte în ascunzători (fig. 14, 15). O *meurtrieră* pentru tras foc, prac-

ticată într'o nișă (fig. 14) oprește pe ori cine ar fi forțat această ușă. Înăuntru, două cămăruțe fac loc la patru ascunzători prin două bolți în *berceau* ce le acopăr la mijloc. Descinderea în aceste ascunzători se putea face și de la etajul de sus din camera K', L' [fig. 22] prin două mari găuri practicate în zidul camerelor, în formă de coșuri de sobă și cari puteau servi și la aerarea acestor tainițe.

ETAJUL

Comunicarea parterului cu etajul se făcea, nu printr'o scară exterioară, ca la palatele lui Brâncoveanu, ci prin scara interioară S₄, practică în interiorul zidului ce dă în sălița A, G (fig. 16, 29), care era boltită în *berceau* (fig. 22).

Două paliere răspund, unul în dreapta, la camera turnului din etaj K', L' [fig. 22] altul mai sus, în stânga, la etajul ce se ridică peste bolțile camerelor parterului în A, B, C, D, E, F, G, N, M, O, P. Etajul

fiind mai tot distrus, el se poate reconstitui numai după planul camerelor parterului.

Se vede bine însă că, la început, camerele de Nord-Est și Nord-Vest nu aveau etaj pentru a evidenția și mai bine turnul central de care am vorbit, aflat pe latura nordică. Numai ulterior s'a adăugat o cameră la etaj peste camera de la parter

B. În R, însă, nu se afla etaj, ci numai parter, cum se constată din cornișa de sub strașină aflată în dreptul și desupra acestei camere (fig. 6).

În primul etaj al turnului, se disting bine toate camerele: Prima cameră K'-L' ce răspunde în scara interioară S₄, boltită cu *lunette*, răspunde în loggia I'-J', cu colonade de cărămizi, din cari a rămas numai o coloană încastrată (fig. 22, 34).

În H' se află de asemenea o ascunzătoare ca și în camera corespondentă din parter, boltită în *berceau*. De-a-

supra acestui etaj se ridică în turn etajul al doilea cu aceeași dispoziție a camerelor ca și în etajul I (fig. 34), din care se văd resturi de camere cu frumoase nervuri pe bolți.

*
* *

Ca exterior, întreaga casă era împodobită cu două cornișe, una sub strașină, ce se mai păstrează încă pe latura de vest (fig. 6), și alta indicând în exterior separația parterului de etaj. Ele sunt i-

dentice: un șir de arcuri de cărămizi aparente, peste care se profilează un ciubuc gros (*fore*), tot aparent, de-asupra căruia se profilează și mai mult un alt ciubuc (*doucine droite*) (fig. 9 și 37).

Ferestrele și ușile cu arcuri în „anse de panier“, aveau pe dinafară frumoase cadre de piatră (fig. 59).

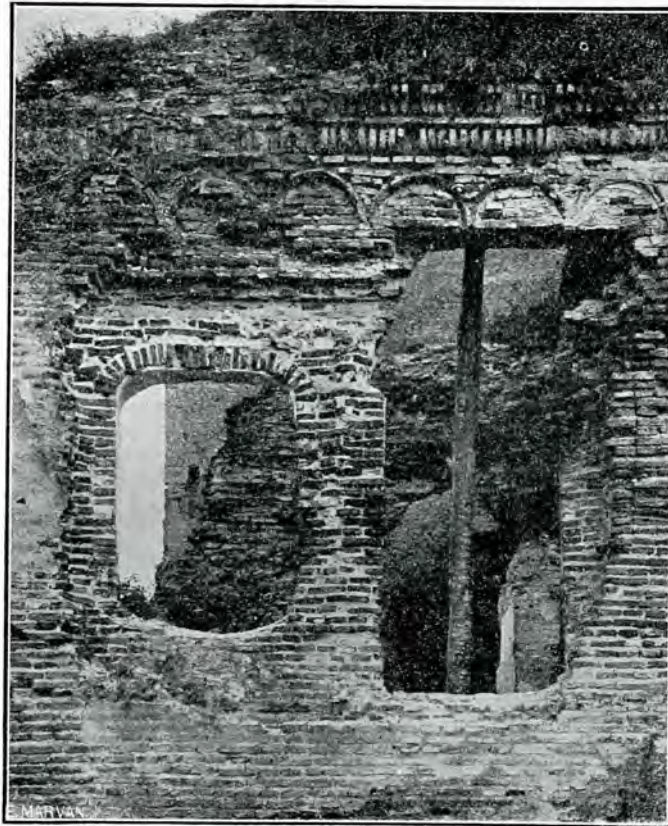

Fig 37. Detaliu din fațada de Sud

Fig. 38. Vedere în camerele N. U. X. după facerea săpăturilor.

Fig. 39. Vedere asupra a aceluiași camere înainte de săpături.

ATENANȚE

Din împrejmuirea de lemn a curții nu a mai rămas nimic.

La vră-o cincizeci de metri spre latura de Vest a casei s'au găsit temeliile *cuinei* cu o săliță, fără să se poată afla prea multe

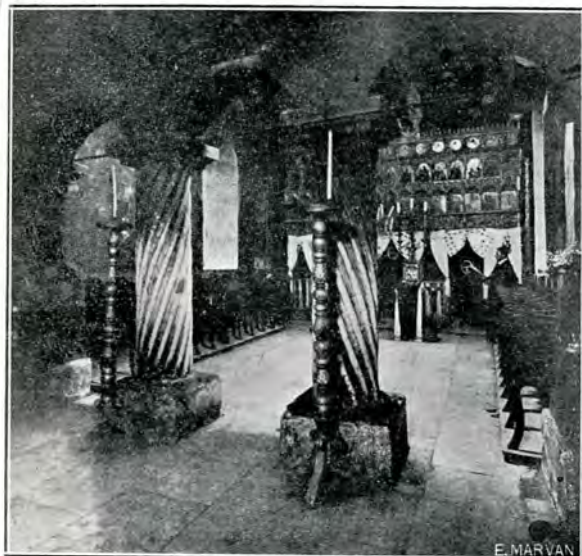

Fig. 40. Interiorul paraclisului.

indicații asupra felului construcției ei.

Biserica, ridicată ca paraclis al casei, pe latura de Est, refăcută de mai multe ori, în urma cutremurilor, numai are nimic interesant decât interiorul, cu frumoși stâlpi în torsadă, (fig. 40) despărțind naosul de pronaos, cu frumoase cadre de piatră ale ferestrelor și pictură din epoca de decădere a artei bizantine la noi (fig. 42).

RESUMAT

Din cele arătate rezultă că întreaga casă cu o *loggie*, cu vederea spre munți, își grupa toate camerele parterului și etajului în jurul turnului ridicat pe latura de Nord, în care se afla și *loggia* de care am vorbit.

Existența *loggiei* ne explică, în mijlocul veacului al XVII-lea, dezvoltarea și amploarea ce ea o ia în arhitectura posterioară a palatelor lui Brâncoveanu, influențate de gustul italian.

OBIECTE GĂSITE

Pe lângă frumoasele stucaturi găsite (fig. 52-55) ce decorau pereții camerelor, diferitele obiecte desgropate, ca și monetele

Fig. 41. Fereastră de pivniță.

Fig. 42. Fereastra paraclisului.

aflate arată diferitele influențe de cultură sub cari au trăit stăpânii casei în cursul veacurilor. Pe lângă monetele rusești și austriace s'a găsit și un Louis XV, de aramă, cu frumoasele monograme ale Regelui Franciei, contemporane cu prăselele de cuțite (fig. 56).

Pe lângă tasuri de atârnat, lucrate în țară și la Brașov, s'au găsit altele curat persane (fig. 43, 44).

Pe lângă porțelane de Sèvres s'au găsit fragmente de alte vase, turcești, de faianță, cu strat de glazură peste florile de smalt și cu numele fabricantului în limba turcească (fig. 44). Pe lângă obiecte curat orientale s'au găsit vase de Murano, (fig. 44) cu faimoasele „rintorcimenti“, albe, galbene, roșii și albastre, ceea ce nu e de mirare când știm că mulți din Cantacuzini au învățat la Veneția, iar Pârvu, cel ce a terminat-o, a învățat în Turcia.

Pe lângă lulele din 1732, s'au găsit

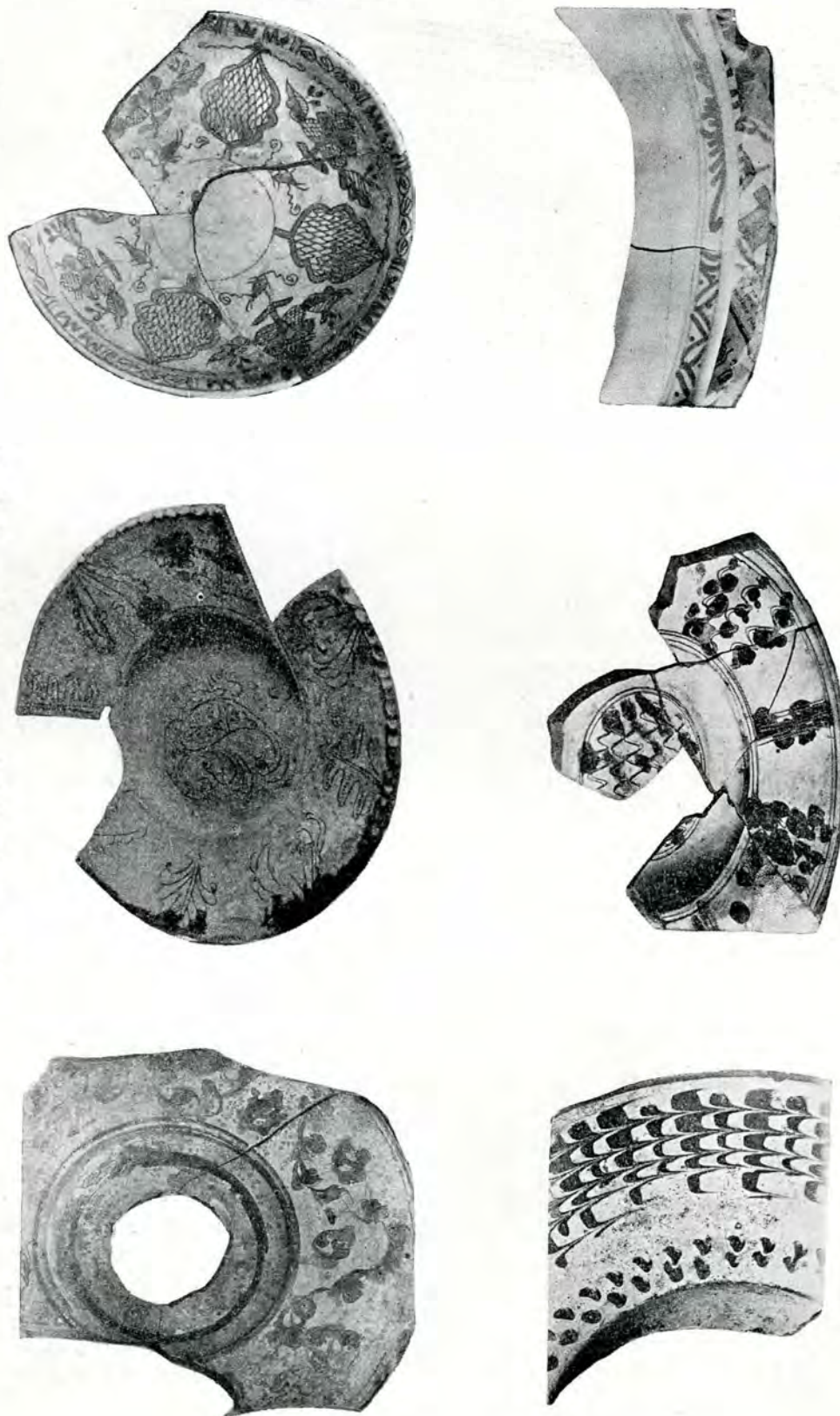

Fig. 43. Vase găsite în săpături (cel din stânga persan).

Fig. 46. Teracote găsite în săpături.

Fig. 47. Piatră în Biserică.

Fig. 44. Vase găsite în săpături
(cel din stânga de Murano, cel din dreapta turcesc).

Fig. 45. Teracote din 1697, găsite în săpături.

frumoase teracote de sobă din 1697 cu minunate desemnuri de împletituri în romburi cari, mai târziu, se vor vedea aplicate în sculpturile de pe uşile şi mobilele din epoca lui Brâncoveanu (fig. 45, 47 având numele maestrului H. V.).

Prin diferitele influenţe de cultură constatate în săpăturile din această casă se vădesc, deci, silinţile unei societăţi care încă îşi caută drumul şi se explică, în special, dezvoltarea arhitectonică a palatelor lui Brâncoveanu.

JURNALUL SĂPĂTURILOR

13 Iunie 1916. Am început exploararea casei Cantacuzinilor din Măgureni prin două şanţuri: unul longitudinal, prin axul clădirii (A-G pe planul fig. 19), altul transversal prin camera B, până la pardoseală.

S'a dat în camera B de pardoseală de lespezi, acoperită ulterior de planşeu cu scânduri, azi putrezite. Iar în sala A de dale de cărămizi poligonale. Moloz foarte mult, amestecat cu cărămidă. În jumătatea dreaptă a şanţului de la A, unde la etaj se văd urmele unei loggii, se pare că nivelul este deosebit de al restului camerilor.

14 Iunie. Se termină aşezarea liniei de-cauville. Se explorează aproape complet camera din colţul B, cărându-se stratul de pământ gros de la 1,50 m. până la 2 m. Se găseşte că uşa ce dă afară din această cameră, corespondentă cu uşa ce duce în camera C, provine din transformarea unei ferestre în uşă. Se găsesc urme de splendide stucaturi colorate (fig. 52), roşu, verde închis şi verde deschis, ce decorau pereţii acestei camere.

Se găseşte o consoletă de piatră de la groasele nervuri ale bolţii acestei camere (fig. 36) şi o teracotă smălţuită verde, de la vre-o sobă, având reprezentată pe ea vulturul bicefal.

15 Iunie. Se încep săpături şi în exteriorul faţadei de Nord. Se dă de subasamentul scării S₂, boltit, iar lângă el de cadrele de piatră ale scării.

16 Iunie. Se continuă cercetarea camerei C şi săliţei D. Se descopere uşa săliţei A ce dădea în foişorul S₂. Se descoper în antreul A pietre de încadrământ a uşii, iar în camera C o piesă de argint din 1736.

17 Iunie. În camera C se descopere pe peretele de Vest o splendidă zugrăveală orientală ce decora pereţii acestei ca-

mere: un contur în formă de cruce, roşu pompeian, având în mijloc împletituri de crengi cu flori mari albastre (fig. 30). Desenul era făcut cu cuiul.

Se desemnează în săpătură conturul sălii A, G cu resturi de stucaturi roşii.

18 Iunie. Se trece în săliţa D, ce se descopere în parte. Se găseşte un fragment de coloană patrungiulară cu muchile teşite, provenite de la foişorul principal din faţă, care se va descoperi mai târziu. Urme de stucatură colorată.

21 Iunie. Se desveleşte complet sala A, G. Se găseşte spre capătul ei, sub dalagiul de piatră, o ascunzătoare poligonală, şi în ascunzătoare scheletul unei găini pe ouă.

Tot aci (fig. 16) se descoper urmele scării ce ducea la etaj.

Se încep săpăturile în camera E. Se găsesc stucaturi colorate.

22 Iunie. Se descopere aproape total camera E şi o pătrime din antreul principal. Se descopere aci o coloană lungă, cu antablamentul ei, de asemenea o coloană mutilată în camera N şi un capitel angajat în antreul F, provenit de la acelaşi foişor şi fragmente de stucaturi zugrăvite şi aurite mai ales pe benzi. Pardoseala de lespezi.

25 Iunie. Se desveleşte aproape complet sala F. Se descopere în fundul ei uşa ce duce la o ascunzătoare prevăzută cu meurtiere, şi tot aci un crăiţar din 1816. Urme rare de stucaturi. Spre camera N, în prag, se află o frumoasă coloană întreagă, iar în camera N un fragment de coloană de gresie proastă, cum şi restul unei coloane înfipite prin cădere în pardoseală. Ele provin de la colonada foişorului.

27 Iunie. Se trece în cămăruţa M, odată frumos stucată. Un mic cămin de sobă de bucătărie arată că odată această cameră a fost transformată în cuhnie.

În ascunzătoarea din fundul antreului

principal L, aflată de-asupra unei bolți dărâmate, se dă de altă ascunzătoare sub această boltă, de la care trei mici deschideri (fig. 50), practicate în zid, duc în ascunzătorile aflate sub camera J.

28 Iunie. Se desvăluie complet N și se trece spre O. O mare cantitate de stucaturi groase cu marginile aurite și foile negre se găsește în camera N.

30 Iunie. Se desvelește complet camera O și se începe desvelirea culoarului P. Se desvelește complet ascunzătoarea L în care se intră pe trepte.

1 Iulie. Se desvelesc temeliile U, V, X. Se găsesc aci lulele de pământ, din care una cu anul 1730, un inel comun cărămizi pătrate din pardoseală.

Fig. 48. Temelia foișoarelor de pe latura sudică.

Fig. 50. Ascunzătoarea camerei turnului J.

Se pare că acest subasament boltit este un pridvor ce duce la latrina Y.

4 Iulie. Se desvăluie culoarul P cu scara ce duce afară, se trece în camera R. Splendide stucaturi groase (fig. 54), și alte stucaturi, ca și în celelalte camere, se găsesc aci, pe jos cărămizi hexagonale.

5 Iulie. Se explorează exteriorul fațadei la Est și se dă de bazele unui foișor ce dădea în sălița D.

6 Iulie. Se fac săpături în camera din dreapta săliței, în G.

7 Iulie, Pridvorul F₁ din latura de Est se constată că se prelungește mult spre Est. Un canal mic de cărămizi în dungi și acoperit de cărămizi dispuse în formă de acoperiș, ce primia lichidele scurse din etaj, arată că aci mai târziu s'a zidit o latrină pentru etajul de sus al casei.

8 Iunie. Se sapă în camera J, aflată odinioară sub o loggie cu stâlpi de cărămidă. Se văd de jur împrejur urmele grinzilor

ce susțineau planșeul, iar dedesubt ascunzătoarea ce ducea prin cele trei firide (fig. 50) la ascunzătoarea K. L.

Această ascunzătoare are în toți pereții ventilații formate din olane ce se strâng într'un ventilator principal aflat pe zidul de Vest. Scheletul unui bou întreg se găsește în zidurile dărâmate ale acestei camere.

11 Iulie. Se desvăluie exteriorul laturii nordice (fig. 48). Se găsește aci subasamentul foișoarelor.

Se face un sondaj în pardoseala camerei E. Până la o adâncime de 0,60 m. se dă de var amestecat cu nisip, la 0,90 m. se dă de cărbuni de mangal cari protejau bolțile pivniței aflate dedesubt.

Fig. 49. Temeliile foișorului S₁

12 Iulie. Se descopere un fragment din pisania palatului în să-

păturile de la foișorul de nord S₁ (fig. 2).

13 Iulie. Se explorează pivnița și se continuă face-rea sondagiilor în camere. Visita d-lui G. Cerkez.

14 Iulie. Se desvăluie ascunzătoarea de sub pardoseala ca-

Fig. 51. În timpul săpăturilor din antru.

merei H, în formă de pivniță boltită în berceau și pavată cu cărămizi. Se dă de pardoseala camerei I, groase cărămizi pătrate. Se găsește un dinar rus din 1739 cu pajură.

19 Iulie. Sondagiile făcute în camere dau aproape intact de subasament de zid făcut pentru nivelmentul pardoselii. Frumoase străchini de atârnat se găsesc în culoarul P.

20 Iulie. Spre latrina Y săpăturile dau de un dinar din 1702.

21 Iulie. Se explorează exteriorul laturii de vest, se găsesc cămăruțe adăogate ulterior Z, T și resturi de materiale de servit: tase, coade de cuțit, lingurițe, etc.

22 Iulie, Se explorează latrina Y, în care se

Fig. 52. Stucaturi din camera A
Detaliu din mijlocul stucaturii
fig. 36

Fig. 53 Stucaturi din camera N.

Fig. 54. Stucaturi din camera R.

Fig. 55 Stucaturi din camera B

Fig. 56. Prăsele de cuțite.

Fig. 57 Fierărie găsită în săpături

Fig. 58. Lulele găsite în săpături.

găsește majoritatea vaselor ale căror fotografii se dau la No. 43—44.

26 Iulie. În prelungirea culoarului camera P S se află o sală lungă T.

27 Iulie. Se găsesc în total șase stâlpi ai loggiei. Vizita d-lui G. Balș și a d-nei d-r Cantacuzino. Lucrările se termină.

Temeliile casei se găsesc la 1,55 m., ale pivniței la 0,40 m.

Mă simt dator a exprima mulțumirile mele D-lui Colonel N. Cantacuzino; D-lor Ath. T. Socolescu și Gabrielescu pentru sprijinul și ajutorul ce mi-au dat.

MONETE GĂSITE LA MĂGURENI

OCUPAȚIUNEA RUSEASCĂ A MOLDOVEI ȘI MUNTENIEI (1768—1774)

de Const. Moisil.

1. МОИ. МОАД. Н. БААОС. Două scuturi ovale unite și timbrate de o coroană im-

perială; primul are stema Moldovei, al doilea al Munteniei. Jos anul 1772.

Rs. 2/IIAPA/3/КОПЕЖИ, într'un pătrat linear.

Bronz 35 mm.

2. Idem, dar cu anul 1773. (2 piese).

3. МОИ. МОАД. Н. БААОС. Două scuturi ca mai sus. Anul 1773.

Rs. IIAPA/3/ΔΕΗΤΗ, într'un pătrar linear.

Bronz 28 mm.

Austria.

4. Sfanț cu legenda pe vs IN DEO CONSILIVM. Argint.

5. Crăițar din 1816. Bronz.

Rusia.

6. Piesă de 1 denar din 1779. Bronz.

Germania.

7. Pfennig renan cu bustul lui Ludovic al XV-lea regele Franciei. Bronz.

Fig. 59. Cadru de piatră al ușii, găsit în săpături.

MATERIALE ISTORICO-ARCHEOLOGICE

PENTRU HARTA ARCHEOLOGICĂ A ROMÂNIEI RIDICATĂ DE D. PROF. PÂRVAN DIRECTORUL MUZEULUI NAȚIONAL DE ANTICHITĂȚI.

Raport asupra săpăturilor dela *Piscul Coconilor*, din Septembrie 1923, de RADU VLĂDESCU-VULPE
asistent al Muzeului Național de Antichități.

— o o o —

Domnule Director,

Asupra săpăturilor arheologice pe care le-am făcut la *Piscul Coconilor* (Jud. Ilfov), între 31 August 1923 și 5 Septembrie inclusiv, am onoare a vă raporta următoarele.

Înainte de a începe lucrările am cercetat cu de amănuntul, împreună cu zece lucrători, malurile vecine cu *Piscul Coconilor*, de la satul Coconi până la Pisc, apoi de aci spre N, spre Suțana, până la *Piscul Căldarea*.

Din toată cercetarea a rezultat că singurele așezări vechi din această parte sunt la *Piscul Coconilor* și la *Piscul Căldarea*. Cum la acesta din urmă n'am dat peste nimic caracteristic antic, ba după toate probabilitățile poate să fie o siliște cu mult mai nouă, m'am oprit la *Piscul Coconilor*, singurul loc cu urme antice, deși foarte puține.

Din cauză că stațiunea de aci e mult redusă, probabil prin ruperea ambelor maluri ale piscului într'un timp așa de îndelungat, nu am putut face lucrări de o extensiune prea mare, ci numai sondagii risipite pe suprafața de la vârful peninsulei, fie șanțuri largi de 1 m., fie gropi de 1 m. $\times$ 1 m. sau 1 $\times$ 1.50 m., sau 2 m. $\times$ 2 m. Pe schița alăturată am însemnat toate aceste lucrări de sondagii cu litere grecești, în ordinea cronologică a lucrului.

Rezultatele acestor sondagii le voi expune în aceeași ordine.

Alpha. — Lângă coasta de Sud, tranșee lungă de 10 m., lată de 1 m. Adâncime 80 cm. Pământ tare vegetal, nici-o urmă de cultură, afară de prea puține fragmente ceramice, fără nici-un caracter distinctiv.

Beta. — Groapă în diametru de 2 m., profilată pe râpa coastei de Sud, ca o prelungire de pământ afânat cu cenușă, în masa de lut a râpei. În interior are peste jumătate din diametru.

Săpătura făcută e de 2 m. $\times$ 2 m., adâncă de 0.80 m. Cioburi destul de multe, de tehnică primitivă. Proeminențe turtite suficiente pentru a ne gândi la contemporaneitatea cu *Piscul Crășanilor*. Un fragment cu o semi-toartă ca o proeminență lată și ascuțită. Câteva oase umane, între cari frontalul craniului cu cavitățile oculare și un fragment de maxilar cu patru măsele. Două fusaiole de lut ars. O proeminență orizontală dublă, cu vârfurile ascuțite, ca dinții de fierestrău. Multe fragmente cu ornament brău răsucit, de tip „Crășani”. Câteva fragmente de ceramică bună grecească, probabil, după grosime, cioburi de amfore. Torți de amfore cu spinare.

La adâncimea de 70 cm., sub toate lucrurile acestea, un strat de cenușă care ține până la 80 cm., la fundul gropii, unde începe pământul galben sănătos

Tot deasupra acestui strat de cenușă am mai dat de o pro-

eminență lată, și de buza și fundul dela un vas primitiv simplu de tip „Crășani”. Apoi, o tortiță rotundă de vas, primitivă, un fragment de nucleu de silex și o bucată de cuțit de silex.

Gamma. — La 12 m. V de *alpha*, groapă profilată pe râpă, Săpătura în suprafață de 2 m. $\times$ 2 m., adâncime 1,80 m. Cioburi găsite până la 1.60. Câteva fragmente caracteristice roșii de amfore elenice. Fragmente de vase de pastă solidă, cenușie. „La Tène”, între cari unele de la vase mai mari. Multe cioburi primitive poroase, fragile, de epocă evident „Crășani”, având ca ornamente obicinuitul brău răsucit, sau proeminențe turtite, între cari una dublă, sau sgârieturi quasi-paralele. Buză de vas înalt, răsfrântă mult, groasă, cu luciu cenușiu. Printre acestea și două fragmente cu ornamente colorate pe smalț, de epocă mai nouă. Un fragment gros de buză de vas primitiv cu perforațiune pe gâtul vasului. Buză de farfurie primitivă cu luciu negru. O mănănușă lată de pastă roșie bună, poate elenică. Un gât de vas cenușiu cu buza și toarta întregă.

Delta. — La 7 m. Est de *alpha*, o groapă cu fund sferic, înaltă de 1 m., în diametru de 1 m., profilată pe râpa malului. În interiorul terenului, în lățime, e numai de 50 cm. Săpătura de 1 m. $\times$ 1 m. $\times$ 1 m. Pământul negru, spre deosebire de restul galben al râpei. Nu s'a găsit nimic decât trei ciobulețe primitive, între cari unul cu o proeminență lată, orizontală, groasă. Încolo fărâmituri de pământ galben cu var. E foarte probabil să fie o groapă mai nouă.

Epsilon. — Groapă profilată pe râpa de Sud a malului Piscului, la 3 m. V de *iota*. Săpătura de 2.50 lungime $\times$ 2 m. lățime. Adâncime: 80 cm. Fragmente de amforă roșie elenică. Fragmente fine, cenușii, La Tène, între cari un fund de vas mic. Fragmente cu brău răsucit, apoi cu ornamente de sgârieturi primitive cu proeminență lată cu o mică concavitate. Toartă lată primitivă cu luciu cenușiu.

Zeta. — La 6 m. V de *gamma* și 3 m. E de *epsilon*, groapă văzută în profil pe râpă. Săpătura în suprafață de 1.50 m. lungime $\times$ 2 m. lățime. Adâncime: 1.40 m. Cioburi foarte puține, între cari de remarcat numai un fragment de buză de farfurie cu tortiță neorganică dedesupt; buza e răsucită, în acest fragment fiind numai două răsuceli.

Eta. — La 3 m. V de *epsilon*, groapă profilată pe râpă. Săpătura în suprafață de 2 m. $\times$ 2 m. Adâncimea: 1 m.

Până la 40 cm. adâncime, cioburi primitive. Funduri simple de pastă poroasă primitivă. Fragment cu sgârieturi quasi-paralele. Fragment cu brău răsucit. Fund de vas primitiv cu luciu galben-cenușiu. Buze simple primitive, buze răsfrânte, groase primitive. Un fragment de silex, probabil de la un nucleu.

Theta. — La 7 m. V de *eta*, groapă profilată pe râpă. Săpătura de 1 m. $\times$ 1 m. $\times$ 1 m. Foarte puține cioburi, fărămături fără importanță.

Iota. — Groapă profilată pe râpă, cea mai de V de pe Pisc, la 39 m. spre V de *theta*. Săpătura în suprafață de 1,50 m. $\times$ 2 m. Adâncimea 1,40 m. Cioburi puține relativ. Fragmente primitive cu luciu negru. O tortiță primitivă, pastă insuficient arsă, luciu negru cu secțiunea.

Kappa. — O groapă plină cu cenușă, profilată pe marginea unei surpături, situată la extremitatea joasă a Piscului spre vârf, lângă drum. Este la 33 m. E de *beta*, și la 22 m. V de vârful Piscului. Săpătura de 1 m. lungime. 0,50 m. lățime, și 0,80 m. adâncime. Cu aceasta se termină explorarea coastei de S a Piscului.

Cioburi de epocă „Crăsani”. Fragment de toartă de amforă elenică. Cioburi primitive, poroase, Cioburi solide, cenușii, „La Tène”. Un silix amorf.

Lambda. — Pe coasta de NE a Piscului s'a săpat o tranșee pe muchia râpei, la întâmplare, lată de 1 m., lungă de 5 m. Adâncimea de 0,50 m.; mai departe pământ zdravăn.

Cioburi antice multe. Fragment cu striiațiuni primitive, poroase. Ornamente: striiațiuni în toate sensurile, încrucișate, pe pastă poroasă. Funduri simple primitive. Proeminență. Buză groasă, răsfântă, de pastă cenușie „Crăsani”. Umăr de vas caracteristic „Crăsani”, cenușiu, solid. Fragment de pastă insuficient arsă cu vârci paralele late, concave. Buză de vas, profil în unghi drept, pastă primitivă cu luciu brun. Fragment de toartă groasă, lată, pastă brună cenușie, cu un semn sgariat după ardere, în forma unui profil primitiv de cap de om. În genere toată ceramica acestei lucrări este identică cu cea de la *Piscul Crăsanilor*.

My. — O prelungire lungă de 2 m., lată de 1 m., a tranșeei *lambda* spre S. Adâncimea: 0,80 m. Pe muchia râpei.

De aci am scos foarte multe cioburi, toate de epocă „Crăsani”; e săpătura care a dat cea mai mare cantitate de urme ceramice de pe tot *Piscul Coconi*. De remarcat un căpăcel de vas mic întreg. Margini elegante de vase solide, cenușii, ca la Crăsani. Fragment de aceeași tehnică de la gâtul unui vas înalt gros, bine lucrat la roată. Cioburi primitive poroase, între care proeminențe teșite și ascuțite de tip „Crăsani”. Majoritatea cioburilor sunt din cele solide, cenușii, lucrate la roată, de epocă „La Tène”, ca la Crăsani.

Ny. — Prolungire spre S a tranșeei *my*, lungă de 7 m. și lată de un metru, pe muchia râpei. Adâncimea: 0,80 m.

Cioburi mai puține ca în *my*, dar interesante. Margine de vas mare, frumos prelucrat la roată, de pastă bună, cenușie, tip „Crăsani”. Ciob primitiv poros cu striiațiuni curbe. Fragment din pântecul unui vas de lut ars insuficient, având urma părții de jos a torții, cu ornament reliefat: două mustăcioare, ca la Crăsani. Fragment de toartă cilindrică de pastă albă-gălbui, solidă, sonoră, de la o amforă elenică. Fragment de gresie de ascuțit coasa.

Xi. — Tranșee lungă de 5 m., lată de 1 m., la 2 m. spre V de drum, în dreptul săpăturii *ny*, orientată V—E. Terenul e cultivat, miriște de grâu. La suprafață urme de la o cărămidărie care a fost în anii trecuți în aceste locuri. Adâncimea: 60 cm.

Foarte puține cioburi amestecate cu urmele dela cărămidărie. Cioburi primitive, între cari o proeminență orizontală lată, și un obiect de lut de formă rombică cu perforațiuni fără corespundere, ca un tipar de lumânări sau ca o perniță de ace, de pastă nisipoasă.

Omicron. — Tranșee lungă de 5 m., lată de 1 m., la 8 m.

S de *xi*, orientată N—S. Teren cultivat, miriște de grâu. Alături o groapă rămasă dela cărămidăriile din anii trecuți. Adâncime 0,60 m.

Rezultat nul.

Pi. — Tranșee lungă de 5 m. lată de s m., la 15 m. V de *xi*, orientată N—S. Adâncime: 0,50 m. Cenușă și resturi de pământ ars, la suprafață, urme dela cărămidărie.

Rezultat nul.

Rho. — Tranșee lungă de 5 m., lată de 1 m., orientată V-E, la 9 m. S de drumul de pe coasta de NE a Piscului. Adâncime: 1 m.

Cioburi puține. Fragment gros, primitiv cu proeminențe. Buză și fund, simple, de la un vas primitiv poros. Fragment cu brâu răsucit. Fragment primitiv cu „caneluri”, pe pantecele unui vas. O bucată de piatră de gresie aspră gălbui, care se pare a fi avut întrebuințare.

Sigma. — Tranșee lungă de 5 m., lată de 1 m., orientată V-E, la marginea de E a viei, în mijlocul Piscului. Teren cultivat, miriște de grâu. Adâncime 0,60 m. Nici un ciob, afară de un fragment de amforă elenă, de pastă solidă, gălbui.

Tau. — Tranșee lungă de 7 m., lată de 1 m., orientată NV-SE, la 14 m. N de *rho*. E cea mai de Nord săpătură de pe *Piscul Coconi*, între drum și coastă. Adâncime: 80 cm.

Cioburi suficient de multe, majoritatea primitive, poroase, de tip „Crăsani”. Două proeminențe cu găuri ca râtul de porc. Fragmente cu brâu răsucit. Fragmente cu sgărieturi quasi-paralele pe pastă primitivă. Buză mare, groasă, dela vas înalt, de pastă solidă, cenușie, epocă „Crăsani”. Cioburi de amforă elenică, între cari o toartă bicilindrică. Câteva fărămături de cărămidă bine, arsă, cari pot să fie mai noi, culoare brună.

Ypsilon. — Tranșee lungă de 5 m., lată de 1 m., pe coasta de NE a Piscului, pe muchie, la 6 m. N, în prelungire de *lambda*. Adâncime: 0,60 cm.

Un fragment gros de 3 cm. de pastă solidă, roșie, poate de la vre-un vas elenic. Buză cu profil interesant dela un vas larg la gură, de pastă bună cenușie, epocă „Crăsani”. O bucată mare de cremene. Încolo cioburi destule, dar fără însemnătate.

Phi. — Tranșee lungă de 6 m., pe muchia coastei de NE a Piscului, legând *epsilon* de *lambda*. Adâncimea: 0,68 cm.

Cioburi foarte puține și neînsemnate, afară de un foarte important fragment de toartă de amforă elenică, pastă solidă cărămizie, cu suprafața secțiunii eliptică. Pe o parte mănua are o stampilă foarte clară, cu inscripțiunea: **APICTOFEITON**. Mănua s'a găsit la adâncime de 0,30 m. la primul rând de cazmă.

Chi. — Tranșee lungă de 5 m., lată de 1 m., pe muchia coastei de NE a Piscului, în prelungirea imediată a tranșeei *ny*. Cea mai de Sud lucrare de pe această coastă a Piscului, adâncime: 0,60 m.

Un singur ciob cenușiu închis, solid, cu 2 linii incise, paralele, epocă „La Tène”.

Psi. — Tranșee lungă de 10 m., lată de 1 m., pe muchia coastei de NE a Piscului, la 6 m. N de *epsilon*. Adâncime: 0,06 m. Rezultat nul.

Cu acestea am socotit suficientă cercetarea asupra capătului Piscului Coconilor, așa încât să pot trage ultimele concluziuni posibile.

Interiorul piscului nu are nici o urmă antică; toate aceste urme sunt pe coastele continuu surpate de inundațiile anuale ale lezerului Moștiștea, precum și la vârf. Pe coasta de Sud

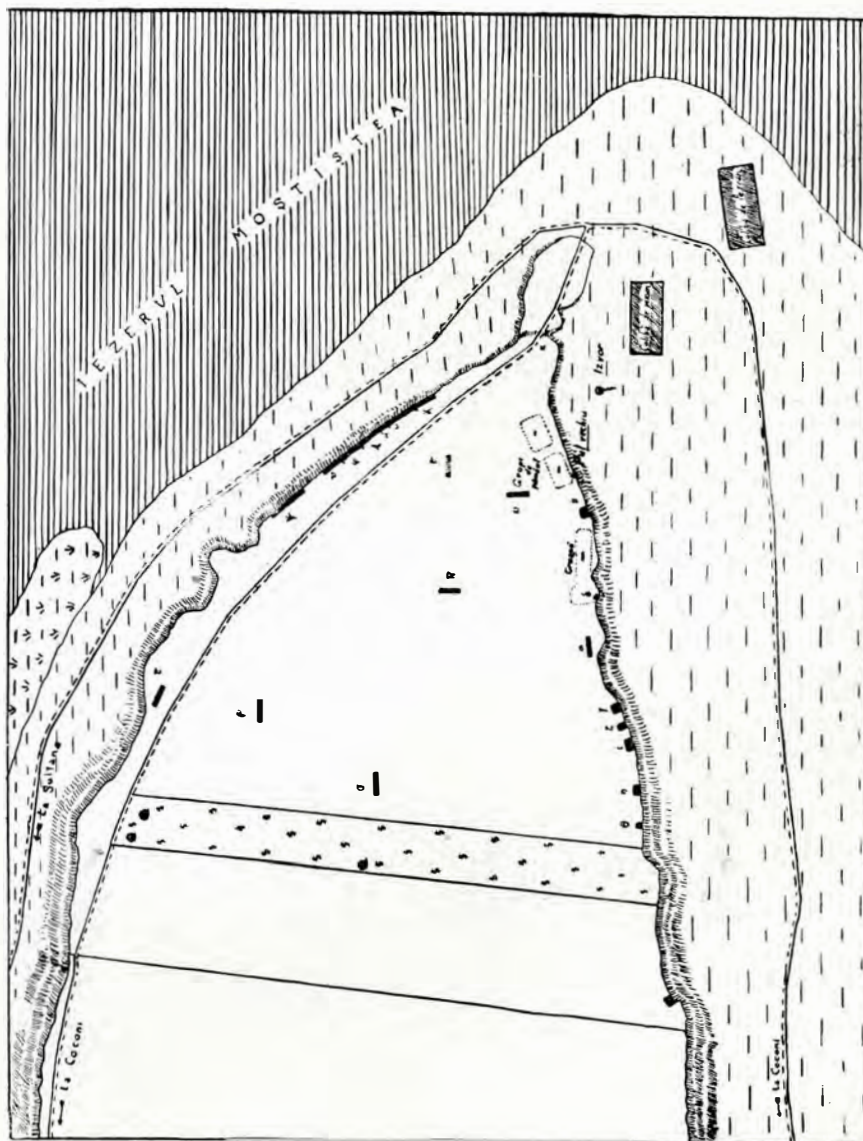
sunt numai gropi izolate. Se poate ca multe din ele să fi fost morminte rudimentare de incinerare, sau chiar de înhumare, precum s'ar părea din osemintele găsite în *beta*. Câteva sunt sigur gropi mai noi, mai cu seamă *delta*. Pe coasta de NE sunt adevărate urme ale unei stațiuni, dar cu totul reduse la o mică fâșie între drum și râpă. Pot afirma că pe Piscul Coconilor a fost în antichitate o așezare omenească, din care vremea ne-a păstrat numai atât cât să putem constata aceasta.

Ceramica în întregime este identică cu cea de la *Piscul Crăsanilor*. Nu am dat peste nimic caracteristic neolitic, și peste nimic din acea ceramică cu strițiuni paralele dese și valuri, de pe malul de Est al iezului Moștiștea [cf. Raportul asupra hărții arheologice a iezului Moștiștea]. Avem aci și ceramică poroasă primitivă cu proeminențe turtite și cu brâu răsucit, lucru getic tradițional, precum și ceramică lucrată meșteșugit la roată, de pastă solidă cenușie, lucru getic de influență elenică, și deasemeni avem ceramică bună elenă de amfore im-

portate din Sud, ceramică încoronată cu importanta inscripțiune *Ἀριστογείτων*.

Obiectele de silex găsite nu le pot considera în legătură cu epoca neolitică, și din faptul că sunt puține, dar și mai ales din cauză că nu am dat peste nimic din ceramica corespunzătoare. De altfel și la *Piscul Crăsanilor* s'au găsit destule obiecte de silex, deși toată ceramica de acolo e precis istorică, dintr-o vreme în care obiectele de bronz și de fier erau foarte comune. Probabil că aceste silexuri să se fi întrebuințat în chip tradițional în legătură cu ritul religios.

Terminând cu observațiunile generale asupra săpăturilor de la *Piscul Coconilor*, socot încheiat prezentul raport. Totodată am onoarea de a vă prezintă alăturat și planul *Piscului Coconilor* cu săpăturile făcute, ridicat de mine la fața locului pe scara 1:1000, ținând la dispoziția Domniei-Voastre și materialul arheologic rezultat din săpături.

Piscul Coconilor. Schița săpăturilor arheologice.

II

PEINTURES ET OBJETS D'ART DE L'ÉGLISE DES ȘCHEI À BRAȘOV

par N. IORGA

Le faubourg du Șchei (des „Slaves“) à Brașov-Kronstadt se groupe autour de l'église de S. Nicolas.

Bâtie en pierre au commencement du XVIe siècle, par le fondateur de l'église épiscopale d'Argeș, refaite dès la fin de ce même siècle par Pierre Cercel („Boucle-d'Oreilles“), frère de Michel-le-Brave et lui aussi prince de Valachie, elle fut totalement transformée au XVIIIe siècle, avec l'argent donné par la Tzarine Anne puis ornementée dans la première moitié du XIXe.

Elle est flanquée de deux chapelles portant les dates de 1733 et 1740. A la même date on travaillait à l'église principale. Des peintres anonymes, influencés par la forme transylvaine de l'art occidental, ont donné des images dont quelques-unes ne manquent pas de beauté, le travail du sculpteur en bois restant supérieur. Les iconographes peuvent trouver intérêt à la représentation, qui est rare, des paraboles du Christ.

III

LA MAISON DES CANTACUZÈNES DE MĂGURENI

par VIRG. DRĂGHICEANU

Située dans le district de Prahova sur la rivière Prahovița, cette maison seigneuriale a été le berceau de la branche des puissants boyars Cantacuzènes de Măgureni, de la souche de Drăghici, fils de Constantin Cantacuzène le „Postelnic“, descendant des Cantacuzènes de Byzance et apparenté aux plus grandes familles nobles du pays.

Cette demeure fut bâtie entre 1666 et 1667 par Drăghici Cantacuzène et ne fut entièrement terminée qu'en 1694, et cela par suite des événements politiques auxquels la famille fut mêlée.

Parmi les principaux membres de cette famille qui habitèrent cette demeure, on cite Pârvu Cantacuzène, qui fit ses études à Constantinople et qui termina la construction en s'inspirant du goût turc, puis Michel Cantacuzène, le „spatar“ fameux, l'un des partisans de la Russie, pendant la guerre russo-turque de 1769, et qui fut pour cet acte obligé de se réfugier en Russie, où il devint général-major.

La demeure fut confisquée, pillée au cours des guerres par les Turcs contre lesquels luttaient également les Cantacuzènes, en tête du parti national des boyars du pays; elle

fut entièrement ruinée par les tremblements de terre au début du XIXe siècle.

Grâce au colonel N. Cantacuzène, j'ai fait des fouilles afin de dégager cette maison du monceau de décombres qui la recouvrait.

On peut aujourd'hui, à la suite de ces travaux, se rendre parfaitement compte du plan de cette bâtisse: elle avait deux étages; les diverses chambres étaient disposées tout autour, d'une tour à trois étages. Dans la tour il y avait les oubliettes et des cachettes de refuge.

On a mis à jour de belles stucatures orientales, des peintures, des sculptures aux balustrades et à la loggia — ainsi que de splendides vases turcs, de Murano, de Sèvres et de Brașov-Kronstadt. Ces objets, ainsi que les monnaies trouvées: autrichiennes, russes, turques et mêmes françaises (une de Louis XV) indiquent les divers courants de civilisation qui influençaient les boyars de cette époque.

L'existence d'une loggia, sur la façade Nord, nous fait saisir la manière dont cet élément d'architecture sera développé, plus tard, dans les somptueux palais du magnifique prince Constantin Brâncoveanu.

IV

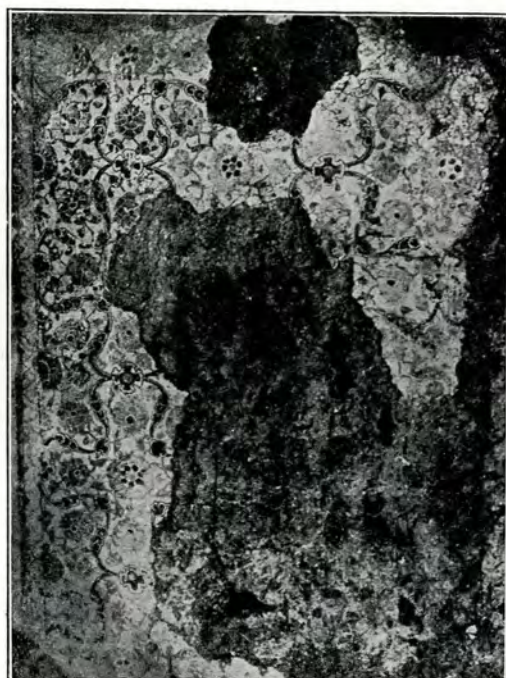
COMPTE RENDU SUR LES FOUILLES DE PISCUL COCONILOR

par VLADESCU VULPE

L'auteur rapporte au Directeur du Musée National qu'à la suite des fouilles qu'il a été chargé de faire sur le promontoire appelé le «pic» des Coconi il a constaté un établissement indigène à ce point de la rive de l'étang Mostiștea. La céramique trouvée est identique avec celle de Piscul Crăsanilor. On n'a rien trouvé des caractéristiques néolithiques.

La céramique trouvée est assez primitive, avec des proéminences aplâties, décorée de torsades appartenant aux travaux gétiqes.

On a trouvé de même une céramique plus fine, d'influence hellénistique, même hellénistique, importée du Sud; de même une anse d'amphore à inscription.

Casa din Măgureni. Fresce din camera C.

SECRETARIATUL COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE

BUCUREȘTI. — STRADA GENERAL BERTHELOT No. 26

Secretar-Director : VIRGILIU N. DRĂGHICEANU

Buletinul se găsește de vânzare la principalele librării din București
Studenții, profesorii și preoții au 45⁰/₀ reducere, adresându-se Secretariatului.

La Secretariatul Comisiunii se poate procura Buletinul Comisiunii pe anul 1923
consăcraț Curții Domnești din Argeș. Exemplar de lux cu text francez Lei 1.100,
fără text francez Lei 1.000. Exemplar pe hârtie velină cu text francez Lei 600,
fără text francez Lei 500.

**PREȚUL
LEI 80**

BULETINUL COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE

PUBLICAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

1 9 2 4

RAMURI / INSTITUT DE ARTE GRAFICE / S. A. / CRAIOVA

COMISIUNEA MONUMENTELOR ISTORICE

PREȘEDINTE: N. IORGA

MEMBRI: P. ANTONESCU, G. BALȘ, GR. CERKEZ, AL. LĂPĂDATU, C.
MOISIL, V. PÂRVAN, PR. N. POPESCU, AR. VERONA, M. SUȚU

CUPRINSUL

TEXT

	Pag.
L. Bréhier: Arta română	51
Virg. Drăghiceanu: Biserica Spirea-Veche din București.	58
Arh. H. G. Teodoru: Descriere arhitectonică a Bisericii Spirea-Veche	59
C. I. Karadja: Două vederi ale palatului din București	65
Virg. Drăghiceanu: Câte-va note asupra Curții-Arse	66
Virg. Drăghiceanu și Arh. P. Demetrescu: Schitul Brădetul, Argeș.	68
C. C. Giurescu: O biserică a lui Vlad-Țepeș la Târșor	74
Virg. Drăghiceanu: Câte-va note asupra bisericilor din Târșor	75
P. P. Panaitescu: O stampă reprezentând o solie a lui Alexandru Lăpușneanu	76
T. G. Bulat: Mănăstirea Berislăvești, județul Argeș	78
G. Olszewski: O spadă din veacul al XIV-lea	79
Radu Vlădescu-Vulpe: Materiale istorico-arheologice. Regiunea Mostiștea-Călărași	80
Gr. Florescu: Noi descoperiri arheologice la Seimenii-Mari	89
Necrolog	91
Comunicări	92
Text francez.	94

ILUSTRĂȚII:

	Pag.		Pag.
<i>Biserica Spirea-Veche din București</i>		3. Vedere în pridvor	69
1. Vedere spre Nord-Vest	58	4. Pisania zugrăvită	71
2. În vechia-i formă	59	5. Portretul cliților, Mircea-Vodă și Mara Doamna	71
3. În forma actuală	59	6. Icoana înălțării	72
4. Plan, fațade și secții	61	7. Icoana lui Hristos	72
5. Interior vedere spre naos	60	8. Vedere generală	73
6. Interior vede spre tâmplă	62	9. Planul	73
7. Perspectivă axonometrică	63	10. Secție longitudinală	73
<i>Palatul din București</i>		<i>Târșor</i>	
1. Interior din palatul domnesc în 1793, după The Collections of Sir Robert Ainslie	65	1. Pisania Bisericii din deal	74
2. Palatul din București după Luigi Mayer	67	2. Biserica din deal	75
<i>Curtea Arsă</i>		3. " " vale	75
3. Planul de situație al Curții Arse și Mănăstirii Mihai-Vodă, după Boroczyn.	67	<i>O stampă reprezentând o solie a lui Alexandru Lăpușneanu</i>	
<i>Schitul Brădetul, Argeș</i>		76	
1. Vedere spre Sud	68	1. Spadă din veacul XIV-lea găsită la Curtea de Argeș.	79
2. Vedere spre Est	70	<i>Regiunea Mostiștea-Călărași</i>	
		1. Harta regiunii lezerului Mostiștei	81
		2. " " Călărași.	83

IV.

Ca în întreaga lume ortodoxă de la sfârșitul evului mediu, pictura murală forma decorațiunea esențială a bisericilor din Moldova și din Muntenia și am văzut că în Moldova, din veacul al XVI-lea încoace, ea acoperia chiar exteriorul edificiilor. Din nefericire nu se mai cunosc de cât fragmente din acele tesaure fără samăn pe care le îngrămădisise evlavia Voievozilor. Unele picturi vechi au fost restaurate și desfigurate în epoca modernă, altele, mai favorisate, au fost acoperite cu tencuieli care, ridicate cu îngrijire, dau din nou la iveală splendoarea lor ca la Biserica Domnească din Curtea-de-Argeș.

Această pictură din Argeș, în ansamblul ei, cel mai prețios de sigur din câte s'au descoperit în România, ridică probleme de ordin cronologic și iconografic. Data însăși a înființării bisericii este controversată, după cum am văzut. Pe poala veșmântului unui sfânt d-l Tafrali a citit o dată pe care o identifică cu anul 1262¹, însă inscripția nu oferă de sigur un sens desăvârșit. Pe de altă parte, unele din aceste fresce au fost, fie împrăștiate, fie chiar în întregime modificate și în unele locuri se disting mai multe pături de pictură din epoci diferite.

S'a mai observat că, în acest ciclu iconografic, frescele închinat copilăriei lui Hristos prezintă cele mai mari asemănări cu mosaicurile nartexului de la Cahriè-Geamì din Constantinopol, executate sub Andronic al II-lea (1282-1328), pe cheltuiala Marelui Logofăt Teodor Metochites. Temele

iconografice sunt într'adevăr aceleași, și această împrejurare mărește încă interesul pe care-l prezintă picturile muntene. Dacă se compară între ele cele două serii de tablouri, se constată însă diferențe de stil și variante caracteristice. De exemplu: în scena „Recensimântului în fața proconsulului Quirinus“ se vede, atât la Constantinopol, cât și la Argeș, același câmp de peisagiu, aceleași edificii, din care o platformă cu două caturi susținute de coloane, și aceeași dispoziție a persoanelor: la stânga proconsulul, stând, cu un paznic îndărătul său, ține într'o mână un pergament și arată cu cealaltă spre Sfântul Iosif și spre Maria, cărora un scrib le întinde o hârtie desfășurată. În schimb se văd deosebiri în costume, ca acel al proconsulului, mai bogat la Argeș și ornamentat cu bande brodate. Dar mai ales stilul este diferit. Pe fresca română scena e mai calmă, Sfântul Iosif și Maria sunt grupați. Pe mosaic, din contra, cu toate că gesturile persoanelor sunt aceleași, mișcarea este mai bine exprimată. Maria înaintază izolată, formând centrul compoziției, căci toate privirile personagiilor se întorc spre dânsa și Sfântul Ioseif, arătând cu mâna spre ea, se închină într'o mișcare mult mai expresivă ca la Argeș. Maria însăși, care în ambele tablouri ține mâna pe piept, apleacă totuș capul mult mai jos pe mosaic. De asemenea la Cahriè-Geamì trupurile sunt mai înalte și cu capete mai mici ca la Argeș. Tipul omeneșc este diferit.

Între aceste două lucrări, cu toate că ele sunt poate contemporane, nu se pot stabili legături directe.

¹ *Monuments Piot*, XXIII, 1919, p. 9.

Ambele procedează de la un prototip comun, însă fresca a rămas poate mai apropiată de tema primitivă, pe când mozaicul ne arată personalitatea unui pictor care caută tot de odată expresia grațioasă a figurilor și animația pitorească a scenelor.

Se pot face observații asemănătoare pentru celelalte tablouri din copilăria lui Hristos. În schimb picturile din Argeș prezintă o serie importantă a Minunilor și a Patimilor lui Hristos. Frumuseța draperiilor, edificiile formând fondul tablourilor, gruparea personagiilor și un adevărat sentiment dramatic amintesc frescele din Mistra. În special drumul răstignirii, cu detaliul unic al celor doi purtându-și crucea alături cu Hristos, poate fi asemănat cu scenele cele mai mișcătoare de la Peribleptos. O altă temă, foarte originală, pictată în absida principală, este aceea a dublei procesiuni a regilor, aducând darurile lor pe masa altarului, acoperită cu o față sumptuoasă, încunjurată de o aureolă și păzită de doi heruvimi în mijlocul unei incinte cu creneluri.

Pare în afară de orice îndoială că cea mai mare parte din aceste picturi dela Argeș sunt opera unui Grec, cum o dovedesc, de altfel, unele inscripții. Ele trebuie, poate, puse în legătură cu puternica școală macedoneană care a lucrat la Mistra, în bisericile sârbești, la Muntele Athos și până 'n Rusia, în bisericile din Novgorod.

Pictura religioasă din România este o artă importată, și aceasta explică de ce între picturile din bisericile muntene și cele din bisericile moldovenești nu este nici o diferență ca stil și ca subiecte. D. Iorga s'a străduit a aduna toate numele de pictori pe care le dau documentele și inscripțiile. Se găsesc printre ele câteva nume românești din al XV-lea veac încoace: cum este Ștefan zugravul, citat ca proprietar al unei moșii în Moldova-

de-sus, însă numele străine domină în această listă și în special numele grecești: Gheorghe din Trikala (Tesalia), mort pe la 1500 și al cărui epitaf slavonesc se găsește în biserica ridicată de Ștefan-cel-Mare, la Hârlău sau Stamatello Costona, din insula Zante, înmormântat în 1592 la mănăstirea Râșca. Mulți din acești pictori greci au putut veni de la Muntele Athos. Fără a vorbi de raporturile strânse care există între pictura românească și cea athonică, se știe cât de strânse au fost relațiile Voevozelor români cu Sfântul Munte. Nu trebuie uitat că, în afară de Împărații Rusiei, ei devin, de la sfârșitul veacului al XV-lea, singurii suverani de religie ortodoxă cari păstrează oareșicare independență. Ei sunt deci acei cari se substituie Împăraților bizantini și Voevozelor sârbi ca protectori și binefăcători ai mănăstirilor din Athos.

Numeroase sunt fundațiile lor, donațiile lor, restaurațiile lor, făcute vechilor mănăstiri, nu numai la Cotlumuz, care devine mănăstirea românească prin excelență și pe care o înzestrează Radu și urmașul său, Neagoe, la începutul veacului al XVI-lea, dar chiar la Zograf și Vatoped (înzestrată de Ștefan-cel-Mare, 1457—1504), la Ivir, la Pantocrator, etc. Nu se vede ca aceste lucrări să fi fost executate la Muntele Athos de către Români. În schimb este verosimil că Grecii, cari împodobiau cu fresce bisericile atonice, să fi fost chemați în mai multe rânduri în România. Se văd de altfel pictori greci lucrând în țările românești până în veacul al XVII-lea. Astfel unul din ei a semnat în 1537 frescele din Stănești în Muntenia; însă, alături de ei, apar din ce în ce mai mult artiști indigeni. Pictorii Constantin, Caran și Stan, cari zugrăvesc de la 1634 la 1654 biserica din Inidoara, în Transilvania, par a fi Români. Ansamblul considerabil de fresce executate pe la 1692, pe cheltuiala lui Constantin Brâncoveanu, la mănăstirea Hurez

fu încredințat la șase artiști din cari doi: Constantin și Ion, au semnat grecește, iară ceilalți patru: Andrei, Stan, Neagoe și Ioachim, pe românește.

Alături de Greci, Voevozii Munteniei și ai Moldovei întrebuințară Sași din Transilvania, Ruși și Italieni. Niște socoteli din Sibiu menționează trimiterea în 1522 a unui oarecare Vitus (Veit), însărcinat a picta biserica episcopală din Argeș, și în aceeași biserică o inscripție din 1526 pomenește de un pictor Dobromir, a cărui naționalitate nu este lămurită. În 1560, Alexandru Lăpușneanu cere pictori dogelui din Veneția, pentru a zugrăvi bisericile din Moldova, pe când, pe la 1636, Vasile Lupu se adresează la Moscova pentru executarea frescelor de la Trei-Ierarhi din Iași. Doi ani în urmă, sosesc în Moldova mai mulți pictori ruși, cari termină pictura de la Trei-Ierarhi, în 1642.

Fie ei Greci, Ruși sau chiar Venețieni, toți acești artiști erau pătrunși de disciplina tradițională a picturii religioase ortodoxe, iar influențele occidentale, care se pot vedea câte odată în lucrările lor, sunt foarte superficiale. Ei zugrăvesc ciclul iconografic care s'a dezvoltat în arta bizantină și care, după ce a suferit remanieri și s'a mărit cu teme noi, în veacul al XIV-lea, și-a găsit expresiunea în celebra Călăuză a picturii, redactată sub forma ei actuală în veacul al XVII-lea.

Fără a avea rigiditatea care i s'a reproșat câte-odată, și lăsând o largă libertate inițiativelor individuale, această ordonanță a fixat totuși temele esențiale. Această artă eclesiastică, în România ca și în toate țările ortodoxe, a luat un caracter popular și național, și cu timpul s'a format o școală de pictură românească, care, în veacul al XVIII-lea, nu mai avea recurs la străini și care a împodobit bisericile românești și transilvănene cu frescele și icoanele ei. D. Iorga a găsit în veacul al XVIII-lea adevărate familii de zugravi, care lucrau din

tată în fiu. D-sa a reprodus clausele contractului curios semnat în 1816 de către zugravul Ion pentru pictarea bisericii din Bălcești: „Pentru suma de 1.400 piaștri, întreținerea, vinul și rachiul, aceasta pentru oboseala de a sta în picioare“, el se obligă a reproduce ciclul tradițional al Panaghiei în absidă, al Pantocratorului în cupolă, al Evangheliștilor, ale celor douăsprezece sărbători ale anului, etc. În veacul al XIX-lea tradițiunea acestei picturi s'a menținut la iconarii de prin sate, alături cu arta oficială, și în 1903 chiar d-l Iorga a putut afla, în satul Săliște în Transilvania, două femei bătrâne care își ziceau „zugrăvițe“ umile reprezentante ale unei tradițiuni seculare.

Se vede, astfel, ce contribuție admirabilă România va putea aduce istoriei picturii religioase când tesaurul ei de fresce va fi, ori degajat de tencuielile cari-l acopăr, ori studiat sistematic. Monumentele astăzi bine cunoscute și descrise cu îngrijire în aceasla carte ne permit a ne face o idee despre unele din aceste bogății. Mai întâiu portretele Voevozilor, întemeietori de biserici, cu familiile lor cari, ca și în Serbia, sunt reprezentați pe pereții din pronaos oferind modelul fundațiilor lor. Multe din aceste portrete sunt remarcabile prin expresiunea care se desprinde din fisionomiile lor.

Mai toți poartă coroana înflorită și sunt îmbrăcați cu stofe de brocart împodobit cu aur. Fără a mai vorbi de interesul istoric pe care-l presintă aceste reproduceri ale apărătorilor națiunii române: a lui Mircea-cel-Mare (1386—1419) la Cozia, a lui Ștefan-cel-Mare la Rădăuți, etc., aceste tablouri se deosebesc prin bogăția și în acelaș timp prin coloritul lor potolit. D. Iorga a reprodus în coloare câteva din cele mai frumoase ornamente de pe sumptuoasele stofe cu care sunt împodobite aceste portrete de prinți și de princese: bogăția lor amintește pe

acea a costumelor reproduse de maeștrii școalei venețiene.

Apoi vin imensele cicluri iconografice care ornamează interiorul și câte odată exteriorul bisericilor. O impresiune cam confusă pare a se desprinde din multiplicitatea acestor tablouri, ale căror dimensiuni sunt adesea ori prea mici pentru înălțimea unde sunt așezate. Compozițiunea este fărâmașită; ideia generală dispare supt micimea detaliilor. Impresiunea artistică nu rezultă atât din caracterul scenelor, cât din gustul perfect cu care sunt grupate colorile și din efectul armonios pe care-l produc: Fără voie ele reamintesc marele „verrières”, vitrouri din veacul al XIII-lea, ale căror amănunte nu sunt întotdeauna precise, dar care farmecă înainte de toate prin combinațiile reușite ale colorilor și prin armonia tonalității lor.

Studiul detaliat al acestor tablouri ar oferi un mare interes și ar permite a se observa cum pictorii ajungeau la înnoirea vechii iconografii, respectând totuși temele tradiționale. Astfel, într-o frescă de la Moldovița, din epoca lui Petru Rareș (1527—1546), se vede o cetate asediată, și, în duelul de artilerie care se desfășoară împrejur, se zăresc tunurile după modelul cel mai recent din acea epocă, alături cu catalpulele antice. Pe crenele un principe, cu coroana în cap, apare în mijlocul Curții sale de boieri și de episcopi, în veșminte decorate cu cruci, pe când Hristos, blagoslovind, apare pe de-asupra unei biserici.

V.

Dar acestea nu sunt decât o parte din bogățiile pe care România le păstrează din trecutul său. Voevozii acestei țări nu s’au mulțumit într’adevăr să clădească biserici și să le împodobească cu fresce. Fiecare din ei a ținut să completeze fundațiunile lor cu un mobilier sumptuos, cu catapeteasma strălucitoare, cu altarul, te-trapoadele, jețurile episcopale și domnești,

obiectele cultului, ripide, icoane, evanghelii bogat legate, stofe prețioase, miniat-uri, etc. Din veacul al XIV-lea până la al XVIII-lea, ateliere de artă decorativă, instalate mai ales în mănăstirile cele mari, au dezvoltat cea mai mare activitate, și, cu toate cauzele de distrugere, atât de numeroase, o bună parte a acestor lucrări subsistă în tesaurele de biserici ca acel de la Putna, care daiează de la Ștefan-cel-Mare, sau în muzee și în colecțiuni.

D. Iorga a întrunit, nu numai toate mărturiile care există asupra acestor diferite tehnice, dar a mai descris, în ordinea cronologică, și a reprodus un mare număr din aceste monumente.

Se vede că, ca și pentru pictură, înainte de a se fi format școli indigene, Voevozii s’au adresat la străini. Sașii din Transilvania, în special, erau renumiți pentru lucraturile metalelor, și, în al XV-lea și al XVI-lea veac, ei au executat cea mai mare parte din clopotele bisericilor românești, însă tot lor le sunt datorite legături de evanghelii în argint, aghiasmată și alte obiecte prețioase. Constantin Brâncoveanu, la sfârșitul veacului al XVII-lea, se adresează tot lor. Gheorghe May din Brașov execută pentru el legături de argintărie cu chipurile Sfinților Constantin și Elena, conforme cu iconografia tradițională. De altfel, din veacul al XVI-lea încoace, un mare număr de nume românești de călugări și de laici se găsesc pe aceste lucrări de artă decorativă. Se găsesc încă, dar mai puține decât pe fresce, nume grecești ca: Alexandru din Trika (Tesalia), care execută, în 1636, un potir pentru o biserică muntenească.

Nu poate fi vorba de a rezuma aici prețioasele analize și informațiile de toate felurile care se găsesc în cartea d-lui Iorga. Am voit să arătăm cel puțin importanța artistică a acestor lucrări care sunt ca o continuare îndelungată a tehnicilor tradiționale din Bizanț.

Mai întâiu sunt icoanele care depind tot atât de argintărie cât și de pictură, căci ele sunt, mai întotdeauna, în mare parte ascunse sub ornamente de metal, care nu lasă vizibile decât capetele. Din nenorocire aceste armături metalice, mai toate moderne, interzic aproape studiul lor, care ar fi atât de atrăgător, și aceasta explică pentru ce d. Iorga nu a putut cita decât puține icoane vechi. Una din cele mai interesante și care poartă data cea mai veche este aceea a Sfântului Ion cel Nou martirisat de Tătari, la sfârșitul veacului al XIV-lea. Ea era încadrată în sicriul unde fuseseră depuse moaștele sale și care fusese dat mănăstirii Mirăuși, pe la 1401, de către Alexandru-cel-Bun. Ea reprezintă pe sfânt, străpuns de săgeți, de către un ostaș tatar, pe când doi îngeri îl încunjoară, tămâindu-l cu cădelnițe.

Vin apoi legăturile prețioase ale evangheliilor și ale cărților liturgice, copiate și decorate în colorii, în atelierele mănăstirilor. Executate în argint și ornamentate cu motive și figuri în relief, ele prezintă subiecte iconografice de mare interes. Astfel suni acelea de pe evanghelia de la Mănăstirea Neamțului, scrisă slavonește de către călugărul Gavril, în 1435. Pe fața care poartă inscripția slavonă: Voscre-senie (Învierea), Hristos apare în raze de glorie cu picioarele pe două pietre de morminte în cruce. Pe mormintele goale un bărbat și o femeie stau în genunchi, pe când în planul al doilea se văd, într-o parte, patru persoane cu aureole, din care doi prinți cu coroana înflorită¹, și, în cealaltă parte, un grup de apostoli. În cele patru colțuri se văd figurile evangheliștilor.

Această scenă amintește tema clasică din arta bizantină, numită Anastasis, adică înălțarea celor drepți după înviere: cele două persoane îngenunchiate reprezintă de sigur pe Adam și Eva.

¹ Probabil regii David și Solomon.

Această ipotesă pare confirmată prin o altă legătură de evanghelia mai nouă (pagina 52), având același subiect, accentuat prin gestul lui Hristos care apucă pe Adam de mână. Această scenă este precisată prin două medalioane suplimentare. Acel de sus arată îngeri ținând crucea; acel de jos reprezintă îngeri călcând peste un cadavru, care nu poate fi decât al lui Hades, figurat în toate reprezentările bizantine ale acestei scene. Unul din îngeri înfige lancea în gura Iadului învins, și nu este fără interes de a arăta că acest gest se găsește întocmai pe unele capitule romanice în bisericile din Auvergne, care reprezintă victoria Sfântului Mihail asupra Necuratului.

Pe partea cealaltă a evangheliei de la Mănăstirea Neamțului este reprezentată Înălțarea după datele iconografiei bizantine, cu apostolii împrejurul Maicii Domnului. Cu toate că această lucrare splendidă este posibil executată în Transilvania, ea evocă deci splendorile artei bizantine către apusul ei, și este cu mult superioară prin stilul ei celorlalte legături de evangheliile, de același gen, conservate în România.

În schimb, miniaturile românești sunt datorite mai mult înrâuririi Armeniei și a Orientului creștin decât acelei bizantine.

Printr'un contrast curios, nu se găsesc aici ciclurile iconografice care acopăr zidurile bisericilor. În cărțile liturgice, elementele decorației se compun mai ales din frontispicii, chenare largi de colorii variate, cu motive complicate de flori, losanje și împletituri, portretele evangheliștilor, acele ale Voevozilor donatori și, în sfârșit, inițialele decorate în colorii. Astfel se prezintă frontispiciul evangheliei de la Mănăstirea Neamțului, ornamentat cu cruci încadrate în rosete împletite și presărate cu perle: e o capod'operă de caligrafie, executată de către călugărul Gavril, în 1436.

Supt Ștefan-cel-Mare, școala de la Neamț și cea de la Putna au continuat a produce lucrări remarcabile. Evanghelia

de la Putna (1492, astăzi la München) este opera diaconului Teodor Mircescul. Acea a lui Bogdan al II-lea (1507), decorată de călugărul Paladi, prezintă aceleași ornamente în aur, negru și roșu și aceleași flori grațioase ca și pe zidurile bisericilor. Evanghelia de la Voroneț arată portretul lui Ștefan-cel-Mare, tânăr și cu obraji rotunzi, în genunchi, în fața Maicii Domnului, cu coroana în cap, îmbrăcat într-o haină în brocart purpuriu, cu ornamente de aur.

Aceste tradițiuni se păstrează până în veacul al XVII-lea. O carte de rugăciuni moldovenească din această epocă (Academia Română) se deosebește prin inițialele sale, în care frunzele și florile sunt presărate cu reptile, păsări și insecte. Diplomele civile erau decorate în acelaș fel. Un privilegiu în al XVII-lea veac, dat negustorilor din Iași, arată chipul Sfântului Nicolae cu o inscripție în limba greacă, într'un cadru de flori din care iese îngerii.

Arta manuscriselor, astfel decorate, a continuat în România și după invenția tiparului, care a fost introdus în Muntenia, pe la 1507, de către călugărul Macarie, elev al maeștrilor venețieni. Din acest an datează cea dintâi carte tipărită, probabil la Mănăstirea Dealului: o culegere liturgică, unde sunt reproduse frontispiciile și inițialele manuscriselor. Odată cu tiparul începe și gravura în lemn. D. Iorga a arătat rolul interesant pe care l-a jucat în veacul al XVII-lea, în mișcarea reacțiunii ortodoxe, îndreptată în contra propagandei române și calvine. Din tipărițele marilor mănăstiri din Muntenia și Moldova, la Dealu, la Trei-Ierarhii din Iași iese la iveală cărțile bisericești și morale, ilustrate cu numeroase tablouri iconografice și cu ornamente asemănătoare cu cele din manuscrise. Este interesant a observa că mai mulți din acești tipăritori și gravori sunt veniți din Moscova și că această mișcare coincide

cu predominarea înrâuririi rusești asupra arhitecturii și asupra picturii moldovenești. Astfel preocupările de ordin religios pot explica întoarcerea subită a artei moldovene din veacul al XVII-lea spre tradițiuni pur orientale.

În sfârșit, în bisericile românești ca în acele din toată lumea ortodoxă, stofele prețioase, de cele mai de multe ori ornamentate, veșmintele liturgice, fețele de altar, epitafele pentru a acoperi mormintele, perdelele destinate a ornamenta bisericile erau de o întrebuințare curentă, și întemeietorii mănăstirilor și ai bisericilor le dăruiau fundațiunilor lor odată cu sumptuosul lor mobilier. Cele mai vechi dintre aceste stofe par a fi fost cumpărate la Constantinopol, însă, începând din al XV-lea veac, ele se țeseau după aceleași modele în atelierele indigene, adesea ori anexate pe lângă palatele domnești, după tipicul „gineceelor” imperiale din Bizanț.

În prima categorie se pot clasifica două vechi epitafe sau vâluri eucaristice, usitate în liturgia ortodoxă și purtate cu darurile. După usul bizantin ele sunt țesute cu fir de aur și de argint și reprezintă pe Hristos pe mormânt în fața Maicii Domnului, pe când îngerii înalță ripidele. Unul din ele, acel de la Cozia, astăzi în Museul din București, este din ultimii ani ai veacului al XIV-lea. Celalt, păstrat la mănăstirea Neamțului, a fost executat în 1437, din ordinul ieromonahului Siluan. Inscripțiile în limba greacă, care le acopăr, nu lasă îndoială asupra originii lor.

Se poate atribui tot artei bizantine un patrahir (o dalmatică), executat din ordinul lui Alexandru-cel-Bun, la începutul veacului al XV-lea. Voevodul e el însuși reprezentat, cu Doamna Marina, în veșminte sumptuoase. Aceste portrete, de mari calități de viață, sunt datorite unui Grec, precum dovedesc inscripțiile. În timpul lui Ștefan-cel-Mare, din contra, apar pe stofele prețioase, vâluri funerare, perdele

de altar, steaguri, inscripțiuni slavonești în litere cirilice. Alături de portretele Voevozilor se întâlnesc și motive iconografice. Un splendid steag al lui Ștefan-cel-Mare, represintând pe Sfântul Gheorghe stând pe un tron și călcând în picioare balaurul, a fost găsit în 1916 de către trupele franceze la Muntele Athos, în mănăstirea bulgărească de la Zograf. El se află astăzi la Museul Militar din București.

Tradițiunea acestor arte decorative s'a prelungit până în veacul al XVIII-lea, însă d. Iorga observă că, de la sfârșitul veacului precedent, ea începe să decadă, căci de la această epocă atelierele de prin mănăstiri nu mai lucrau. Voevodul Vasile Lupu cumpără clopote la Danzig dela Gerhard Benning, și maeștrii laici cari urmează călugărilor nu mai au același simț al tradițiunii. Ei se inspiră din ce în ce de arta occidentală, mai ales de arta italiană. În 1744, doisprezece fii de boieri munteni, printre cari se găseau mai mulți pictori, sunt trimiși la Veneția de către Voevodul Constantin Mavrocordat pentru a-și termina instrucțiunea. Este cert că, întorși în țara lor, ei nu mai puteau privi spre Bizanț.

VI.

În epoca Fanarioșilor (1711—1821), într'adevăr, un amestec de artă italiană și turcească năvălește în țările Munteniei și ale Moldovei, înlocuind marea tradițiune a evului mediu. Epoca artei românești vechi este închisă. Voevozii nu mai ridică biserici și se mărginesc, ca Alexandru Ipsilanti în Muntenia, să împodobească grădinile lor cu chioșcuri care vor să imiteze pe acele din Vechiul Seraiu.

De aici înainte boierii și negustorii îmbogății sunt acei cari clădesc biserici și arhitecții pe cari îi întrebuințează nu mai înțeleg nimic din proporțiile armonioase ale vechilor monumente; ei introduc în ornamentația lor motive Louis XIV sau Louis XV, mai mult sau mai puțin diformate.

Veacul al XIX-lea a fost pentru România epoca renașterii naționale. Nu numai că ea și-a reluat locul printre națiunile Europei, dar participă larg la mișcarea generală a civilizațiunii. Ea a produs artiști remarcabili, ca pictorul Nicolae Grigorescu, camaradul lui Millet, adeptul școlii din Fontainebleau, care și-a pus tot talentul în reproducerea tuturor frumusețelor naturale și a populațiilor pitorești din Țara Românească. După ce și-a însușit o educațiune occidentală necesară pentru a deveni o națiune modernă, România privește acum cu interes către trecutul său artistic, pe care-l consideră, cu drept cuvânt, ca fiind cel mai prețios tesaur al ei, și pe care caută a-l conserva și a-l studia. Cea mai frumoasă laudă pe care o putem face lucrării d-lor Iorga și Balș este de a constata splendida contribuție pe care o aduce acestei opere. Ea mai are însă și o însemnătate care depășește cadrul țării lor.

Dându-ne posibilitatea de a cunoaște mai bine de cât până acum arta românească, ei au adăugat un nou capitol, și din cele mai interesante, la istoria artei bizantine, a artei creștine din Orient, arătându-ne conservarea ei atât de vie în țările dunărene în tot timpul epocii moderne.

Din „Journal des savants”, N-le 9—10, Septembre—Octobre 1923

(Trad. de N. Ghika-Budești)

BISERICA SPIREA-VECHE DIN BUCUREȘTI

— NOTE ISTORICE —

de VIRG. DRĂGHICEANU.

— o o c —

Biserica Spirea Veche a fost dărâmată. În forma în care se prezintă, cu un plan în formă de cruce, cu un pridvor închis în față, surmontat de o turlă clopotniță, nu era tot așa, ca plan și ca dimensi, prin 1750 când fu ridicată.

turn cu profiluri — și cea ce-i da un farmec deosebit era tocmai simplitatea, sărăcia și miseria unei clădiri uitată dintr'alte vremi.

Cu atât mai pitorească apărea astfel în simplitatea ei, mai ales, prin interiorul ei cârpit, înădit și afumat.

1. Biserica Spirea Veche. Vedere spre Nord-Vest.

Absidele sânuirilor laterale au fost adăugate ulterior zidirii bisericii, iar întreg pridvorul închis, cu clopotnița de de-așupra, au fost și ele adăugate târziu. Astfel că mai întâiu biserica prezintă o formă dreptunghiulară, având un altar poligonal și un pridvor deschis, cu largi arcade în față.

Nici ca trecut istoric, nici ca artă nu se deosebea prin nimic, — afară de frumosul

Fostă stavropighie grecească, încununată de mari ziduri, avea de ctitori pe Vladul, Ecaterina și Ioachim monahul.

Ea se pare că servi multă vreme de capelă deservantă casărmilor ridicate în jurul palatului „Curtea Arsă“. De pe acele vremi a rămas în biserică un steag ostășesc al lui Constantin Ipsilanti, pe care-l vom descrie în altă parte.

Următor acelorăși tradiții, regele Carol celebră în curs de douăzeci și cinci de ani alți aniversările militare, iar noua biserică ce se va ridica în locul ei se va zidi prin sprijinul Cercului subofițerilor.

Din vechea biserică se conservă o frumoasă icoană ferecată a Sfântului Spiridon, o piatră de mormânt a lui Tașiani Abdulaidi și o piatră de mormânt decorată cu pajurea

rusească, pusă de-asupra unui militar, mort în timpul ocupației ruse dela 1812, cu următorul cuprins:

Pod simū krestnimū znameniemū pogrebenū rabū bjzii Mihailo Veneckii sīnū (G)avrila Polcov, cotoroi slujilū grecovoi polcu... i prestavis[e] 1815.

Fevra. 31, pojive leatū 20¹.

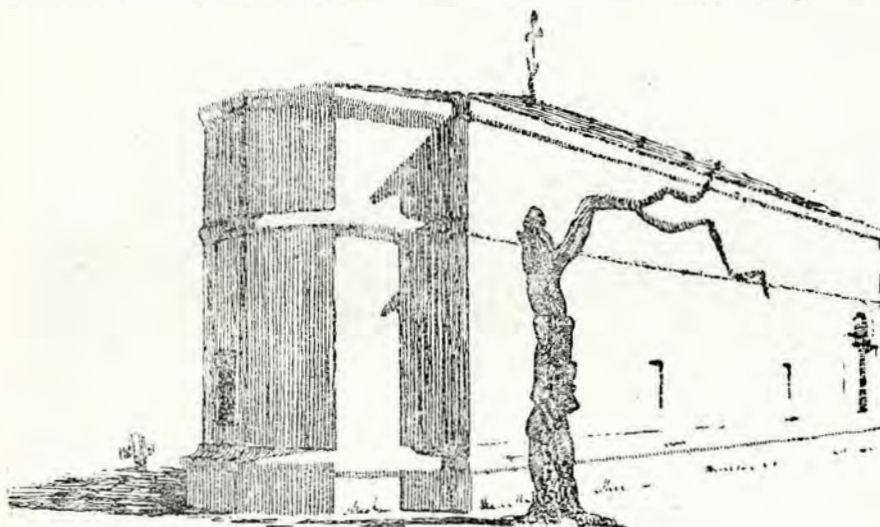

Fig. 2. Biserica Spirea Veche, în vechea-i formă

DESCRIERE ARHITECTONICĂ

de ARH. H. G. TEODORU

Biserica Sfântul Spiridon, în vechea ei formă, era alcătuită dintr'un *exonarthex*, răzimat

două firide laterale, diaconiconul și proscomidia (fig. 4, IV).

Fig. 3. Biserica Spirea Veche, în forma actuală.

pe șase stâlpi de cărămidă, dintr'un *pronaos*, despărțit prin trei arcade de *naos*, căruia îi lipsesc absidele laterale, și dintr'un *altar* cu

Narthexul, *pronaosul* și *naosul* sunt aco-

¹ Corpul grecesc al lui Constantin Ipsilanti între 1806 și 1812 e foarte bine cunoscut. Cred că și Vinețchi e o familie asupra căreia se știe ceva. (N. I.).

perite cu calote pe pendentivi, răzimați pe arcuri cilindrice laterale. Raporturi simple leagă între ele dimensiunile acestor cupole a căror mărime crește treptat dinspre intrare spre altar fig. 4, 1. Astfel cupola narthexului este cât patru șesimi din cupola pronaosului, iar aceasta cât șase optimi din

zisă, și o *frisă* o desparte de pendentivi, de care diferă de altfel prin structură¹.

Spirea Veche ne arată cu câtă îndemănare se pot întrebuința pendentivii astfel construiți: în narthex (fig. 4, VI): sunt adaptați unui plan dreptunghiular; în pronaos (fig. 4, VII), se sfârșesc printr'un cerc care, de și e așezat

Fig. 5 Biserica Spirea Veche. Interior, vedere spre naos

cupola naosului. (Pe figura 4, V s'au notat toate raporturile care par că au determinat dimensiunile bisericii.) Aceste bolți sunt de tipul celor întrebuințate către sfârșitul Imperiului bizantin, când pendentivii, încetând de a mai fi o porțiune de sferă, au devenit un masiv de zidărie ale cărui straturi orizontale de cărămizi înaintază treptat unele asupra celorlalte; numai calota e boltă propriu-

mai sus decât vârful arcurilor susținătoare, are totuși diametrul egal cu latura pătratului de basă; iar în naos se apropie mai mult de forma unor porțiuni de sferă. Calotele prezintă profilul obișnuit bolților clădite pe cinte imperfecte²; ele sunt purtate de o coroană care înaintază asupra frisei.

¹ Aug. Choisy, *L'Art de bâtir chez les Byzantins*, p. 96.

² Choisy, *ibid.*, p. 149.

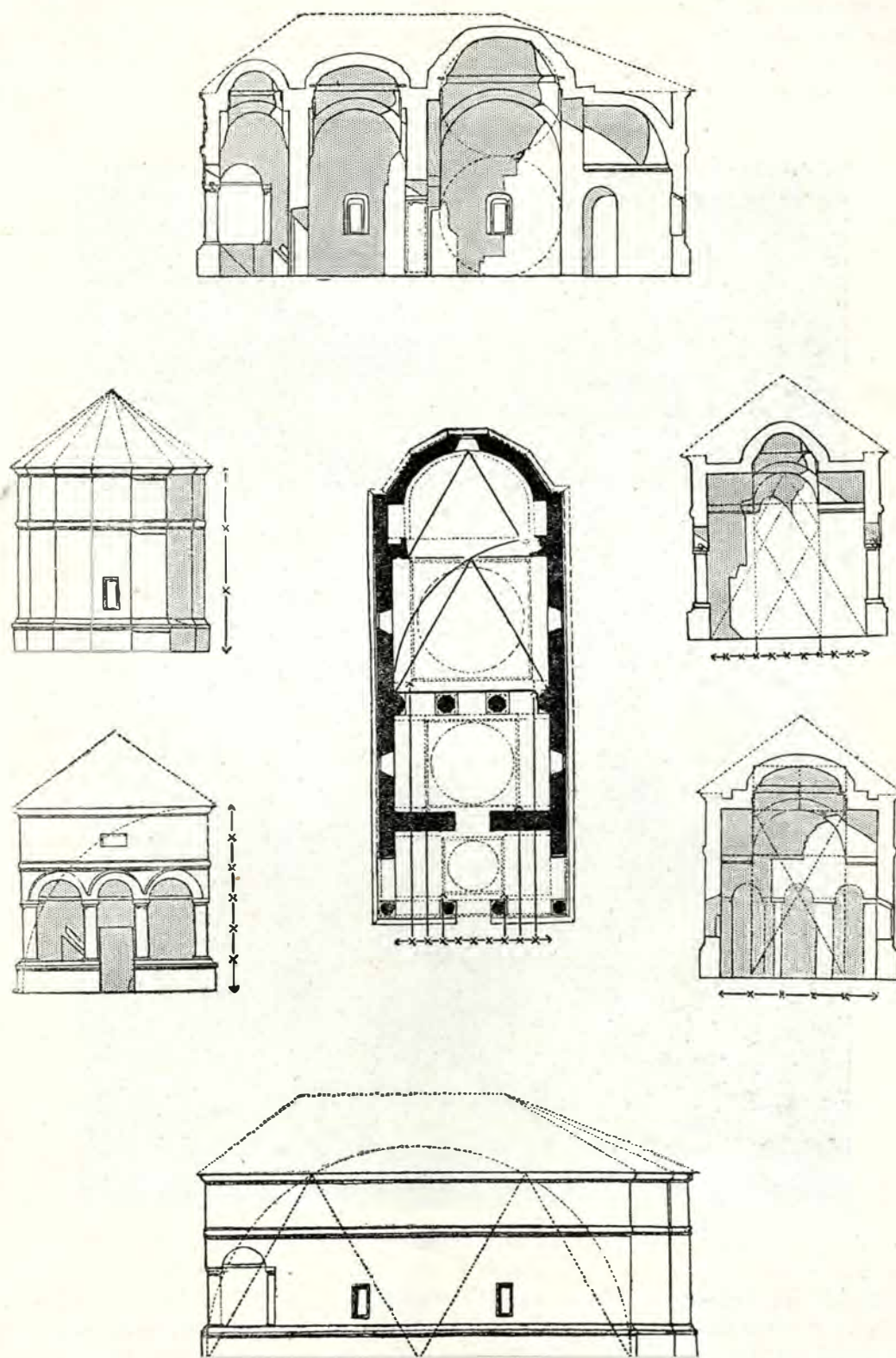

Fig. 4. Biserica Spirea Veche. Plan, fațade și secții.

Sus: schița I. Stânga: schițele II, III. Mijloc: schița IV. Dreapta: schițele VI, VII. Jos: schița V.

O secțiune diagonală ne dă profilul tip al acestor bolți care se pot înscrie perfect într'un semicerc (fig. 4, I).

Dispoziția lemnelor care dau rigiditate cupolelor nu este semnalată de Choisy. În dreptul frisei de care s'a vorbit mai sus, bârne (14 cm./8 cm.), cuprinse în zidărie, for

E de remarcă că diametrul cintrelor semicirculare care au servit la clădirea arcurilor cilindrice ce susțin pendentivii e mai mic decât ar fi trebuit. Astfel că aceste arcuri sunt susținute pe o ușoară înaintare (surplombement) a zidurilor verticale unde această dispoziție e exagerată, spre a fi mai

Fig. 6. Biserica Spirea Veche Interior. Vedere spre lămplă.

mează, îmbinate în jumătatea lemnului, un cadru pătrat, ale cărui laturi sunt împreunate două câte două, în dreptul fiecărui pendentiv, prin câte un lemn așezat paralel cu diagonalele pătratului. Astfel se puteau suprima tiranții aparenti care legau în diagonală pendentivii cupolelor bizantine¹ (fig. 4).

¹ Choisy. *ibid.*, p. 119 și F. Benoit, care citează pe Choisy.

evidentă.

Narthexul acestei biserici prezintă particularitatea comună unor biserici din București (Biserica Ienei, Biserica Sfinții Apostoli) de a avea stâlpi de la intrare mai apropiați decât ceilalți (fig. 4, III). Arhivoltele care încadrează arcurile în plin cintru, ce se răzămă pe acești stâlpi, prin traseul lor ne-

regulat, par a îndreptă această neegalitate

În pronaos se găsesc două pietre de mormânt. Cea din dreapta, din anul 1765, are trei orificii pentru lumânări, de un diametru de 4 cm. și 8 cm.; cea din stânga, din anul 1797¹, prezintă laturea superioară ușor rotunzită. Amândouă au inscripția încadrată de un chenar ornamentat cu arabescuri.

Altarul (fig. 4, IV) prezintă în plan forma unei potcoave și în consecință bolta care-l acoperă e mai mult decât un sfert de sferă. Biserica Scaune are aceeași dispoziție, dar numai în elevație.

Biserica avea o tâmplă de zid și era pa-

Intâiu s'au zidit arcadele narthexului, s'a lărgit ușa pronaosului și s'au adăugat absidele laterale, a căror proporție, potrivită în exterior (un triunghi echilateral se înscrie perfect în elevația naosului astfel lărgit), e greoaie în interior. Din tasarea noii zidăriti au rezultat crăpăturile care pun în evidență partea adăugită, iar sub acoperiș se mai vede și astăzi vechea cornișă cu urme de zugrăveală: un arabesc între benzi înguste roșii și negre. Benzi de aceeași culoare conturau și brâul care încunjoară biserica la două treimi din înălțimea ei. Aceste ciubuce, ca și cele dela soclu, sunt alcătuite

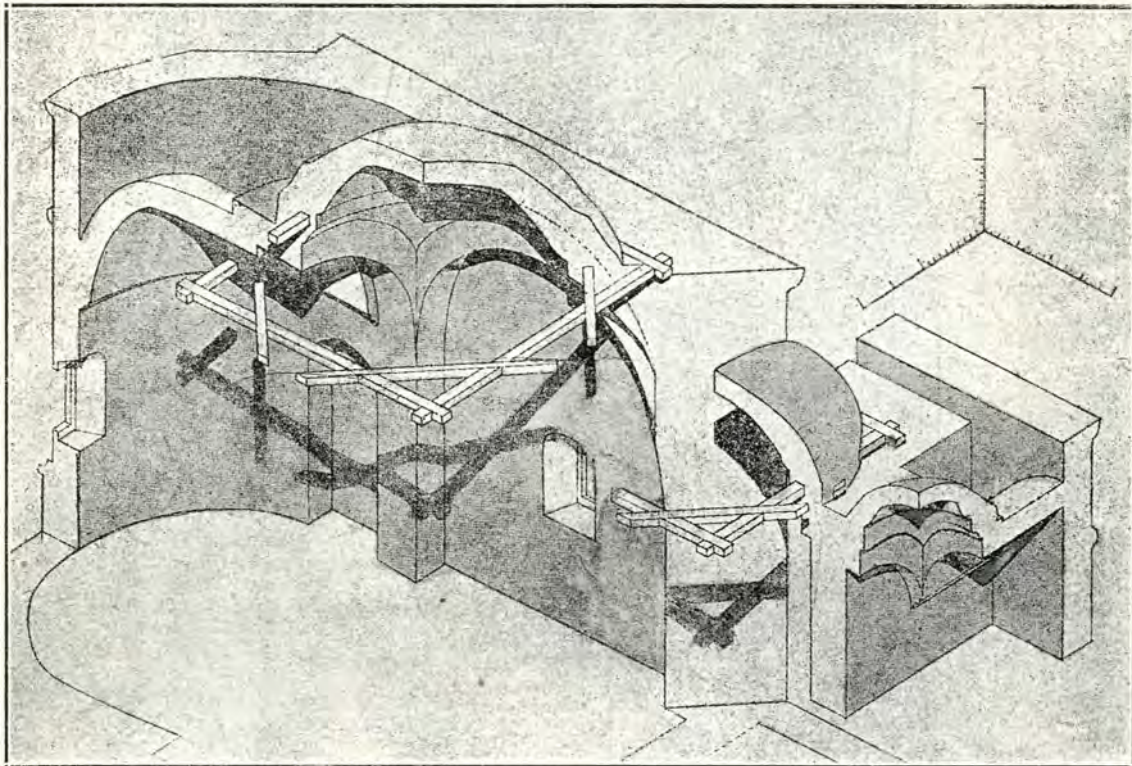

Fig. 7. Biserica Spirea Veche. Perspectivă axonometrică.

vată cu cărămizi pătrate (21 cm./21 cm.) nesmălțute.

* * *

Adausuri nepotrivite (fig. 1) înăbușesc cu desăvârșire, prin masa lor, Biserica Spirea care în vechea ei formă (fig. 2) prezintă, după cum am văzut, un interes evident, proporțiile i sigure, vădit basate pe raporturi și figuri geometrice simple, dându-i un caracter bine definit.

Spirea-Veche a suferit două schimbări.

din cărămizi obișnuite, așezate în straturi orizontale.

Zidarii cari, mai târziu numai, au adăugat bisericii narthexul de azi, par a fi profitat de experiența trecutului și a se fi inspirat din ea. Nici o cărămidă nu leagă zidăria nouă de vechea fațadă, căreia nu i s'a a'us nicio schimbare — arcul pendentivilor tate la mijloc firida unde era zugrăvit hramul bisericii — astfel că, libere, se puteau tesa în voie. Iar dispoziția firidelor de unghiu a acestui nou narthex imită pe cel vechiu, așa cum era după prima schimbare, când i s'au zidit arcadele. Ceta ce fu-

¹ N. Iorga, *Inscripțiuni din Bisericile României*, I, p. 336.

sese un expedient impus de o necesitate de construcție a devenit un simplu element decorativ, nemotivat decât de frumuseța pe care ar putea-o realiza. Intrarea nartexului e laterală, iar spre apus nu sunt decât două arcade spre a se putea da mai mare soliditate cupolei, care susține o clopotniță octogonală, tot așa de înaltă ca însuși corpul bisericii. Scara care duce la această clopotniță e așezată, lucru neobișnuit, pe latura sudică a bisericii.

Mai în urmă s'au lărgit ferestrele bisericii, s'au suprimat stâlpii dintre pronaos și naos și s'au mărit veșmântariul și proscomidia.

* * *

În ce privește vechea clădire, planul bisericii, lipsa turlei și a absidelor laterale, dispoziția boltilor, excluderea completă a pietrei cioplite sau necioplite, altarul de zid, pardoseala de cărămizi, sunt tot atâtea date chemate să ne constituie tipul bisericilor simple, clădite de simpli credincioși, poate negustori, iar nu din dărnicia vre-unui bogat Domn, și a cărui unică podoabă era trăinicia proporțiilor simple și sigure. Din studiul lor s'ar putea, cred, desprinde în forma lor *simplă* elementele statornice pe a căror tradiție s'au preschimbat diferitele influențe disparate și trecătoare, aduse de întâmplare sau de idealul capricios și personal al fiecărui ctitor de samă.

Fig. 2. Palatul domnesc in 1795 de Luigi Mayer.

DOUĂ VEDERI ALE PALATULUI DIN BUCUREȘTI.

de C. I. KARADJA

Când arhivele Record Office din Londra vor fi într-o zi cercetate în mod sistematic din punctul de vedere românesc, vom afla în corespondența ambasadiorilor englesi dela Constantinopol multe amănunte despre țara noastră, ce vor arunca, poate, puțină lumină asupra unor probleme crezute indisolubile până acum. Intre-timp trebuie să ne mulțămim cu puținele lămuriri ce le-am putut

tire cea mai frumoasă serie de vederi existente din părțile noastre în veacul al XVIII-lea.

S'a păstrat până în zilele noastre jurnalul de călătorie al unui alt Engles contemporan cu Ainslie, John B. Moritt of Rokeby, al cărui manuscris original se află în biblioteca subsemnatului¹. Acest călător se întâlnește cu Ainslie între Pitești și Găiești, în ziua de 9 Iulie 1793. Știm deci în mod

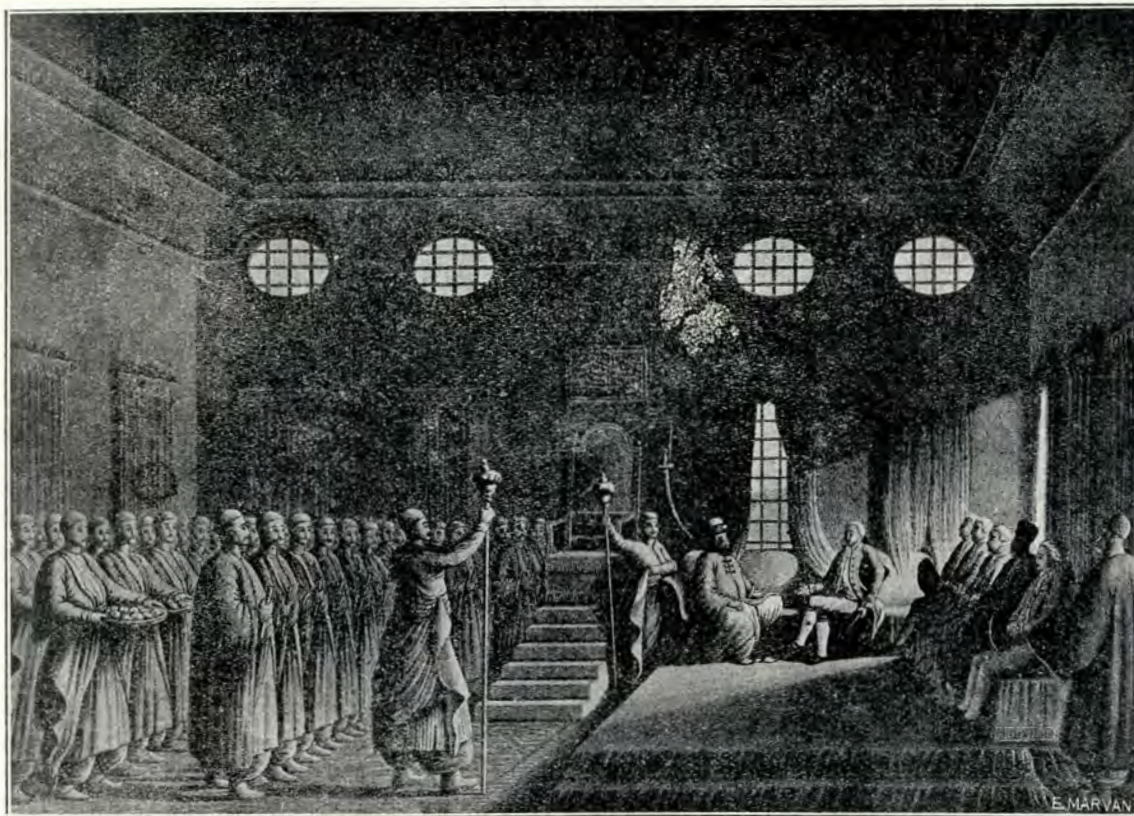

Fig. 1. Interior din palatul domnesc în 1793, după The Collections of Sir Robert Ainslie.

culege, pe alte căi, despre relațiunile englese cu țările române.

În anul 1775, muri la Constantinopol ambasadorul engles John Murray Esq. Succesorul lui fu Sir Robert Ainslie (1730 + 1804), om cult, numismat și colecționar.

Acest ambasadur, care stătu în Turcia până la 1793, se deosebește, din punctul nostru de vedere, de mulți alții cari au călătorit prin Țara Românească prin faptul că luase cu dânsul un artist italian, Luigi Mayer, care ne-a lăsat drept amin-

precis data la care ambasadurul ajunse la Curtea-de-Argeș, de unde ne-a lăsat frumoasele vederi cunoscute², priveliștea de pe malurile Oltului³ fiind cu o zi sau două posterioară.

La București, Sir Robert fu primit în audiență de Domn, Constantin Moruzi. Iată ce spune el despre această ceremonie: „Principele, îmbrăcat

¹ Cf. *Revista Istorică*, VIII, N-le 10—12, p. 180.

² Repr. în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, IV, 1911, pp. 25—27.

³ *Ibid.*, V, 1912, pp. 116—117.

„în verde, este așezat pe sofa alături de Sir Robert Ainslie, care este la stânga, locul de onoare în Turcia. Grupul de persoane șezând este suita ambasadorului. Cei în picioare sunt boierii sau nobilii țării. În dosul lor stau slugi purtând felurite mâncări. Jilțul gol reprezintă tronul „Marelui Domn“ (Sultanului), de-asupra căruia se vede turaua în loc de stemă, armoriile nefiind întrebuințate de Turci. Autoritatea delegată principelui este reprezentată prin sabia atârnată de perete, la spațele Voevodului. Voia este supusul „Marelui Domn“ și este ales și aprobat de el. Principele întrebuințează câte odată titlul de Hospodar, „ceiace înseamnă general șef al miliției“ (*sic!*).

Reproducem aici gravura foarte rară a acestei recepții — planșa lipsește mai totdeauna din diferitele edițiuni ale albumului. Stampele sunt gravate în aquatinta între anii 1801 și 1806: unele sunt trase în mai multe exemplare decât altele. Fură adunate supt diferite titluri, din care mai multe sunt însemnate de d. Lugoșianu în acest „Buletin“ (IV, p. 28).

Pe stampa noastră trebuie notat că tuiurile de Pașă au fost greșit interpretate de gravor. Arată ca niște boambe în loc de cozi de cai.

Seria fu executată de William Watts (*1752+1857), gravor cunoscut, de pe desemele lui Luigi Mayer. Din aceste originale nu s'au păstrat, pe cât știu, decât singura vedere a Curții din București pe care o reproducem aici alăturat. Această frumoasă planșă, de o mărime de 42×63 cm., fu găsită, acum câțiva ani, la un anticar din Londra. Provine „din colecția unui lord“ — exact de unde, n'am putut afla.

Luigi Mayer este un artist bine cunoscut, vestit mai ales prin multele gravuri ce s'au executat de alții după schițele și desemnurile lui, nu numai pentru albumul lui Ainslie, dar și pentru cartea lui Reimers despre ambasada lui Cutuzov la Constantinopol în anul 1793¹, în care găsim multe pagine despre Bucureștii și Iașii de pe acea vreme. Cu toate că gravuri după desemnurile lui Mayer se găsesc multe, originalele lui sunt atât de rare, încât chiar Victoria and Albert Museum din Londra nu posedă niciunul singur ieșit din penelul său.

Vederea Palatului este prețioasă pentru noi. Ea constituie singura priveriște autentică a vechiului palat, care fu, precum știm, distrus de foc în timpul lui Ioan Caragea Voevod în Ianuarie 1813².

CÎTE-VA NOTE ASUPRA CURȚII ARSE

de VIRG. DRĂGHICEANU

Acvarela lui Mayer, cum a arătat-o și d-l H. Stahl, cred că reprezintă Mănăstirea Mihai-Vodă, iar nu palatul numit mai târziu „Curtea Arsă“.

Câteva spicuiuri de date istorice și planul anexat, extras din Boroczyn, ne îndrituesc la această determinare¹.

Se știe, în adevăr, că această Curte fusese ridicată în anul 1775 de Alexandru Ipsilanti, care, la venirea sa în București, nu mai putea locui în vechiul palat dela Curtea Veche (Piața Anton-Vodă) ce fusese ruinat de vechime și de războiul turco-rus din 1769—1774², în așa fel că Domnul trebuia să se așeze în vechea casă a lui Brâncoveanu (Piața Bibescu-Vodă).

Clădirea ridicată în apropiere de mănăstirea Mihai-Vodă, după spusele lui Sulzer³, nu avea nicio estetică, cu cele două aripi ale sale, pe care le zidiseră, în felul unui mediocru institut de orfani, meșteri turci sau bulgari.

Se pare că această clădire arse foarte de timpuriu, de un foc necunoscut până azi.

Se știe că, în orice cas, Hangerli făcea mare pregătiri de materiale pentru restaurarea acestei Curți în 1798, iar cu cinci ani înainte de această restaurare, în 1793, Ainslie, la întoarcerea din Constantinopol, vizită pe Domn în palatul său: „*dans un monastère . . . , la résidence³ actuelle du Woyvode*“⁴, după ce palatul fusese ars. Această mănăstire nu poate fi decât Mihai-Vodă.

Supt Caragea-Vodă, în Decembrie 1812, Curtea ce fusese restaurată dupe primul foc, supt Hangerli, cum am văzut, arse iarăși până în temelie trei zile⁵.

¹ Heinrich von Reimers, *Reise der russisch-kaiserlichen ausserordentlichen Gesandtschaft an die Ottomanische Pforte im Jahr 1793*, 3 vol. in 4°, Petersburg, 1803.

² Cf. Lagarde, *Voyage*, ed. 1824, p. 321.

³ Urechia, *Istoria Românilor*, VII, p. 216.

⁴ *Views in Turkey in Europe and Asia*, The Collection of, Sir Robert Ainslie, Londra, 1801.

⁵ Kreuchely către Miltitz, în Hurmuzaki, X, p. 181; *Biserica ortodoxă*, XIII, pp. 264, 265.

¹ A. Boroczyn, *Planul Bucureștiului*, 1852.

² C. Erbiceanu, *Cronicarii greci*, p. 188: *Catalogul oamenilor sec. al XVIII-lea*.

³ *Geschichte des transalpinischen Dasiens*, Viena, 1781, I, p. 291.

Ruinele ei se păstrau fiind trecute în planul lui trebuie să vedem palatul de la mănăstirea Mihai Boroczyn. — Câte-va capitele de un clasic turcesc Vodă.

Fig. 3. Planul de situație al Curții Arse și Mănăstirii Mihai-Vodă, după Boroczyn.

am adunat acum câțiva ani de pe locul unde se ridica ea.

Apropierea râului Dâmbovița și existența turlelor de biserică arată lămurit că în această acvarelă

Ca paraclis al vechii Curți Arse trebuie considerată biserica Spirea Veche, desemnată și în planul lui Boroczyn, în care am găsit steagul armatelor lui Constantin Ipsilanti.

SCHITUL BRĂDETUL, ARGEȘ

de VIRG. DRĂGHICEANU și ARH. P. DEMETRESCU

—•O•—

La 20 kilometri spre Nord-Est de Curtea-de-Argheș, într'un sat în care comunicația cu restul județului se face numai pe albia pietroasă a apei

Domnului și a fost, de la întemeierea mănăstirii Argeșului, metohul acestei mănăstiri.

Odobescu, în impresiunile sale de călătorie ar-

Fig. 1. Schitul Brădet. Vedere spre Sud.

Vâlsanului, pe o poieniță, se distinge silueta unui modest și pitoresc schit, care, prin arhitectura sa și apareiajul zidului său de brăuri de cărămidă cu bolovani, trădează numaidecât arhitectura veacului al XIV-lea. Numit în general Brădetul, și numai în câteva acte Brădești, el este închinat Înălțării

heologică, notează ¹⁾, fără a fi văzut schitul, poemelnicul acestui schit, care începe cu: Mircea Voevod, Mara Doamna, rămânând nedomirit și asupra Domnului și asupra Doamnei.

¹ *Convorbiri Literare*, an. 1923.

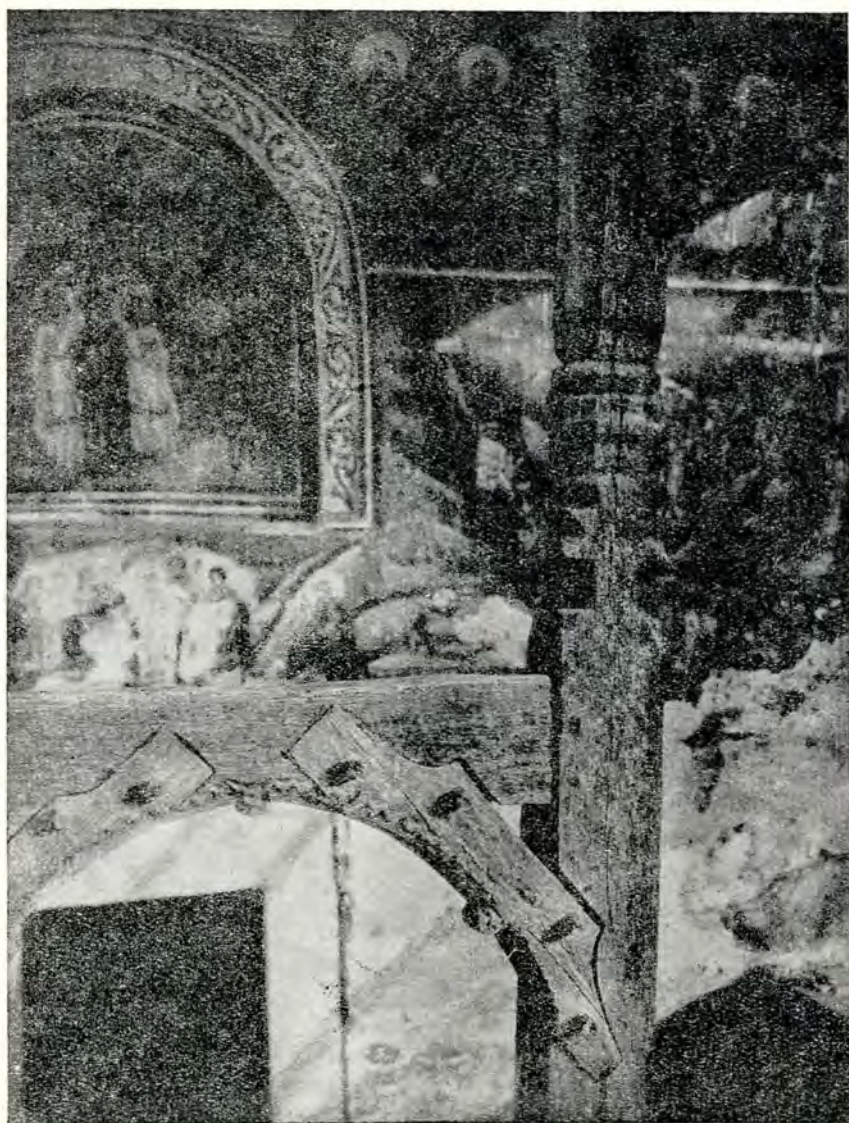

Fig. 3. Schitul Brădet. Vedere în pridvor.

Cel mai vechiu act ce-l pomenește este cel din 1609¹⁾, în care Radu Șerban Vodă îi întărește diferite moșii: Brătianii de sus și de jos, Costeștii, Nucșoara, pentru care călugării aveau acte dela R. du Vodă bătrânul, „Radu Vodă staru“, cum e pomenit în pomelnicul Mănăstirii Argeșului, Radu-Vodă Negru.

Cel dintâiu act care pomenește numele întemeietorului e din 1657, acela în care Constantin Șerban-Vodă Cârnu dă lui Dosofteiu, egumenul acestui schit, «mertic de sare», cum a avut dela toți Domnii, «pentru că este mănăstire bătrână, făcută de răposatul Mircea-Vodă, care au făcut Cozia»²⁾; de asemenea Grigore Ghica, în 1671, întărește acest mertic de 150 de bolovani, pentru același motiv că e făcut de Mircea cel Bătrân și pentru «că e săracă și întrun loc cu greu și fără de hrană»³⁾.

În portretele ctitoricești, executate foarte târziu, în 1761 (fig. 5), când s'a zugrăvit pentru prima oară biserica, este represintat de asemenea Mircea Voevod în clasicul costum occidental, ca și la Cozia, împreună cu soția sa, Mara Doamna nume ce concordă cu acelea ale pomelnicului văzut de Odorescu.

Nu mai incapse nicio îndoială, cum vom vedea și mai jos, că această biserică e zidită pe ruinele alteia mai vechi, ce exista în timpul lui Radu Negru, de fiul său Mircea-Vodă cel Bătrân (1386—1418).

Peripețiile vieții schitului sunt greu de urmărit: din actele rămase putem vedea cum schitul, ce avea un egumen Grigorie pe la 1634⁴⁾, Aneftemie în 1642⁵⁾, Inochentie în 1652⁶⁾, Dionisie în 1654⁷⁾, Dosofteiu în 1656⁸⁾, rămase pustiu din vremea lui Matei Basarab până în zilele lui Dosofteiu în 1656, când schitul începu a se înfripa din nou.

Pentru același motiv, Constantin Șerban Cârnu conferi schitului, în 1657, dijmă de grâu, meu, orz,

ovăs, fân, pădure, apă, «dela tot omul ce se va hrăni» pe pământul schitului¹⁾.

Sub Dionisie (1660—1671)²⁾, Doroteiu (1672)³⁾, Arsenie (1678)⁴⁾, Vasilie (1693)⁵⁾, Daniil (1706)⁶⁾, Isaia (1751)⁷⁾, Ghenadie și Gherasim 1758)⁸⁾, schitul Brădetul își duse monotonia zilelor de sihastru al pădurilor de brazi în care se sălășluia.

Supt Ghenadie se pare că se făcu o nouă reparație a schitului. Pe lângă un clopot turnat în 1755⁹⁾ se făcu și, pentru prima oară, zugrăveala

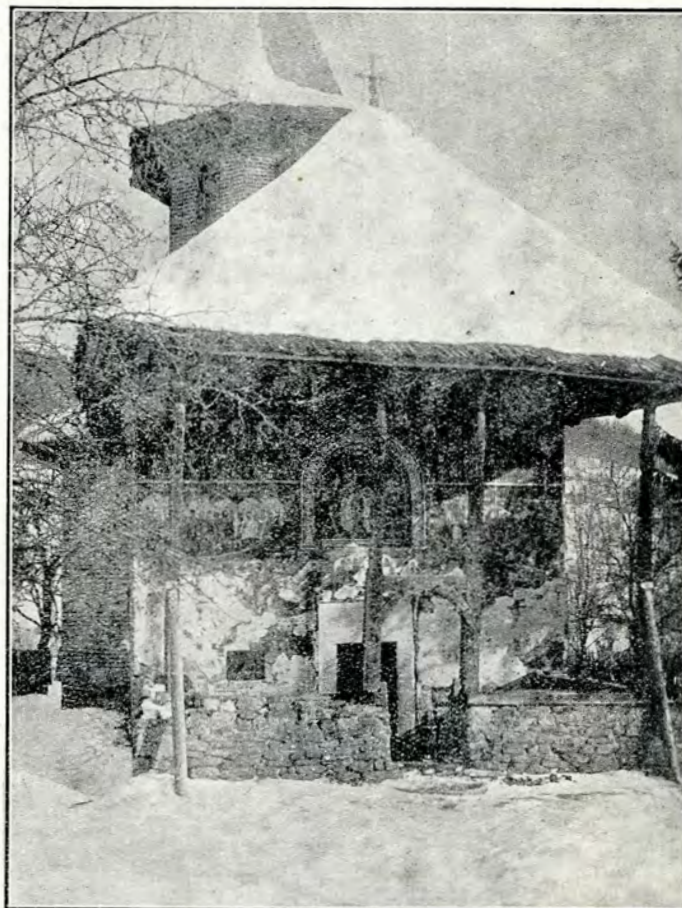

Fig. 2 Schitul Brădet. Vederea spre Est.

bisericii, notându-se falș anul fundării schitului, a cărui amintire era cu totul pierdută, în următoarea pisanie, zugrăvită în ambrasura unei ferestre astupate (fig. 5):

1. *Ibid.*, IV, 7, an. 7166.

2. *Ibid.*, IV, 8 an. 7168 și A. IV, 9, an. 7179.

3. *Ibid.*, IV, an. 7180.

4. *Ibid.*, IV, 11, an. 7186.

5. *Ibid.*, IV, 12, an. 7198.

6. *Condica mănăstirii Argeș*, 189, an. 7214 și A. IV, 14, an. 7214.

7. *Argeș*, IV, 22, an. 1751.

8. *Condica mănăstirii Argeș*, 188, an. 1788 și A. IV, 24, an. 1758.

9. ACEST CLOPOT S'A FACUT LA BRĂDET, HRAMUL INALȚĂRII, DE CUVIOSUL EGUMEN CHIR GHENADIE, LEAT 7263. *Vezi* și A. IV, 27, an. 1759.

1. Arhivele Statului, *Argeș*, pachet IV, 2, an. 7117, Ap. 14, și *Condica Mănăstirii Argeș*, p. 187.

2. A. S., *Argeș*, IV, 5, an. 7174, Oct. 15.

3. A. S., *Argeș*, IV, 9, an. 7179.

4. *Condica mănăstirii Argeș*, 187, A, IV, 3, an. 7142.

5. A. S., *Argeș*, IV, an. 7150, și VII, 7, an. 7150.

6. *Ibid.* IV, 15, an. 7160.

7. *Ibid.* LXIX, 19, an. 7162.

8. *Ibid.* IV, 5, an. 7164, și A. IV, 6, an. 7164.

AČASTĂ SF[ÂN]TĂ MĂ[NĂST]IRE BRĂDET CE S[Ă] PRĂZNUEȘT[E] ÎNĂLTARE[A] LUI HS. ESTE FĂCUTĂ DE IO MIRCEA VOEVOOD, LEAT 1546 (sic) ȘI AU RĂMAS NEZUGRĂVITĂ PÂN[Ă] ACUM LEAT 1761, IAR ACUM ADUCÂND DUMNEZEU PE NICHIFOR ARHIMANDRIT, IGUMEN LA S[FÂN]TA MĂ[NĂST]IRE ARGES ȘI PUIND IGUMEN AICI LA BRĂDET PE GHE-NADIE, L-AU ÎNDEMNAT DE AU ZUGRĂVIT AČASTĂ S[FÂN]TĂ MĂ[NĂST]IRE CU TOATĂ CHELTUE[LA] S[FIN]ȚII SALE, ÎN ZILELE LUI DOMNULUI N[OST]RU IO CONSTANTIN NICOLAE VOEVOOD.

Zugrăvirea se făcu în maniera decadentă a mijlocului veacului al XVIII-lea de zugravii Mihaiu Radu, Iordache, la August 2, 1761¹).

Chipurile ctitorilor, luate dintr'o miniatură a pomelnicului de sigur, redau, pentru prima oară, în mod naiv (fig. 5), pe lângă chipul cunoscut al lui Mircea, și pe al soției sale Mara, care, de pe nume (occidentalul Mara în loc de Maria), și din faptul că nu e reprezentată în ctitoria lui Mircea dela Cozia, de și a supraviețuit soțului său, trebuie să deducem că era o catolică².

Fig 4 Schitul Brădet. Pisania zugrăvilă.

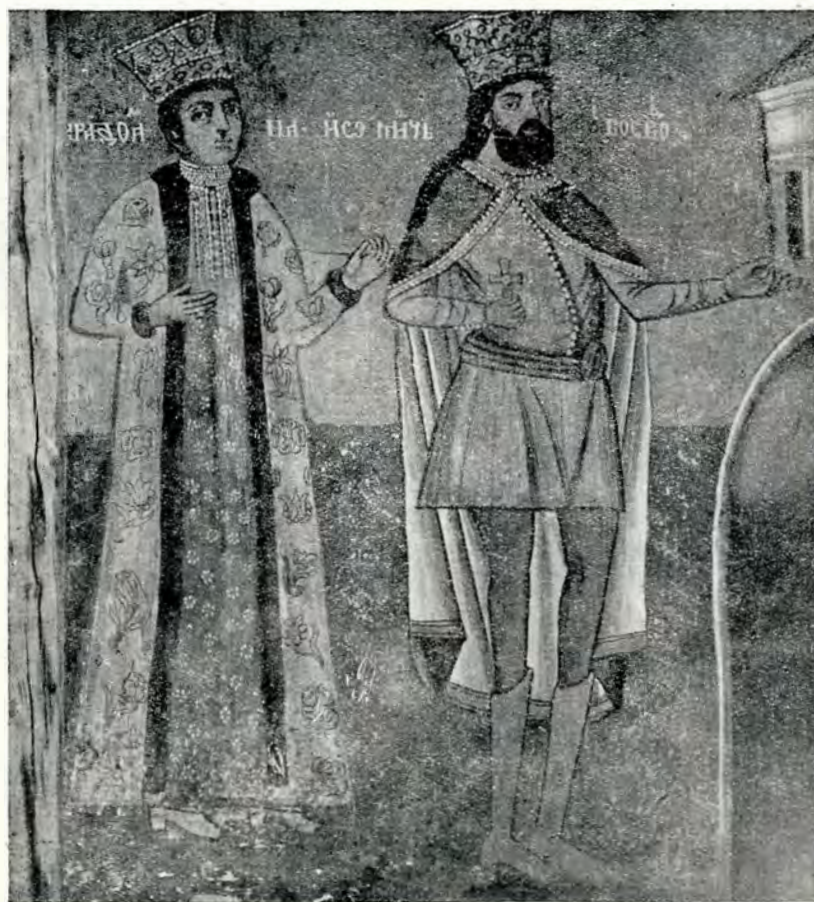

Fig 5 Schitul Brădet. Portretul ctitorilor, Mircea-Vodă și Mara Doamna.

¹. Pomelnicul lor în proscomidie.

². Drăghiceanu, *Curtea Domnească din Argeș*, în *Buletinul „Comisiunii Monumentelor Istorice”*, 1923, p. 42.

Puțin mai înainte, în 1741, se refăcuse ușa bisericii¹), iar în 1756 se refăceau icoanele prăznice²), din vechile icoane nerămâind decât două splendide icoane: Înălțarea Domnului și Isus

Fig. 6. Schitul Brădet. Icoana Înălțării.

Hristos, datorite iscusinței lui Stoica, zugravul dela Târgoviște, din 1615, cum glăsuiește această inscripție :

Siiu icona sătvori jupânița Boloșina, ispisah Stoica zugrav ot Trăgoviște, vleit 7123. (=această icoană au făcut-o jupânița Boloșina, a zugrăvit-o Stoica zugrav dela Târgoviște, an. 1615) (fig. 6—7).

Pe la 1820, o catagrafie a mănăstirii Argeșului

ne arată și înfățișarea completă a schitului «zidit de Mircea-Vodă, cu clopotnița de lemn, «case cu două odăi, cu pivniță, cu încă patru «odăi de lemn, și grajd de bărne»³).

Astăzi nu se mai păstrează nimic din aceste chilii, forma însăși a acoperișului bisericii dând o nouă înfățișare vechii ctitorii a lui Mircea.

Bolta în *bercean* ce acopere pronaosul, ca și evidențierea ei în frontonul arcuit din fațada bisericii, ne face să deținem că, întocmai ca la Biserica Dom-

Fig. 7. Schitul Brădet. Icoana lui Hristos.

nească, acoperișul forma, sub basa turlei, o cruce cu brațele aproape egale, care surmonta tot edificiul ridicat el însuși pe un plan în formă de cruce.

BRĂDET: NOTE ARHITECTONICE

Planul acestei biserici are forma de cruce și are o mare asemănare cu biserica Studenița din Serbia³. Naosul e separat de pronaos printr'un zid, așa cum se obișnuia în acea epocă spre a se separa partea rezervată femeilor de partea rezervată bărbaților. Pridvorul este deschis și este adău-

gat la 1873, când i s'au adus acestei biserici îmbunătățiri. El e construit din lemn cu stâlpi de stejar artistic sculptați, având fiecare un alt desemn în tăeturi. Turla pantocratorului e de zid și se razimă pe o boltă sferică, care face trece-

¹ Let 7249 (1714), *Vasilie Grămaticul*.

² FĂCUTU-S'AU ACESTE PRĂZNICARE CU CHELTUIALA SFINȚIEI SALE IGUMENUL GHENADIE DE LA SF. MĂNĂSTIRE BRĂDET, LEAT 7264 (1716).

³ Vezi o vizită la câteva biserici din Serbia, de G. Balș, în publicațiile Societății „Arta Românească”.

¹ Archivele Statului, acte referitoare la schit.

² Inscriptia referitoare la Brădet: pe o Evanghelie: „Această Sf. Evanghelie o au dat la sf. mănăstire Brădetu, unde este hramul Înălțării Domnului nostru Is. Hs., părintele Sf. Sa Iosaf, episcopul Buzăului, pentru pomana sfinției Sale, iar cine o va înstrăina să fie supt osânda Domnului Nostru Is. Hs.”.

rea la cele patru arcuri ce o susțin. Ea este cilindrică în interior și octogonală în exterior, fiind luminată prin opt ferestre înguste. De-asupra altarului e o boltă sferică.

Corpul bisericii e construit în straturi alternative, orizontale și egale, de piatră și cărămidă aparentă. Piatra formează un mosaic de diferite co-

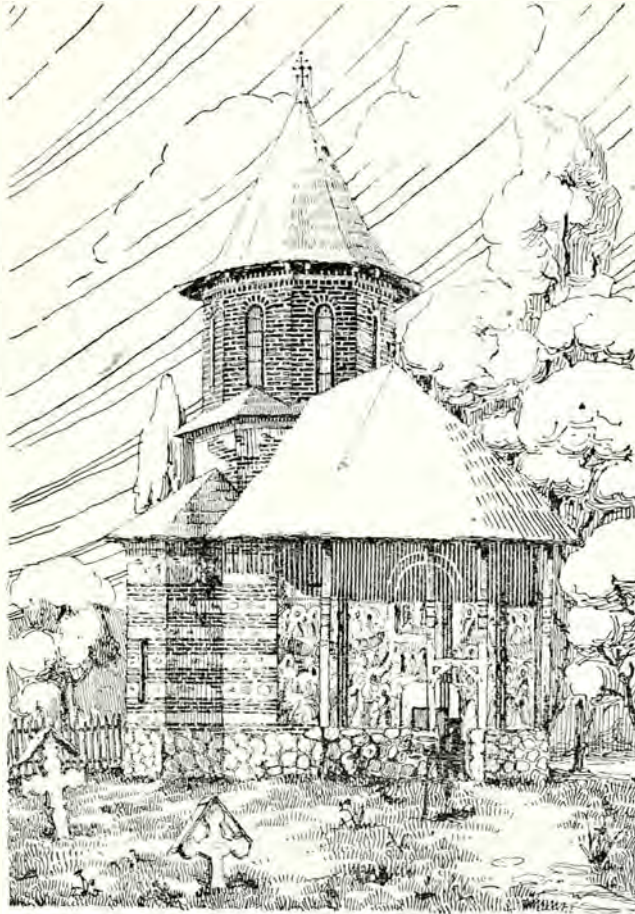

Fig. 8. Schitul Brădet. Vedere generală.

lori, cu multă măiestrie așezată, iar cărămida formează câte patru rânduri așezate pe un strat de mortar de aceeași grosime cu cărămida (4—5 cm.).

Turla și patul turlei sunt construite numai din cărămidă aparentă.

Supt strașină, profilele din cărămidă aparentă din aceeași epocă. Biserica are o lungime de douăzeci metri cu pridvorul, lată de șase metri și cincizeci cm., înaltă de optsprezece metri la cruce.

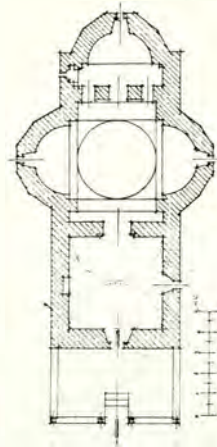

Fig. 9 Schitul Brădet. Planul.

că biserica ar fi fost acoperită pe vremuri cu

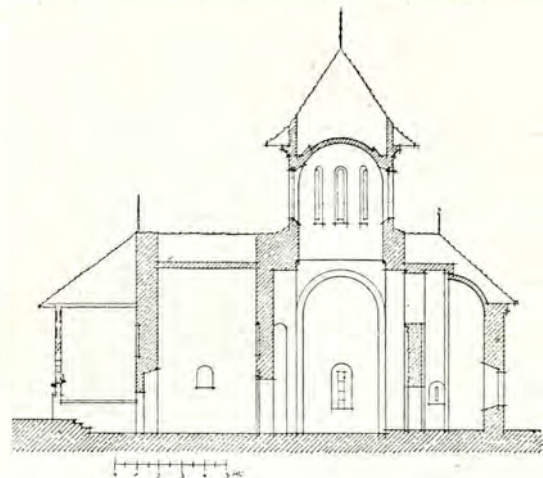

Fig. 10. Schitul Brădet Secție longitudinală

plumb. Astăzi este învelită cu șită, pusă cu ocazia reparațiilor și ajunsă la zece cm. grosime.

Biserica a fost zugrăvită la 1761, având frescele nestricate și bine conservate, atât în fațada principală, cât și în interior.

O BISERICĂ A LUI VLAD ȚEPEȘ LA TÂRȘOR

de C. C. GIURESCU.

Pe locul vechiului Târșor, înfloritorul centru politic și comercial din secolele al XV-lea și al XVI-lea, se mai văd înălțându-se azi ruinele a trei biserici. Una din ele, mai bine păstrată, are încă picturile care reprezintă pe membrii din familia lui Antonie Vodă din Popești, după cum a arătat d. Iorga în „Inscripții din Bisericele României” II, 45. De curând, am putut afla¹, datorită indicațiilor d-lui Popescu-Strejnicu, căruia îi aduc aici mulțumirile mele, și pisania acestei biserici. Ea fusese luată în 1886 de la locul ei, de-asupra ușii de intrare, pentru a fi întrebuințată ca material de construcție, și numai mulțumită unei întâmplări fericite — nu se potrivea la locul ce i se hotărâse de zidar — s’a putut păstra până azi. Actualmente se află în curtea bisericii din comuna Strejnicu, aproape de Târșor. Are forma unei prisme dreptunghiulare și e ruptă în două bucăți neegale. Inscripția, frumos săpată în piatră și păstrată în de ajuns de bine spre a putea fi descifrată²), e următoarea:

Mltiē bjīēē lō Vlad voevōda i gdnū vāse[i] [z]emli uggrovlahiiscol, snū Vlada velicago voevoda, sǎzda i sǎvrǎši [sǎ]i hram iunia 24, vlēt 6969. Ind. 9.

„Cu mila lui Dumnezeu, Io Vlad Voevod și Domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui Vlad Voevod, a zidit și a săvârșit această biserică, Iunie 24, în anul 6969 (1461) indictionul 9”.

Acest Vlad, fiul marelui Vlad Voevod, e Vlad Țepeș (1456—1462), pe care eram obișnuiți să-l cunoaștem într’o altă ipostasă decât aceia de ctitor de lăcașuri sfinte¹. Se adaugă o nouă trăsătură deci la figura aceasta destul de interesantă a trecutului nostru.

Biserica lui Țepeș, așa cum se înfățișează azi, nu mai reprezintă forma originală, ci una prefăcută de două ori: întâiu sub Constantin Brâncoveanu, care e arătat ca ctitor, împreună cu Doamna sa Marica, a doua oară în prima jumătate a secolului

Fig. 1. Târșor. Pisania Bisericii din deal.

¹) Însemnarea de față era reductată și dată la „*Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*”, când d. Gh. Zagoriț, care luase totuși cunoștință de cercetarea mea la Târșor, s’a grăbit să publice — de sigur, spre a și asigura meritul descoperirii — un articol intitulat „Vlad Țepeș” în „*Gazeta Cărilor*”, Anul II, No. 1 (15 Aprilie 1922), ce apare în Ploești, în care articol dă inscripția de mai sus în transcriere latină și cu traducere. Însă, după cum se știe, graba strică treaba. Transcrierea d-lui Zagoriț e mai întâiu principal defectuoasă, căci alfabetul latin — din lipsă de semne — nu poate reda toate sunetele slave (de ex.: ierī și ierū. Apoi, ea lasă necompletate cuvinte a căror restituire e evidentă (de ex.: *emli* pentru *[z]emli* și transcriere neexact *velicago* pentru *velicaago*). Așa în cât am socotit necesar — căci inscripția ar putea fi întrebuințată și de filologi — să dau și transcrierea mea însoțind-o și de o fotografie a inscripției.

²) În special pe prima bucată, inscripția s’a păstrat bine. Pe cea de a doua, însă, fiind expusă mai mult intemperiilor, inscripția e mai ștersă după cum se poate observa și din fotografie.

al XIX-lea². Cu toate acestea se observă ușor, sub tencuiala târzie, unele forme arhitectonice, care s’ar putea să fie chiar cele originale, de la biserică lui Țepeș. Așa e, de pildă, brâul mărginit de două rânduri de zimți, care încinge biserică de jur împrejur și arcadele semicirculare de partea superioară a clădirii. O cercetare stilistică a acestei biserici ar fi de o deosebită însemnătate pentru istoria artei noastre bisericesti, mai ales acumă când îi știm data întemeierii. La aceasta ar fi de folos compararea cu ruinele celei de a doua biserici

¹) V. I. Bogdăru, *Vlad Țepeș și narațiunile germane și rusești asupra lui*, București 1896 pp. 3-4.

²) Despre această a doua transformare n’avem nici o mărturie scrisă, care să precizeze data. Stilul însă o arată a fi de atunci (prima jumătate a secolului al XIX-lea).

din Târșor¹⁾, care presintă, din punct de vedere arhitectonic, o asămănare remarcabilă cu cea dintâiu,

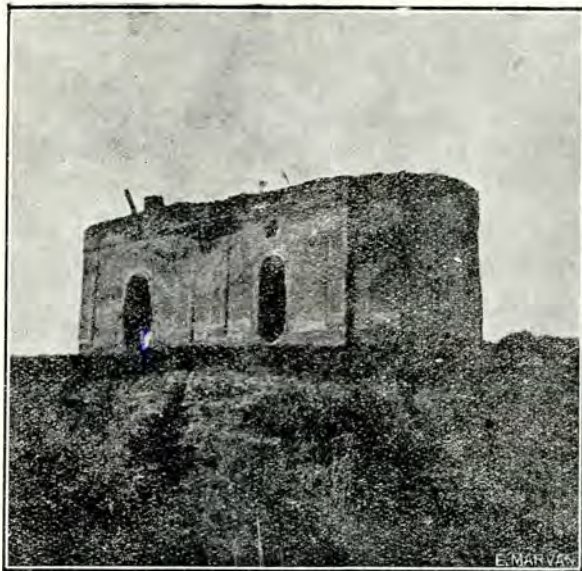

Fig. 2. Târșor. Biserica din deal.

ceea ce ar fi un indiciu că au fost zidite cam în aceeași epocă. S'ar putea ca aceste ruine să fie ale bisericii înălțate, tot în Târșor, după cum ne spune cronica²⁾, de Vladislav (1447-1456), predecesorul lui Țepeș.

Cât despre cea de-a treia biserică, prezentând admirabile ziduri în cărămidă aparentă, ne lipsește orice mărturie scrisă. Singurul element de datare e stilul ei, pe baza căruia d. Iorga o așează între 1550—1600³⁾. Se observă și aici brâul dințat identic cu cel dela celelalte două biserici. Ar fi de dorit ca și această biserică să formeze obiectul unei cercetări stilistice comparate, prin ajutorul căreia s'ar putea, cred, lămurii data în temeiul.

Ca un amănunt interesant adaug faptul că, după,

¹⁾ Situată în parcul proprietății Moruzi.

²⁾ „Istoriile Domnilor Țării Românești”, ed. Iorga, București 1932 p. 18. Cf. și Gh. Zagorîi, *Evoluția istorică a târgurilor și orașelor între Buzău, Târgoviște și București*, publicat în „Anuarul de geografie și antropogeografie” (1914—1915), București 1915. p. 291 și notele 2—4.

³⁾ O. c., p. 5.

o tradiție locală¹⁾, erau în Târșor șapte mănăstiri, ceea ce ar arăta că aici se dezvoltase, pe lângă un centru în semnat, comercial, laic, și o puternică viață monahală. Din aceste mănăstiri, însă, nu se mai păstrează astăzi, după cum am spus, decât ruinele celor trei biserici, amenințând și ele să dispară în câțva timp.

CÂTEVA NOTE ASUPRA BISERICILOR DIN TÂRȘOR

de VIRG. DRĂGHICEANU

Biserica de pe deal, își datorește forma sa exterioară, actuală, cu pilastrii, unei reparațiuni făcute pe la începutul veacului al XIX-lea, când s'au cioplit largile arcaturi superioare, caracteristice veacului al XVI-lea, despărțite printr'un brâu în zimți de ocnițele patrate aflate dedesupt.

Între picturi se află la dreapta ușii: portretele „Maria și Constantin Basarab Brâncoveanu”, pe peretele nordic, se află portretul „Ilincăi Doamna”.

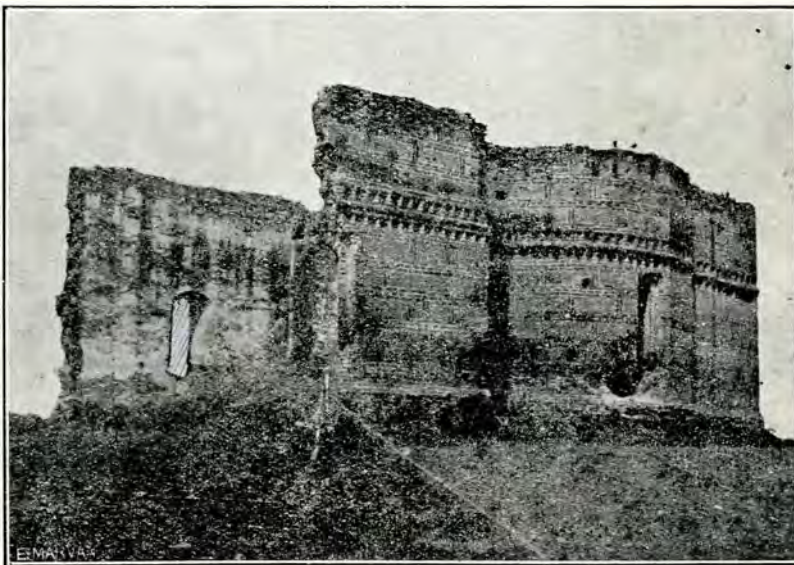

Fig. 3. Târșor. Biserica din vale.

cu doi copii: „Maria și Ion”, pe peretele Est: „Neagul”. Se află de asemenea o inscripție mutilată.

...Și s'au prefăcut cu ajutorul lui Dumnezeu și cu cheltuiala tuturor poporanilor... ostănetitor Petre, Târșor Vechi. Aug. 13 leat 7216 (1708). Deci această biserică a fost numai prefăcută sub Brâncoveanu, ceea ce confirmă supoziția d-lui Giurescu.

¹⁾ Comunicată de preotul Popescu din comuna Strejnicu.

O STAMPĂ REPRESINTÂND O SOLIE A LUI ALEXANDRU LĂPUȘNEANU

de P. P. PANAITESCU

În colecțiile Museului Czartoryski din Cracovia se află o stampă represintând orașul Grodno: „*1 era designatio urbis in Littavia Grod-nae*“, publicată la Nüremberg, 1568.

Centrul stampeii e ocupat de vederea orașului. În cele patru colțuri se văd solii streine:

Vualachos“ *Die Polen entpfangen die Valachiss Bottschafft*“ (pentru Poloni, de obicei, Valahii sînt Moldoveni).

E vorba de o solie trimisă de Alexandru Lăpușneanu, care domnia atunci în Moldova. Costumele membrilor soliei nu sînt din ima-

solia moscovită, turcească, tătărească și moldovenească. Aceste solii, după cât spune legenda din partea de sus a stampeii, au fost primite la Grodno de regele Poloniei, Sigismund-August, în Iulie 1567.

În ceea ce privește solia rusească, știm că e vorba de solia lui Koliczew¹, despre celelalte solii nu se poate da niciun amănunt.

Solia moldovenească este în colțul de jos, la stînga. De-asupra scenei care represintă primirea ei de către Poloni avem însemnarea în latinește și în nemțește: „*Poloni excipiunt*

ginație, în orice caz sînt în parte măcar după natură, căci e de observat că fiecare din cele patru solii are costume deosebite. Se vede că autorul a căutat să redea în așa fel caracteristică a fiecărei națiuni.

În figura noastră Moldovenii sînt la stînga, Polonii la dreapta. Solul care s'a coborît de pe cal, dă mîna unui nobil polon, ce i-a ieșit în întîmpinare. E îmbrăcat într'o haină lungă vîrgată, are un fel de turban cu coadă lungă, poartă o sabie dreaptă.

Mai caracteristice sînt figurile celorlalți Moldoveni. Pe primul plan un călăreț cu căciulă ciudată, poartă un scut pe care se vede un leu heraldic. Acest călăreț e aproape identic,

¹ N. Sobko, *Represintări istorice ale Țarilor ruși și ale soliilor lor în streinătate*. Petersburg 1886, II, pp. 23—7, descrie stampa de care ne ocupăm.

mai ales scutul, cu altă figură de călăreț român (valachus) ce se află în cartea lui Abraham de Bruyn. *Diversarum Gentium Armatura Equestris*, tipărită la 1575, deci puțin după stampa noastră¹. Al doilea călăreț poartă un adevărat turban turcesc, diferit de al solului, e îmbrăcat într'o haină strâmtă cu șireturi. Celelalte două figuri din planul al treilea și

al patrulea, una călare, alta ținând calul solului, reprezintă doi țărani moldoveni, cu căciulă de oaie în cap, mustață lungă în jos. Primul poartă un arc mare pe spate. Cei doi călăreți ce stau în urmă (se văd însă trei cai) se disting mai puțin lămurit.

Reproducerea noastră conține numai colțul din josul stîng al stampe, mărit.

¹ Reprodus de d. C. Karadja, în *Arhivele Olteniei* III, 1924, p. 3.

Dela Jiblea-Călimănești, spre Răsărit, la aproximativ zece chm., pe drumul cel mare, care merge spre Argeș și Tilești-Câineni, pe lângă curțile lui „Oprișan din Stoienești“, în susul râșorului torent Coisca, după o colitură de deal, călătorul este surprins de priveliștea pitorească a unei biserici modeste, împrejmuită de puternice ziduri. Este mănăstirea Berislăveștilor, aceia care a suferit mult din cauza războiului. Fostele chilii stau să cadă. Sunt pe moșia Eforiei Spitalelor Civile, și poate au dreptul la reparație. Construcția solidă a bisericii, cât și chiliile cu basa lor sigură, dacă s'ar repara, ar servi la ceva. Însemnăm inscripțiile:

„ÎNTRU SLAVA MARELUI DUMNEZEU CELUI ÎN SFÂNTA TROIȚĂ ÎNCHINAT ȘI ÎNTRU CINSTEA ȘI LAUDA SFINȚILOR TREI ERARHI: VASILE CEL MARE ȘI GRIGORIE BOGOSLOVUL ȘI IOAN ZLATAOTUL ȘI SFÂNTUL MUCENIC GHEORGHE S'AU ZIDIT DIN TEMELIE ȘI S'AU ÎNFRUMUȘETAT CU ZUGRĂVEALA ACEAST[Ă] SFÎNTĂ] BISERICĂ DE DUMNEALUI RĂFOSATUL SANDU BUCȘENESCU BIV. VEL PA[HA]R[NI]C. LEAT 7262¹⁾ (=1754), ÎN ZILE[LE] MĂRII SALE IO GRIGORE GHICA V.“

Această pisanie este elegant și foarte abreviat scrisă, cu multe litere aruncate, pe care nu le-am reprodus spre a nu îngreua textul. Pe un stâlp al pridvorului, la dreapta intrării aflăm: „Aceasta pisanie s'au scris acum de Sfinția Sa părintele arh. Teodosie, că era nescris[ă], 1804“.

Înăuntrul bisericii, la dreapta, se găsește mormântul fondatorului, bine conservat, piatra cu flori săpate având o stemă canăcuzinească.

El poartă această însemnare, de dată recentă: „Ca soarele luminează fațele celor buni, precum și ale dumnealui Sandu Bucșenescu fondatorul acestei biserici care se află în mormântat sub această piatră și spre știință s'au făcut această inscripție la 1870, Dech., Isidor Eromonah“. În biserică găsim la dreapta intrării zugrăviți pe Neofit Scriban și Isidor, ultimul egumen al mănăstirii; iar la stânga chipul cliitorului cu cele două soții ale sale, Maria și Ilinca.

La această mănăstire aflăm, spre marea mulțumire a noastră, vechile clopote, scăpate prin înțelepciunea și devotamentul actualului superior, Gherasim Popescu — deși rău păstrate — din mâna năvălitorilor austro-germani. Ele arată vrednicia străbună. Sunetul lor va umplea

încă multă vreme valea tumultoasei Coisca. Sunt în număr de trei. Pe cel mare găsim: „LA LEAT 1754, FĂCUTU-S'AU ACEST CLOPOT DE DUMNEALUI SANDU BUCȘENESCU VEL PĂHARNIC ȘI S'AU DAT LA SCHITUL DUMNEALUI CE SE NUMEȘTE BERESLĂVEȘTI, PLAIUL ARIFULUI DIN SUD ARGEȘ, ȘI AU STAT PÂNĂ LA LEATUL 1788, ÎN RĂZBOIUL CE AU AVUT POARTA OTOMANICEASCĂ CU POARTA CHESARICEASCĂ.

CÂND S'AU ARS MĂ[N]ĂȘT[I]IREA COZII, S'AU ARS ȘI BEREASLĂVEȘTI CU TOTUL: ATUNCI S'AU SPART ȘI ACEST CLOPOT, CARE ACUM S'AU PREFĂCUT, MAI BĂGÂNDU-SE ÎNTR'ÂNSUL DOUĂ CLOPOTE DE SFINȚIA SA PĂRINTELE TEODOSIE ARHIMANDRITUL COZII. AN. 1801“.

Pe cel mijlociu s'ă scris: „ACEST CLOPOT ȘI CEL MAI MIC S'AU PREFĂCUT PRIN NICODIM IGUMENUL BERISLĂVEȘTI 1781 IUN.“.

Pe cel mai mic: „S'AU FĂC[UT]. DE DUM[N]EALUI PĂR. TEUDO[SI]E AL COZII, 1800“.

Biblioteca mănăstirii este bogată în vechi tipărituri dintre care remarcăm o foarte bine conservată Evanghelie, din tipăriturile Mitropolitului Teodosie București, 1693.

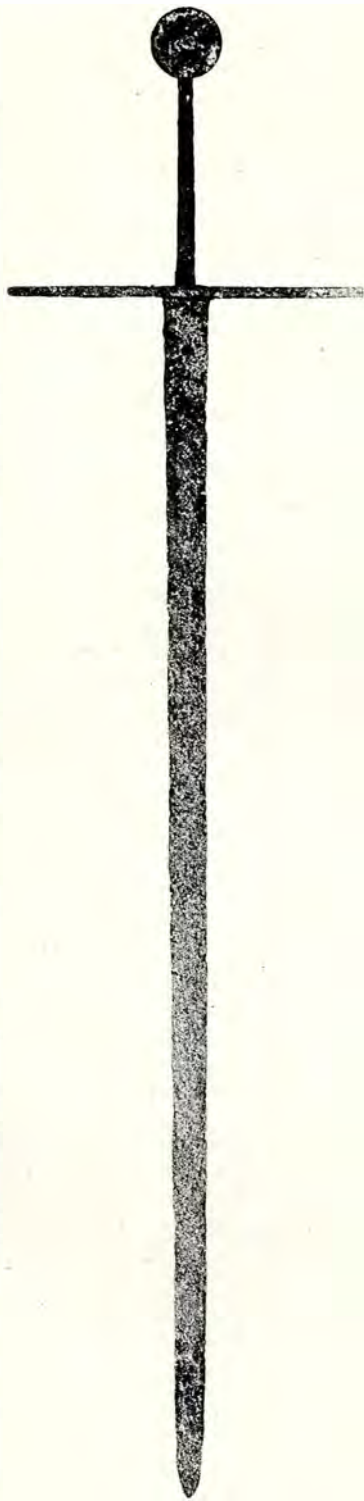
Însemnări de-ale contemporanilor găsim multe, din care vom menționa numai câteva. Pe „Viețile Sfinților“, luna Ianuarie, aflăm: „1838, Ia. 11. Într-o Marți seara, la 3 ceasuri și jum. din noapte, s'au culremurat pământul [așa] de tare încât multe ziduri s'au crăpat și crucea răstignirii dela capeleazmă în cioburi au căzut, și jînerea lui au fost ca la 10 minute. Spre știință am însemnat, Berislăvești, Plaiul Argeș, Ion Vălsănescu.

Pe „Slujba Sf. Nifon“, tipăritura întâiului episcop de Argeș, Iosif, găsim: Această filadă ni s'au hărăzit de preasfințitul părintele Episcop Argeș, ca unul ce am fost și eu ostenitori la prescrisul isvoadelor, ce s'au dat în tipari, precum să veade. Dos[of]tei iermh., 1806, Avg.

Pe o piatră detașată din zidul mănăstirii și care, dacă nu se va încadra curând, va dispărea definitiv, avem rândurile acestea:

† „Întru cinstea și lauda prea sfân[itu]lui dă viață întreit, împletita funie cea de mătase roșie la un Solomon viul cuvântul cel întreit împletit: sfinții ierarși Vasile cel Mare, Grigorie Bogoslovul și Ioan Zlatoust, s'au zidit acest s[ân]t l[ă]caș de dumnealui Sandu Bucșenescu biv Vel Păharnic; iar, rămăind acest zid dinprejur neisprăvit s'au isprăvit de prea-cuviosul chir Nicodim, iermonahul Beligrădeanul fiind igumen la acest sfânt l[ă]caș, în zile[le] prealuminatului Domn Constantin Nic. Voevod, cu blagoslovenia preasfințitului chiriu chir Grigorie Mitropolit, leat 1862.

¹⁾ La această dată Domn era Constantin Racoviță, nu Grigore Ghica: greșeala provine din faptul că inscripția s'a săpat, cum ne spune însemnarea de pe stâlp, cu mult mai târziu. Data de 1754 ne-o dă și însemnarea de pe clopotul cel mare.

O SPADĂ DIN VEACUL AL XIV-lea

de G. OLSZEWSKI

În colecția mea de arme românești, am o spadă găsită la Curtea-de-Argeș.

Lungimea totală a acestei spade nu trece de 1 180 m.; lama e subțire și are 0,285 m. lungime, mânerul e în cruce, de formă medievală. După formă, și stil, această spadă datează din veacul al XIV-lea, căci garda simplă, în cruce, este tipul absolut al spadei până la sfârșitul veacului al XV-lea. Italia Franța (Bordeaux și Marsilia) se bucurau de mare renume pentru fabricarea spadelor și le exportau în număr considerabil.

Această spadă este identică cu cele aflate în colecția Sion, (Universitatea din Cluj) și altele aflate în Muzeul orașului Cluj, și are mare asemănare cu aceia din fresca „cavalerului” din Biserica Domnească, Argeș și cu cea dela portretul lui Basarab, represintat în planșa aflată în „Chronicon Pictum”.

Domnul Drăghiceanu, în *Curtea Domnească din Argeș*, la pagina 62, citează această spadă și explică în ce chip sabia și garda ei sunt caracteristice acelei epoci, fiind asămănătoare cu spada lui Basarab.

Fig. 1. Spadă din veacul al XVI-lea găsită la Curtea-de-Argeș.

PENTRU HARTA ARCHEOLOGICĂ A ROMÂNIEI RIDICATĂ DE DIRECȚIA MUSEULUI NAȚIONAL DE ANTICHITĂȚI

I

REGIUNEA MOSTIȘTEA-CĂLĂRAȘI

de RADU VLĂDESCU-VULPE

Asupra executării însărcinării date de d-voastră în vara 1923, anume de a face harta arheologică a malurilor *lezerului Moștiștea* și a luncii dunărene *Moștiștea și Călărași*, am onoarea de a vă raporta cele ce urmează.

Regiunea cercetată o împart în două părți:

1. Perimetrul lezerului Moștiștea, cercetată numai de mine dela 6 la 8 Septembrie și dela 12 la 14 Septembrie.

2. Lunca Dunării dela gura Moștiștei la Călărași, cu marginea de N a luncii și cu grădiștele din baltă, regiunea cercetată dimpreună cu colegul meu, d. Vladimir Dumitrescu, dela 21 la 25 Septembrie.

Fiindcă metoda și conducerea lucrului au fost aceleași în ambele părți, le cuprind de o potrivă în aceeași dare de seamă.

I

Înainte de a expune rezultatele la care am ajuns, voi arăta pe scurt metoda cu care am procedat.

Pornind dela Piscul Coconilor, unde săpasem timp de aproape o săptămână¹), am mers, când într-o direcțiune, când în cealaltă, până când am executat întreaga periegesă a lacului.

Drumul l-am făcut numai pe jos, și numai pe linia malurilor, însoțit de doi oameni cu unelte de săpat, pentru a face sondajii sumare acolo unde era nevoie.

Tot timpul atențiunea mi-era îndreptată cu deosebire spre resturile ceramice, care mi-au servit ca singurul mijloc de orientare întru determinarea punctelor arheologice. Acestea odată aflate, le însemnam cu precizie pe harta Statului Major al Armatei, scara 1:50.000 din 1900, iar materialul găsit îl înregistram în *jurnalul arheologic* și-l împachetam spre a-l putea revedea mai târziu.

Printre punctele antice găsite, am considerat pe unele ca *stațiuni*, adică urme vădite de așezări omenești, de locuințe, cenușă, oase de animale domestice, vetre arse, ceramică abundentă în straturi groase; iar pe altele ca *răspândiri*, adică urme puține, sporadice, din ceramica vreunei stațiuni vecine. Firește, cele mai multe sunt acestea din urmă, dar de o importanță principală sunt numai cele dintâi: stațiunile. Dacă în toată cercetarea nu voi fi observat absolut toate punctele cu răspândiri, ceea ce altfel ar fi și imposibil, în orice caz nu mi-a scăpat nici-o stațiune nevizitată.

Fiindcă aproape toate rezultatele cercetării se bazează numai pe ceramica găsită, voi spune ceva și despre aceasta.

Ceramica, atât din regiunea lezerului Moștiștea, cât și din cealaltă regiune cercetată, lunca Moștiștea-Călărași, o împart, dupe epoci, în trei grupe:

1. Ceramica preistorică, tip Sultana.

2. Ceramica protoistorică, tip Crășani.

3. Ceramica istorică: romană sau post-romană.

Ceramica preistorică, cea mai veche din aceste regiuni, căreia îi dau ca tip cioburile dela *Sultana*, se deosebește printr-o tehnică caracteristică: ardere bună, lucrare îngrijită, manuală, printr-o varietate nefârșită de forme și mai ales de ornamente. Se găsește mai totdeauna pe locuri mărginite și isolate, fie pe „burgurile”, de pe coaste fie în grădiștele din baltă, mai totdeauna în cantități enorme, împreună cu un mare număr de instrumente de silex. Răspândirile acestei ceramice sunt foarte rari.

Ceramica protoistorică getică și elenă, căreia îi dau ca tip ceramica de la Piscul Crășanilor de pe lalomița, o împart în trei feluri:

a) Ceramica sudică elenă, importată aci prin coloniile elene dela Pontul Euxin, și care în majoritatea casurilor constă din cioburi de amfore. Din cauza ușurinței de datare, prin inscripțiunile ce se află adesea pe mânușile amforelor, această ceramică e foarte importantă întru datarea ceramicii indigene, cu care se găsește totdeauna împreună.

b) Ceramica getică „La Tène”, lucrată de localnici după modelul și tehnica ceramicii grecești. Formele sunt totdeauna distinse, adesea fără ornament, dar cu profil complicat. Tehnica e superioară: pastă solidă, fină, sonoră, cenușie, lucrată la roată cu o îndemănare perfectă.

c) Ceramica getică primitivă, lucrată cu proceduri tradiționale, pe care le putem urmări până în neolitic. Totuși se deosebește mult de ceramica neolitică, prin lipsa de varietate, de bogăție și de rafinare a ornamentului, și prin forma deosebită a proeminențelor, care acum se întâlnesc mult mai des decât în neolitic. Afară de proeminențe, ornamentul cel mai obișnuit e briul răsucit, aplicat, și ceva mai puțin comun zgărieturile făcute pe pasta moale, fie regulat, fie în toate sensurile. Pasta e totdeauna grunjoasă și de multe ori insuficient arsă. Tot în această categorie de ceramică se cuprind și vase de pastă mai fină, dar slab arsă, groase, cu forme deosebite, cu luciu negru, sau cenușiu, sau brun, lucrate tot cu mâna, dar cu o îndemănare mai apropiată de perfecțiunea neoliticului, decât celelalte poroase, care sunt lucrate cu totul rudimentar.

Toate aceste trei feluri de ceramică (elenică importată, getică superioară, getică tradițională), se găsesc fără excepție laolaltă, în același strat pretutindeni, și de aceea le cuprind sub numele de *ceramică protoistorică: getică și elenă*.

Ceramica istorică e cea caracterizată prin pastă și ardere proastă, lucrată la roată, și având ca ornament numai striiațiuni dese paralele, alternate cu linii ondulate. Ornamentul acesta e prea general în spațiu și în timp pentru a putea determina datarea mai precisă a ceramicii „cu striiațiuni”. Ceramica des-

¹ Cf. Radu Vulpe, *Raportul asupra săpăturilor arheologice dela Piscul Coconilor* („Bul. Com. Mon. Ist., 1924 fasc. 39”).

pre care e vorba e lucrată cu roata, deci are un caracter istoric mai nou, nu e în niciun caz preistorică; apoi nu se găsește în nici-una din stațiunile geto-elenice cercetate până acum, deci are un caracter mai nou și decât această epocă, adică decât sec. VI-a Chr.

Dintre toate stațiunile geto-elenice, numai la Odaia-Vlădichii am dat peste un singur ciob cu strițiuni și cu ondulațiuni, dar și acesta după pastă se apropie mai mult de ceramica romană din Dobrogea¹⁾ decât de ceramica de care vreau să vorbesc.

Țin să observ că, în toată cercetarea pe care am făcut-o pe malurile lezerului și pe baltă până la Călărași, n'am dat peste nici o stațiune cu astfel de ceramică și am găsit-o numai în răspândiri, de cele mai multe ori în apropierea actualelor așezări. Apoi pasta, deși mai prost plămădită și mai prost arsă, se asemănă în compoziție mai mult ca ceramica populară de azi decât cu cea antică.

Totuși, pentru că din ceramica romană n'am găsit nimic precis, și pentru că ceramica de care vorbesc nu e în nici-un caz modernă, citez a o socoti sub titlu de presupunere, ca *post-romană*, de imitație și continuare romană.

Voiu arăta acum stațiunile și răspândirile aflate în regiunea lezerului Mostiștea, în ordinea epocelor deduse din ceramică.

1. *Epoca preistorică* (neoliticul, eneoliticul și bronzul). Câteva răspândiri și o singură stațiune: Sultana.

1. *Sultana*. La 1 chm. spre E de cătun, pe coasta lezerului, e o peninsulă cu vârful retezat de eroziunile inundațiilor anuale, căreia locuitorii îi zic „Malul Roșu”, din cauza lutului de culoare închisă. Către capăt peninsula e curmată printr-o vâlcea largă. Partea care rămâne astfel izolată, constituie stațiunea neolitică. Pe harta Statului Major (1: 50.000), la poalele râpei din capătul peninsulei e cota 16. Înălțimea stațiunii asupra acestei cote e de încă a. 30 m

Aci a săpat domnul Prof. I. Andrieșescu în vara 1923. Resultatele sunt dintre cele mai interesante. O foarte mare bogăție de resturi ceramice, cu forme și cu ornamente variate; neobișnuit de multe obiecte de silex ca: vârfuri de lance, de săgeți, cuțite, topoare, percutoare, etc.; idoli de lut și de os reprezentând figuri umane sau figuri de animal. De asemeni s'a dat peste o mare cantitate de resturi de animale domestice și peste urme de locuințe, făcute din chirpiciu cu paie.

În totul avem aci o așezare neolitică, intens și îndelung locuită, de agricultori, pescari și meseriași, după cum se poate deduce din resturile aflate, și la întemeierea căreia, ca de obicei în neolitic, predomină punctul de vedere defensiv. Stațiunea e pe o pozițiune înaltă, izolată, greu accesibilă, apărată din trei părți de maluri râpoase și din spre peninsula printr-o șea largă, care poate că e săpată chiar de mână omenească. Că lucrul ar fi făcut de mână omenească nu e greu de închipuit, dacă ne gândim că săpătura unei astfel de văi cere mai puțină muncă decât clădirea unei movile mari din aceiași vreme.

Răspândirile din această stațiune sunt foarte rari și puține.

2. La 500 m. spre E de stațiune, pe coasta unei vâlcele, se găsesc cioburi la fel cu cele dela „Malul Roșu”.

De asemeni se găsesc astfel de cioburi în cele două „grădiști”, ostroave din mijlocul lezerului, dar fiind tot rari și puține, nu le pot socoti ca stațiuni.

3. *Grădiștea Mare* sau *Grădiștea-Curătești*, cea mai apropiată de Malul Roșu, are urme foarte puține neolitice. În nici-un caz nu a fost vre-o așezare statornică pe ea.

4. *Grădiștea-Chirnoși*, la 2 chm. spre E de cea precedentă,

are mult mai multe urme, fără a o putea totuși considera ca stațiune.

Acestea sunt singurele urme preistorice din regiunea lezerului Mostiștea.

II. *Epoca protoistorică*: getică și elenă, (c. sec. VI. a. Chr.).

În această vreme avem în jurul lezerului Mostiștea cele mai multe răspândiri, precum și nu mai puțin de trei stațiuni: *Mănăstirea*, *Piscul-Coconilor*, *Odaia-Vlădichii*.

1. *Mănăstirea*¹⁾. Localitatea este așezată în partea de Sud a lezerului Mostiștea, în vârful unghiului de Vest dintre malul lezerului și malul luncii Dunării. pe terasa cea mică a Dunării, înaltă numai cu vre-o 5 m. deasupra luncii, și sub coasta terasei celei mari cu cota 37.

Pe marginea râpoasă a terasei celei mici, sub sat, apoi spre N până la valea Tutunului, acolo unde se ridică terasa cea mare, se văd urme bogate de așezare antică. Afară de cenușă, pământ ars, oase de animale domestice, resturi de locuințe, e o cantitate abundentă de ceramică de toate categoriile epocii geto-elenice. Și anume: fragmente getice cu proeminente caractere: istice, cu brăuri, părți de amfore elenice, de pastă roșie sau galbuie, bine arsă, solidă, sonoră, adesea cu mânerele drepte compuse din două vergele cilindrice lipite, ceace dovedește proveniența lor din cetățile dela Pontul Euxin. Cioburile acestea de importanțe elenice sunt covârșitor de numeroase. Printre ceramica indigenă superioară „La Tène”, am dat de un vas întreg caracteristic, de pastă bună cenușie solidă, lucrat la roată.

Toate acestea se află continuu pe o mare întindere, care trece mult spre N de actualul sat Mănăstirea. Avem deci o stațiune de mare însemnătate, cea mai interesantă din regiunea care ne preocupă, și care necesită o săpătură sistematică, cel puțin cum s'a făcut la Piscul Crăsanilor și la Sultana.

De reținut este că așezarea de aici evită înălțimea terasei celei mari a Dunării și se întinde numai pe terasa cea mică, așa cum se întâmplă și cu satele de azi. E ceva cu totul invers decât la stațiunile neolitice. Nicăieri nu se vede o preocupare de apărare militară. E o stațiune însemnată comercială, după cum se vede din marea cantitate a ceramicii de import, și în același timp un punct însemnat al pătrunderii influenței elenice în câmpia getică.

La N. de această stațiune, răspândirile de ceramică din aceiași vreme se țin lanț până la Coconi, deci pe mai bine de 5 chm. pe malul de V al lezerului.

2. La 400 m. la N de valea Tutunului, din dreptul punctului trigonometric „Mănăstirea” (37,5), pe malul stâng al *văii lui Marin*, e o groapă profilată pe râpă, conținând cenușă cu cioburi primitive. Probabil un mormânt din aceiași vreme cu stațiunea de la Mănăstirea.

3. La 1500 m. la N de Valea-lui-Marin, pe o zonă de circa 1 chm., până la cota 37, se văd de-asupra ripii urme de așezare, cu vetre, cenușă, cioburi, gropi în secțiune pe ripă. Locuitorii îi zic acestui loc *Satul Vechiu*. Și probabil că a fost aci un sat de epocă mai nouă, dar se găsește și multă ceramică antică din aceiași epocă și de același caracter cu cea dela Mănăstirea. De sigur însă că așezarea nu e în legătură cu această ceramică, ceace ar rezulta din prea puțină cantitate a cioburilor antice față de întinderea așezării.

4. La 800 m. mai la N de *Satul Vechiu*, pe malul drept al *Văii Lacilor*, o mică răspândire de cioburi primitive din epoca celor de la Mănăstirea.

5. Același lucru în satul Coconi, la Sud, pe ripa dintre *Va-*

¹⁾ V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum*, I planșa, XXIII. An. „Acad. Rom.”, Ser. II, Tom. XXXIV, Sect. ist. 1912).

¹⁾ Numele mai vechiu al satului este *Cornățelul*, pe care Barbié du Bocage îl identifică cu cetatea Geților arsă de Alexandru-cel-Mare. (ap. Tocilescu, *Dacia înainte de Romani*, p. 56. nota 18).

lea cu două puțuri și dintre Valea cu șapte puțuri, în dreptul cotei 16 de pe marginea lacului

6. Tot în satul Coconi, la stânga văii cu șapte puțuri, am dat de cioburi primitive de epocă getică și de cioburi bune elenistice. Pe un fragment elenistic e un ornament iucisat: meandru stilizat între două linii paralele.

7. La 300 m. mai la E, la cota 32, la marginea răsăriteană a satului, ceramică de același fel cu cea dela Mănăstirea.

8. De la satul Coconi spre Est, se întinde pe 2 km., o peninsulă care se îngustează și scade în altitudine tot mai mult spre vîrf, și care strânge lezerul Mostiștei la mijloc în forma unui rinichi. La capăt peninsula coboară în pantă foarte lină spre lac și locuitorii îi zic: *Piscul Coconilor*. În dreptul acestui loc, lezerul Mostiștei are cea mai mică lățime, vre-o 400—500 m.

Aci am făcut timp de o săptămână sondagii și săpături, pe care le-am expus într'un raport anterior¹. Nu am dat de o stațiune așa de bogată ca cea de la Mănăstirea, dar în schimb Piscul Coconilor e până acum, afară de Sultana, punctul cel mai bine cercetat din harta arheologică a regiunii.

Fiind înaintat în interiorul lezerului, Piscul Coconilor a avut mai mult de suferit decât alte locuri, de pe urma eroziunii provocate de inundațiile anuale ale Dunării, care fac să crească apele Mostiștei până departe spre N. De aceea, deși la Piscul Coconilor avem a face cu o stațiune, iar nu cu răspândiri, ea e cu mult redusă și nu ni s'au păstrat decât părțile periferice, mai ales gropi cu cenușă și resturi de vase, alte ori cu oseminte umane. Zona cu urme vechi e pe marginile Piscului, iar în interior ele sunt tot mai puține, până ce dispar de tot. Pătura de cultură mai importantă, — deși nu se compară cu cea de la Mănăstirea, — e pe marginea de N a Piscului.

Ceramica e peste tot de tip Crăsani, la fel cu cea de la Mănăstirea. Cioburi de vase getice primitive cu proeminente variate, cu ornamente „brâu”, cu striiațiuni caracteristice; cioburi getice superioare („La Tène”), de pastă bnnă, cenușie, cu forme distinse; fusaiole de lut ars, fragmente de amfore grecești de toate felurile, de pastă solidă caracteristică. Pe un mâner de amforă am dat de inscripțiunea: **APICTOFEITON**, la care e de observat C și E, rotunde, în loc de Σ și E, ciace arată un caracter mai nou al inscripției: a. sec. I a. Chr.

Răspândiri din ceramica acestei vremi n'am mai găsit spre N, decât tocmai după vre-o 2 chm., la Odaia Vlădichii. Totuși socot că trebuiesc menționate aci câteva cioburi cu striiațiuni și pojghiță albă, și care aparțin mai degrabă acestei vremi decât celei post-romane cu „striiațiuni” de alt caracter. Și anume:

9. Sub satul Sultana, imediat la E de punctul-trigonometric „Sultana” (57,28) la vre-o 200 m. spre V de stațiunea preistorică, răspândiri slabe de astfel de cioburi. N'am găsit nici un fragment din cele geto-elenice de la Piscul Coconilor.

10. *Odaia Vlădichii*, stațiune getică și elenă. La 350 m. la N. de Odaia Vlădichii, între acest sat și Curățești, la gura mai largă a unor văi ce dau spre lezer, e un tăpșan înalt devre-o 2 m. abia, ros de ape în partea dinspre lezer. E de altfel singura eroziune din acel loc, ciace dovedește că mică terasă a fost altădată mai înaintată spre lac, dar acum eroziunile au nivelat-o la rând cu celelalte maluri. Locul este numit de către săteni: *Valea Orbului*.

Ceramica e de tip Crăsani. Cioburi getice rustice cu ornament „brâu”, cioburi negre cu luciu, cioburi gălbui cu luciu; apoi ceramică bună, solidă, grecească. Un ciob prezintă ornamentul: valuri striate paralel, ca chenar între linii drepte striate peste tot vasul. Pasta e deosebită de a ceramicii „post-romane” cu striiațiuni. Foarte probabil că este romană, dacă facem com-

parația cu ceramica romană din Dobrogea¹. Și aci am găsit cioburi mici cu striiațiuni și smalt. (Vezi punctul precedent).

Pe răpa micii stațiuni se văd și urme de zidărie, asupra căreia însă nu mă pot pronunța numai după o cercetare de o jumătate de oră.

Avem astfel a treia stațiune geto-elenă, poate și romană, și cea mai de Nord din regiunea lezerului Mostiștei. Mai la N. n'am dat pesie nici o urmă din această epocă.

Pe malul de E al lezerului nu e nici o stațiune, ci numai răspândiri, dintre cari cea mai de N e la valea Greziei.

11. Între Făurei și Chirnogi, pe malul drept de la gura văii *Gresiei*, sunt gropi din care locuitorii scot nisip. În săpăturile acelor gropi am găsit câteva urme ceramice antice: cioburi groase primitive cu luciu brun și cioburi de pastă bună cenușie cu profil caracteristic getic „La Tène”. Deși n'am găsit în cele câteva minute de cercetare niciun ciob grecesc, ceramica getică aflată acolo este suficientă pentru a determina încă un punct contemporan cu Mănăstirea, Coconi și Odaia Vlădichii.

12. La 500 m. la S. de satul Ulmu, la cota 14 de la prima cotitură la S. de Ulmu, câteva fragmente de ceramică elenă alături de cioburi striate de pastă inferioară. Probabil că acestea nu sunt din aceeași vreme cu ceramica solidă grecească, ci mai noi.

13. La 1 chm. la S de punctul precedent, la cota 14, cioburi primitive cu ornament „brâu”, getice, și fragmente de vase grecești. Alături de ele, tot cu caracter de răspândire cioburi de pastă inferioară cu striiațiuni paralele adânci și dese, probabil mai noi decât vremea geto-elenă.

14. La 2 chm. spre S de punctul precedent, sub satul Boșneagu, afară de abundența ceramică actuală a acestui sat și afară de multele fragmente cu striiațiuni, sunt și câteva fragmente sigur elenistice.

15. La marginea de S a satului Boșneagu, afară de ceramica cu striiațiuni, sunt și cioburi caracteristice getice de tip Crăsani și altele grecești.

Din transpunerea pe hartă a acestor 14 puncte cu urme geto-elenice, rezultă că cele mai multe dintre ele sunt pe malurile jumătății de S a lezerului și mai ales pe malul de V. Pe malul de E sunt numai câteva slabe răspândiri, pe când pe malul de V sunt trei stațiuni. E bine de ținut minte că toate cele trei stațiuni sunt pe același mal, pentru a deduce de aci și alte lucruri, ceea ce se va face mai la vale.

E de observat la stațiunile acestor geto-elenice, spre deosebire de Sultana, că sunt toate așezate pe locuri joase și evită locurile înalte din apropierea lor. Acest lucru e comun și la Mănăstirea, și la Coconi, și la Odaia-Vlădichii. Deci punctul de vedere, care a ființat la baza lor, nu e cel militar defensiv, ci din potrivă punctul de vedere pașnic economic. Putem să ne gândim deci la o solidaritate socială, care să asigure bunul mers al vieții comerciale. Putem să ne gândim la o forță politică cu teritoriu întins. Și în izvoare găsim tocmai pentru vremea aceasta, în regiunile de stepă ale Daciei, o mare putere a Getilor, cari susțin coaliția dunăreană contra lui Alexandru², iar vre-o 50 de ani după aceea, în frunte cu Dromichaitei, regele lor, bat de două ori pe diadochul Lysimachos și a doua oară îl iau chiar prizonier³. Apoi în sec. I a. Chr. iar este aci marea unitate politică alcătuită de Boirebistas, care e în strânsă legătură cu cetățile elene dela mare⁴.

III. *Epoca istorică, romană și post-romană.*

Din cercetarea la suprafață pe care am făcut-o, nu pot deduce nimic sigur pentru această vreme. Singurul element de

¹ V. Pârvan, *Ulmum*, I, (planșa XXIII).

² Arrian, *Anab.* 1, 3.

³ Diodor Sic. XXI. frg. 11—14. Strabo, VII. 3, 14.

⁴ Strabo, VII, 3, 11; Dittenberger, *Sylloge inscriptionum latinarum*, nr. 342.

¹ Radu Vulpe, *Raportul asupra săpăturilor arheologice dela Piscul Coconilor*. („Bul. Com. Mon. Ist.”, 1924, fasc. 39).

Fig 1. Harta regiunii iezeralui Mosiștea. Scara: 1/100.000. După sectorul „Vărăști”, 1 : 50.000.

control, pe care îl am la îndemână, e ceramica. Dar și aceasta pentru vremea romană, e nesigură precum am arătat mai sus.

În afară de stațiunile neolitice și getice citate, n'am mai găsit alta decât una singură: la „Căldarea”, o peninsulă înaltă și răpoasă între Sultana și Coconi, dar care o siliște cu mult mai nouă, din plină epocă a istoriei Țării-Românești¹. Incolo n'am dat peste nici-o altă siliște de așezare veche.

Totuși am arătat că, în afară de răspândirile cu ceramică preistorică, getică și elenă, am dat de multe lucruri cu ceramică „striată”, care e nesigură, mai probabil post-romană.

Intr'un singur loc am dat de un fragment din această ceramică, pe care să-l pot considera mai sigur roman: cel de la Odaia-Vlădichii. E roman pentru că se aseamănă foarte mult cu ceramica romană din Dobrogea, pentru că se deosebește prin tehnică de majoritatea ceramicii cu *strițiuni și valuri*, de care am vorbit, și pentru că e la un loc cu cioburile getice și elene, lucru ce mi se pare foarte firesc, pătrunderea romană în câmpia getică fiind în strânsă legătură de succesiune și chiar de contemporaneitate cu cea elenică.

Această legătură între vremea geto-elenă și cea romană, deși n'o avem documentată nici la Piscul Crăsanilor², nici la Piscul Coconilor (singurele stațiuni geto-elenice săpate sistematic până acum), dar prin faptul că o găsim la Odaia-Vlădichii, se poate să o găsim și la Mănăstirea sau în alte stațiuni geto-elene. În cazul acesta n'ar fi niciun hiatus pentru vremea romană în regiunile despre care este vorba, iar ceramica cu *strițiuni și valuri* pe pastă proastă ar fi sigur post-romană.

Cred de cuviință să enumer aici și punctele din regiunea lezerului Moștiștea cu răspândiri de astfel de ceramică.

1. La 600 m. la S de Coconi, la hotarul izlazului comunal.

2. La 700 m. E de „Malul Roșu” dela Sultana, pe malurile unei văi mici.

3. În satul Sultana, pe malul văii dela E imediat de movila punct-trigonometric „Sultana” (57,28). Acelaș punct cu nr. 9 citat la „epoca getică și elenă”.

4. La 500 m. spre N de Curățești, la cota 18, pe stânga văii ce coboară dela movila cu cota 52.

Toate aceste puncte au foarte puține urme și sunt situate pe malul de V al lezerului.

Pe malul de Est avem:

5. La 800 m. la S de valea Măgăriții lângă arman.

6. La 1 chm. mai la S de acest punct, în dreptul satului Tărceni de pe celălalt mal al lacului, un silex inform din care nu se poate deduce nimic.

7. Pe partea de S, a peninsulei din stânga văii *Argovei*, la 600 m. spre NE. de cota 16 din vârful peninsulei, acolo unde începe stuful „Potcoava”. Ceramică primitivă, de tehnică veche, dar în fragmente prea mici și din care nu se poate deduce nimic. Am găsit și o bucată de silex, cioplit primitiv ca un vârf de cuțit.

8. La vârful peninsulei dela V de Făurei, la cota 15 din vârf, pe întindere de 400 m. pe marginea de V a peninsulei și de 700 m. pe marginea de E. Peste tot ceramică, mai ales cu *strițiuni*, și chiar urme de așezare, dar puține.

¹ E un loc incunjurat cu două rânduri de șanțuri mici, păstrate prea bine spre a fi antice. În trei vizite pe care le-am făcut aici am găsit numai ceramică de caracter foarte nou, fără a fi totuși modernă. Afară de aceasta am dat și peste doage de butoiu de stejar încă neputrezite. Din monezile pe cari locuitorii spun că le-au găsit acum câteva decenii aci, n'am putut să văd niciuna.

² La *Piscul-Crăsanilor*, ca și în recenta campanie arheologică de la *Tinosul* (jud. Prahova), s'au găsit monede romane, dar peste tot anterioare cuceririi Daciei de către Traian. Și epoca romană în Dacia n'o putem considera, în toată ei, decât după această cucerire, așa că sus-zisele stațiuni sunt din epoca getică de civilizație elenă.

9. Sub satul Făurei, un strat de cultură foarte gros, dar probabil că numai din actuala așezare. Am dat și de câteva cioburi striate.

10. La 100 m. la S de Făurei, dealungul râpii, ceramică nesigură, pastă cenușie uneori, de tehnică bună, ornamente interesante și excepționale, între care unul cu linie în zigzag în relief pe un chenar scobit. Epoca nesigură.

11. Între Chirnogi și Ulmu, pe mal dearândul.

12. Sub satul Ulmu, în partea de S, la cota 14.

13. La marginea de S a satului Ulmu.

14. La 400 m. la S de satul Ulmu, la cotitura de mal cu cota 14. Alături de cioburi elenice, cioburi striate de pastă proastă și lucrute cu roata. E un amestec de răspândiri, întâmplător, care nu obligă la vre-o concluziune de contemporaneitate a celor 2 ceramice.

15. La 1 chm. la S de punctul precedent, acelaș lucru.

16. La marginea de N a satului Boșneagu, la cota 15. unde se apropie de lac drumul Ulmu-Boșneagu.

17. La 1500 m. la S de punctul acesta, sub satul Boșneagu Ceramică elenică întâmplător alături de cea „cu *strițiuni*”.

18. La marginea de S a satului Boșneagu.

Se observă din această înșirare a locurilor cu ceramică nesigură, între cari predomină cioburile *striate și cu valuri ondulate*, că cele mai multe și mai bogate dintre ele sunt pe malul de Est al lezerului Moștiștea, pe când la ceramica getică și elenă am văzut că, din potrivă, majoritatea punctelor sunt pe malul de Vest. La ambele feluri de ceramică vedem însă o rarire în jumătatea de N a lezerului și o indeseire tot mai mare spre S., spre Dunăre.

După această hartă arheologică încerc a trage câteva *concluziuni antropogeografice*.

Și din punctul de vedere antropogeografic, ca și din cel geografic fizic, lezerul Moștiștea e o prelungire a luncii Dunării, care pătrunde ca un cuiu în mijlocul stepei. În toate timpurile, din neolitic până azi, coastele lezerului Moștiștea au fost populate destul de mult, regiunea prezentând într-o stepă că Bărăganul, avantagii excepționale pentru așezări muncitorești.

Locuri adăpostite, cu apă la îndemână, lezerul bogat în pește de Dunăre, coastele mărginind ogoare întinse, fertile, bune de agricultură, totul contribuie ca oamenii să se adune în jurul acestui lac. Iar pe de-asupra este apropierea marelui fluviu, drum de legături cu lumea cea mare, cu lunca sa băltoasă, întinsă și bogată în lemn, în trestie, în papură, elemente necesare la construcții de locuințe și de obiecte casnice, precum și în verdeață, totdeauna proaspătă, bună pentru pășcutul cailor și vitelor. De aceea vedem în toate epocile că așezările din jurul lezerului se grămădesc spre Sud și devin tot mai rari spre Nord, pe măsură ce se depărtează de fluviu. E deci evident, că populația din jurul Moștiștei e în strânsă legătură de dependență cu viața care pulsează dealungul Istrului.

Cea mai mare eflorescență antropogeografică în aceste regiuni o avem în vremea getică: ultima jumătate a mileniului I-ii a. Chr. Atunci satele se țin lanț pe maluri și negustorii veniți din coloniile elene din Dobrogea, umblă peste tot, aducând, odata cu untdelemnul și vinurile lor, amforele acelea roșii și trănice, ale căror cioburi ne servesc azi de mărmurie.

Satele și târgurile Geților nu se mai fac nici în grădiști singuratic și nici pe mături înalte, ca în neolitic, ci în vale pe malul apei, cât mai aproape de drumul mare, pe care e liber să vie orice străin aducător de lucruri noi. E deci vremea unei organizări politice puternice și care nu se reduce la o simplă „grădiște”, ci la o țară întreagă de la munți până la Istru și până la mare. Numai într-o astfel de siguranță politică

așezările se pot face în voie, fără gând militar, iar comerțul să ia o mare dezvoltare, așa încât chiar Getul din mica așezare dela Piscul Coconilor să aibă când vrea untdelemnul sau vinul din Thasos sau de altundeva.

Relațiile internaționale foarte întinse în această vreme, între Țara Geților și lumea din Sudul grecesc, și care ne sunt perfect documentate, au foarte mare însemnătate pentru cunoașterea gradului de cultură al poporului lui Dromichaites sau al lui Boierbistas.

Pornind pe calea reconstituirilor, voi încerca acum să aflui, pe cât e posibil, drumul care lega Iezerul Mostiștea de Pontul Euxin și deci de lumea mediteraneană.

În primul rând acest drum este Dunărea. Pe marele fluviu au plutit întotdeauna, ca și azi, nenumărate luntre și vase mari, care mijlociau comunicațiile și comerțul între populiile, așa de dese, de pe ambele maluri. Pentru vremea getică de care ne ocupăm, avem dovada acestui mare trafic dunărean, în pasajul lui Arrianus privitor la trecerea Istrului de către Alexandru contra Geților¹.

Evident că Istrul e drumul cel mai obișnuit și cel mai ușor pentru a comunica între mare și regiunea noastră de la gura Mostiștei. Este însă și drumul cel mai lung, cel mai indirect, așa că nu poate fi singurul.

Trebuie să ne gândim și la un drum de uscat, direct, care să fi înlocuit cu vestitul drum de apă.

Din determinarea de mai sus a punctelor getice și elene din jurul Iezerului Mostiștea, am constatat că aproape toate răspândirile și mai ales toate cele trei stațiuni: Mănăstirea, Piscul Coconilor și Odaia-Vlădichii, sunt pe malul de Vest. Lucrul acesta nu poate fi întâmplător, și nu se poate explica prin aceea că malul de Vest e mai înalt, doare ce toate cele trei stațiuni evită coastele înalte și se află situate jos lângă apă. Explicația nu poate fi decât una singură: aceste trei stațiuni se găsesc pe linia unui mare drum ce trece pe la Vest de Iezerul Mostiștea.

Odată nevoiți a admite existența acestui drum, trebuie să-i căutăm continuarea la ambele extremități.

La S de Mănăstirea, în lunca Dunării, în direcția prelungire a liniei Mostiștei, sunt două grăduri numite: *Grădiștea Mare* și *Grădiștea Mică*². În cea mică ceramica e puțină și nesigură, dar în Grădiștea Mare sunt urme vădite în legătură cu cele de la Mănăstirea. Prolungirea drumului nostru prin cele două grăduri dă la Dunăre, în fața satului *Garbăna* (jud. Durostor), de pe malul drept al fluviului, acolo unde e gura unei văi mari, ce vine din interiorul Dobrogei sudice, și unde sunt urmele unei așezări antice³.

De aci înainte nu mai putem urmări drumul în amănunte, din lipsa de cercetări pe teren, dar prelungindu-l în linie dreaptă spre mare, dăm fie de *Dionysopolis*, cetatea dela Balcic, care are strânse legături politice cu imperiul get al lui Boierbistas⁴, fi de marea colonie elenă *Odessos*, dela Varna.

Drumul trebuie să fi fost foarte important, dar nu numai pentru așezările de la Mănăstirea, Coconi și Odaia-Vlădichii, ci de sigur pentru locuri mai depărtate.

Să urmărim linia celor trei stațiuni de la Iezerul Mostiștea spre Nord. Traversând valea Mostiștei, între marele Iezer și lacul Obilești, și urcând paralel cu valea Argovei până la linia ferată București-Constanța, apoi prelungind direct spre va-

lea Ialomiței, dăm tocmai de importanta stațiune getică de la *Piscul Crăsanilor*.

Știm că pe valea Ialomiței trecea un foarte important drum comercial, de la Histria sau Tomi, prin Carsium și Gura Ialomiței, prin Piscul Crăsanilor, prin Drajna și Pasul Bratocea, spre Ardeal⁵.

Acum putem explica intensitatea excepțională a influenței civilizației elene la Piscul Crăsanilor, și prin acest drum care vine de la Sud. O stațiune situată la încheierea a două drumuri economice așa de importante, care amândouă deserveau cele mai frecvente relațiuni între Pontul grecesc și Dacia bogată, desigur că avea a înflori în chip deosebit.

Pe drumul Mostiștea-Piscul Crăsanilor e o singură stațiune arheologică descoperită până acum, cea dela *Valea Seacă*¹, imediat la S. de gara Lehliu. Ceramica găsită în abundență acolo, la confluența a două mici văi, e foarte amestecată. Printre cioburi sunt unele cu ornamente striate în valuri ondulate și în linii paralele, la fel cu ciobul roman de la Odaia-Vlădichii. Totuși nu s'a găsit nimic care să amintească în chip sigur Piscul-Crăsanilor sau Piscul-Coconilor.

De la Piscul Crăsanilor, prelungind drumul spre Nord, nu-l putem determina în amănunte din cauză că n'am cercetat regiunea, dar se observă că direcția duce în regiunea Buzăului, care prezintă multe bogății naturale și care posedă o trecere ușoară în Ardeal prin pasul Buzăului².

Rămâne, în orice caz, bine stabilit un drum de comerț geto-elenic de la Pontul Euxin, pe la Iezerul Mostiștea, prin Vestul Bărganului, pe la Piscul Crăsanilor și pasul Buzăului, spre Dacia dintre munți.

Țin să relev că acest drum cu direcția N.—S. e identic cu granița naturală dintre stepa desăvârșită a Bărganului Ialomițean și dintre ultimele trunchiuri de pădure din spre Răsărit. În adevăr, ultimele trunchiuri răzlețite din marele codru al Vlăsiei, spre Răsăritul șesului muntean, sunt cele de la *Vărăști* (2 chm. E. de Iezerul Mostiștea), *Obilești*, *Lehliu* (lângă Valea-Seacă) și *Groasa* cu *Călugăreasca* (ambele lângă Piscul Crăsanilor).

Coincidența se explică prin faptul că această linie e regiunea cea mai prielnică pentru așezări omenești mai dese, de oare ce pe de o parte evită și sălbăticiunea unui codru compact, și seceta, stepei, iar, pe de altă parte, are și avantajele pădurii — lemn pentru construcție, pentru unelte, pentru foc —, are și avantajele stepei cu ogoare cultivabile cât mai întinse. Și un drum comercial va alege totdeauna regiunea cea mai bogată în centre de populație, condițiune ce am văzut că nu lipsește regiunii prin care trece drumul *Dionysopolis-Buzău*.

II

Trecem acum la expunerea hărții arheologice a regiunii de baltă dintre gura Mostiștei și gura Borcei, continuare spre Est a regiunii Iezerului Mostiștea. Metoda de lucru și clasificarea ceramicii este aceeași.

Cercetarea perimetrului Iezerului Mostiștea s'a oprit pe malul de Est, la podul dintre Boșneagu și Dorobanțul. Continuarea s'a făcut deci de la Dorobanțul spre Călărași, pe marginea răpoasă a lungii Dunării, precum și în grădiștile din baltă de pe porțiunea respectivă.

¹ V. Pârvan, *Inceputurile vieții romane la gurile Dunării*, p. 41.

² Se poate să nu fie numai o întâmplare că pe harta României 1:300.000, de la Muzeul de Antichități, cele mai numeroase și mai dese localități antice, însemnate cu albastru de răposatul Tocilescu, sunt la poalele munților Buzăului. Pe de altă parte remarc că N. Densușianu în *Dacia Preistorică* (lucrare care deși e fantastică și greșită în metodă și în concludii, e totuși foarte însemnată prin materialul adunat) acordă o importanță capitală acestei regiuni în vremile cele mai vechi (p. 532). Mai e de notat că regiunea Buzăului e foarte importantă și economică, prin averile minerale, mai ales prin chihlimbar.

¹ Arrian, *Anab.*, I, 3, 6.

² V. Pârvan, *Inceputurile vieții romane la gurile Dunării*, p. 55.

³ M. Teodorescu, *Raportul Muscului de Antichități pe 1915*, p. 48, raportul No. 8, relativ la Țesutul danubian dintre Durostor și Transmarisca.

⁴ Dittenberger, *Syll. inscr.*, lat. nr. 42.

⁵ V. Pârvan, *Inceputurile vieții romane la gurile Dunării*, p. 59, și Radu Vulpe, *Bărganul în antichitate*, (Bul. soc. geogr., XLI, 1923).

1. *Epoca preistorică.* Stațiunile preistorice sunt cele mai multe în această regiune: *Grădiștea Ulmilor* și *Măgura Cunești*, foarte bogate, *Grădiștea Boierului*, *Grădiștea Cuneștilor* (Rasa) și *Grădiștea Cacomeanca* mai slabe. De asemeni preistoricul e prezent și în *Grădiștea Borcii*.

1. *Grădiștea Ulmilor*, în mijlocul lacului Boian. Pe același grînd, în afară de grădiștea cea mare, mai sunt încă trei mărunt: una spre E, la câteva sute de metri, alta spre V., foarte aproape de Grădiștea cea mare și a treia tot spre V., ceva mai departe. Să zicem acestor trei mici Grădiști — afară de cea mare — No. 1 la cea de la E, No. 2 la cea de lângă Grădiștea mare și No. 3 la cea mai de V., care e și cea mai mică, (cf. harta alăturată).

Adevărata stațiune neolitică este, firește, pe grădiștea cea mare, o măgură predominantă, surpată în partea de S. de apele lacului Boian în vremea inundațiilor. Cantitatea de ceramică neolitică, identică cu cea de la Sultana, este enormă și într'un strat foarte gros, având reprezentate cele mai comune tipuri de ceramică neolitică. În surpătură se pot vedea și urme de locuințe și de vetre. Se găsesc foarte multe instrumente de silex. Întâmplător am dat și de o figură de lut ars, reprezentând un animal, și de asemeni și de fusaiole de tip comun.

Răspândiri din această stațiune am găsit mai multe în Grădiștea mică No. 3 și ceva mai puține în No. 1, unde am dat și peste o mare cantitate de ceramică mai nouă, despre care vom vorbi mai la vale. În No. 2 n'am găsit nimic la suprafață, poate și din cauză că cercetarea a durat puțin și repede, pe inserate, dar și mai ales din pricina vegetației înalte și dese, crescute deasupra.

2. *Grădiștea Boierului*, la S de satul de pe mal Ciocănești-Sârbi, între lacul Boian și lacul Răioasele. Are cele două extremități mai înalte. Se mai numește de către locuitori și *Grădiștea Lungă*. E pe aceeași linie cu *Grădiștea Ulmilor* din lacul Boian.

Afară de cele două extremități, grădiștea e inundabilă și deci stratul vegetal și aluvionar fiind prea gros, nu se văd decât prea puține cioburi. Cele mai multe se găsesc la extremitatea de V.

Sunt și cioburi preistorice, și getice, dar cele mai multe sunt neolitice. Totuși nu pot să dau acestei grădiști titlul sigur de stațiune, pentru că n'am găsit niciunul din caracterele unei stațiuni. Cioburile găsite sunt prea puține și în niciun caz nu poate fi cea mai mică comparație cu Grădiștea Ulmilor din lacul Boian. Însă dacă ne gândim la caracterul izolat al locului, ostrov între lacuri, putem s'o socotim ca o mică stațiune.

Pe lângă cioburile primitive am aflat și un silex lucrat.

3. *Grădiștea Cuneștilor* (Rasa). În baltă, la S de satele de pe mal Rasa și Cunești, la marginea S. V. a lacului *Sfrederile*. E inundabilă. De aceia cioburile se văd foarte puține și numai în săpături. Cioburi preistorice, cioburi getice, cioburi cu *striatiuni*, deci un loc folosit continuu în toată antichitatea. Chiar azi este acolo o stână de oi. Cu toate că urmele antice sunt prea puține, socotim și această grădiște ca pe o *mică stațiune*, din cauza izolării sale.

4. *Grădiștea Cacomeanca* sau „Grădiștea Ceacului”, la S de satul de pe mal Cacomeanca de V a lezerului Călărași. Vegetație prea multă, așa că cioburile sunt foarte greu vizibile. Sunt însă destul de multe și toate preistorice. Caracterul de stațiune totuși nu e asigurat decât prin izolarea locului.

5. *Măgura Cunești*. La marginea de E a satului Cunești. Pe hartă e însemnată prin cota 22, deci cu o înălțime de șase metri de asupra luncii de la poale, unde e cota 16. Se ridică cu aproape 2 m. deasupra nivelului malului. Ca și malul, în partea de S e surpată de eroziunea inundațiilor anuale.

E o stațiune foarte bogată, tot așa de intens locuită ca și Sultana sau G.ădiștea-Ulmilor. Ceramica este de aceleași tipuri: proeminențe neolitice; margini caracteristice simple de farfurii; vase cu caneluri paralele orizontale, făcute prin adâncirea cu degetele ca la roată; ornamente semănând cu solzii, produs prin întipărițiuri cu unghia; brăuri, ceramică cu luciu brun roșiatic; mărghia lungă de lut; proeminențe lungi și ascuțite, proeminențe laterale, unele perforate; tortițe pe fundul farfuriei, ornamente din butonași rotunzi aplicați; silexuri lucrate.

În răpă se văd urme de locuințe, chirpici cu paie și cu trestie, oase, pământ ars, cenușă.

6. *Grădiștea Borci*, la S de Călărași, pe stînga Borcei, lungă de 2 chm., cultivată toată cu grădini, ceea ce îngreuiază cercetarea. Aproape în totalitatea ei este de epocă geto-elenă. Numai la extremitatea dela V, spre lacul Călărași, sunt câteva cioburi neolitice, care numai prin considerațiuni asupra caracterului izolat al locului ar putea constitui o mică stațiune neolitică. Încolo stațiunea este în toată grădiștea, de epocă protoistorică.

În afară de cele două stațiuni neolitice bine definite în importanța lor: *Grădiștea Ulmilor* și *Măgura Cunești* și în afară de grădiștile izolate cu caracter de mici stațiuni neolitice, mai sunt răspândiri slabe bănuite ca neolitice în aceste două locuri de pe mal:

7. La marginea de E a satului Ciocănești-Mărgineni, pe răpă la 100 m. E de podul de pe Gârla Mare. Alături cu ceramică din toate vremurile, câteva cioburi groase primitive și silexuri amorfe.

8. Sub satul Bogata, pe răpa dela S E, un ciob cu lustru brum-roșiatic printre altele nesigure.

Ambele, aceste 2 răspândiri, nu sunt sigure neolitice și le-am citat numai cu titlu de posibilitate.

În afară de ceramica de tip Sultana, am pomenit mai sus de o ceramică deosebită pe care o găsisem în Grădiștea Ulmilor No. 1. După caracterul deosebit de rafinat al ornamenticii o socot mai nouă, dar faptul că e în întregime lucrată cu mână, fără urmă de roată, mă face să o pun tot în *epoca preistorică*. Punctele cu astfel de ceramică sunt următoarele:

1. *Grădiștea Ulmilor* din lacul Boian. În grădiștea mică No. 1, dela V de grădiștea mare neolitică, o mare cantitate de ceramică neobișnuită prin aceste locuri.

Se caracterizează prin ornament incizat, ca la sculptura în lemn, în stil linear și patrat, și umplut cu o substanță albă. Motivele principale sunt, sau meandre complicate, sau figuri geometrice și ornamentale, ca la covoare și la broderii, compuse din pătrățele în relief. Pasta vasului e de culoare cenușie sau brună, așa că ornamentele incise au un efect deosebit prin pasta albă cu care sunt umplute. Pe un mâner de lut, de formă prismatică, sunt ornamente compuse din linii punctate, punctele fiind niște mici triunghiuri incise.

Fără îndoială că această ceramică reprezintă ceva exotic în regiunile de care ne ocupăm și asupra originilor ei încă nu mă pot pronunța. Sigur este că o astfel de ceramică e obișnuită, în timpuri preistorice mai noi, în părțile de Vest ale Daciei.

Pentru că vom mai întâlni această ceramică în câteva slabe răspândiri mai la vale, îi dau în chip provisoriu numele convențional de „*exotică*”.

2. Pe mal, în dreptul Grădiștii-Ulmilor, în spatele pescăriei dela cota 18 și încă 100 m. spre E de-a rândul, printre cioburi getice cenușii, getice primitive, câteva cioburi „cu *striatiuni*”, se găsesc și fragmente din ceramica „*exotică*” dela Grădiștea Ulmilor No. 1, cu aceleași ornamente incise și umplute cu substanță albă; am găsit și un mâner în patru muchi de pastă cenușie neagră, dar neornamentat.

3. Sub satul Ciocănești-Sârbi, pe mal, chiar la marginea de

V a satului, un ciob negru-cenușiu, cu incisiuni umplute cu substanță albă. E la fel cu ceramica „exotică” din Grădiștea Ulmilor No. 1. Alături, ceramică nesigură și actuală.

4. În dreptul satului Radu-Vodă, pe mal, de-a rândul. Printre cioburile striate, unul cu dungi precisate prin incisiuni pe delături, incisiuni umplute cu pastă albă.

II. Epoca protoistorică.

O singură stațiune: *Grădiștea-Borcii*, incolo numai răspândiri:

1. La 300 m. la S de podul dintre Boșneagu și Dorobanțu, pe ambele coturi ale vâlcelei dela cota 18, apoi de-a rândul spre S până la cota 21. Cioburi de amfore elenice, de pastă solidă gălbuie. Buze de vase cenușii, solide, lucrate la roată, ca la Crăsani. Brăuri primitive compuse din butoni pătrați întrerupți. Brăuri răsucite,

2. La 250 m. la S de precedentă cota 21, la cota 22. Cioburi de amforă. Proeminență lată, primitivă cu luciu brun. Tortiță cu luciu brun. Toate alături de ceramică mai nouă „striată”. De-a rândul dela cota 22 până la vârful unghiului coastei dela S. V de Dorobanțu, unde sunt grădiniștile, aceiași ceramică.

3. De-a rândul pe mal, dela vâlcea de 100 m. E de Vărăști până la cota 17 mai spre E. Afară de cioburile cu striaiuni, destul de multe, fragmente de vase cenușii getice și de amfore elenice. Un ciob cenușiu getic cu ornament în zigzag zgâriat pe pastă arsă. Un fragment de toartă cu parte din corpul unei amfore grecești de pastă solidă, cărămizie. Un fragment tot de amforă elenă, cu compoziția caracteristică a pastei, dar ars prea mult, până la culoarea brună.

Pe mal în dreptul Grădiștei-Ulmilor, în spatele pescăriei de la cota 18 și încă 100 m. spre E de-a rândul, cioburi getice cenușii și primitive.

5. Un chm. la E de cota 18 precedentă, de-a rândul spre E. până la pescăria dela cota 14, la V de Andolina. Peste tot ceramică getică cenușie, getică primitivă și cioburi de amfore elene. Într-un loc o bucată de cărămidă cu impresii digitale pentru prisă. S'ar putea să fie romană. Apoi, cioburi primitive cu luciu brun, cioburi de pastă poroasă cu brău răsucit ca ornament, ciob de pastă brună cu striaiuni paralele dese și adânci, de sigur de proveniență bună romană.

6. La 200 m. la E de pescăria dela cota 14, chiar pe hotarul dintre comuna Vărăști și dintre comuna Ciocănești. Cioburi getice bune și getice primitive, ornamentul brău aplicat. De la acest punct de-a rândul pe mal până la gura văii Andolinei, dintre satele Andolina-Nouă și Andolina-Vechi. Cioburi primitive cu luciu brun. Un fragment mare dintr-un vas cenușiu, bun getic, de tip Crăsani. Toartă mică, lată, de pastă cărămizie fină, poate de proveniență elenică. Toartă cu spinare, dela amforă bună elenă. Printre acestea și ceramică cu striaiuni.

7. Dela cotul stâng al văii Andolinei pe mal spre E. până la cota 21, adică de-a rândul sub satul Andolina-Vechi. Cioburi primitive cu ornamente: proeminențe și brău aplicat. Ciob roșu de amforă elenă. Cioburi primitive cu luciu brun.

8. În *Grădiștea Boierului*, la S de Ciocănești-Sârbi, între lacul Boian și lacul Răioasele, la extremitatea de V a Grădiștei, printre rămășițele de ceramică neolitică, se găsesc și cioburi getice bune, cenușii, cu profil caracteristic, sau getice primitive cu ornament: brău răsucit, aplicat.

9. Tot sub satul Ciocănești-Sârbi, printre cioburi nesigure, unul primitiv roșatic-deschis, lucrat cu mâna, și altul cenușiu getic.

10. La locul de despărțire între satul Ciocănești-Sârbi și satul Ciocănești-Mărgineni, în dreptul cotei 13 dela începutul privalului *Botul Dunăriei*. Printre cioburi striate, am găsit și un ciob primitiv getic cu proeminență caracteristică și cu brău răsucit aplicat.

11. La marginea de E a satului Ciocănești-Mărgineni, de-a rândul 100 m. pe răpă, la E. de podul de peste *Gârla Mare*. Urme dintr-o așezare mai nouă. Dar alături de cioburi cu smăț și de cioburi striate, ceramică primitivă groasă. Un fragment cu brău răsucit aplicat, banalul ornament getic. O proeminență mare lată. Un fragment cenușiu getic. Silaxuri amorfe.

12. Sub satul Bogata. Câteva cioburi fără vre-un semn caracteristic. Unul lucrat cu mâna. de pastă primitivă, roșatică, cu luciu brun, pare a fi neolitic.

13. În baltă, *Grădiștea Cuneștilor* (Rasa). Pe lângă cioburi neolitice, fragmente getice primitive, getice bune cenușii. Un fragment cu brău răsucit, aplicat.

În apropiere spre SV e *grindul Comorii*, numit așa pentru că acolo s'ar fi săpat odată și s'ar fi dat de pietre vechi, dintre care una scrisă. Această afirmație am găsit-o în răspunsurile la chestionarul lui Odobescu¹ și ni s'a confirmat de către unul din locuitori, cari ne-au dus chiar la fața locului. Totuși acolo noi n'am găsit absolut nici-o urmă veche, nici-un ciob, nici o piatră. Se poate să fie ceva, dar din cauză că terenul este inundabil și în fiecare an e acoperit cu asluviuri dunărene, și din cauză că vegetația era foarte deasă și înaltă, noi n'am putut constata nimic.

14. La 100 m. E de Cacomeanca, printre multe cioburi striate, un ciob cenușiu, poate getic, și altul probabil elenic. Nimic însă sigur.

15. La 2 km. E de Cacomeanca, la cotul drept al văii de la movila cu cota 25, câteva mânuși de vase solide, roșii, sonore. Totuși pasta nu este indubitabilă, ca să le numesc sigur elene.

16. La 500 m. mai la E de punctul precedent, la cota 29, pe mal, o buză groasă cenușie, solidă, poate getică, printre multe cioburi striate.

17. La 100 m. V de satul Mircea-Vodă, cioburi sigure de amfore elenice.

18. Sub satul Mircea-Vodă, cu 200 m. înainte de marginea de E a satului. Fragmente de amfore elenice.

19. La marginea de V. a orașului Călărași, la cota 28, în dreptul casărmii de cavalerie. Fragmente de amfore elenice.

20. *Grădiștea Borcii*. La S de Călărași, în baltă, între Borcea și lacul Călărași, o grădiște lungă de 2 chm, cultivată toată cu grădini, surpată slab în partea de S. Afară de puținele resturi neolitice dela extremitatea de V, peste tot numai urme getice și elene. E o foarte importantă stațiune getică de influență elenă. La extremitatea de E, spre Borcea, cioburile elene sunt foarte dese. În genere ceramica elenă e mai frecventă aici decât cea getică. Se poate să fi fost un mic conptuar comercial de desfacere a produselor elenice și elenistice venite pe Dunăre, sau de peste Dunăre.

Ceramica getică-de tip Crăsani e bine reprezentată în formele caracteristice, atât în tipurile primitive tradiționale, cât și în tipurile de vase cenușii, solide, lucrate cu roata.

Ceramica elenă constă, aproape în întregime, din cioburi de amfore, groase, solide, sonore, cu pastă caracteristică. Apoi un ciob negru de pastă fină, cu ornamente incise, poate *terra nigra*.

La extremitatea de E a grădiștei am găsit un ciocănel de fier, bine conservat, ca un târnăcop în miniatură, precum și un obiect de bronz cu o parte incovoiată ca o linguriță.

Aceasta e singura stațiune din epoca geto-elenă, de pe fragmentul de hartă arheologică: *baltă dela gura Mostiștei până la gura Borcii*.

III. Epoca istorică.

Din această epocă pot considera ca sigur numai ciobul de

¹ Ms. 4516 al Acad. Române, la com. *Rasa, jud. Ialomița*.

pastă bună cu striaiuni adânci și dese, dela No. 5 de mai sus, la „protoistorice”. E vorba de punctul dela V de Andolina, la pescăria dela cota 14.

Celelalte cioburi cu striaiuni și cu *oudulași*, pe pastă inferioară, date la roată, le consider, ca și pe cele dela Iezerul Mostiștea, ca *nesigure*, poate post-romane. Nici în regiunea Mostiștea-Călărași n'am găsit vre-o stațiune cu astfel de ceramică, ci numai răspândiri, iar acestea tot în apropierea actualelor sate mai ales.

Enumer aci punctele cu astfel de ceramică nesigură:

1. La 600 m. la S de podul dintre Boșneagu și Dorobanțul, sub marginea de V a acestui sat, dela cota 22 până la colțul de S V al coastei, la grădinării.
2. La S E. de Dorobanțul, la cotul drept al *Văii-Mari* (pe hartă greșit numită *Andolina*). Pe lângă fragmente de ceramică nesigură, am găsit aci și o jumătate dintr'o fusaiole de lut cenușiu cu zimți pe margini.
3. Sub marginea de S a satului Vărăști.
4. (Identice cu nr. 3 dela „epoca geto-elenă”). De-a rândul de la 100 m. E de Vărăști, până la cota 17 spre E.
5. La E de Vărăști, în spatele pescăriei dela cota 18, vis-à-vis de Grădiștea Ulmilor, din lacul Boian.
6. De-a rândul sub satul Andolina Nouă.
7. La marginea de E a satului Ciocănești-Mărgineni, pe răpă, la 100 m. spre E de podul de peste Gârla-Mare.
8. Sub satul Bogata, cioburi nesigure.
9. În baltă pe *Grădiștea-Cuneștilor*, pe lângă cioburi neolitice și getice, și cioburi nesigure cu striaiuni.
10. La rând sub satul Vaidomir
11. Pe răpă, de-a rândul, între satul Radu-Vodă și marginea de V a satului Cacomeanca, la movila 21.
12. De-a rândul, pe mal sub satul Cacomeanca.
13. La 100 m. E de Cacomeanca, multe cioburi striate. Urme de așezare mai nouă.
14. La E de Cacomeanca, dela movila 27 (1 chm. E de Cacomeanca), până la valea dela cota (25 km. E de Cacomeanca).
15. Dela cota precedentă 25 până la cota 29 pe mal.
16. La N V de satul Mircea-Vodă, 200 m., de-a rândul spre NV de movila Cornoaica.
17. La 1 chm. V de satul Mircea-Vodă, la E. de movila Cornoaica. O cremene, puține cioburi incerte, un ciob cu striaiuni, precum și oase și cranii umane în răpă malului. Probabil, e o regiune de cimitir dintr'o epocă mai apropiată de vremurile actuale.

Din expunerea întregii hărți arheologice a regiunii de baltă gura Moștiștei-Călărași, constatăm următoarele stațiuni:

Dous pur neolitice, foarte bogate: *Grădiștea-Ulmilor* (grădiștea cea mare) și *Măgura Cunești*.

Una geto-elenică: *Grădiștea Borcii*, cu o mică parte neolitică.

Trei grădiști cu caracterul de stațiuni mai puțin pronunțat, unele având ceramică din mai multe epoci, și anume: *Grădiștea-Cacomeanca*, pur neolitică dar slabă stațiune; *Grădiștea Boierului*, și neolitică și getică; și *Grădiștea Cuneștilor* cu ceramică din toate epocile.

În regiunea de baltă Moștiștea-Călărași constatăm ceramica „exotică” (incisiuni umplute cu substanță albă), pe care n'am găsit-o nicăieri în jurul Iezerului Moștiștea.

Centrul acestei ceramice e în Grădiștea Ulmilor No. 1 din lacul Boian. Slabe răspândiri ale ei am găsit în trei puncte pe marginea de N a luncii dunărene: 1) În fața Grădiștii-Ulmilor, la pescăria dela cota 18; 2) la marginea de V a satului Ciocănești-Sârbi și 3) pe mal în dreptul satului Radu-Vodă.

Avem apoi de constatat, ca și în regiunea Iezerului Moștiștea, că cele mai intense răspândiri sunt în epoca getică cu influențe elenice și că totdeauna viața pulsează în preajma fluviului Istru.

În general, asupra rezultatului ambelor cercetări, am de observat că stațiunile mari getice de influență elenă și elenistică sunt numai acolo unde e posibilitatea de drum ușor peste Dunăre, dela N. la S dela Dacia spre mare și invers. Și anume: la *Iezerul Moștiștei* (Mănăstirea, Coconi și Odaia-Vlădichii) și la *gura Borcii* (grădiștea Borcii). Răspândirile geto-elenice devin tot mai dese în apropierea acestor două locuri.

Intru cât această situațiune se va fi continuat și în vremea romană, indiciile de până acum fiind prea slabe, numai viitoare săpături sistematice ne vor putea lămurii. Atunci se va putea aduce o lumină mai sigură și asupra ceramicii cu striaiuni și cu valuri.

Cu acestea, domnule Director, socotesc raportul meu încheiat, prezentându-vă tot odată și hărțile 1:50.000, copii de pe cele ale Statului Major, reduse fotografic la 1:100.000 completate arheologic, precum și materialul ceramic adunat, și supunând în același timp aprecierii d-voastre acele lucruri, asupra cărora nu mi-am putut da o părere sigură.

NOI DESCOPERIRI ARCHEOLOGICE LA SEIMENII MARI

de GR. FLORESCU

Între comunele Seimenii Mari și Seimenii Mici, la Nord de Cernavoda, în Dobrogea, se află un platou de ca. șaizeci ha., mărginit la Sud cu lacul Domneasca Mare, la Nord cu comuna Seimenii Mari, la Est cu valea Iezerului, iar la Vest cu valea Dunării. Acest platou este numit de locuitorii satelor învecinate: „la cetate”. În adevăr, urme anice destul de numeroase, dovedesc o așezare romană aici. Platoul este încunjurat de un val de pământ bine pronunțat, — afară de latura de V, care e formată de malul Dunării, destul de înalt — dar fără zid încunjurător de piatră sau cărămidă — ceea ce e o dovadă, ca și întinderea prea mare, că acest loc era ocupat de așezarea civilă — *vicus*, — iar cetatea propriu zisă, de sigur un *castellum* după urmele de zid ce se constată, se află în partea din spre Dunăre, pe un mamelon, ce iese în afară de latura de V a așezării civile.

Numele acestei așezări romane nu ne este dat, până acum, de nici-un izvor literar sau epigrafic. Ipoteza de a se fi numit *Flaviana*, pusă, în cazul acesta, greșit de *Notitia Dignitatum* (p. 87), înainte de Axiopolis, deci la Sud, rămâne să fie confirmată sau respinsă în urma rezultatelor ce vor da săpăturile arheologice în acest loc, proiectate pentru vara anului acesta.

Pe latura de Sud a așezării civile, cam la o treime din lungimea valului, din spre Vest, unde valul prezintă o întrerupere ca și pentru o intrare în *vicus*, s'a găsit de locuitorul N. Petculescu proprietarul locului, pe când săpa un șanț de împrejurare, chiar în stânga aparentei porți, un stâlp miliar relativ bine păstrat — cel puțin partea care cuprinde inscripția — vârful fiind rupt și pierdut.

Stâlpul, din piatră calcaroasă, are o înălțime totală de ca. 2.25 m., din care partea superioară de formă quasi-cilindrică — cu diametrul inferior de ca. 0.42 m., cel superior ca. 0.37 m. — cuprinde din această înălțime 1.67 m.

Inscripțiunea cuprinde 16 rânduri, dintre care unul și jumătate (r. 12 și 13 la început) e martelat. Lungimea lor variază: r. 1 și 9 ca. 0.47 și 0.52 m., r. 5 și 10 ca. 0.36 și 0.37 m.; r. 8 și 16 ca. 0.18 și 0.26 m. iar celelalte ca. 0.40—0.45 m.

Literele, neîndemânatec desenate, de dimensiuni neregulate — ca. 0.04 m., până la ca. 0.06 m. în r. 1, 9 și 16 — și fără măiestrie aranjate în rânduri, care și ele sunt tot atât de nemăestrit riglate, sunt elemente care acasă fără îndoială lipsa de experiență a lăpădului în această meserie, mai ales că avea să graveze pe o piatră rotundă.

În general inscripția se poate citi clar:

În unele locuri piatra prezintă oarecare deteriorări care au atins și câteva litere, dar numai parțial așa că pot fi bine

citite după fragmentele rămase. Astfel spărtura de la jumătatea primului rând a distrus partea superioară a celor trei litere — S, L, și S — cuprinse între E din cuvântul Caesar și și E din cuvântul Septimius. De asemenea o altă spărtură, ceva mai mult pronunțată, în rândul 13, a distrus partea superioară a literei E S T din cuvântul *restituerunt*, cuprinse între literele R și V. Rândul 12 și jumătate din rândul 13, în partea de la început, e cu multă conștiinciositate martelat. De sigur cuprindea numele Caesarului Geta: *P. Septimius Geta Caesar (ar) Augustus*, după cum se poate vedea în inscripția de pe un alt stâlp miliar cu aceeași dată, găsit la Hârșova, publicat în CIL., III, 7604 și în care numele lui Geta a scăpat nemartelat.

Cuvântul *RESTVERUNT* din r. 13 la sfârșit și 14 la început e o formă care fierește nu poate avea altă explicație decât ca o greșală a lăpădului.

Titlul guvernatorului din r. 16: *LEG. PR. PR.* — este o prescurtare cunoscută, în loc de: *LEG. AVGG (sau AVG) PR. PR.*, cum trebuie să fie și cum o găsim și în inscripțiile, privitoare tot la acest guvernator, din CIL., III, 7603 și 14428.

În adevăr, această prescurtare se mai găsește și în: CIL., III, 7602, 7604, 14461. Aceste inscripții însă sunt toate de pe stâlpi miliari din același an și cu același text găsite toate în Dobrogea, deci, fără îndoială, au avut un același redactor, căruia i se poate imputa greșala în această prescurtare.

A a, dar completând și reconstituind inscripția noastră, cetim:

Imperator Caesar L. Septimius Severus Prus Pertinax Augustus Arabicus Adiabenicus Parthicus Maximus tribunicia potestate VIII Imperator XI Pater patriae et Imperator Caesar M. Aurelius Antoninus Augustus tribunicia potestate II et [P. Septimius Geta Caesar Augustus] resituerunt per C. Ovinium Tertullum legatum (Augustorum) pro proetore.

Inscripția datează din timpul împăraților Septimiu Sever și Caracalla și Geta Caesar, și anume din anul 200 d. Chr., pentru că în acest an Septimiu Sever primește a opta oară puterea tribuniceie, iar Caracalla a treia oară (nu a doua oară, cum spune inscripția noastră și similarele ei din CIL., III, 7602, 7604 și 14461, lucru care poate fi socotit tot ca o greșală a redactorului provenită dintr'un *lapsus memoriae*, de admis pentru împăratul mai tânăr Caracalla, dar mai greu de admis pentru împăratul mai bătrân, Septimiu Sever (cf. Stout, *Governors of Moesia*, p. 61).

Faptul, pomenit în inscripție, de *reparare*, se referă la drum și la poduri: *restituerunt viam et pontes*. Având în vedere

IMP CAES. SEPTI
MVS SEVERVS PI
VSPERTINAX AVG
NRAB ADIAB PAR
THICVS MAX
PONT MAX TRIB
POT VIII IMP XI
PP ET
IMP CAES MAUREL
ANTONINVS AVG
TRIB POT II ET
RESITVE
RUNT PER COVI
NIM TERTVL LVV
LEG PR PR

locul unde a fost găsită această piatră și având în vedere locul unde au fost găsite și similarele ei: CIL. III. 7602, 7603 și 14461, găsite, prima lângă Cernavoda, cele două următoare la Hârșova ultima la Peletlia, putem afirma cu certitudine că e vorba de drumul imperial, care, pornind de la Marcianopolis prin Durostorum, mergea de-a lungul Dunării până la vărsarea ei în Mare, continuând apoi prin cetățile grecești de pe țărmul Mării ca să ajungă iarăși la Marcianopolis de unde plecase, (Cf. V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum*, I, 1912, p. 576). Importanța acestui drum și din punct de vedere militar și din punct de vedere economic și administrativ, era așa de mare, în cât necesitatea unei bune întrețineri era absolut imperioasă. Dar de la războiul cu Marcomanii se pare că aceste părți ale imperiului roman fuseseră lăsate aproape în părăsire (cf. H. Schiller, *Geschichte der Römischen Kaiserzeit*, I, 2, p. 732, așa încât probabil că și drumurile ajunseseră într-o stare destul de deplorabilă ca să necesite o reparație generală.

În adevăr, grija pentru o bună întreținere a acestui drum e dovedită și printr-o nouă inscripție găsită tot la Seimenii Mari, la 5 m. mai în interiorul așezării civile de la locul unde a fost găsită prima inscripție. Monumentul, pe care e gravată inscripția, este tot un stâlp miliar de piatră calcaroasă, de aceeași formă, cu o înălțime totală de ca. 2,45 m., din care partea rotundă ca. 1,65 m., cu diametrul inferior ca. 0,45 m., cel superior ca. 0,38 m.

Inscripția se compune din 7 rânduri de o lungime de ca. 0,66—0,70 m. primele patru rânduri, ca. 0,43 m. cele două următoare și ca. 0,09 ultimul Rândurile sunt cu mai multă îngrijire aranjate decât în inscripția de pe primul stâlp, după cum și literele, înalte de ca. 0,05 sunt cu mai multă măiestrie gravate.

Se citește clar:

Imp(eratoris) Caes(are) T. Ael(io) Had(r)iano Ant(onio) Aug(usto) Pio p(ontifice) m(aximo) trib(unica) pot(estate) XXXIII, co(n)s(ue) IIII, p(atre) p(atriciae); Iul(io) Statilio Severo leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(ectore) ab Axii(poli) m(illia) p(assum) VI.

Așa dar în 160 — atunci Antonin Piu obține puterea tribunicie a douăzeci și treia oară — drumul imperial de pe lângă Dunăre este reparat sub îngrijirea guvernatorului Moesiei inferioare Iulius Statilius Severus și se așează respectivii stâlpi miliari, pomenind acest fapt, cum și distanța între diferite așezări antice. Astfel stâlpul nostru ne dă distanța de 6000 pași de la Axio-polis, adică 9 chm. de la Hinogul de azi ceea ce corespunde exact locului pe care se află cetatea de la Seimenii Mari.

Guvernatorul Moesiei inferioare, însărcinat cu supravegherea reparării drumului, este Iulius Statilius Severus, al cărui *praenomen* lipsește din inscripția noastră având însă două *gentilicia*. În Stout (*Governors of Moesia*, p. 53 și urm.), găsim doi guvernatori cari, prin asemănarea numelui și prin faptul că guvernările lor se succed, ar putea fi considerați ca unul și același personaj. Astfel, între anii 155—159, e pus L. Iulius Statilius Severus, iar în 159 și, după inscripția noastră și 160, T. Statilius Iulius Severus, care în inscripția noastră este numit Iulius Statilius Severus, fără *praenomen*. Deci deosebirea ar fi numai la *praenomen*, care ar putea fi socotită ca provenită dintr-o greșală paleografică, neavând garanții de corectitudine corectă, și prin urmare aceasta n'ar putea fi un motiv suficient pentru a crede că au fost două personaje, mai ales că timpul amândorora de guvernare este de maximum cinci ani, dacă L. Iulius Statilius Severus e numit guvernator imediat după consulatul său din anul 155, iar lui T. Statilius Iulius Severus — Iulius Statilius Severus al inscripției noastre — i-a urmat în anul 160, spre sfârșit sau în 161, Servilius Fabianus — iar nu C. Zeno, ca în Stout, *o. cit.* p. 54 — după cum dovedește D. V. Pârvan în: *Municipium Aurelium Durostorum* din *Rivista di Filologia ed istruzione classica*, Torino, LII, 1924.

Așa dar, acest drum imperial, întreținut cu deosebită grijă în timpul Antoninilor, după cum arată destul de numeroasele inscripții descoperite până acum, p. nă în timpul lui Marcu Aureliu, CIL. III. 12514, rămâne aproape în părăsire după acest Împărat, până când Împăratul Septimiu Sever, a cărui activitate de reorganizare a imperiului în toate părțile lui ne este bine cunoscută din izvoare, dar mai ales în provinciile dunărene, ordonă o reparație generală. Grija acestui împărat față de provinciile dunărene ne e confirmată cu prisosință de numeroasele monumente, ridicate în onoarea lui în provinciile acestea (cf. H. Schiller, *ibid.*).

Așa dar, având în vedere acestea, precum și reforma introdusă de el în serviciul militar de la granițele imperiului (V. Iarven, *Salsovia*, p. 10 și urm.), repararea drumului a putut fi făcută cu atât mai ușor, având la dispoziție soldați, cari trebuiau s'o facă (cf. pentru drumul nostru, CIL. III. 7603), fără a exista o nevoie anume imediată, ca vre un războiu apropiat, în aceste părți, fie înainte fie după reparație.

Personajul care are grija acestei lucrări este — ca de obicei — guvernatorul Moesiei Inferioare: acum, C. Ovinus Tertullus. Acest personaj ca guvernator al Moesiei Inferioare ne este bine cunoscut din relativ destul de numeroasele izvoare literare și epigrafice. Astfel în *Digesta*, lib. XLIX, tit. XV, 9: „Apud hostes susceptus filius, si postliminio redierit, filii iura habet: habere enim cum postliminium, nulla dubitatio est post rescriptum Imperatoris Antonini et Divi Patris ejus ad Ovinium Tertullum praesidem provinciae Mysiae inferioris”. De asemeni tot la guvernatorul nostru se rapoartă și acest text din *Dig.*, lib. XXXVIII, tit. XVII, 1, 3: „Sed et si apud hostes conceptus, a captiva procreatus, cum ea rediit, secundu(m) rescriptum imperatoris nostri et Divi patris ejus ad Ovinium Tertullum, poterit ex hoc senatus consulto admitti, quasi vulgo quaesitus”. Fără îndoială că și *Cod. Just.* lib. VIII, tit. LI, 1, se referă tot la C. Ovinus Tertullus, guvernatorul Moesiei Inferioare, deși e numit numai prin *nomen gentile*: *Impp(eratores) Sever(us) et Anton(inus) AA(ugusti) Ovinio*: „Ex duobus captivis Sarmatia nata patris originem ila secula videtur. si ambo parentes in civitatem nost(am) rediiss(ut) Quamquam enim jure proprio postliminium habere non possit, quae capta non est, tamen parentum restituito reddet patri filiam: qui cum ab hostibus interfectus sit matris dumtaxat conditionem, quae secum filiam duxit, videtur necessario secuta, etc.” *PP sine die et consule*. În adevăr un captiv la Sarmati nu putea să fugă în altă provincie a Imperiului roman decât în Moesia Inferioară, care era vecină cu Sarmatia. Deci Ovinus din timpul împăraților Sever și Caracalla, numit în acest pasaj, este C. Ovinus Tertullus, guvernatorul Moesiei Inferioare, în anii 198 și următorii.

Mulțumită știrilor epigrafice de pe monumentele găsite în diferite localități ale Moesiei Inferioare, în urma cercetărilor arheologice întreprinse în vremea noastră, se poate determina aproape întreg timpul de guvernare a lui C. Ovinus Tertullus în Moesia Inferioară, precum și activitatea sa în această provincie. Astfel, prima dată, ca guvernator al Moesiei Inferioare este pomenit Tertullus într-o inscripție de pe un monument ridicat în onoarea împăratului Septimiu Sever de T. Aurelius Aquila *praefectus cohortis II Malliacorum*: DEDICANTE C. OVINIO TERTVLLLO LEG. AVGG. I R. PR. din anul 198 d. Cr. la 20 Iulie, după cum se vede pe laturea din dreapta a monumentului: AD XIII. KAL. ABG SATVRNINO ET GALLO COS. Monumentul a fost găsit în Bulgaria, satul Lomen și e publicat în CIL, III., p. 14428. Tot în anul 198 d. Chr. îl arată și inscripția grecească citată și de Kanitz în călătoria sa prin Bulgaria, și care spune că prea-puternicul popor al Ulpiei Nicopolis, cea de lângă Istru, a închinat monumentul în cinstea Iuliei Doamna Zăna Augusta, mama castrelor, soția împăratului L. Septimius Severus pe când acesta avea puterea tribunicie

a șasea oară deci anul 198 d. Cr.) „ΔΗΜΑΡΧΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΤΟΙΕ“ (AEM. X 243, 11 și Cagnat IGR I.575 și 576).

De asemenea ca guvernator al acestei provincii în anul 200 d. Chr., ni-l arată inscripțiile de pe stâlpii miliari găsiți doi la Hârșova, Dobrogea, CIL III, 7603, 7604. unul aproape de Cernavoda, CIL III, 7602 și altul la Peletlia, Dobrogea, CIL III, 14461 precum și cel despre care ne ocupăm aci, găsit la Seimenii Mari, Dobrogea.

Ultimele știri despre Tertullus ca guvernator al Moesiei Inferioare le avem: una din anul 201 d. Chr., dată de monumentul ce se ridică în cinstea Împăraților Septimii Sever și Caracalla și Geta Caesar de către „*Respublica Tomitanorum per C. Ovinium Tertullum leg(atum) Aug(ustorum) pr(o)pr(ia)etore*“, CIL III, 7540, și alta din 17 Februarie 201, dată de marea inscripție din Tyras, cuprinzând de o parte un ordin al Împăraților Sever și Caracalla, în favoarea Tyranilor, iar, de alta, o scrisoare adresată magistraților acestui oraș, de către Ovinius Tertullus (cf. CIL., III, 781).

Așa dar, după cum reiese din aceste știri putem fixa cu precizie timpul de guvernare al legatului C. Ovinius Tertullus în Moesia Inferioară între 20 Iulie 198 d. Chr., cel mai vechiu document, în care e numit, și 17 Februarie 201, cel mai nou.

Guvernarea lui Ovinius Tertullus în Moesia Inferioară, judecând după știrile epigrafice, descoperite până acum, putem spune că a fost una din cele mai active, producând aci o înflorire a vieții provinciale în toate ramurile de activitate.

Repararea drumurilor, întreprinsă sub supravegherea lui, a făcut posibilă o circulație mai lesnicioasă și fără necazuri: deci a adus mai multă siguranță față de eventuale atacuri ale barbarilor din afară — drumurile bune fiind o condiție esențială a mișcărilor de trupe în vederea unui pericol iminent, — a dat posibilitatea exercitării măsurilor administrative și, ca o consecință a acestora, a provocat o înflorire economică și culturală atât în orașele grecești de pe malul Mării, cât și în centrele romane de la Dunăre și din interior.

În adevăr, în afară de stâlpii miliari, arătați mai sus, care ne informează despre repararea drumurilor prin grija lui C. Ovinius Tertullus, o mulțime de alte știri — proba'il că cercetările arheologice viitoare vor mai da la iveală și altele — ni-l arată interesându-se pretutindeni de înflorirea vieții provinciale.

Astfel inscripția de pe un stâlp terminal publicată întâiu de Tocilescu în *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, 1900, p. 206, iar apoi în CIL III, 14447 și acum în urmă revăzută și corectată de d. V. Pârvan cu ocazia descoperirii unui al doilea exemplar al acestui stâlp, la Histria (cf. *Histria*, IV, p. 633, sqq', prin care Ovinius Tertullus ordonă delimitarea B[?]teridavensilor față de villa lui Bessus Ampudus, este o dovadă evidentă de activitatea administrativă a acestui guvernator. În adevăr faptul acesta al delimitării nu este de o importanță mare, dar tocmai din aceasta se poate deduce grija guvernatorului pentru cele importante. Căci, dacă avea grijă și de cele mai mărunte fapte administrative, cu atât mai mult trebuia să se fi îngrijit el de cele însemnate după cum de altfel faptul acesta ne este confirmat cu destulă precizie în pasajele citate mai sus din *Digesta* și *Codex Iustinianus*, din care se vede starea de legalitate în guvernarea acestei provincii supuse la tot felul de hărțueli din partea Sarmaților vecini.

Și că a fost de fapt o administrație activă în părțile acestea, în timpul guvernatorului Ovinius, ne-o dovedește în de-a-juns înflorirea oficială și a colegiilor confirmată în orașele de pe malul Mării, prin monumentele găsite: unul la Tomis care e pus de colegiul *dendroforilor* ca închinare *Mamei zeilor* și care cuprinde numele membrilor acestui colegiu, și altul în Histria, pus tot de un *θεταρχος*, care e un *album* alături de *ὑποτάκτα* de aici, (cf V. Pârvan, *Histria*, IV, p. 637, și urm.).

Dar această înflorire a vieții sociale și a colegiilor, fără îndoială că trebuia să fie un rezultat al dezvoltării vieții eco-

nomice rezultată la rândul său din o bună cârmuire. În adevăr și pentru dezvoltarea vieții economice avem știri destul de importante din inscripția de pe o placă de marmoră găsită la Tyras și publicată în CIL III, 781. Această inscripție se compune din trei scrisori: una este adresată lui Ovinius Tertullus de Împărații Severus și Caracalla, făcându-l cunoscut că au acordat Tyranilor privilegiul de scutire de impozitele vamale pentru mărfurile cu care făceau comerț, alta este adresată lui Heraclitus — funcționar vamal, care probabil că a ocupat și funcțiunea de *procurator Augustorum* în acea provincie — din care i se trimite în același timp un al doilea exemplar și lui Ovinius, iar a treia este scrisă în grecește de către Ovinius Tyranilor, trimițându-le în același timp și pe cele două de mai sus.

Se constată din această inscripție că se acordă cetățenilor din Tyras privilegiul ca mărfurile care le vin, nu numai cele care le sunt de folos pentru trebuințele personale, dar și cele pentru negoț, să fie declarate conductorilor portului, dar să nu plătească pentru ele nici o taxă; „*Retineant igitur quaque ratione quaesitam sive possessam privilegii causam promercalibus rebus quas tamen pristino more professionibus ad discernenda munifica mercimoniorum edendas esse meminerint*“.

Dar acest pri legiu li se dă în anumite condițiuni, pentru ca să nu se facă abuzuri și în felul acesta să se micșoreze veniurile publice: „*Sed cum Illyrici fructum per ambitionem demum non oporteat, sciant eos, qui posthac fuerint adsumpti fructum immunitatis ita demum habituros, si eos legatus et amicus noster v(ir) clarissimus iure civilis dignos esse decreto promulgiaverit*“ Iar mai departe ca o sancțiune împotriva celor ce ar abuza de acest privilegiu — după cum pare c'ar reeși din textul inscripțiunii, aceștia vor fi pedepsiți nu numai cu ridicarea dreptului de a beneficia de acest privilegiu dar și cu ridicarea dreptului de cetățenie: „*q(uo)s credimus satis abundeque sibi consultum, si grati fuerint, eximitaturos, quod origine beneficii non quaesita dignos honore cives fieri proceperimus*“.

Așa dar, se vede din aceasta, pe de o parte încurajarea vieții economice în provincia noastră, acordându-se din partea Statului privilegii orașelor cu caracter comercial, iar pe de alta, o ordine în administrație căutându-se să se precizeze formele în care ar avea să se exercite aceste privilegii.

Nu mai puțin important pentru confirmarea înfloririi vieții economice în Moesia Inferioară este și faptul că supt C. Ovinius Tertullus, ca guvernator în această provincie, s'au bătut monede la Nicopolis cea de lângă Istru, după cum ne dovedesc cele câteva exemplare publicate de Pick, *Die Antiken Münzen von Dacien und Moesien*: 1449, 1450, 1452, 1516, 1531, 1622, 1625, și care poartă pe revers numele lui Ovinius Tertullus.

În fine, nu mai mică a fost conștiințiozitatea lui Ovinius și în supravegherea și chiar participarea lui la diferitele manifestări de respect și lealitate față de împărați, i care contribuiau, prin concretizarea lor plastică, la împodobirea orașelor. Astfel la Lomeș, în Bulgaria, s'a găsit un monument — fără îndoială ba-a statuei Împăratului — ridicată, după cum spune inscripția, de *T. Aurelius Aquila praefectus cohortis II Malliacorum*: DEDICANTE C. OVINIO TERTULLO LEG. AVGG. I R. PR. CIL., III 14428).

Resultă dar din aceste știri, pe care le avem până acum la dispoziție, că în timpul guvernării lui C. Ovinius Tertullus în Moesia Inferioară — 20 Iulie 198 — 17 Februarie 201 — această provincie se află în plină înflorire economică și culturală, fapt care ne permite a așeza pe Ovinius alături de așa de mult iubiții guvernatori ai aceleiași provincii, în timpuri anterioare, Flavius Sabinus, Aemilianus, Plautus Aelianus, Laberius Maximus etc. (cf V. Pârvan, *Histria*, IV, p. 565 și urm.), și *Inceputurile vieții Romanilor la gurile Dunării* p. 48 și urm.).

† Arhitectul G. LUPU

† Arhitectul AL. ZAGORITZ

În luptele pentru întregirea neamului Comisiunea Monumentelor Istorice a pierdut doi din prețioșii săi colaboratori: pe arhitectul G. Lupu, căzut ca locotenent pe câmpul de onoare de la Odobești, județul Dâmbovița, și pe arhitectul-auxiliar Al. Zagoritz, mort ca locotenent, în urma rănilor dobândite, în luptele de la Amzacea-Dobrogea.

Lui G. Lupu, un arhitect de o mare sobrietate și conștiințiozitate se datoresc restaurările Mănăstirii Cetățuia din Iași și a Bisericii Curtea Veche din București; lui Al. Zagoritz, un talent remarcabil care promitea mult, se datorește o parte din restaurările făcute sub conducerea arhitectului Mincu la Biserica Stavropoleos din București.

Comisiunea Monumentelor Istorice și colegii săi de serviciu le păstrează o amintire neștersă.

MINIATURĂ DIN TIMPUL LUI ȘTEFAN-CEL-MARE

La expoziția de artă veche rusească organizată în 1913, cu prilejul tricentenarului Împărăției Romanovilor, s'au expus un apostol făcut din porunca lui Ștefan Vodă, Domnul Moldovei și un foarte frumos evangeliar făcut de fiul său, Alexandru Vodă.

Amândouă aceste lucrări de artă sunt descrise în catalogul¹⁾ expoziției fiind acolo așezate printre cele mai vechi manuscrise.

Apostolul cuprinde o foarte importantă însemnare în care se spune că el fusese făcut de Ștefan Vodă pentru a sa Mănăstire Zografu din Sf. Munte în 1463: *Bl̃goizvoleniem oḡa i posp̃șeniem s̃na i s̃avr̃șeniem st̃go dha, bl̃gocstivyi i h̃uliubivyi gs̃dñu lō Ștefan Voevoda bjiu m̃l̃stiiu g̃spr̃u zemli moldavsc̃oi dade i spis̃așe s̃ai praxiu monastirii svoemu zogra-theskomu do st̃ei gōra, athonschii, vlto 6971.*

(Cu voia tatălui și ajutorul fiului și săvârșitul sfântului duh, bine cinstitorul și de Hristos iubitorul Domn Io Ștefan Vodă, cu ajutorul lui Dumnezeu, gospodar Țării Moldoviei, dete și făcu acest apostol mănăstirii sale: Zografului din Sf. Munte al Athosului, An. 6971=1463).

Cât în ce privește evangeliarul, catalogul dă alăturatele deslușiri: „Evanghelie pe pergament, „moldovenească, scrisă în 1491, în zilele Domnului Ion Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare“.

Se știe că acest Alexandru era coregent cu Ștefan cel Mare și anume al Moldovei muntoase.

Tot la aceeași expoziție s'a mai expus și un manuscript din 1611, moldovenesc, cartea pravilnicească a lui Matei (Mathea pravilunica Cniga) cu cheltuiala a Mitropolitului Sucevei Anastasie Krimcovic, având foile cu fond de chinovar.

¹⁾ *Vystavka drevne-russcago iscusstva ustrocnae ṽa 1913 godu, ṽa oznamenovanie čestovanie 300 l̃etia țarstvovaniē doma ro manovyh̃u.*

BISERICA BREZOAIE-BRĂILOIU DÂMBOVIȚA

1) *Pisanie de piatră:*

ACEASTĂ SFÂNTĂ ȘI DUMNEZEIASCĂ BISERICĂ CARE SĂ PRĂZNUȘTE SFÂNTUL PĂRINTELE NOSTRU NICOLAE, FĂCĂTORIUL DE MINUNI, CU ÎNDEMNAREA LUI DUMNEZEU ȘI CU AJUTORIUL SFÂNTULUI DUH, ESTE DIN TEMELIA EI ÎNCEPUTĂ ȘI ZIDITĂ DE DUMNEALUI RĂPOSATUL PĂTRAȘCO BRAZOIANUL VEL VORNIC, ÎN ZILELE ÎNĂLȚATULUI DOMN IO ȘTEFAN CANTACUZINO VOEVOOD, CÂND AU FOST CURSUL ANILOR 7223 (1713) ȘI ÎNTÂMLÂNDU-SE DE AU RĂMAS NEISPRĂVITĂ ȘI DE (S)POT, DE ZUGRĂVIT, IAR CU AJUTORIUL LUI DUMNEZEU ȘTEFAN BRAZOIANUL BIV. VEL VORNIC ZA TÂRGOVIȘTE, FIUL DUMNEALUI PĂTRAȘCO BRAZ., (A)U ZUGRĂVIT, AU ÎMPODOBIT CUM SE VEDE PENTRU VECINICA POMENIRE, ÎN ZILELE PEA ÎNĂLȚATULUI DOMN IOAN GRIG(ORIE) GHICA VOEVOOD, PEA ÎNĂLȚATUL DOMN 7257 (1790), OCT.

2) *Piatră de mormânt:*

SUPT ACEASTĂ PIATRĂ ODIHNEȘTE ROBU LUI DUMNEZEU, ELENA MOSCU, NĂSCUTĂ IZVORANCĂ, 1842 IUNIE 3.

BISERICA DRUGĂNEȘTI ILFOV

Pisanie:

ÎNTRU SLAVA ÎNĂLȚĂRII TALE MÂNTUITORULE HRISTOASE ALE TALE DINTRU ALE TALE ȚIE ADUCÂND DUMNEALUI GAVRIILĂ DRUGĂNEȘC VEL VORNIC DA TÂRGOVIȘTE, ACEST SFÂNT LĂCAȘ DUMNEZEESC, UNDE SE PRĂZNUȘTE HRAMUL BLAGOVEȘTENIEI PEA SFINTEI DĂ DUMNEZEU NĂSCĂTOARE ȘI PURUREA FECIOAREI MARIEI, DIN SATUL DUMNEALUI DRUGĂNEȘTI, CARE DEN RĂVNĂ DUMNEZEIASCĂ O AU ÎNĂLȚAT DĂ PIATRĂ, ZUGRĂVIND-O ȘI ÎNFRUMUȘETÂND-O CU TOATE PODOABELE. ȘI S'A ÎNĂLȚAT ÎN ZILELE PEA LUMINATULUI DOMN IO NICOLAE ALIXANDRU VOEVOOD, CARE S'AU SFÂRȘIT ÎN LUNA LUI IULIE, LEAT 7234 (1723).

2) *Piatră de mormânt:*

Prestavise raba bjiu jupanū Bōgdanu Velichi Logofăt ṽa dni 7...

3) *Piatră de mormânt:*

SUPT ACEASTĂ PIATRĂ ODIHNEȘTE OASELE ROBULUI LUI DUMNEZEU STAICO LOGOFĂT, PETRECÂND PE ACEASTĂ LUME TRE-CĂTOARE ANI 47 ȘI LĂSÂND VIAȚA ACEASTA LA IUNIE 20 DE

LA LEAT 7223 (1715), ȘI OASELE PĂRINȚILOR DUMNEALUI TUDOR PORTAR, LA LUNA LUI FEBR. DEN 15, LEAT 7171 (1663), ȘI OASELE ROABEI LUI DUMNEZEU MARIEI, SOȚIA DUMNEALUI GAVRILU LUGOFĂȚ DRUGĂNESCU, LA LUNA LUI AP. 14, LEAT 7214 (1706) ȘI ALE COCOANEI DUMNEALUI CALIȚEI, DUMNEZEU SĂ-I POMENEASCĂ.

4) Inscripție la ușe:

Ispravnicii cari s'au aflat la zidirea sfintei biserici: Radu Log., Nica.

5) Clitorii zugrăviti:

Gavril Drugănescu, Vornic de Târgoviște, jupaneasa dumnealui cea dintai, *Maria, Gheorghie, Calița*, fata d-lui vel Vornic, *Gheorghie, jupan Preda Drugănescu*, fiul d-lui vel Vornic de Târgoviște, *care s'au înstreinat dela anul 1710 pentru învățătură, călătorind în multe părți ale Europei și toată ... adică a răsăritului, și la anul 1725 s'au întors la moșia mea pârtească.*

Pe o carte se vede însemnat că acest neastâmpărat membru al familiei Drugănescu participă la luptele din Stăniilești pe Prut, la vârsta de 16 ani.

Peretele Nord: *Theodor Drugănescu, Ioan, jupan Mihail*, socrul Dumnealui vel Vornic, *Toma Cantacuzino vel Spolar*, nepot d-lui vel Vornic.

Vișica, Matei, Balașa, Toma, Maria, fiica d-lui *Dumitru, Gavril, Constantin, Dumitru Drugănescu vel Pah. 1841.*

Peretele sudic:

Staico, Vladul, copii dumnealui.

FILIPESȚII DE TÂRG PRAHOVA

1) Pe evanghelie:

Aastă sf. evanghelie s'a împodobit, după cum se vede, de d-lui Răducan Slălinean, vel Clucer, în zilele prea

înălțatului Domnului nostru Io Neculae Petru Mavrogheni Voivod, și prea sfintul și iubitul de Dumnezeu Mitropolit, Chiriu Chir Cozma și așa s'au dat la sf. biserică la Fil. de sud Prahova 1781.

SĂSENII NOI GURA-NIȘCOV BUZEU

ÎN NUMELE TATĂLUI ȘI A FIULUI ȘI A DUMHULUI SFÂNT RĂDICATU-S'AU AČASTA SFÂNTA CRUC ÎNTEU HRAMUL USPENI BOGORODIȚEI DE IUBITORIUL DE DUMNEZEU CHIR ȘTEFANU, EPISCOPU AL BUZULUI, ÎN ZILELE LUMINATULUI DOMNU IO NICOLAE ALEXANDRU VOD., ȘI ÎNTRU POMENIREA RĂPOȘĂȚILOR PIHAIU ȘI MARIA CARI AU ÎNCHINAT SFINTEI EPISOPH SCHITUL ULMETUL ȘI CASELE DIN SASEANI CU 3 1/2 POGOANE DE VIE ȘI 8 1/2 POGOANE PARAGINA DEINAINTEA CASELOR ȘI CU TOATA PARTEA SA DE MOȘIE, LEAT 7232 (1724).

BISERICA IZVOANUL BUZEU

1) Pe o ferecătură de aur:

Arănimitropo i[t] Nikifōr ōcova sēi te troevanghelū, 7101 (1593).

2) Pisania bisericeii:

AČASTA SFÂNTĂ MĂNASTIRE RĂDICATU-S'AU DEN TEMELIE DE JUPAN JAPE CAPITAN. DE JUPAN STANCIU FRATELE SAU, DE AU ZIDIT PÂNA LA UNU LOC, PETRECÂNDU-SE JUPAN JAPE CAPITANUL AU ISPRAVITU JUPANU STANCIUL CU TOATA CHELTUELA DUMISALE SPRE FOLOS SUFLETULUI LUI, ÎN ZILELE IO CONSTANTIN B. V. BR. DIN DOMNIA LUI, LA LEAT 7215 (1700). DUPRE ACEA ÎN URMA S'AU ZUGRAVIT PESTE TOT DE JUPAN JIPA, JUPAN LEFTER, FECIORII DUMNEALUI JUPAN STANCIULUI, ÎN ZILELE LUI ȘTEFAN CANTACUZINO, 7223 (1715).

II.

ÉGLISE DE SPIREA VECHE (SAINT SPIRIDON L'ANCIEN)

par VIRG. DRĂGHICEANU et ARH. H. TEODORU

Située dans un quartier historique de Bucarest, près de l'emplacement où fut livré le combat contre les Turcs en 1448, cette église semble avoir servi de chapelle au palais princier d'Hypsilanti, entièrement détruit par un incendie et dénommé pour cela „Le Palais incendié“. En tout cas elle a servi de chapelle aux casernes qui l'avoisinent. C'est dans cette église que fut découvert le drapeau des armées du prince Constantin Hypsilanti, ainsi que la pierre tombale d'un militaire russe. Le roi Charles I-er, au cours de vingt-cinq années de son règne, y célébra la plupart de ses anniversaires militaires.

Profondément modifiée dans sa forme primitive par les restaurations postérieures, cette église avait un plan rectangulaire avec un exonarthex ouvert, un pronaos, un naos et l'autel.

Il est intéressant de remarquer les caractéristiques des calottes sur pendentifs, appuyés sur des arcs cylindriques latéraux qui couvrent le narthex, le pronaos et le naos et dont les proportions vont en augmentant de l'entrée vers l'autel.

C'est ainsi que la coupole du narthex est $\frac{4}{6}$ de la coupole du pronaos et celle-ci $\frac{6}{8}$ de la coupole du naos. Ces voûtes sont du type employé vers la fin de l'empire byzantin, lorsque les pendentifs, cessant d'être une portion de sphère, sont devenus un massif de maçonnerie dont les rangées horizontales de briques avancent progressivement les unes au-dessus des autres. Ce n'est que la calotte qui constitue la voûte proprement dite. Une frise la sépare des pendentifs, dont elle diffère d'ailleurs par la structure (Aug. Choisy. *L'Art de bâtir chez les Byzantins*, p. 96).

Dans le narthex les pendentifs sont adaptés à un plan rectangulaire. Dans le pronaos, ils se terminent par un cercle, lequel, bien que situé plus haut que l'extrémité des arc-boutants, a cependant un diamètre égal au côté du carré de la base, tandis que dans le naos, il se rapproche d'avantage de la forme d'une portion de sphère, (fig. 4).

Les calottes présentent le profil habituel des voûtes bâties sur cintres imparfaits, (Choisy ouvr. cité, p. 149). Elles sont supportées par une couronne qui avance sur la frise. Une section diagonale nous donne le profil type de ces voûtes qui peuvent parfaitement s'inscrire dans un demi-cercle (fig. 4).

Le dispositif des traverses de bois qui assurent la rigidité des coupes n'est pas signalée par Choisy. Devant la frise dont il a été parlé plus haut des poutres (de $\frac{14}{8}$ cm d'équarissage), ancrées dans la profondeur de la maçonnerie, forment, par leur emboîtement, un cadre carré dont les côtés sont couplés deux par deux devant chaque pendentif par une pièce de bois placée parallèlement aux diagonales du carré. De cette manière on pouvait supprimer les tirants apparents reliant en diagonale les pendentifs des coupes byzantines (Choisy, ouvr. cité p. 149 et F. Benoît qui cite Choisy, fig. 4).

Il est à remarquer que le diamètre des cintres demi-circulaires, qui ont servi à construire les arcs cylindriques qui soutiennent les pendentifs, est plus petit que ne l'auraient exigé les proportions, de sorte que ces arcs sont soutenus par un surplombement des murs verticaux, où ce dispositif est exagéré pour être plus évident.

III.

DEUX VUES DU VIEUX PALAIS DE BUCAREST

par C. I. KARADJA

Les anciennes vues de Bucarest étant très rares, nous donnons une reproduction d'une aquarelle représentant l'ancien palais de cette ville, ainsi qu'une gravure montrant l'audience de l'ambassadeur anglais, Sir Robert Ainslie, auprès du prince régnant Constantin Mourousi, en 1793. Ces vues

ont été exécutées par le peintre italien Luigi Mayer, qui accompagna l'ambassadeur dans ses voyages. Plus tard, entre 1801 et 1806, les planches furent gravées en aquatinta par William Watts et publiées dans différentes éditions à Londres.

QUELQUES NOTES SUR LE PALAIS „CÎRTEA ARSĂ“

par VIRG. DRĂGHICEANU

Les planches dont parle M. Karadja représentent le monastère du prince Michel Le Brave (bâti à Bucarest, en 1594), qui servit de résidence à nos princes lorsque le palais élevé par Alexandre Hypsilanti (1775), non loin dudit monastère, fut détruit par les incendies, en 1790 et 1812, étant désigné depuis sous le nom du „Palais incendié“.

Le plan de Bucarest par l'architecte Baroczin précise nettement l'emplacement du monastère du prince Michel aussi bien que celui du palais incendié. Aucune trace ne subsiste aujourd'hui de ce dernier.

IV.

LE MONASTÈRE DE BRĂDET

par VIRG. DRAGHICEANU

Situé dans le district d'Argeș, construit en pierres et briques par rangées superposées, sur un plan en forme de trèfle, ce monastère constitue un des rares vestiges architectoniques du XIV-e siècle.

Il fut bâti, vers la fin de ce XIV-e siècle, par le prince Mircea l'Ancien, fondateur du monastère de Cozia et par sa femme Mara, ainsi que le prouve l'obituaire, les actes pos-

térieurs et une fresque du XVIII-e siècle représentant le fondateur, revêtu du costume médiéval, caractéristique pour l'époque.

Ce portrait complète ce que l'on savait de cette princesse qui n'est mentionnée que dans quelques documents seulement.

Le petit monastère, qui fut pendant de longues années une dépendance de l'évêché d'Argeș, n'a, comme peintures intéressantes, que deux icônes du début du XVII-e siècle.

V.

ÉGLISE DE TARȘOR

par C. GIURESCU

L'auteur présente l'inscription inédite d'une des églises ruinées du bourg, disparu aujourd'hui, de Tarșor, (Prahova) église qui avait subi des transformations radicales à l'époque du prince Brâncoveanu.

L'inscription, très intéressante, indique comme fonda-

teur de cette église, en 1431, le prince Vlad l'Empaleur.

Les ruines de cette église ainsi que de nombreuses fondations non explorées, prouvent le développement qu'avait pris cette localité du XV-e au XVIII-e siècle.

VI.

UNE ESTAMPE REPRÉSENTANT UNE AMBAS-
SADE DU PRINCE ALEXANDRE LĂPUȘNEANU

par P. P. PANAITESCU

L'estampe, dont on ne reproduit qu'un fragment, représente les ambassades russe, turque, tatare et moldave reçues à Grodno en juillet 1567, par le roi de Pologne Sigismond Auguste. Elle fut imprimée à Nuremberg en 1568: un exemplaire s'en trouve au Musée Czartoryski de Cracovie.

L'ambassade russe a été identifiée: c'est celle de Kolișchev;

l'ambassade moldave a été envoyée par le prince Alexandre Lăpușneanu, qui régnait à cette époque en Moldavie.

Le fragment reproduit se trouve dans le coin inférieur, à gauche de l'estampe, les Polonais sont à droite, leurs hôtes moldaves à gauche. Les costumes des membres de l'ambassade paraissent être dessinés d'après nature, ce qui les rend intéressants.

VII.

UNE ÉPÉE DU XIV-e SIÈCLE

par G. OLSZEWSKI

Les collections d'armes médiévales roumaines sont peu nombreuses. L'auteur présente un sabre découvert à Curtea-Argeș, qui, par sa forme, rappelle l'épée du chevalier dont le portrait est donné sur un des murs de l'église

Princiêre d'Argeș, ainsi que le sabre du prince Basarab de la miniature du „*Chronicon pictum*“.

Les deux planches ont été reproduites dans l'ouvrage „*Curtea Domnească de Argeș*“.

VIII.

COMPTE-RENDU DU RELEVÉ ARCHÉOLOGIQUE DES RÉGIONS MOSTIȘTEA ET CĂLĂRAȘI

par RADU VLĂDESCU-VULPE.

La première région comprend les rives du lac Mostiștea tandis que la seconde s'étend jusqu'aux marécages du Danube, compris entre l'embouchure de la Mostiștea et l'embranchement du canal Borcea, près de Călărași. Les deux régions constituent une unité topographique, qui contourne le côté S-O. de la région de steppe appelée le Bărăgan.

On a identifié 84 endroits qui accusent des restes préhistoriques, daco-hellènes et romains ou post-romains. Un certain nombre de ces endroits peuvent être considérés comme de grands établissements, des *stations*, tandis que les autres, la plupart, offrent seulement des traces antiques dispersées, ça et là, sans constituer de vraies stations. Les 48 emplacements archéologiques se divisent en trois groupes par époques: 1. *préhistoriques*, c'est-à-dire plutôt de l'époque du bronze; 2. *protohistoriques*, c'est-à-dire plutôt de l'époque de La Tène (car le Hallstatt est assez mal représenté), à céramique de type «celte», qu'on trouve à Crăsani (cf. I. Andrieșescu, *Piscul Crăsani*, 1924) et à céramique grecque importée du Sud; et enfin 3. *historiques*, comprenant l'époque romaine et l'époque barbare post-romaine, avec de la céramique inférieure, presque exclusivement, et ornée d'incisions droites ou ondulées, horizontales.

Les stations préhistoriques sont: *Sultana*, sur la rive O. du lac Mostiștea, explorée par M. I. Andrieșescu; *Grădiștea-Ulmitor*, île dans le lac de Boian, où il y a aussi de la céramique à ornements incisés et remplis d'une matière blanche, céramique assez rare dans ces régions, mais fort commune dans la Transylvanie et dans le Banat; *Grădiștea-Boierului* près de Ciocănești; *Grădiștea-Rasa* et *Grădiștea-Cacomeanca* des mamelons dans les marécages du Danube, et *Măgura-Cunești*, dans le village même de Cunești. De petits établissements préhistoriques sont aussi les deux îles du lac Mostiștea: *Grădiștea-Vare* et *Grădiștea-Chirnogi*.

Les stations protohistoriques sont: *Mănăstirea*, l'ancien *Cornățelul*, supposé par Barbier du Bocage être la ville des Gètes; dévastée par Alexandre-le-Grand (*Arriani Anabasis*, I, 4); *Piscul Cocmilor*, presque île avancée dans le lac Mostiștea, explorée par nous-mêmes (cf. „*Bul Com Mon Ist.*” 1924, fasc. 39); *Odaia-Vlădichii*, une petite terrasse dans la *Valea-Orbului*, au bord de l'étang Mostiștea; et *Grădiștea-Borcii*, île longue de 2 km., dans la prairie du Danube, au S. de Călărași, vers Silistrie (l'antique *Durostorum*).

On n'a pas trouvé des stations romaines ou barbares, mais on a trouvé bien des endroits à céramique décorée d'incisions parallèles ondulées.

Il résulte du relevé archéologique de ces deux régions les *conclusions historiques et anthropogéographiques* qui suivent:

1. Ces régions des bords de la steppe danubienne sont bien peuplées déjà à l'époque néolithique. Les six stations préhistoriques énumérées plus haut le démontrent pleinement.

2. Les plus nombreux établissements sont dans le voisinage du Danube: ils deviennent très rares vers le Nord

3. La plus grande expansion de la population dans ces régions se montre à l'époque de La Tène, contemporaine de l'influence hellénistique; les établissements sont situés, non plus comme à l'époque néolithique, sur de grandes altitudes escarpées et fortifiées, mais, comme aujourd'hui, dans la plaine, sans avoir des fortifications. C'est l'époque de relative tranquillité rétablie par les rois gètes depuis Orole jusqu'à Boirebistas (cf. pour l'histoire des Gètes, V. Pârvan, *Piscul-Crăsaniilor*, 1924).

4. Les relations commerciales des habitants de ces stations avec le Pont-Euxin, et par suite avec le monde méditerranéen, sont très suivies. La céramique hellénistique est partout abondante.

5. De ces relations résulte une influence artistique grecque sur les Gètes. Les formes de la céramique gète, travaillée au tour, sont, dans la plupart des cas, semblables aux modèles grecs. Les fouilles de Crăsani ont prouvé que beaucoup d'objets d'ornement des Gètes étaient importés des villes du Pont-Euxin (cf. Pârvan et Andrieșescu, *Piscul Crăsaniilor*).

6. La route par où passait le courant principal de la pénétration hellénique était le Danube. Mais c'était un chemin long et sinueux. Il y a eu aussi, sans doute, quelque grande route directe, qui raccourcissait la distance entre la mer et le Danube valaque.

7. Nous remarquons par la carte archéologique de nos régions que les traces les plus denses de l'époque gète-grecque se constatent seulement en deux endroits: à Călărași (vis-à-vis de *Durostorum*), et à la bouche de la Mostiștea. Ce sont les seuls lieux, où on puisse traverser plus facilement le fleuve et la prairie inondable couverte toujours par un réseau d'étangs et de canaux.

8. A propos de la route qui traversait le Danube entre *Durostorum* et Călărași, nous ne pouvons rien affirmer, avant que le relevé archéologique de la contrée soit complet. Mais, à l'égard de la région de la Mostiștea, nous possédons déjà assez de renseignements pour essayer d'en donner le tracé. La route partait du *Pontus Sinister*, soit d'*Odessos* (Varna), soit de *Dionysopolis* (Balçik), traversait le Danube à *Garbăna* (district de Durostor), s'avancait dans la prairie du fleuve par *Grădiștea-Mică* et *Grădiștea Mare* (cf. V. Pârvan, *Pénétration hellénique*, pp. 45—46, 1923), et continuait sur la rive O. du lac Mostiștea par *Mănăstirea*, *Piscul-Coconilor* et *Odaia-Vlădichii*. Puis, la route allait vers le N. jusqu'à l'actuelle voie ferrée Bucarest-Constantza, au Sud de laquelle il y a une autre station archéologique à *Valea-Seacă*, près de la gare de *Lehtiu*. De là elle continuait vers *Piscul-Crăsaniilor*, où se croisait avec l'autre grande route de la steppe par la vallée de la Ialomița (cf. V. Pârvan, *Pénétration*, p. 44). De *Piscul-Crăsaniilor* notre chemin allait vers le N., vers la région très riche de Buzău et de là il gagnait la Transylvanie par le défilé de la rivière de Buzău.

IX.

DÉCOUVERTS ARCHÉOLOGIQUES À SEIMENII MARI

par GR. FLORESCU

Entre Seimenii Mari et Seimenii Mici, au Nord de Cernavoda, dans Dobrogea, sur un plateau de ca. 60 ha, on connaît les traces d'un établissement romain, entouré d'un vallum de terre avec un castellum orienté vers le Danube. Vers le Sud du vallum de terre, le propriétaire de ce lieu, N. Petculescu, a trouvé un pilier milliaire avec ces dimensions: l'hauteur de ca. 2.25 m., diamètre inférieur ca. 0.42 m., supérieur ca. 0.37 m. L'inscription comprend 16 lignes dont, une et demi martelée. Les lettres sont gauchement dessinées, les dimensions irrégulières ca. 0.04 m. jusqu'à ca. 0.06 m.

Pour ce qu'on peut lire clairement, voir p. 88.

L'inscription date de l'an 200 de notre ère.

Elle concerne la réparation de la route qui suivait le long du Danube (cf. V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum*, I, 1912, p. 576). Un autre pilier milliaire, ayant presque les mêmes dimensions, trouvé au même lieu, à une distance de cinq m. du premier, mentionne une autre réparation du chemin, au temps de l'empereur Antonin le Pieux.

L'inscription est claire: Voir p. 89.

Elle date de l'an 160. La distance de 6 000 pas d'Axio-polis, c'est-à-dire neuf km. de Hinova (son nom moderne) cor-

respond exactement au point sur lequel se trouve la cité de Seimenii Mari).

Le gouverneur Iulius Statilius Severus est le même que T. Statilius Iulius Severus, placé par Stout (*Governors of Moesia*, p. 53 et suiv.), dans l'an 159, que L. Iulius Statilius Severus placé entre 155—159. C'est à la fin de 160 ou en 161 que lui succéda Servilius Fabianus, et non pas C. Zeno, comme le soutient Stout; c'est ce que nous prouve M. V. Pârvan: *Municipium Aurelium Durostorum* („Rivista di Filologia ed istruzione classica“, Turin, LII, 1924).

Cette route dont on parle dans les inscriptions, si bien entretenues à l'époque des Antonins, a été abandonnée après Marc-Aurèle jusqu'à la réparation générale ordonnée par Septime Sévère. La réparation eut lieu sous la surveillance du gouverneur C. Ovinus Tertullus, assez connu par de nombreuses sources littéraires et épigraphiques. Il administra du 20 juillet 198 (le plus ancien document) jusqu'à 17 février 201 (le plus récent). L'activité de ce gouverneur dans la province de la Mésie Inférieure a été une des plus fécondes, déterminant ici un épanouissement de la vie provinciale dans toutes les directions, à en juger d'après les nombreux documents le concernant.

E R A T A :

Inscripția de la pagina 59 trebuie citită: „Pod simū crestinū zameniemū pogrebenū rabū bjū Mihailo Venečhū smū (Gavrila Polcov, cotoroi slujilū u grecovoi polca... i prestavis(e) 1815. Fevra 31, pojive leat 20“.

INDICELE ALFABETIC AL BULETINULUI COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE PE ANII 1908 — 1923

PE AUTORI

de VALERIA STĂNESCU

Andrieșescu I. — Asupra epocii de bronz în România: VIII, pp. 154-169.

Un depou de bronz la Sinaia, I, pp. 157-160.

Obiectele de bronz dela Predeal, II, pp. 160-166.

Antonovici I. Preot. — Cetatea de pământ dela Bârlad, VII, pp. 13-18.

Balș G. — O biserică a lui Radu-cel-Mare în Serbia, la Lo-pușna, IV, pp. 194-199.

Balș G. și Ghika-Bedești. — Ruinele bizantine din Messem-bria, V, pp. 1-22.

Balș G. — Notiță despre arhitectura Sfântului Munte, VI, pp. 1-49.

Biserica de lemn din Păroși, VIII, pp. 124-125.

Mănăstirea din Nicopoli, VII, pp. 148-152.

Bogdan-Serai, IX, pp. 10-18.

Brătulescu V. — Inscricții slave religioase din Biserica Domnească dela Curtea-de-Argeș, X-XVI, pp. 190-192.

Bobulescu Const. — O inscripție a palatului episcopal din Buzău, dela începutul sec. al XVIII-lea, VIII, pp. 190-191.

Bărcăcilă Al. — Raport despre starea monumentelor din Turnu-Severin, VI, pp. 139-141.

Cărămizi romane dela Drobeta, VII, p. 39.

O inscripție romană dela Turnu Severin, VIII, p. 192.

Baltazar A. — Frescurile dela Colțea, I, pp. 120-132.

Decorațiunile dela Paraclisul Mitropolitan din București, II, pp. 33-39.

Frescurile dela Hurezi, Biserica cea Mare, II, pp. 73-84.

Frescurile dela Hurezi Biserica cea Mare, II, pp. 123-132.

Frescurile dela Hurezi, Bolnița, III, pp. 11-16.

Cegăneanu Sp. (Arh.). — Din odoarele bisericesti ale Mu-seului Național, III, pp. 1-10.

Ceva cu privire la Meșterul Manole, III, pp. 44-47.

Ceva despre proveniența și arta vechilor noastre argintării, IV, pp. 29-33.

Câteva observațiuni asupra bisericii Colțea și o fotografie din 1856 a orașului București, IV, pp. 47-48.

Observațiuni asupra basilicii cu baptiseriul dela Adamclisi, IV, pp. 192-193.

Observațiuni asupra sfeșnicului dela Vieroși, V, pp. 124-126.

Constatări și ipoteze asupra construcției bisericii Tismana, V, pp. 128-130.

Câteva observațiuni în legătură cu vechea Mitropolie din Târgoviște, VI, pp. 123-127.

Cerkez Gr. — Restaurarea Bisericii Domnești din Argeș, X-XVI, pp. 77-100.

Restauration de l'Église Princières, X-XVI, pp. 270-272.

Dan Dim. — Biserica Sf. Gheorghe din Suceava, III, pp. 134-139.

Dascălu C. — Săpăturile dela Cucuteni, Septembrie, Octom-bre, 1909 și 1910, III, pp. 195-196.

Săpăturile dela Cucuteni și Colecția Buțureanu, IV, pp. 106-107.

Drăghiceanu Virg. — Curțile domnești Brâncovenești-Doicești, II, pp. 101-111.

Curțile domnești Brâncovenești-Mogoșoaia, II, pp. 149-164.

Curțile domnești Brâncovenești-Potlogii, III, pp. 49-70.

Noi pietre de la Doicești, III, p. 48.

Antichitățile din Afumați, Ilfov, III, pp. 95-96.

Vechea biserică de lemn din Grămeștii Vâlcei, III, pp. 110-114.

Ruina Sf. Impărați din Târgoviște. Note istorice, III, pp. 125-126.

Podul lui Socol din Cornățeni, III, pp. 144.

Zidurile Băniei Craiovei, III, pp. 192-194.

Curțile domnești Brâncovenești: Curți și conace fărâmate: I. Conacele: Obilești, Șchei, Pitești; II. Curțile: Caracal-Bucu-rești; III. Curtea și Mănăstirea Brâncoveni, IV, pp. 49-78.

Epitaful primului Episcop al Argeșului, Iosif, IV, p. 107.

O piatră de hotar a vechilor București, IV, p. 107.

Lămuriri asupra Buzeștilor după pisaniile fundațiilor lor IV, pp. 119-124.

O ctitorie mitropolitană: Biserica din Rămeștii Vâlcei, IV, pp. 130-132.

O tocmeală a lui Matei Basarab, IV, p. 148.

O biserică domnească, IV, p. 149.

Mormintele dela Precista-Bacău, IV, pp. 152-157.

Cetatea și schitul Negru-Vodă, V, pp. 89-94.

Inscripții dela Biserica Sf. Nicolae Domnesc din Curtea-de-Argeș, V, pp. 95-96.

Vodița: Istorie și Descriere, V, pp. 97-109.

Biserica Domnească din Ocnele-Mari, Vâlcea. Diferite in-scripții de biserici și monastiri: Bis. Teica; Adormirea; Sf. Ion Botezătorul; Zghiabul, V, pp. 132-135.

Diferite inscripții de biserici și mănăstiri: Biserica lui Do-bromir Banul, Runcu; O cruce spre Cetățuia-Râmnic; Biserica din Călimănești; M-rea Turnul; M-rea Stănișoara, V, p. 184.

Biserica din Corbii-Mari, Vlasca, VI, pp. 73-77.

Curțile domnești brâncovenești: Lămuriri asupra curții din Brâncoveni după planuri contemporane, VI, pp. 132-133.

Inscripții dela Biserica Cotnari Iași, și M-rea Sadova, Dolj, VI, p. 134.

Cetățuia din Iași: Studiu arheologic, VI, p. 145-180.

Inscripții dela Hărlău, Nucșoara-Prahova și Gura Motru-lui, Mehedinți, VI, p. 195.

Statuia lui Negru-Vodă din Argeș, VI, p. 195.

Inscripțiile dela Bisericile și M-riile: Ișalnița, Moflenii, Dintr'un lemn, VII, pp. 39-40.

Mănăstirea Hurezi în 1731, după planuri contimporane VIII, pp. 88-90.

Pisania M-rii Plăvicieni-Olt, VII, p. 144.

Pisania Bis. Măgureni-Prahova, VII, p. 144

Insemnări cu privire la moșia, satul și biserica dela Strâm-ba, comuna Puești-Tutova-Bârlad, 1914, de T. Pamfilie și V, G. Nicolau, VII, p. 144.

Inscripții privitoare la Cetatea Craiovei, Șegarcea, Sf. Di-mitrie-Bârza, Gura-Motruului, boierii Bălăceni, Titireciu, Cornet, VII, pp. 194-196.

Morminte domnești: Matei Basarab, Doamna Elena și fiul lor Mateiaș, VIII, pp. 170-176.

Inscripții dela Negoști, Preajba, Olteni, Bengești, Ostrov, Pietrarii-de-Jos, Bordești și Gugești, VIII, pp. 46-48.

Dela palatul lui Ștefan-cel-Mare din Vaslui. Podeala stradelor vechiului Iași. Poarta de Sud a cetății Târgoviște. Inscripții dela biserica din Călinești-Prahova și dela Doamna Bălașa, București, VIII, pp. 93-95.

Mormântul lui Constantin Brâncoveanu Basarab Voievod, VII, pp. 111-120.

Inscripții pe o cruce din ceardacul muntelui Rusu, M-rea Neamțul; la Bis. Schitului Lespezi-Prahova; la Bis. din Rosnov, Neamț, VIII, pp. 143-144.

Palatul lui Bibescu dela Băneasa, VII, pp. 174-179.

Biserica Sf. Dimitrie din Craiova. Pisania Bisericii Sf. Gheor-ghe-Nou din Craiova. Palatul dela Brâncoveni, VIII, pp. 191-192.

O icoană din sicriul Sfântului Ioan-cel-Nou din Suceava, IX, pp. 21-24.

Diferite inscripții la Biserica din Pașcani-Suceava; la Biserica din Vânători-Vlașca; coloana din piața Sf. Anton, București. Arcul de triumf al Academiei Mihailene. Palatul lui Ștefan-cel-Mare din Iași, IX, pp. 47-48.

Inscripții la Biserica din Ostrov-Vâlcea; la Biserica Brad, Botoșari, Curtea-de-Argeș; la Biserica Sf. Arhangheli, Curtea-de-Argeș; la Biserica din Bărbuleț-Dâmbovița; la M-rea Ar-nota-Vâlcea; Casele Ciurcu; Casele Dudescu, IX, pp. 95-96.

- Curtea Domnească din Argeș: Note istorice și arheologice X—XVI, pp. 8—76.
- Jurnalul săpăturilor din Curtea Domnească a Argeșului X—XVI, pp. 134—152.
- La Résidence Princiére d'Argeș, X—XVI, pp. 253—270.
- Dumitrescu T. Al.**—Inscripția sarcofagiului dela Bărboși, IV, p. 45.
- Tradiții și mărturii documentare despre drumul roman dela Reșca, la Celei, IV, pp. 107—110.
- Despre schitul Hotărani, V, pp. 125—128.
- Mărturii documentare despre M-rea Argeșului, VII, pp. 142—144.
- Fakler I. Arh.**—Câteva note despre Cetatea Neamțului, VI, pp. 85—86.
- Gabrielescu N.** — Biserica Stelea din Târgoviște din punct de vedere arhitectonic și artistic, I, pp. 79—86.
- Ghika-Budești (Arch. N.)** — Mănăstirea Comana; note arhitectonice și lucrări noi, I, pp. 22—28.
- Mănăstirea lui Aron-Vodă din țarina Iașilor; descriere arhitectonică, II, pp. 19—22.
- Biserica Mănăstirii Hurezi, II, pp. 23—32.
- Antichitățile dela Baia, note arhitectonice și lucrări noi, II, pp. 65—72.
- Clopotnița dela Păpăuți, II, pp. 133—135.
- Paraclisul Mănăstirii Hurezi, II, pp. 171—174.
- Ghika-Budești (Arh. N.) și Trajanescu (Arh. G. D.)** — Restaurarea M-rii Hurezi (lucrările din 1900, Memoriu), II, pp. 119—193.
- Ghika-Budești** Biserica Domnească din Târgoviște, III, pp. 17—28.
- Ruina Sf. Împărați din Târgoviște; note arhitectonice, III, pp. 127—133.
- Biserica din Vădeni; note arhitectonice și lucrări noi, III, pp. 164—170.
- Biserica Domnească din Târgoviște; memoriu de restaurare, IV, pp. 40—44.
- Biserica Sfinții Arhangheli sau Voevozi din Târgoviște, II, pp. 102—105.
- Biserica Logofătului Tăutul din Bălinești, IV, pp. 200—211.
- Memoriu asupra lucrărilor de restaurare a Bisericii Sf. Gheorghe din Botoșani, V, pp. 43—44.
- Biserica Sf. Gheorghe din Botoșani, V, pp. 49—59.
- Biserica din Bărbulețu (Dâmbovița), VI, pp. 82—83.
- Biserica din Bordești, VI, pp. 84.
- Arhitectura Bisericii Domnești, X—XVI, pp. 105—121.
- L'Architecture de l'Église princiére de Curtea-de-Argeș, X—XVI, pp. 273—276.
- Grămadă I.** — Hănușul „la Cerbul de Aur” din Viena, unde a locuit Mihai-Vodă Viteazul, III, pp. 191—92.
- Haret C. Sp.** — O scrisoare cu privire la Bucureștii dela 1856, IV, pp. 150—151.
- Ionescu En.** — Bisericele din Olănești și Muierasca-de-sus, jud. Râmnicul-Vâlcei, VIII, pp. 177—181.
- Iorga N.** — Biserica din Balteni; note descriptive, I, pp. 112—113.
- Ștefan-cel-Mare și Mănăstirea Neamțului, III, pp. 97—106.
- Schitul Fedelescioiu, V, pp. 30—35.
- Palatul dela Filipeștii-de-Târg, VII, pp. 1—4.
- Portretele lui Brâncoveanu și familiei sale, VII, pp. 49—54.
- O inscripție pierdută și vechi mențiuni despre monumentele năstre la Vaillant, VIII, pp. 122—123.
- Stema Moldovei pe clopotnița biserica din Todireni, Burdujeni, VIII, pp. 139—140.
- Tăpășiile Doamnei Tudosca a lui Vasile Lupu, VIII, pp. 145—153.
- Cel dintâi zugrav moldovean, VII, p. 193.
- Un pictor român în Ardeal; Raportul lui Freywald și I. Schlatter; Sculptorul lui Duca-Vodă; Un zugrav la 1742, VIII, p. 46.
- „Arginturile” lui Constantin Brâncoveanu, VII, pp. 97—110.
- Sculptorul refacerii de la Biserica Episcopală din Argeș, IV, pp. 19—20.
- Biserica Valea Danului, X—XVI, pp. 192—196.
- L'Église Valea Danului, X—XVI, pp. 285—286.
- Kalinderu Ion.** — *Cronică*: † Gr. G. Tocilescu; Necrolog, II, pp. 141—142.
- Bibliografie:** Gabriel Millet — Portraits Byzantins, V, pp. 36—38. „Constantin-cel-Mare și România” de R. Netzhammer, VI, pp. 50.
- † Spiru C. Haret, VI, pp. 55. † Arch. G. Mincu, VI, p. 56.
- Relațiune despre săpăturile dela Ecrenă și Dișpudac din Dobrogea-Nouă și despre starea monumentelor greco-romane descoperite la Constanța și Mangalia, VI, pp. 135—139.
- Lăpedatu Alex.** — Mănăstirea Comana; note istorice, I, pp. 9—23.
- Noi amănunte istorice: Curtea dela Vaslui a lui Ștefan-cel-mare, I, pp. 47—48.
- Mănăstirea Hurez; note istorice, I, pp. 53—72.
- Portretele murale de la Hurez: 1 serie, I, pp. 73—78.
- Mănăstirea Hlincea, I, pp. 87—89.
- Biserica din Balteni: Note istorice, I, pp. 107—111.
- Portretele murale dela Hurezi: Descriere, 2-a serie, I, pp. 156—160).
- Biserica cea din Ludești I, pp. 161—165.
- Un vechiu epitaf și o nouă inscripție de la Probota, I, pp. 166—167.
- Mănăstirea lui Arou-Vodă din țarina Iașilor: Note istorice, II, pp. 5—19.
- Din posesiunile Domnilor noștri în Ardeal: Vințul și Vurperul, II, pp. 40—44.
- Antichitățile dela Baia: Note istorice, II, pp. 53—64.
- Două noi inscripții de la Comana: notiță epigrafică, II, pp. 120—122.
- Baia domnească din Târgoviște: Câteva însemnări istorice, III, pp. 89—92.
- O biserică a lui Ștefan-cel-Mare în Țara Românească, III, pp. 107—109.
- Relațiune despre câteva monumente ale Iașilor la 1672, III, p. 143.
- Biserica din Vădeni: note istorice, III, pp. 162—163.
- Două vechi cetăți românești: Poenarii și Dâmbovița, III, pp. 178—189.
- Inscripția vechii clopotnițe de la M-rea Dealul, inscripțiile dela biserica din Popești-Vlașca, IV, pp. 147—149.
- Câteva cuvinte drept postfață la albumul „Odoarele” de la Neamțu și Secu, IV, pp. 160—161.
- Inscripțiile bisericii din Bălinești, IV, pp. 212—218.
- Cercetări istorice cu privire la meșterii bisericilor moldovene din sec. XVI-a, V, pp. 23—29.
- Ion, zidarul lui Petru-Vodă Rareș, V, pp. 83—86.
- Cât a costat zidirea bisericii Sf. Spiridon din Iași, V, p. 95.
- Icoanele lui Barnovschi dela Moscova și zugravii Trei-Erarhilor, V, pp. 110—114.
- Portretele ctitoricești de la Sf. Nicolae Domnesc din Iași, V, pp. 130—132.
- Cercetări istorice cu privire la meșterii din Țara Românească în sec. XV și XVI, V, pp. 177—183.
- Gravuri și vederi dela Cetatea Albă și câte-va considerațiuni istorico-arheologice asupra cetăților moldovenești, VI, pp. 57—66.
- Câteva vederi nouă dela Cetatea-Albă, VII, pp. 41—42.
- Vechile cetăți românești după contele de Laugeron, VII, pp. 70—73.
- Noi documente cu privire la forma acoperemintelor vechilor bisericilor moldovene. VII, pp. 193—194.
- Cetatea Sorocii: Notiță istorică descriptivă, VII, pp. 85—96.
- Știri mai vechi despre numele Curții Domnești din Târgoviște; Bisericele din Gura-Sărății-Buzău; Piatră mormântală din bis. fostului schit Drăgănești, VIII, pp. 91—93.
- Cele mai vechi stampe reprezentând Cetatea Sucevii și Cetatea-Albă, IX, pp. 25—28.
- Lugoșianu O.** — Stampe vechi înfățișând Mănăstirea Curții de Argeș, IV, pp. 24—28.
- Stampe vechi înfățișând vederi din București, V, pp. 79—82.
- Stampe vechi cu vederi din Țara-Românească, V, pp. 115—118.
- Lupu G. G. Arh.** — *Anexe*: Memoriu asupra lucrărilor de restaurare executate în 1911 la M-rea Cetățuia Iași, V, pp. 46—47.
- Memoriu asupra lucrărilor executate la Cetățuia Iași în 1912, VI, pp. 142—143.
- Cetățuia: Note arhitectonice, VI, pp. 181—194.
- Cetățuia din Iași, VIII, pp. 97—121.
- Mandrea George Arh.** — *Comunicări*: Relațiuni despre biserica Colții, IV, pp. 149—150.
- Martian I.** — Un giuvaer domnesc pierdut: Știri și documente cu privire la marea cruce de aur a lui Alex. Lăpușneanu, VI, pp. 78—81.
- Mateescu G. Tomi-Oescus**: O inscripție inedită. VIII, pp. 36—40.
- Cercetări cu privire la Traci, IX, pp. 29—42.
- Metaxa H.** Plumburi de marcă dela Tomi, VIII, pp. 31—35.
- Mihail I.** — Pictura Bisericii Domnești din Curtea-de-Argeș X—XVI, pp. 172—189.
- La Peinture de l'Église princiére de Curtea-de-Argeș, X—XVI, pp. 281—285.
- Moșil Const.** — Un „Mithreum” în Dobrogea, II, p. 46.
- Cetăți Romane la Dunărea-de-jos, pe brațul Sf. Gheorghe II, pp. 85—92.

- O nouă diplomă militară română, II, pp. 113—119.
 Antichități creștine din Istros, II, pp. 165—170.
 „Bisericuțele”: Cetatea Bisericuța; Bisericuța de pe dealul Boclogea; Bisericuța Omului; Bisericuța de pe dealul Buceag; Bisericuța din lacul Razehr, III, pp. 29—34.
 Din Tesaurul Arheologic al Dobrogei: II, Sarcofagii de piatră, III, pp. 81—88.
 Unde a fost vechiul Halmyris, III, pp. 93—94.
 Noi inscripții antice din Dobrogea; Monede vechi romane la Tulcea, III, pp. 95.
 Privire asupra antichităților preistorice ale României: I, Istoricul cercetărilor preistorice; II, Stațiunile preistorice, III, pp. 115—124.
 Stâlpi miliari romani găsiți în satul Garvăn, jud. Tulcea, III, pp. 141—143.
 Privire asupra antichităților preistorice ale României. Stațiunile preistorice din Moldova și Dobrogea, III, pp. 171—176.
 Cetatea „Biroe”, IV, pp. 45—46.
 Privire asupra antichităților preistorice din România. Produsele industriei preistorice, IV, pp. 83—94.
 Inscriptiune grecească din Istros, IV, p. 106.
 Două morminte antice din Dobrogea, IV, pp. 125—129.
 Colecțiuni particulare de antichități în România, V, pp. 133—145.
 Descoperiri preistorice, IV, p. 147.
 Bibliografie: Dobrudscha im Altertum., Sarajevo 1911, ed. D. A. Cajon, de Dr. Weiss, IV, p. 162.
 Antichități din Balceic, VII, pp. 27—32.
 Monetele lui Radu I Basarab, X—XVI, pp. 122—133.
 Les Monnaies de Radu I-er Bassarab, X—XVI, pp. 276—280.
 Murnu G.—Cronica săpăturilor arheologice de la cetatea Tropaeum-Adamclisi, III, pp. 140—141.
 Noi săpături în cetatea Tropaeum, 1910, III, pp. 155—161.
 Noi săpături în cetatea Tropaeum-Traiani: Canalul cetății, 1910, IV, pp. 79—82.
 Monumente de piatră din colecția de antichități a muzeului dela Adamclisi, VI, pp. 97—122.
 Naum Al.—Notiță despre arhitectura bisericii din Tazlău, jud. Neamț, IX, pp. 91—94.
 Nicorescu P.—Liber-Dionysos: Două inedite, VIII, pp. 41—45.
 Monumente nouă din teritoriul orașului Tomi, IX, pp. 71—81.
 Odobescu Al.—Schiturile și Metoașele Mănăstirii Bistrița din Vâlcea: I, Bolnița, II, Păpușa, III, Schitul desub Piatră, IV, Mănălești, I, pp. 101—106.
 Onciul D.—Raport despre Schitul Golești de lângă Câmpulung, III, pp. 190—191.
 Onciul D., Bogdan I. și Iorga. N.—Raport înaintat Academiei Române cu privire la Biserica Domnească de la Curtea-de-Argeș, VIII, pp. 141—143.
 Onciul D.—Regele Carol I-ii Intemeietorul, VII, pp. 145—147.
 Regina Elisabeta, IX, pp. 1—9.
 În cheștiunea Bisericii Domnești dela Curtea-de-Argeș, IX, pp. 49—70.
 Anul morții marelui Basarab Voevod, X—XVI, pp. 101—104.
 Date de la mort du Grand Basarab Voévode, X—XVI, pp. 273.
 Panaitescu P. P.—Inscripțiunile religioase grecești dela Biserica Domnească, X—XVI, pp. 162—171.
 Les inscriptions religieuses grecques de l'Église princière de Curtea-de-Argeș, X—XVI, pp. 180—181.
 Pangrati A. E.—† Ion Kalinderu, VII, pp. 41—45.
 Pârvan V.—Cetatea Tropaeum: Considerații istorice, IV, pp. 1—12 și 163—191.
 Raport asupra Castrului roman dela Severin, V, pp. 87—88.
 Rainer Prof.—Cercetări antropologice asupra osămintelor aflate în săpăturile dela Argeș, X—XVI, pp. 153—160.
 Socolescu T. T. Biserica din Bălteni: Note arhitectonice pp. 114—119.
 I, Casa lui Hagi-Prodan din Ploiești, IX, pp. 82—90.
 Stahl Henri.—M-reă Mihai-Vodă, palat domnesc, VI, pp. 35—39.
 Strzykowski J.—Comori de artă din Bucovina, VI, pp. 128—131.
 Tatrăli O.—Bibliografie: Monuments byzantins de Mistra par Gabriel Millet, III, p. 96.
 Iconografia Imnului Acatist, VII, pp. 49—84, 127—140, 153—173.
 Teodorescu D.—Monumente inedite din Tomi, VIII, pp. 6—20, 74—87, 186—189.
 Monumente inedite din Tomi, VII, pp. 180—192.
 Trajanescu D. I. Arh.—Raport despre lucrările de restaurare a mănăstirii Hurezi, II, pp. 46—48.
 Mănăstirea Hurezi: Chiliile dela Miază noapte, II, pp. 137—140.
 M-reă Hurezi: Foișorul lui Dionisie Bălăcescu, II, pp. 173—180.
 Mănăstirea dintr'un lemn și mănăstirea Govora: Descrieri generale arhitectonice, III, pp. 35—41.
 Bolnița mănăstirii Hurezii: I Biserica; II Foișorul; III Chiliile III, pp. 71—80.
 Schitul Sf. Apostoli de pe lângă M-reă Hurezi, III, pp. 145—154.
 Schitul Stănești, IV, pp. 13—23.
 Mănăstirea Surpatele din Vâlcea; descriere, IV, pp. 95—101.
 Biserica din Popești-Vlașca, IV, pp. 115—118.
 Memoriu asupra lucrărilor de restaurare executate la M-reă Hurezi în 1911, V, pp. 44—45.
 Memoriu asupra lucrărilor de restaurare executate în 1911 la Biserica fostei m-ri Mamu, Vâlcea, V, p. 47.
 Memoriu asupra lucrărilor de restaurare a bisericii din comuna Popești, Vlașca, executate în 1911, V, pp. 47—48.
 Biserica și culele din Măldărești-Vâlcea, V, pp. 60—78.
 Mitropolia din București, V, pp. 137—176.
 Stăreția M-rii Hurezi, VIII, pp. 126—138.
 Schitul Sărăcinești înainte de restaurare, VII, pp. 1—12.
 Diferite inscripții la Biserica din Brezoaie-Dâmbovița și la Biserica Adormirii din cătunul Cluceru, IX, pp. 47—48.
 Velichi N.—Necropola și altarul votiv dela Serdaru (Șendreni) jud. Cevurluiu, V, pp. 120—122.
 Inscriptia Bisericii Sf. Gheorghe din Galați, VII, pp. 33—34.
 Un fragment de cărămidă legionară găsită la Iglia, VII, p. 39.
 Veslovski I. Cele mai vechi cruci de mână din Bucovina, VIII, pp. 21—30.
 Vulcan I. Arh.—Mănăstirea Hurezi; descriere generală Arhitectonică, I, pp. 141—148.
 Schitul Sf. Ștefan dela Hurezi; note Arhitectonice, I, pp. 149—155.
 Zagoritz M. Al.—Sculpturi în piatră de pe la biserici muntenești, IV, pp. 67—72.
 Tâmpla și tronul arhieresc: Origini și caractere, VIII, pp. 55—69.
 Pietre părăsite, VIII, pp. 182—185.
 Sfeșnice românești și candelabre italiene: Origini și caractere, VII, pp. 16—26.
 Înăuriri gotice în arhitectura românească, IX, pp. 44—46.
 E. M.—Un pictor român în sec. al XVI-lea, III, pp. 143—144.
 Oficiale: Noua lege pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice, VI, pp. 87—89.
 Noi descoperiri arheologice în Dobrogea: Relațiune oficială IV, p. 146.
 A doua campanie de săpături la Cetatea „Ulmetum”: Relație oficială, V, p. 119.
 Descoperiri nouă în Scythia Minor: Relație oficială, V, p. 120.

INDICELE ALFABETIC AL ANUARULUI COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE

PE AUTORI

— 00 —

- Andrieșescu I.** — Achiziția colecției preistorice Gr. Butureanu, II, pp. 183—186.
Orânduirea secției preistorice a Muzeului Național, II, p. 186.
Obiecte preistorice din colecțiunea Prefecturii de Durostor, II, pp. 187—190.
- Antonovici I. Pr.** — Raport, Tutova, I, pp. 93—95.
- Balș Gh.** — Biserica din Fundeni, Prahova, I, pp. 75—79.
- Bărcăcilă Al.** — T.-Severin, raport, II, pp. 170—173.
- Ciuceanu St.** — Raport, Dolj, I, pp. 97—113.
Craiova, raport, II, pp. 119—150 :
Mănăstirea Gura Motrului, Mehedinți, pp. 151—152.
Biserica din Țânțăreni (fostă Mănăstire), comunicate de Pr. Mic. Pretorian, pp. 152—154.
Biserica Jitianu, pp. 154—155.
Pisania bisericii comuna Piscu-Sadova, Dolj p. 156.
Pisania bisericii Sârșca, cătun al com. Belot, p. 156.
Biserica Măntuleasa, pp. 156—158.
Biserica Sf. Mina, pp. 158—159.
Biserica Sf. Apostoli, pp. 160—161.
Biserica Sf. Apostoli, p. 161.
Biserica Obedeianu, pp. 161—163.
Inscripția de pe o icoană împărătească dela biserica Măntuleasa din pp. 163—164.
Biserica Sf. Nicolae Brândușa, p. 165.
Biserica Sf. Spiridon, pp. 165—166.
Pisania biserica Așu din p. 166.
Inscripții pe clopotele bisericii Sf. Treime, p. 166.
Inscripții pe clopotele bisericii Sf. Gheorghe-Nou, pp. 166—167.
Inscripții pe clopotele bisericii Sf. Gheorghe-Vechi, p. 168.
Inscripții pe clopotele bisericii Sf. Spiridon, p. 168.
Inscripții pe clopotele bisericii Sf. Nicolae-Craiovița, Craiova, p. 168.
Inscripții pe clopotele bisericii Sf. Apostoli, p. 168.
Inscripții pe clopotele bisericii Sf. Nicolae-Brândușa, p. 168.
Inscripții pe clopotele bisericii Măntuleasa, p. 169.
Inscripții pe clopotele bisericii Sf. Dumitru, Băneasa, p. 169.
Inscripții pe un clopot al bisericii Sf. Arhangheli, p. 169.
Inscripții pe clopotele bisericii Sf. Mina, p. 169.
- Inscripții pe un clopot sârbesc dela Biserica Hagi-Enuș, p. 169.
- Drăghiceanu V.** — Biserica fostului Schit Gălmeele, Olt, I, p. 86.
Biserica din Baldovinești, Teleorman, I, pp. 84—85.
Biserica din Balaci, Teleorman, I, pp. 81—84.
Biserica din Micșunești Mari, Ilfov, I, pp. 87—92.
Biserica din Valea Danului, Argeș, II, pp. 68—74.
Biserica din Turia, comuna Bucești, Olt, II, pp. 74—76.
Biserica din Negoști, Dolj, II, pp. 77—85.
Biserica din Buculești, Neamț, II, pp. 85—87.
Biserica din Drăgușeni, Suceava, II, pp. 88—92.
Biserica din Păușești Măglași, Vâlcea, pp. 93—94.
Biserica din Ogretin, Prahova, II, p. 99.
Biserica fostei Mănăstirii Negoști, Ilfov, II, p. 102.
Biserica fostului Schit Vărbila, Prahova, II, pp. 107—110.
Biserica din Turia, Olt, II, pp. 111—112.
Biserica din Călinești, Prahova, II, p. 113.
Biserica fostei Mănăstiri Boldești. R.-Sărat, II, pp. 63—68.
- Chika N.** — Biserica din Cornul de Sns, Prahova, I, pp. 80—81.
- Chibănescu I.** — Raport, Constanța, I, pp. 97—96.
Constanța, II, pp. 115—118.
- Noe C.** — Rezultatele ultimei campanii de săpături la Ulmetun, I, pp. 121—126.
- Părvan V.** — Raport provisoriu asupra primei campanii de săpături la Histria, I, pp. 117—121.
Raport general al Muzeului de Antichități asupra activității pe 1915, II, pp. 179—183.
- Popescu Paul.** — Raport, II, pp. 174—176.
- Teodorescu D.** — Campania II, săpături la Histria, II, pp. 190—199.
Săpături archeologice la Constanța, II, pp. 199—200.
Prima campanie de săpături la Histria, II, pp. 200—205.
Săpături la Cetatea de lângă Chiose-Aidin, Silistra, II, pp. 205—213.
- Teodorescu și Mateescu.** — Cercetări archeologice între Silistra și Turtucua, II, pp. 213—217.

SECRETARIATUL COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE

BUCUREȘTI. — STRADA GENERAL BERTHELOT No. 26

Secretar-Director : VIRGILIU N DRAGHICEANU

Buletinul se găsește de vânzare la principalele librării din Țară
Studentii, profesorii și preoții au 45⁰/₀ reducere, adresându-se Secretariatului.

Fie care fasciculă apare în două ediții :
Ediția pe hârtie chromo Lei 120. — Ediția pe hârtie velină Lei 90.

La Secretariatul Comisiunii se poate procura Buletinul Comisiunii pe anul 1923
consacrat Curții Domnești din Argeș. Exemplar de lux cu text francez Lei 1.100,
fără text francez Lei 1.000. Exemplar pe hârtie velină cu text francez Lei 600,
fără text francez Lei 500.

**PREȚUL
LEI 90**

BULETINUL COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE

PUBLICAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

1 9 2 4

RAMURI / INSTITUT DE ARTE GRAFICE / S. A. / CRAIOVA

MĂNĂSTIREA DIN VĂLENII-DE-MUNTE

de N. IORGA

Trecutul Vălenilor-de-Munte, pe care l-am schițat și aiurea ¹, e lung. El începe cu stația preistorică de la Drajna-de-jos, unde s'au găsit foarte frumoase arme de bronz, azi la Muzeul din București, cu cărămizile romane de pe Valea Teleaje-

secolul al XIV-lea, cu colonisarea Săcuienilor și mai ales cu cetatea Teleajnei din vremea lui Ștefan-cel-Mare. Îl presint mai pe larg, acum în urmă, în prefața colecției de Documente ale văii Teleajenului ².

Dacă, precum afirm, cetatea atacată,

Fig. 1. Mănăstirea din Vălenii-de-Munte.

nului, cu stătuțelul slav peste Românii din Valea Buzăului și părțile vecine în secolul al VII-lea, cu provincia ungurească a lui Ludovic-cel-Mare, regele Ungariei, în

¹ V. G. N. Murgoci, *Valea Teleajenului, descriere în vederea excursiunilor, cu un adaus descriptiv și informativ de N. Iorga*, Vălenii-de-Munte, 1909; N. Iorga, *Țara Românilor, România, Județul Prahova*, Vălenii-de-Munte, 1910. Cf. broșura *Vălenii-de-Munte*, București, 1924.

cucerită și stăpânită de Ștefan a fost aici — și noțiuni geografice și militare împiedecă de a o căuta mai sus ori mai jos —, a trebuit să fie și o biserică. Iar locul ei e al actualei „mănăstiri“, în vârful moșiei care se coboară iute spre gârla Văleancăi și unde odinioară, în locul scări-

² Vălenii-de-Munte, 1924.

lor de piatră, va fi fost o simplă potecută pentru apărători, ca să-și poată înnoi provizia de apă.

Din acest d'întăiu lăcaș smerit vine fără îndoială frumosul manuscript slavon, Liturghieriul cu frontispicii ornate, din care reproducem probe aici:

opere mai vechi, poate ale meșterilor ardeleni, sibieni, întrebuințați de Neagoe Basarab și de urmașii lui din secolul al XVI-lea.

Persoana lui Hagi Stoian, care a dat și pământ la cepture cu vii, nu e cunoscută, dar chipul lui de pe părății prona-

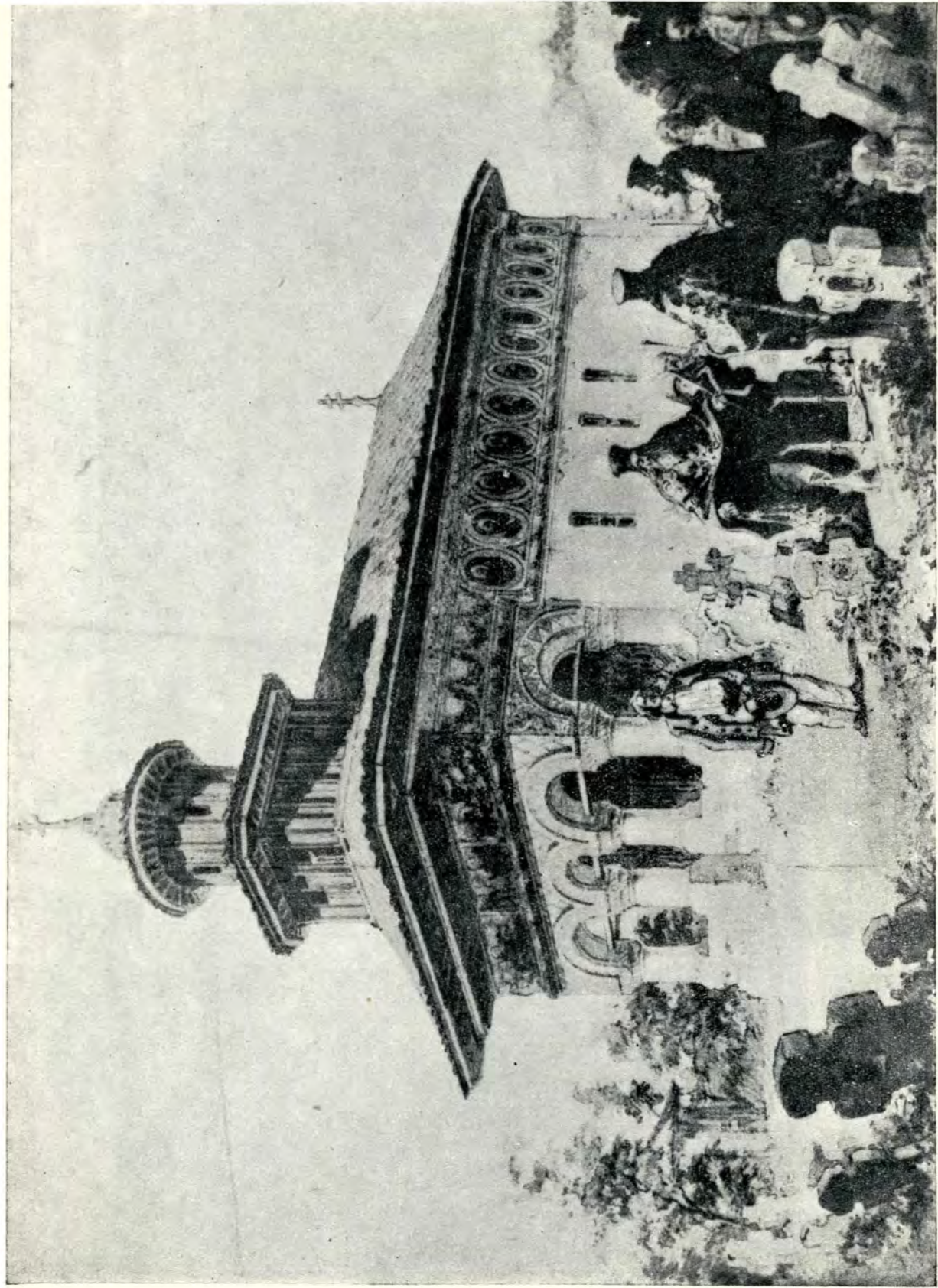

Fig. 2. Liturghier din secolul al XVI-lea.

Noua zidire de piatră a fost făcută de Clucerul Hagi Stoian și de soția lui Ilinca, în vremea lui Șerban Cantacuzino, ca mitoc al Cotrocenilor, fiind închinată, împreună cu această fundație domnească, mănăstirii Ivirilor din Muntele Athos. Din această vreme sânt și crucile pe care le înfățișăm, frumoasă lucrare de argintărie, cuprinzând un lemn săpat aspru și sumar, cruci dintre care una are pe cotor numele preotului din Argeș, Ghenadie și data de 1703. N'ar fi exclus să avem a face cu

osului e copiat fără îndoială, ca și al lui Șerban-Vodă, după o zugrăveală contemporană. Acesta din urmă poate fi comparat cu acela pe care-l dă G. M. Ionescu în *Istoria Cotrocenilor*. Nici piatra lui de mormânt, a lui Hagi Stoian, nu se păstrează.

Lucrarea pare să nu fi fost isprăvită. Inscripția spune că lipsia „slovnul“, pridvorul pe stâlpi și zugrăveala, ceia ce trebuie să se înțeleagă poate în afară de chipurile ctitorilor și Domnului. Alți ctitori dădură deci zidirii în formă obișnuită

Biserica Filip din Vălenii-de-Munte după o acuarelă de pictorul Preziosl 1868.

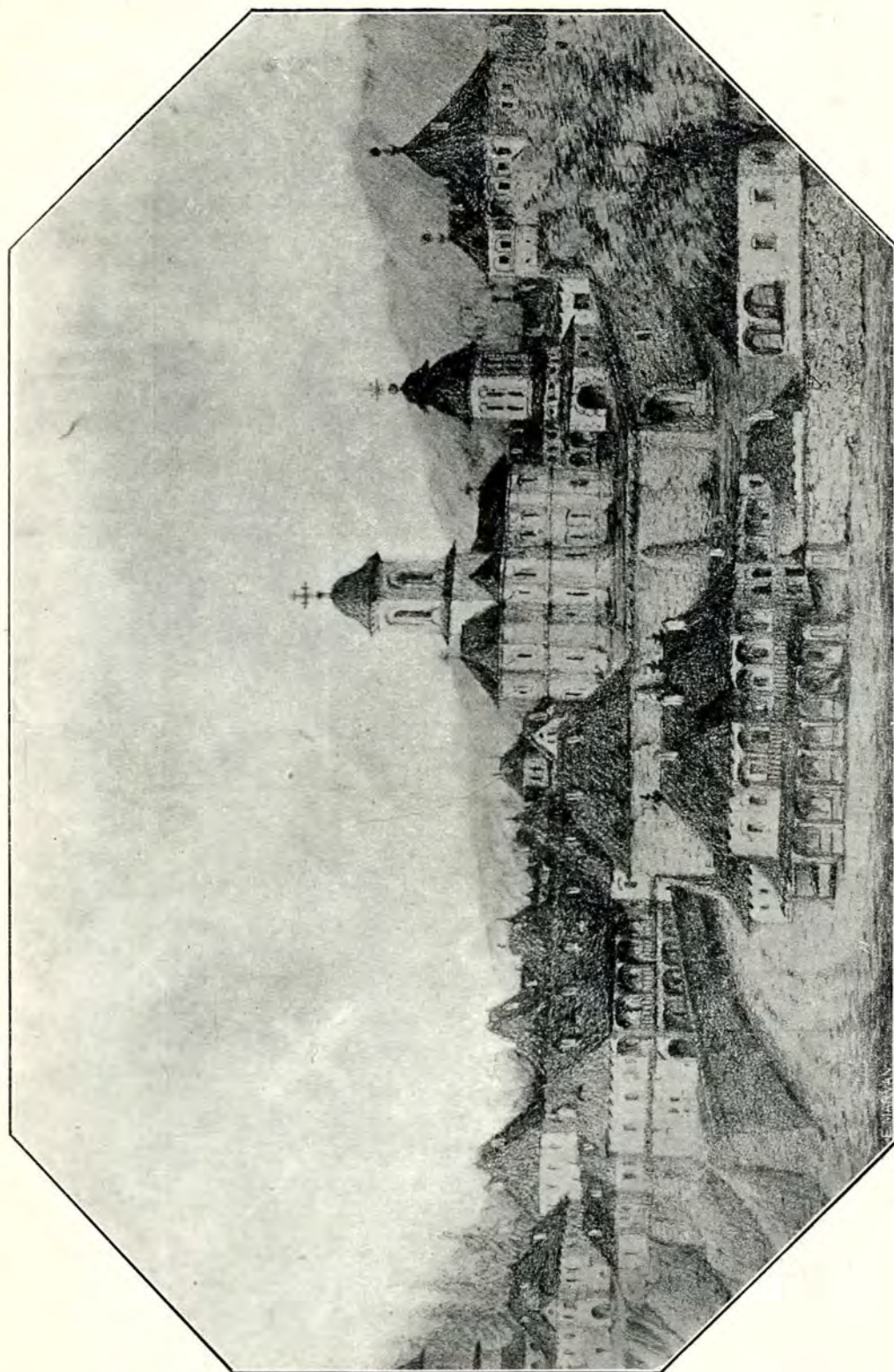

Fig. 3. Perspectivă asupra oraşului şi Mănăstirii Vălenilor-de-Munte, de Beghenau, din 1860.

Fig. 4. Crucea lui Ghenadie de Argeș. Fig. 5. Altă cruce din secolele XVI—XVII.

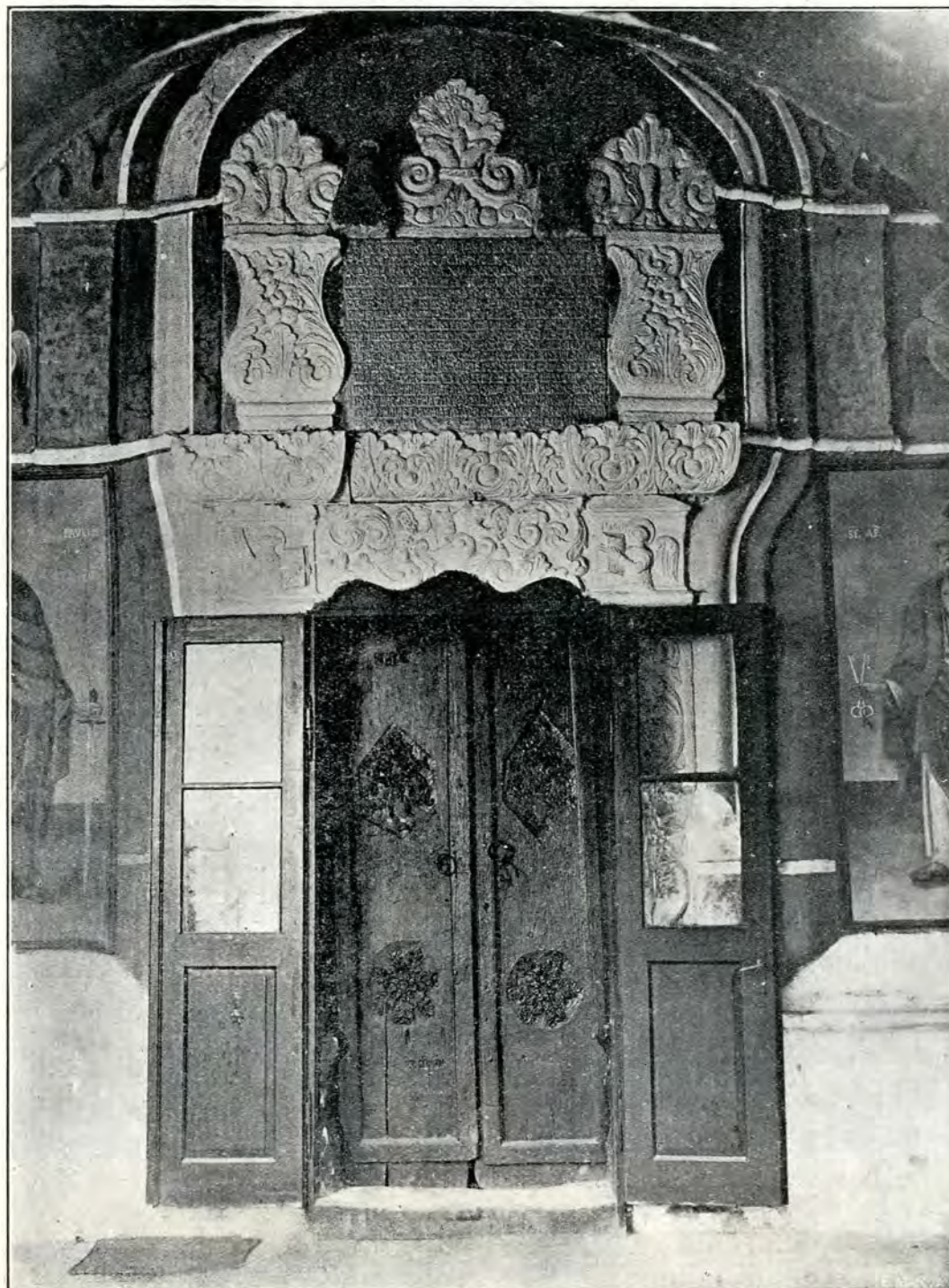

Fig. 6. Întâii cîitori.

de trifoiu aceste două elemente de săvârșire. Anume ceașul de aprozi Nicolae Buzăianu, proprietar la Limba, și soția lui, Anastasia, legați de întâiul cliitor prin aceea că această jupâneasă era nepoata hagiței Ilinca. În anul când se încheie refacerea, Buzăianu, ajuns mare Șătrar, era îngropat în biserică supt o lespede ornată ¹.

Fig. 7. Veche strană sculptată.

Sânt aproape sigur că pictura din interior se păstrează încă supt uleiul unei muruieli destul de recente și care va trebui cât de curând înlăturată. O spălătură în grabă a descoperit în strana din dreapta un colț de draperie roșă a cărui linie și culoare trimet la această epocă.

Cutremurul de la 31 Maiu 1730 a dărâmat biserica. Trebui ca egumenul grec de la Ivir, Zaharia din Galipole, s'o ridice din nou „din temelie în strane“. El a schimbat, cum însuși mărturisește, stilul, făcând în locul singurului turnuleț de-asupra naosului — marea clopotniță de afară,

zidul de încunjur, prins de o parte în zidirea școlii de fete — trei altele, după data sâmbatului al XVII-lea: cele două mai mici fiind de-asupra pronaosului. La 4 Iunie 1746 noua zidire era terminată, dar încă din 1742—1743 erau așezate ușile făcute de tâmplarul Ioan din Văleni, cu florile de modă orientală și eleganta inscripție românească în două registre.

Dar o nouă ruină aștepta zidirea. La 1802, în ziua de 14 Octombrie, cel mai teribil cutremur pe care-l pomeniște principatul muntean, a distrus biserica cenobială a Adormirii, acoperind totul supt

dărâmături. Pentru a o reface, egumenul de la Cotroceni, Visarion Lavriotul, din Tricala, s'a adresat polcovnicului Moise, fiul lui Panac sau Pănculescu, cel mai bogat stăpân de livezi de pruni și de terenuri din toată regiunea. Boierinașul, care se înfățișază în fresca făcută de meșterul grec, Nicolae din Enos, cu tichiuța, giubeaua blănită și papucii lui, în tovarășia soției Mia, și a celor două fete, dintrecare una, poate Maria, moartă 1810¹, fu măritată cu acel Mârzea, a cărui casă cu elegant pridvor există încă, a cheltuit larg pentru această refacere. Și icoanele de la catapetează, foarte frumoasă lucrare pe fond de aur, și cele de la ușa împărătească sânt datorite munificenței lui. Tot așa și evanghelia și candelile, dintre care unele sunt originale, ca aceia a cărui toartă e împodobită cu un arhan-

Fig. 9. Clîlorii cei noi.

făcută atunci, a rămas până astăzi în treagă¹, între două fragmente inegale din

¹ O inscripție greacă, necetită până acum; e placată în fața ei. Clopoțele au fost topite de ocupanți.

ghel în picioare. Lucrarea a luat sfârșit la 1-iu Septembrie 1806.

¹ Pomelnicul dă și pe Ecaterina, Maria, Casandra.

Fig. 10. Casa lui Mârzea din Vălenii-de-Munte.

Fig. 11. Icoane pe fond de aur.

Dar stilul clădirii a fost schimbat, înălțându-se pereții și adăugându-se pilaștri de

gare) și au adăus inscripției de la ușa bogat încadrată, ca la Colțea în București¹, lei de piatră de la jețul episcopal.

Restituirea vechii forme, după liberarea frescei primitive, e neapărată într-o localitate interesantă și prin urmele de trecut ce cuprinde de la Filipești, Dudești, Cre-

Fig. 12. Cadele din secolul XVII--XVIII.

fațadă, după datinele apusene, răpede primite de Greci.

Ultima prefacere, de acum vre-o douăzeci de ani, a distrus cadrele sculptate ale fereștilor, două singure de la răsufători fiind încă păstrate, a înlăturat doi din stâlpii voinici care despart pronaosul de naos (capitelele sânt simple și vul-

țulești, Herești, Moruzești până la vameși și la bietul țigan Stanciu Cobzarul.

Mănăstirea, care avea moșii la Căptura, la Limba, la Cetățuia, la Dealul-Frumos, la Homorâciu, la Stroiești, la Zeletin, la Ștefești, la Văleni chiar, merită din partea Statului, care a moștenit-o, acest sacrificiu.

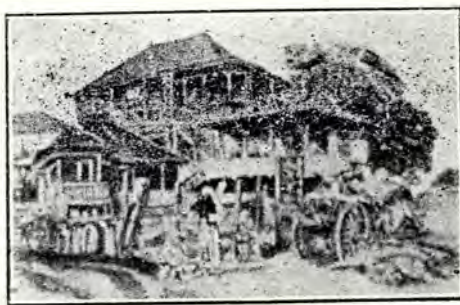

Fig. 13. Casa veche din Vălenii-de-Munte.

¹ Se văd simbolele apostolilor, un melc la mijloc, cum supt piatra ușii la intrare este un cap de Maur care se strâmbă.

Fig. 1. Pisania Bisericii.

MĂNĂSTIREA GOLIA

— SCHIȚĂ ISTORICĂ —

de SEVER ZOTTA

«Golia în Moldova este o mare mănăstire
A Maicii Domnului, înăuntrul cetate,
Zidire a lui Vasile-Vodă și are o icoană
Făcătoare de minuni și vrednică de mirat în veacul acesta.
Mare minune și podoaba orașului Iași,
Precum e Sărindar podoaba Bucureștiului,
E închinată Mănăstirii Vatopedi
Și e, cum se zice, bogată și plină de podoabe.

CHESARIE DAPONTES¹

I. SECOLUL AL XVI-lea.

Precum reiese din versurile entusiaste ale cronicarului grec din secolul al XVIII-lea, Goliei i se dădea de către acest om cult preferință față de celelalte mănăstiri ale Iașului. S'ar putea crede, poate, din cauză că era închinată unei mănăstiri grecești, pe același sfânt Munte unde Chesarie, în mirenie Constantin, era călugăr, la Xeropotam. Dar și multe alte mănăstiri erau închinare, între care și aceea, care putea să rivalisese în frumusețe cu Golia: Trei Ierarhi, închinată chiar comunității mănăstirilor muntelui Atos, deci și Xeropotamului.

unde a studiat, cât și în Ungaria și Austria, unde a luat parte la războiul din

Dapontes, de altfel, nu este izolat cu părerea sa. O altă personalitate a veacului al XVIII-lea, un om inteligent și care a călătorit mult, Petru-cel-Mare, dă și el Goliei întâietate.

Visitând Iașii în cursul războiului din 1711 „au umblat Impăratul“, scrie Neculcea², prin toate mănăstirile de le-au văzut și din toate i-au mai plăcut mănăstirea Golia, zicând că are trei feluri de meșteșuguri: leșesc, grecesc și moschicesc“.

Cel mai cult dintre cronicarii noștri, Miron Costin, care a văzut și el opere de artă din țări occidentale, atât în Polonia,

¹ „Enumărarea bisericilor și mănăstirilor vestite ale Sf. Marii și despre școala din Sf. Munte“. Trad. din grecește de G. Murnu în Hurmuzaki, XIII, p. 254.

² *Letopiseștele Moldovei*, II, p. 315.

1683, se pronunță în acelaș sens, scriind: „Într'acești ani au zidit Vasile-Vodă și lăudata mănăstire în orașul Iașilor, întâiu supt nume a trei învățători bisericii, ce se zice: Trei Sveatiteli; mai pre urmă, a doua mănăstire, ce se chiamă Golia, cu făptura, cum să văd, peste toate mănăstirile aice în țară mai iscusită¹”.

Vechimea bisericii nu este stabilită. O inscripție de pe o evanghelie, dăruită de Ioan Golia vel Logofăt și soția sa Ana, pentru sufletele lor, ale părinților și copiilor lor, bisericii „cea de piatră din Iași, unde este templul înălțării Domnului Dumnezeu și Mântuitorului nostru Isus Christos”, în anul 7056 (1546), Ianuarie 12², nu merită încredere. Golia n'a fost vel Logofăt decât în 1572³, iar Ana, dacă avea copii în 1546, ce vârstă va fi avut în 1606 când închină mănăstirea Vatopeului⁴? Probabil avem a face cu o scăpare de condei și este a se celi anul 7074 în loc de anul 7054: În cas contrar, inscripția n'ar emana dela Golia ci ar fi posterioară daniei.

Ca cea mai veche dată autentică trebuie deci să admitem inscripția de pe crucea de aur, dăruită de Maxim Burnar Vornicul și soția sa Antimia, în 7072 (1563—1564)⁵. Ea ar cădea și în timpul Domniei lui Alexandru Lăpușeanu, menționat ca cel dinlăi Domn-clitor în poemelnicul mănăstirii. Dacă cea din 1546 ar fi autentică, trebuia să fie menționat și Petru Rareș. Dintr'o altă inscripție din 7083 (1575) Martie 9, de pe o evanghelie, donată de asemenea de Golia, răscumpărată dela Tătari cu 1200 de aspri, reiese că biserica a fost situată la marginea târgului Iași⁶.

II. SECOLUL AL XVII-lea.

Afară de inscripțiile acestea, nici un document, nouă cunoscut, nu mai menționează biserica Goliei până la 1606 (7114), Ianuarie 20, când Mitropolitul, dimpreună cu Episcopii de Roman, Rădăuți și Huși confirmă că Ana, văduva lui I. Golăi, cu fiul ei Mihail, au închinat biserica „de dâșii zidită, mănăstirii Vatopeului cu argintării, cu veșminte și cu toate cărțile bisericești și cu toate casele, satele și viile ei¹”. Actul de închinare nu ne este cunoscut, însă el va fi avut acelaș cuprins ca întărirea lui de către Ieremia Movilă Voevod, în 30 Martie 7114 (1606)². Ea este neobișnuit de lungă și ne dă lămurirea importantă că biserica „care au fost zidită de Ioan Golia Logofătul, împreună cu soția sa”, a fost „din nou zidită” de ea și fiul ei Mihail, adecă restaurată.

Averea dăruită bisericii de Ana Logofeteasa, cuprindea numeroase sate: Rujinți pe Ciuhur, Burnărești pe Bâc, părți din Golăești pe Botna, Turcești pe Bârlad și un loc de casă în Iași „unde au fost casele Logofătului”, dugheni, un loc de berărie, vii și țigani.

În schimbul daniei călugării Vatopeului se obligă să pomeniască pe Logofeteasă „cu paraclisuri și cu colivi, să o griiască în caz de sărăcire sau boală, și ceia ce era neobișnuit, „să-i facă și câte două rânduri de haine, unul de iarnă și altul de vară”. În 1608 (7116) Aug. 9, Ana făcu o nouă danie Vatopeului: patru moșii și vii la Cotnar³.

Atât cele trei inscripții, cât și cele două documente, nu pomenesc decât biserica, dar nu este vorbă de o mănăstire. S'ar

¹ *Ibid.*, I, p. 340.

² Publicată în Melchisedec „*Notițe istorice și arheologice*”, 1885, p. 230, și în Iorga, *Inscripții din Bis. României*, II, p. 469.

³ Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, V, 126.

⁴ V. m. j.

⁵ Melchisedec, *ibid.*, p. 231, și Iorga, *ibid.*

⁶ *Ibid.*

¹ Trad. din slavă la Arhivele Statului Iași, Tr. 1764, op. 2013, Dos. 49, F. 16, menționată în Melchisedec, *op. cit.*, p. 232 și *Cronica Romanului*, I, p. 237. Trad. franceză cu data Feb. 20 în *Uricar*, XXI, p. 336—8, cu aceleași greșeli ca cea din Arh. Stat.: «Ioan Voevod» în loc de Ieremia.

² Melchisedec, *ibid.*, p. 232—6 și *Uricar*, IX, p. 439.

³ Bănu, *Catalogul manuscriselor Academiei Române*, p. 59.

părea, deci, că abia Vatopedul a dat așezământului caracter de mănăstire. Totuși averea considerabilă n'ar fi avut rost dacă ar fi fost afectată numai întreținerii unei biserici.

Întâia menționare, nouă cunoscută, a Goliei ca mănăstire, o avem din 7123 (1614—15), când mai mulți mari boieri mărturisesc că au venit înaintea lor Grigorie egumenul de la Golia, cu călugării Arsenie, Ignatie, Iosif starețul, Iosif, Gavril, Partenie și Varlam diaconul, mărturisind că au vândut Rujinți, din Iași, pe apa Ciuhurului, lui Nichifor fost mare Logofăt pentru 500 de galbeni ungurești, din cauză că mănăstirea Vatopedul ajunsese „la mare sărăcie și neputință ce i s-au întâmplat de către păgâni” etc.¹

Grigorie acesta ar fi, deci, cel mai vechi egumen cunoscut și de fapt un Grigorie e citat în fruntea listei egumenilor din pomelnic (v. m. j.).

Cumpărătorul moșiei este răzvrătitul Logofăt al lui Ștefan Tomșa, Nichifor Bel-diman², decapitat împreună cu Hatmanul Sturza și Visternicul Boul în Noemvrie 1615³.

În 7129 (1621), Iulie 4, mănăstirea are, se pare, primul ei proces, cu călugării dela Aron-Vodă, pentru vîi la „Piscop” (dealul Episcopului la Cotnar) care, pretind cei dela Aron-Vodă, au fost date de Radu-Vodă și cumpărate de acesta de la „Boul din Suceava, „pe când cei de la Golăi spun că sunt zestrea ei Chirițoe, dela Părcălăboe de Hotin”⁴.

Chirițoia era sora Doamnei Elisaveta a lui Ieremia Movila, soția lui Dumitrachi Chiriță Paleolog, mare Postelnic și fiica lui Gheorghe Izlozeanu (de Lozna), Părcălab de Hotin⁵.

Intrucât cumnatul ei, Ieremia Movilă, este menționat ca ctitor în pomelnic și reprezentat în fresca ctitorilor, legăturile ei sufletești cu Golia se explică.

Dar și potrivnicul Movileștilor, Ștefan Tomșa, miluește mănăstirea. În 7130 (1622), April 20, hărăzește el Goliei satul Tomeștii, din ocolul târgului Iașilor, supt condițiunea ca el și familia lui să fie trecuți în marele și micul pomelnic¹. Urmașul lui, Radu-Vodă, deși potrivnic, întărește dania².

În 7139 (1631), Feb. 1, mănăstirea lui Golia („Goleeva”), acum din mijlocul („*po sried*”) târgului Iași, are o pricină cu sătenii din Movilău, ținutul Orhei, pentru o moară. Călugării, care arată ispisoaice dela Golia, dela Ioan-Vodă cel Cumplit, Petru Șchiopul, Aron-Vodă și Ieremia-Vodă, câștigă³.

După trei ani, în 7142 (1634), Martie 15, călugării au o altă pricină, cu mănăstirea Bisericanii, pentru satul Vânătorii, din ținutul Neamțului, pretinzând că lor li-ar fi dat „cucoana Maria Chirițoae” acest sat. Domnul, însă, Moisie Movilă le cere să aducă dovezi din Țara-Leșească dela Chirițoia. Cei din Bisericanii au adus însă zăpis: „cu mare jurământ, și altă scrisoare deosebită, însăși la Domnia mea, mărturisind că ea a dat satul Bisericanilor”⁴. Golienii au rămas rușinați înaintea Domniei mele, iar zăpisele lor s'au dovedit a fi făcute cu strâmbătate și cu viclenie”⁵.

Un proces asemănător îl are Golia, supt Vasile Lupu, în 7143 (1635), April 8, cu Agapia. Ea arată un ispisoc dela Constantin Movilă prin care a dat satul Chipereștii lui Chiriță Postelnicului, iar acesia Goliei. Agapia însă arată ispisoaice dela Aron-Vodă, Iere-

¹ *Uricar*, V, p. 213—15.

² Ghibănescu în *Uricar*, XVIII, p. 452.

³ *Lct.* I, p. 265.

⁴ Bianu, *Documente românești*, I, p. 62. Greșit, acolo, Miron Vodă.

⁵ *Arh. genealogică*, II, p. 230. Maria de Lojna Curiceina Postelniceasa. (v. Hurm, Bogdan, supl. II, vol. II, 384), este aceeași «Chirițoae». V. și O. Forst, *Przyezynch*, etc. 6, n. 1.

¹ *Arh. Stat. Iași*, Tr. 661, Op. 727, Dos. 402. F. 78.

² *Ibid*, F. 80.

³ *Documentele* d-lui Paul Gore, Chișinău. Documentul e suspect, deoarece n'are nici o iscălitură, iar Golia e numit biv Logof., în loc de biv vel Logof.

⁴ V. dania din 7128 (1620) Apr. 14 în *Arh. ist.*, I, 71—2.

⁵ *Uricar*, VII, 224—7. Se pare că atunci unul dintre călugări era specialist în plastografie.

mia, Simeon, și Radu, iar Golia pierde¹.

Acelaș Domn, însă, întărește în 7155 (1646-7) Goliei mai multe sate, între care unul dat de Chirițoaia, altul de soțul ei, iar altul de Alexandru Movilă. Între ele sunt și Stolnicenii „care acum se chiamă Pohribenii“, la Soroca².

Știri importante despre Golia le găsim în narațiunea lui Paul de Aleppo, care, după 1652, Sept. 1,³ întovărăși pe Patriarhul Antiohiei, Macarie, într-o călătorie prin Moldova și Țara Românească.

Biserica, atunci, supt îngrijirea egumenului Teodosie, deși neterminată, făcu to-

Doamnei, soției Beiului, fiind zidită de ea de curând. Biserica e foarte frumoasă. Acolo se află o veche și miraculoasă icoană a Maicii Domnului, încadrată în douăzeci și patru de rosarie.

Mânile și brațele ei sunt de aur curat, făcându-se cu deosebită cheltuială din partea Doamnei; căci fiu-său, Stefan-Vodă, căzând în boală grea și fiind dus de către muma sa la picioarele acelei icoane, la minut s'a însănătoșit. Dinaintea icoanei sunt candelade de argint aurite, care ard totdeauna. În fața ușei sanctuarului sunt patru candelabre de bronz, mai frumoase

Fig. 2. Mănăstirea Golia. Clătorii bisericii.

tuși asupra călătorului străin o puternică impresie. Reproducem descrierea lui:

„Mersem în trăsură să vedem mănăstirea Maicii Domnului⁴, care aparține

¹ Ghibărescu, în *Ispisoace și Zapise*, II, p. 94—9.

² Iorga, *Studii și Doc.* VII, p. 211.

³ *Arh. ist.*, I, 2, p. 59 urm. La p. 65 menționează căsătoria de curând a Ruxandei, fiicei lui V. Lupu cu Timuș Hmelnitski. Ea a avut loc Duminică 1 Sept. c. n. 1652. (*Hurm.*, IX, p. 15, și Iorga, *Note și Fragmente*, I, p. 209).

⁴ Biserica n'are acest hram, ci înălțarea Domnului *Văznesenie gospoda*, v. inscripțiile din sec. XVI. Se prăznuiește însă și ziua «Izvorului Maicii Domnului».

și mai strălucile decât aurul, lucrate în Danemarca și plătite, se zice, cu greutatea lor în argint.

Din dosul jețului Beiului, pe o coloană, e portretul lui Vasile-Vodă în toată statura, într-o haină blănită cu samur și ținând în mână efigia bisericii, pe care o presintă spre binecuvântare Domnului nostru, încunjurat de îngeri. După el stă nevasta-sa, Doamna, o principesă circa-

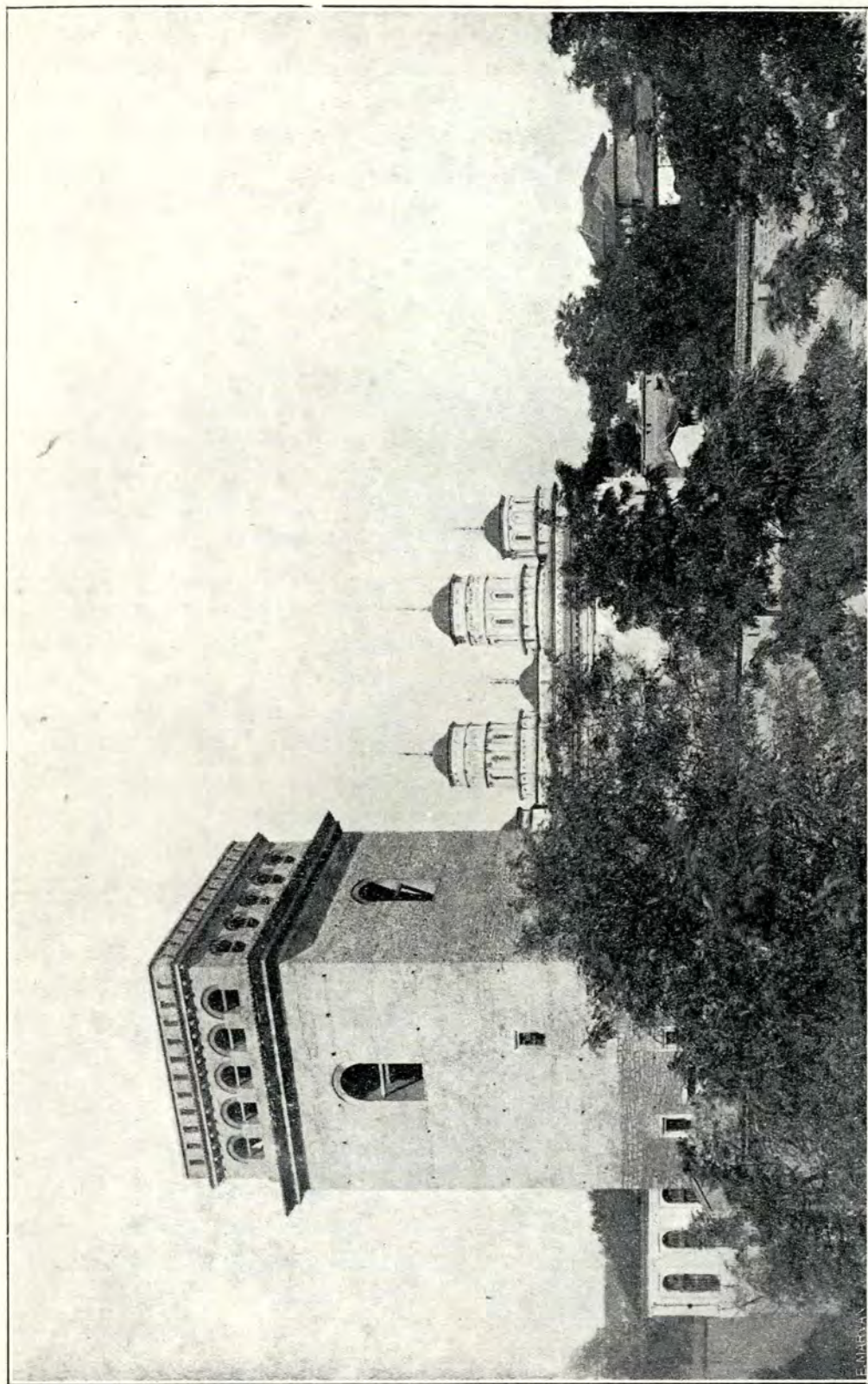

Fig. 3. Mănăslirea Golia, Perspectivă generală.

ziană, în o haină tot de samur și urmată de fiicele sale, dintre care una e acum cu Polonii¹ și o alta² fu căsătorită de

Fig. 4. Mănăstirea Golia. Cîlîorii bisericii.

curînd după fiul cazacului Hmielnicki. Lîngă ei este Ștefan-Vodă cu o a treia soră, care după aceia fură duși în Galiția (who afterwards were taken into Russia), ambii în haine frumoase și de o asemănare întocmai.

Lăsînd biserica, merseăm la masă, urcîndu-ne în clopotniță, care e foarte mare și veche și nu are pereche în toate aceste țări prin înălțime, lărgime și magnificență.

Deosebit de importantă este arătarea vechimii turnului (clopotniței), făcut poate de Movilești.

Evident din recunoștință pentru vindecarea lui, Ștefaniță-Vodă a dat o deosebită atențiune Goliei. În 7168 (1660) Martie 22, miluește el mănăstirea din mijlocul târgului Iași cu două sate³. După două luni, în 24 Mai, restaurarea bisericii, începută de tată-său, era terminată⁴.

¹ Maria Radziwill.

² Ruxanda.

³ Arb. Stat. Iași, Tr. 538.0.616, Dos. 41, F. 326.

⁴ V. inscripția în Melchisedec, *op. cit.*, p. 238 și Iorga, *Inscripții*, II, 161. Un mic istoric al bisericii cu reproduceri fotografice în N. A. Bogdan, *Orașul Iași*.

Existau, deci, în 1660: biserica în toată splendoarea ei și turnul impunător, dar zidurile înalte se pare că lipsiau, căci în 7175 (1667-8), supt Duca-Vodă, se înalțară cele patru turnulețe, purtând și azi inscripții grecești, făcute cu cheltuiala egumenului Macarie¹. Credem că turnulețele fără zid n'ar fi avut rost. Se pare că cheltuiala cu turnulețele a pus pe Macarie în o oarecare încurcătură financiară, căci, în 7177 (1669), Iulie 15, vinde el niște dușeni².

După ce Golia avu ziduri și turnuri, era firesc să devină un loc de adăpost în vremi turburi pentru averile mișcătoare ale cetățenilor. Totuși instinctul de pradă nu se opri dinaintea porții sfinte și ferecate. Astfel, în 1653 „cînd primeneala lui Vasile-Vodă, atunci au mîrs Dumitrașcu Cîrnul Postelnicul cel mare la mănăstire la Golia, de au jăcuit negușitorii ș-au luat zapisele unor răzeși”³.

În 1672, un alt călător, Cornelio Magni, înlovărșind armata Sultanului și ajungînd la Iași, vizitează Golfa și Trei-Ierarhi și găsește amîndouă „*molto bene e sontuose*”. Biserica Golia e de piatră pătrată, are o cupolă înaltă, două turnuri și stâlpi la pridvor. Policandru și candelile sunt de argint. Găsește însă, ca și Petru-cel-Mare, stilurile amestecate. I se spune că între meșteri au fost și Italieni, chiar din Roma⁴.

Vaza Goliei fiind în continuă creștere dela Vasile Lupu încoace, întîlnim între egumeni și fosti Mitropoliți. Astfel, în 7195, (1687), Martie 11, întîlnim pe un Grigorie proin Mitropolit și egumen de Golia,

¹ Burada în Rev. *Arhiva din Iași*, 1905, p. 34; Iorga, *op. cit.*, II, p. 171.

² *Arh. ist.* I, p. 182.

³ Ghibănescu, *Sur. și Izv.* IV, p. 123.

⁴ Iorga, în *Analele Academiei*, XXXII, p. 55-6.

care a fost și „nacealnic“ (șef, stareț) al mănăstirii Bărboiul, deasemenea închinată Atosului¹.

În acelaș an, Golia a fost greu încercată de oștirile lui Sobieski, care „au dat foc mănăstirii Goliei de au ars“. Pe rău făcători, „să-i fi spânzurat Craiul“². Moartea tragică a Domniței Ruxanda a lui Vasile Lupu de mâinile Căzarilor lefegii ai aceleiași oștiri, a pus în cauză și Golia. Un lung proces, în 1689, între nepotul ei, Vasile Cantacuzino, moștenitorul universal și egumenul Grigorie, Mitropolit Laodichias, (v. m. s.) pentru satul Preuțești și „bucatele“ Domniței, se termină cu o

transacțiune, datorită intervenției lui Iacov „Arhiepiscop Țarigradului și a toată lumea Patriarh“, refugiat în Moldova, trăitor la Golia, și delegat de Vodă ca, împreună cu Velișco Costin Hatman, fratele Cronicarului și Iordachi Ruset, mare Visternic, să aplaneze conflictul. Delegarea această a prerogativelor domnești nu este fără interes juridic. Totuși părțile în litigiu cer și dobândesc o mărturie de la boerii Divanului, fiind mai conformă cu obiceiul pământului³.

În legătură cu ocupația polonă din 1687, August, Neculce înseamnă: „era în Golia atunci oca de apă un polonic“⁴. E cea mai veche menționare a cismelei dela Golia.

În toamna anului 1693, curtea Goliei a fost cadrul unei mari și rare solemnități, aceia a nunții lui Constantin Duca, Domnul Moldovei cu Maria, fiica lui Constantin Brâncoveanu, Domnul Țării Românești, ceremonia religioasă fiind oficială de Patriarhul Iacov⁵.

După trei ani, de Crăciun 1696, Iacov cunună pe un alt Domn al Moldovei, pe Antioh Cantemir, cu Catrina fiica lui

Fig. 5. Mănăstirea Golia. Zidurile cetății cu turnuri de colț.

Dimitrie Ceaure, fost Logofăt mare, nepot de frate al lui Gheorghe Ștefan-Vodă. Supt acelaș Domn „s-au și prestăvit“ bătrânul Patriarh, care venise în țară, supt Constantin Cantemir, „și l-au astrucat la sfânta mănăstire Golia și cu mare evlavie, că au mers norodul de i-au sărutat mâna, luându-și ertăciune“¹. El ar fi murit cam în anul 1698², mormântul lui însă, desigur în biserică, nu se cunoaște. Ar fi indicate cercetări.

III. SECOLUL AL XVIII-lea.

Biserica își păstrează numele Golăe, (Golăi)³ până în secolul al XVIII-lea.

Astfel, în 7221 (1713) Iulie 1, se menționează un zapis dela „Neofit egumenul de Golăe“⁴, pe care îl întâlnim și în 7230 (1721), Dec. 10⁵.

Între 16 Aprilie 1733, și 26 Noiembrie 1735, tocmai în domnia evlaviosului mistic Constantin Mavrocordat, Golia fu încercată de o adevărată catastrofă, care avu consecințe și după câți va ani. Iată narațiunea lui

¹ Buletinul Muzeului Municipal, Iași, p. 260.

² Let., II, 36.

³ Arb. Stat. Iași, Tr. 545, O. 590, Dos. 469, F. 124-7; Doc. din 1689 Apr. 30. in Uric, XXIII, p. 383, v. și Iorga, Studii și Documente, VII, p. 360-2.

⁴ Let., II, p. 233. Un Polonic = 1/2 gros (Gibac, Dict. Etim.)

⁵ Letopisele, II, p. 248.

¹ Ibid., p. 42.

² Erbiceanu, Cronicarii greci, p. 56.

³ Slav = golul.

⁴ Buletinul Muzeului Municipal Iași, 12, p. 288.

⁵ Creșterea Colecțiilor Acad. Rom., 1911, p. 135.

Enacki Kogălniceanu: „In zilele acestui Domn, ce s-a fi lucrat, nu știm, că n'am găsit nicăiurea scris, atâta știm că s'au făcut un foc mare în Iași, începând din Armenime, de lângă biserica cea mare a lor, mergând focul spre mormânturile Turcilor, arzând mai giurădate de oraș, case negustorești și tot târgul de sus și Sărăria și câteva biserici și au ars și mănăstirea Golia și toate casele câte au fost în ograda mănăstirii“¹.

Peste puțini ani, în 1738, Mai 31, o altă nenorocire a lovit mănăstirea, precum ne povestește același cronicar: „In zilele lui (Grigorie Ghica I) s'au făcut ș-un cutremur mare care au ținut un minut de ceas² și mare spaimă au căzut asupra norodului și multe ziduri au căzut, care și mănăstirea Goliei, fiindcă o tocmiră într'aceea vară și o acoperia cu fier alb, că arsesse în zilele lui Constantin-Vodă Mavrocordat, și fiind meșteri din Țeara-Ungurească, au căzut toate cubelele mănăstirii peste dâșii, care pre unii peste trei zile i-au găsit turtiți supt pietre“³.

E de presupus că același Domn, și el un evlavios protector al mănăstirilor⁴, a continuat restaurarea Goliei cu meșterii Unguri, rămași în viață și deci influența renașterii asupra stilului bisericii, unică în acest gen în România veche n'ar fi venit, precum presupunea Petru-cel-Mare, prin intermediul Poloniei (v. m. s.).

Grele timpuri veniră pentru Golia cu prilejul ocupației rusești din 1739, cu atât mai grele, cu cât mai mari erau iluziile preoțimii ortodoxe, care se grăbi să în-tâmpine pe generalul Münich la o milă

de Iași, ca pe un salvator. Între prelații conduși de Mitropolit, se afla atunci și „Erasmé Abbé de Golette“¹, evident un Gherasim.

Cu Rușii veniseră și unii Moldoveni, emigrați în 1711, care abusau de situațiile lor în armata rusească și supt pretext de a căuta averile Grecilor, jăfuiău și cele ale pământenilor. Mănăstirile, locurile principale de adăpost, nu fură cruțate, și nici Golia. Intre cei care prădau depozitele ei erau și feciorii lui Gheorghiță (Zmăcilă) fost Spătar mare, emigrat în 1711, ginerele lui Alexandru Buhuș, Hatman. Slujind, Muscalilor și viind și ei cu oștile moschicești aicea, au mers la bejănia dum[i]sal[e]“ lui Toader Carp (Rusul) Medelnicer², „în măn[ă]stir[e] în Golăia și i-au luat tot ce-au avut“. Pentru paguba aceasta Grigorie Ghica i-a dat lui Carp „toate moșiile și țiganii lui Gheorghiță“³.

Egumenul Gherasim, „Erasmé“ de mai sus, ne este confirmat prin un zapis de mărturie din 7249 (1741), August 3, privitor la țiganii mănăstirii⁴.

În 1753 Ianuarie 4 (?) o „mare adunare de Vlădici, egumeni și preoți fără de număr mergând și Domnul cu toate gloatele pe gios“ au condus spre ultima odihnă la Golia pe tânăra Domnă Sultana a lui Constantin Racovița-Voevod, născută în Viza, lângă Constantinopol, și moartă în 2 Ianuarie⁵.

Sarcofagul ei de piatră sculptată se impune și azi atențiunii vizitatorilor. Au îngropat-o acolo, zice cronicarul, „dina-ntea Precistei“. În același an, în 25 Iunie, Golia primi o casă, drept danie, dela Dediul Codreanu, mare Armaș, o rudă de pe mamă a Domnului⁶.

¹ *Let.*, III, p. 197.

² Se înțelege că nu poate să fie vorba de un minut care ar fi distrus orașul. «Menutul» pare să fi fost în mediul semi-cult de atunci unitatea cronometrică cea mai mică, v. «în menutul ce au înțeles acel lucru», = momentul (*Let.* II, p. 379). Cutremurul a avut loc «în postul Sen-Petrului într'o Mercuri» (Bianu, *op. cit.*, p. 640). În aceeași zi a «crăpat și M-rea Florești jud. Tutova. Data 15 Iunie de pe o altă însemnare nu pare deci exactă. (T. Pană, *Fămințul*, în *Analele Academiei Române*, 1924, p. 47).

³ *Let.* II, 73.

¹ Hurmuzaki-Hodoș, XVI, p. 456.

² Ginerele lui Gheorghiță Spătar.

³ Iorga, *Stud. și Doc.*, VI, p. 451.

⁴ *Creșt. Col. Acad. Rom.*, 1911, p. 136.

⁵ Iorga, *Inscripții*, p. 163; după *Let.*, III p. 224, moartă în 4 Ian. de «Enfraxis care nu o au putut pricepe doftorii».

⁶ *Creșterea Colecțiilor Academiei Române*, 1914, p. 125.

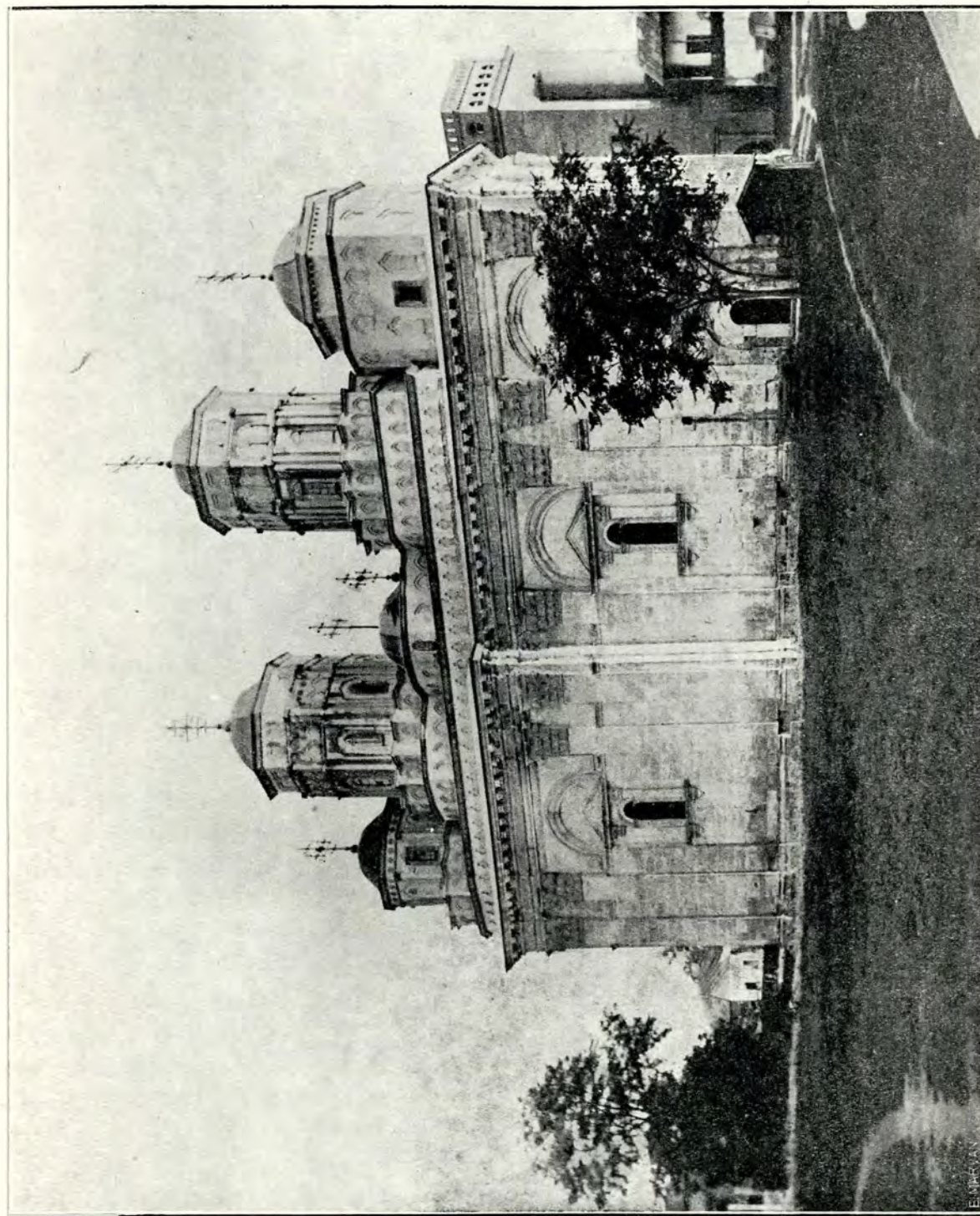

Fig. 6. Mănăstirea Golia. Biserica. Vedere spre Nord.

După opt ani, în 7269 (1761), Iulie 30, mai întâlnim pe Gherasim, acum Arhiereu, ca egumen, trecând în rang, cea ce e curios, imediat după Mitropolit, înaintea Episcopilor. După el vine Ioanichie „Sana-dul“, egumenul la Dancuși, apoi, abia vin Episcopii¹.

Pe lângă egumen mai întâlnim în acelaș an, August 17, pe „părintele Sevaslias epitropul Golăei“². E acelaș Gherasim, Mitropolit de Sevaslia și în această calitate trece în rang înaintea Episcopilor.

De o operă importantă se leagă numele Goliei în întâia Domnie a lui Gr. Al. Ghica. „Văzând“, zice hrisovul lui din 1766 Iunie 9, „că orașul acesta întru sine nu are apă dindestul ca să fie pentru îndestularea norodului“, fiind „isterisit“ de îndestularea apii, „Domnia mea afară de apa ce s'au adus la mănăstirea sfântului Spiridon, s'au adus și altă apă deosebită la sfânta mănăstire Golăe, după cum la o parte și la alta. Dar fiind trebuință ca să-s[e] scoată haznaua dela Golăe, afară la uliță și mănăstirea neavând loc afară pentru trebuința haznelii, fiind un loc de casă cu pivniță de piatră, lângă zidul mănăstirii Golăe, a răposatului Panaite neguțitor, de partea mănăstirii Golăe, alătura cu zidul, în lung până în gardul ogrăzii lui Enachie neguțitor, și până în ulița ce merge la târgul făinii“ etc., Domnul ia acest loc cu învoirea moștenitorilor și-l dă în parte pentru hazna, în parte, însă Sf-lui Spiridon „ca să facă dughene pe dânsul să fie pentru spital“. Moștenitorilor li dă în schimb jumătate din moșia „domnească, în pustie“: Bălțile pe Răut³, actualul târg din Basarabia.

O altă ocupație rusească, cea din 1769—74, pune iar la grea încercare mănăstirea Golia. De astă dată cade ea

chiar în combinațiile militare, ca punct tactic. Un raport străin zice: „Rușii au întărit curtea domnească din Iași și două mănăstiri ortodoxe: Sfântul Spiridon și Golia“. Aceasta este slab întărită¹.

În 1778 Sept. 2, „epitropi“ ai mănăstirii, dimpreună cu egumenul Nicodim și cu tot soborul, schimbă moșia Holboca, neputând-o apăra de încălcările vitelor orașenilor, pentru două dughene ale lui Nicolae Balș². Acești epitropi au fost evident represitanți ai Vatopedului.

Nici în secolul al XVIII-lea nu lipsiau Goliei onoruri neașteptate. Scurt timp, în 1786, a fost chiar scaun de Mitropolie, deoarece după arderea curților domnești, Alexandru Mavrocordat, Firaris, se mutase la Mitropolie, iar Mitropolitul de atunci Grigorie Callimachi, la Golia, unde și-a dat și sufletul³. Egumen a fost atunci un Mitrofan⁴.

Și amintirea unuia dintre cei mai faimoși răsfățați ai soartei, aceia a Kneazului Potemkin, este legată de Golia, unde se păstrează o tablă neagră cu înșirarea nesfârșitelor lui titluri⁵. O inscripție, de curând publicată, lămurește această legătură: „să s[ă] știe di când s-au bolnăvit Kneaz Grigori Alixandrovici Sfetliș⁶ și au și murit peste Prut și l-au ținut în casele Hatmanului⁷, mort 9 zile și l-au adus di acolo la Golie cu mar[e] țărămonie, car[e] nu s'au mai fost mai văzut nimi în lume, la velet di la Hristos 1791, Oct. 13 și di la Adam 7300 Oct. 13⁸“.

După o relație contemporană⁹, care, dacă n'ar fi rămas neterminată, ar cu-

¹ Hurmuzaki, I, p. 818—19.

² Arb. Stat. Iași, Tr. 660, O. 727, Dos. 402, F. 80.

³ Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei*, p. XLVIII, V. și Bobulescu, în *Spiculator în Ogor vecin*, I, p. 446.

⁴ *Bul. Mus. Muncip. Iași*, I, p. 93.

⁵ Inscripția publicată în Melchisedec, *op. cit.*

⁶ Sfetliș = Kneaz = luminatul Principe. Țăranii noștri ziceau «Sfetliș» (Melchisedec).

⁷ Costachi Ghica, (Bobulescu, *Ibid.*, p. 448).

⁸ *Bul. Mus. Muncip. Iași*, I, p. 329.

⁹ T. Ștefanelli în *Rev. Arhiva din Iași*, VIII, p. 527—7.

¹ *Uricr*, VII, p. 25. Iorga, *Doc. Fam. Callimachi*, I, p. 449. Orig. la Șaraga, Iași.

² *Condica Mitropoliei Moldovei*, Ms., p. 153.

³ Ghibănescu, *Surele și Isoade*, IV, p. 260—2.

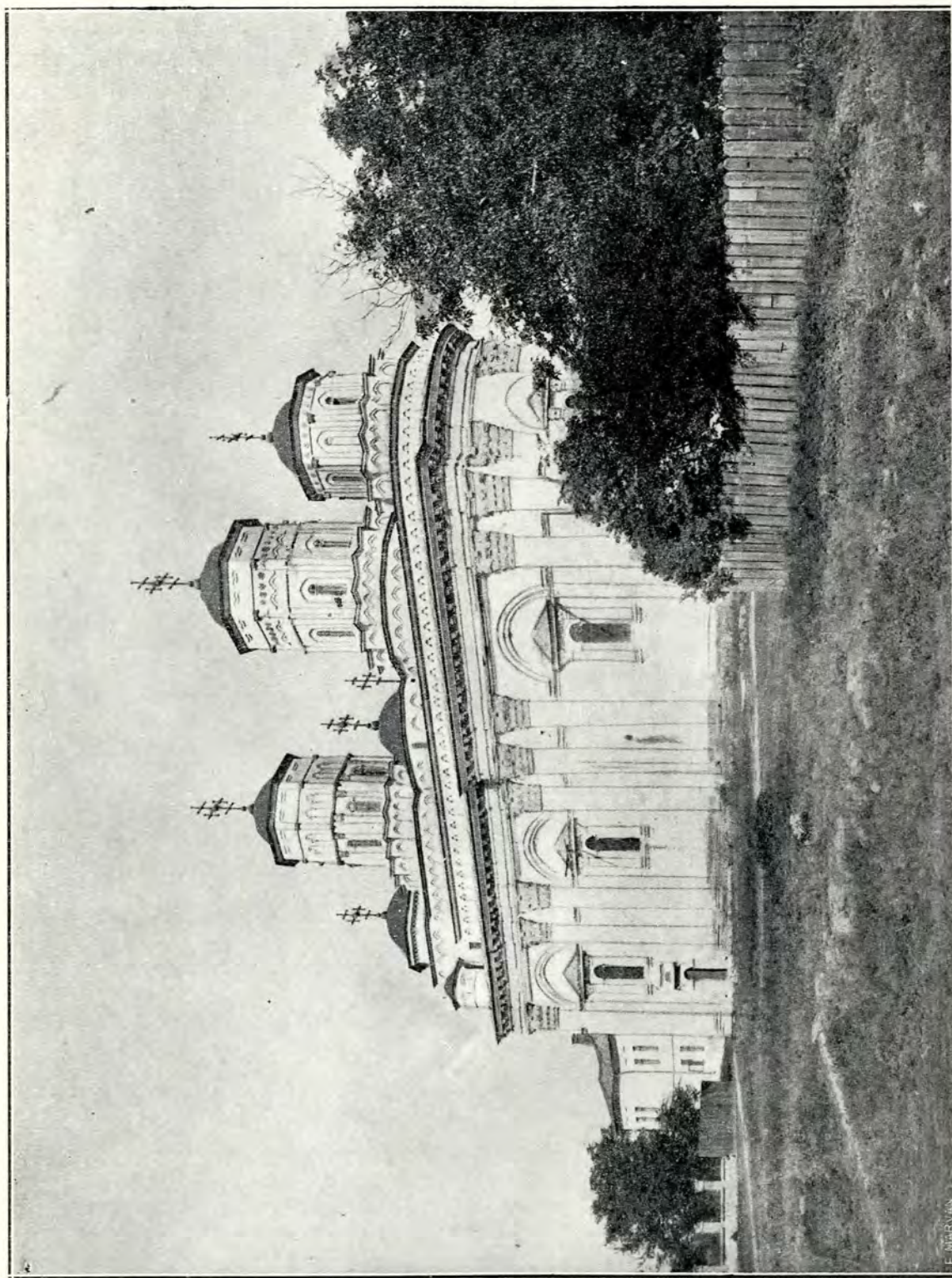

Fig. 7. Mănăstirea Golia, Biserica. Vedere spre Sud.

prinde și descrierea acestei ceremonii : „I-au scos măruntaele și crierii, care s’au pus în trei vase de argint îmbrăcat[e] cu catife[a] neagră și Marți noaptea le-au îngropat în biserica Goliei, dinaintea stranei în care sta trăind¹, iar trupul bălsămuindu-să și în următoarele zile făcându-se gătire paradiei, Sâmbătă, Octomvrie 11, s’au dat slobozenie de obște ca să meargă cine va vrea să priviască pe acest strălucit răposat în casa cfastirului său“ etc. Se menționează și tabla neagră cu titlurile lui, care a fost în camera mortuară și este deci autentică.

IV. SECOLUL AL XIX-lea.

Interesante sunt și scurtele observațiuni ale lui Andreas Wolf² despre Golia: „Golie, ein Kloster mit dem höchsten Thurme, einer prächtigen und reich dotierten Kirche. Hier werden tollsüchtige Menschen (maniaci) aufgenommen und man glaubt dass der dasige Archimandrit den Teufel von ihnen austreiben könne“. E prima mențiune a ospiciului de alienați, datorind faima sa icoanei Maicii Domnului (v. m. s.).

Dintr’o anaforă din 1813, Ian. 5, aflăm că dintre „cele mai întâi uliți a orașului“ făcea parte și „podul ce merge pe lângă poarta Goliei³“.

În timpul ciumei, din 1819, Golia servi, ca totdeauna în timpuri critice, dimpreună cu alte mănăstiri, ca loc de adăpost pentru averile refugiaților⁴.

După doi ani, în 1821, mișcarea Eteriștilor a pus Golia în mijlocul interesului politic, deoarece acolo locuia bogatul

banchier grec Pavli, pe care îl puse Alexandru Ipsilanti la contribuție cu 1.000.000 de piastri pentru cauza greacă.

Mănăstirea fu asediată opt ore, până ce Pavli dădu de bună voie. („freiwillig“) 100.000 de piastri¹. Acest „freiwillig“ contrastează straniu nu numai cu asediul, dar și cu versurile lui Beldiman : „Sudori reci vărsa de moarte²“.

Curând însă se schimbă situația; și din cealaltă parte, cea turcească, erau amenințate mănăstirile.

„Mănăstirile“, aflăm dintr’o corespondență, „până astăzi (1 Iul. 1821), încă nu le-au supărat, fără cât le-au pecetluit, precum Golia³“. etc.

Dar, scăpată de prădăciune, Golia căzu după un an, în 10 August c. n. 1822, pradă groaznicului incendiu, care mistui patru-cinci mii de case și unsprezece bise-

Fig. 8. Mănăstirea Golia. Casă veche (visteria).

rici. A scăpat biserica, dar casele din curte și magazinele au ars⁴.

Pe lângă acestea Golia era, ca și celelalte mănăstiri închinale, lipsită de

¹ Manolache Drăghiei este deci rău informat dacă pretinde (*Ist. Mold.*, II, p. 55) că «măruntaele i-au îngropat unde s-au dat sufletul», adică pe drum în valea «erașma lui Talpă, dincoace de codru Băcului», cale ca de două ceasuri de lași. (Relația citată). Ar fi lipsit și mijloacele tehnice pentru o autopsie.

² *Beiträge zu einer statistisch — historischen Beschreibung der Fürstentums Moldau*, I, p. 253—4.

³ Iorga, *op. cit.*, I, p. 497.

⁴ Hurmuzachi—Iorga, X, p. 55.

¹ *Ibid.*, p. 440 și n. 6.

² *Let.*, III, p. 347.—Depositul (v. ilustrația de pe această p.) lui Spiru Andrei Pavli era «Cum se intră în Golia în mână dreaptă lângă porțiță ce duce în târgul Cucului» într’o «magazie mare cu uși și obloane de fer» (T. Codrescu, al cărui tată era atunci «slujitor» (preot) la Golia, în *Uricar*, XIV, p. 39, n.).

³ Erbiceanu, *op. cit.*, p. 435.

⁴ Hurmuzachi — Iorga, *op. cit.*, p. 474—5. «Il monastero di Golia con tutto il magazzino di formentone è stato bruciato». T. Codrescu, *l. c.* «Curțile de lângă biserică erau arse». (1824).

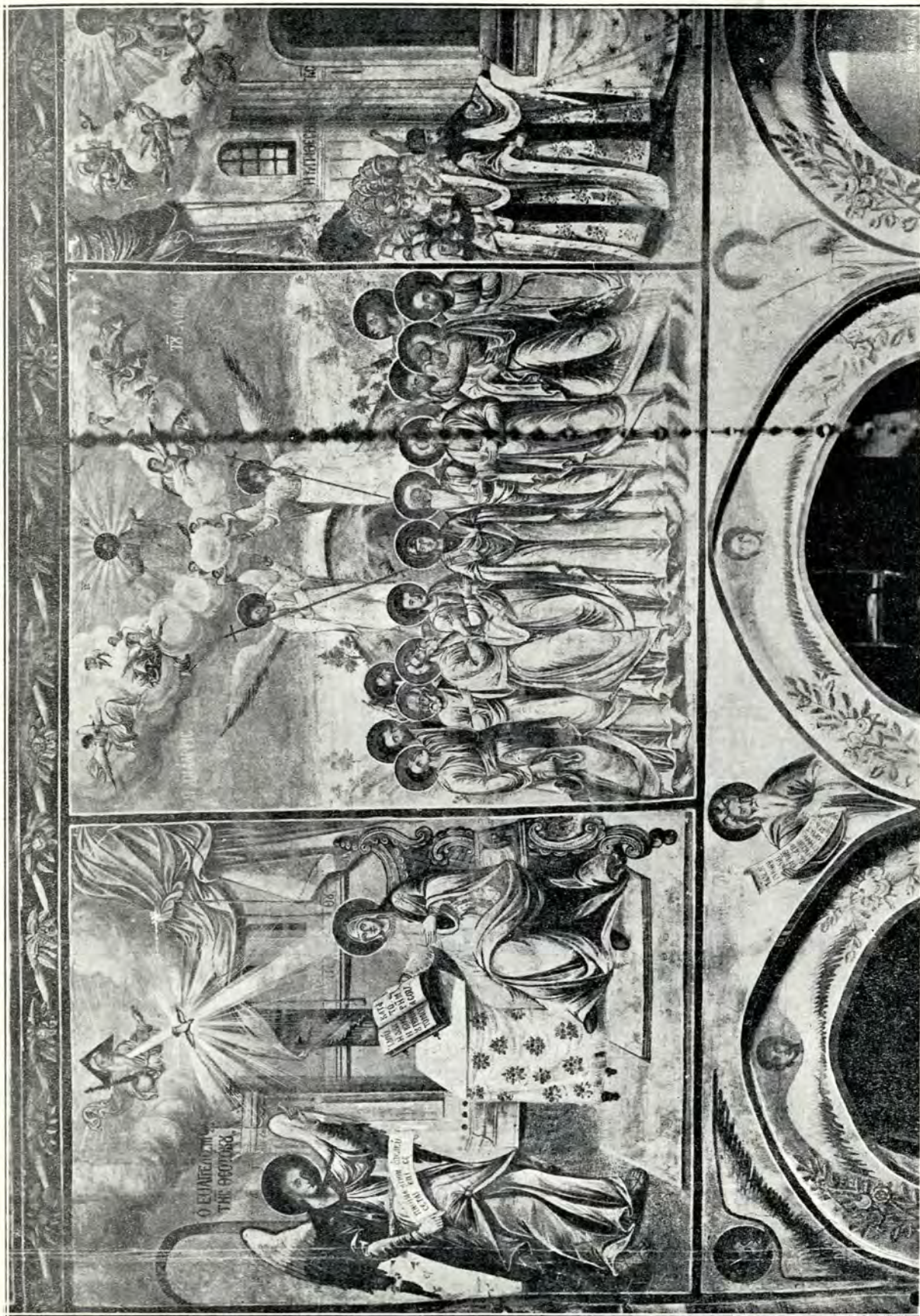

Fig. 9. Mănăstirea Golia. Picturi interioare în biserică.

câțiva ani de veniturile ei, sechestrate pentru visterie din ordinul Turcilor. Administratorul (Sameșul) acestor venituri a fost între 1821-27, Vasile Alexandri, tatăl poetului¹. Locurile egumenilor greci, izgoniți, le ocupau acum pământeni, „preoți de mir cu cinuri de Iconomi“. Pentru Golia se prevedea în 1826, Martie 22, numirea Iconomului N. Platon².

În 1827, n'a lipsit mult ca Golia să devină un centru cultural al Moldovei. Divanul, în frunte cu Mitropolitul Veniamin Costachi, propuse în 15 Aug., ca, întrucât casele vechii școli domnești, (elinești) au ars în pojarul din 19 Iulie³, să se facă o școală nouă „în ograda mănăstirii Golia, unde socotim mai merit și mai de cuviință“⁴.

Cu venirea Rușilor, în Mai 1828, protectorii Grecilor, căzu evident planul acesta dimpreună cu domnia lui Ioan Sandu Sturza. Ce privește mănăstirile închinat, se restabili situația veche, iar Golia avu în 1832 iar un egumen, probabil grec, pe Sofronie.

Acesta intentă un proces Hatmanului Anastasie Bașotă, arendașul Chipereștilor, sfântului Spiridon pentru împresurarea moșiei Tomeștii, din care făcu parte Holboca, schimbată, pretinde Sofronie, în 1837, cu dughenile lui Balș (v. m. s.) „cu sâlnicie“ și supt preț⁵.

În 5 Februarie 1842, zidurile Goliei au fost marture unei înmormântări domnești, aceia a bunului, evlaviosului și patriotului Ioan Sandu Sturza, primul Domn pământean după domnia Fanarioților. Însă, ca și în casul lui Potemkin, numai „țeremonia“ se făcu acolo, corpul fiind depus în biserica sturzească, Bărboiul⁶.

¹ Sion, *Arhondologia Moldovei*, p. 8.

² *Uricar*, I, p. 379.

³ V. despre el și *Arhiva genealogică*, I, p. 197—200.

⁴ *Uricar*, VII, p. 95. — La bugetul școalelor contribui mănăstirea cu 250 lei pe an, atât în 1813, cât și în 1839 (*Ibid.*, IV, p. 179 și VII, p. 88).

⁵ Arh. Stat. Iași, Tr. 661, O. 727, Dos. 102. Bașotă e cunoscutul înființator al gimnaziului din Pomărla, jud. Dorohoi.

⁶ *Albina Românească*, 1842, Feb. 5.

Importante date privitoare la Golia, găsim în descrierea călătoriei din 1846 a Arhimandritului rus Profirie Uspenskii: Mănăstirea a fost din nou zugrăvită și înfrumusețată cu o nouă tâmplă în 1838. „Aici sunt îngropate măruntaele luminatului prinț Potemkin de Taurida“. Grigorie Irinopoleos „a clădit în această mănăstire un paraclis și lângă el o sufragerie curată“¹ pentru ospătarea închinătorilor la praznice. El a administrat multă vreme moșiile Vatedului în Moldova și Basarabia, dar trăia la Chișinău. L-am văzut în Odessa. Răposatul era gros, roșcat cu panglica ordinului Sf. Ana de gradul I, cu care a fost recompensat, drept vorbind, nu știu pentru ce anume. Înăuntrul mănăstirii sunt magazii, o casuță frumoasă pentru chirie și o clădire joasă pentru ținerea nebunilor. Guvernul moldovenesc silește Vatedul să clădiască deasupra acestei clădiri un spital și să întrețină medic cu cheltuiala lor. Egumenul a răspuns, însă, că el va îmbunătăți camerele spitalului, dar doctor nu va tocmi, pentru că în mănăstire la el pe cei bolnavi îi vindecă Maica Domnului“.

„Călugării Vatedului din Atos, care trăesc în lăcașul acesta în număr de doisprezece, administrează toate moșiile bogate, aparținând Vatedului în Moldova și Basarabia l-am apucat la masă comună, le-am transmis complimentele confrăților dela Atos și am găsit între ei bătrâni cuviincioși, pătrunzători și chiar plăcuți. Ei mi-au arătat basinul principal, făcut în mănăstirea lor, în care apa e adusă de departe. Aranjarea lui e sărăcăcioasă și urâtă. Apa iese din douăzeci și patru tuburi, se revarsă în largul cuprins prin buzele unui leu și printr'o sită de fier și de acolo se răs-

¹ Actualmente făcând parte din depozitele Arhivei Statului. În actuala casă a diaconului a stat I. Creangă când a fost diacon. În această curte trăgea el cu pușca în numeroasele ciori, pasiune care i-a adus răspopirea. Casa nebunilor era, atunci fără etaj, în colțul sud-estic al curții. O inscripție grecească din biserică menționează reparațiile din 1838.

pândește în tot orașul. Acest basin e construit de Alexandru Moruzi, în 1823¹, și dres de prințul de acum Sturza, în 1844 etc.”².

Arătările Arhimandritului, privitoare la împotrivirea egumenului de a se organiza tratamentul bolnavilor pe baze moderne, sunt adevărate. Un voluminos dosar, începând cu acte din 1832³, se ocupă de chestiunea aceasta. Comitetul sănătății se arată în 1846 alarmat de faptul că unui bolnav, strâns în lanțuri, i s’au cangrenisat picioarele; „un picior au căzut de la sine, iară celălalt au cerut trebuința a să tăia”.

Comitetul cere Domnitorului, Mihail Sturza, să se facă „încă trei bolnițe cu douăsprezece crevaturi” (paturi) și să se despăgubiască victima. Domnitorul aprobă măsurile comitetului, dar egumenul consimte numai la despăgubirea victimei. Intervențiile comitetului se repetă în 1848, 1850 și în 1853, când Kneazul Urusow era vremelnic President al Divanului și când generalul rus, Conte Oster-Sacken, interveni personal „în mod foarte delicat” pe lângă egumen, dar toate insistențele se frâng de împotrivirea egumenilor, care considerau mănăstirea ca exterritorială, conform acordului între Patriarhat și Rusia, iar amestecul guvernului ca o atingere „Status quo-ului”⁴. Resistența egumenilor e atât de mare și îndrăznească, încât nu admite nici vizitarea de către doctori a bolnavilor. În 1859, Lascar Catargi, cunoscutul om de stat, atunci Președinte al comitetului să-

nătății, iscălește un interesant și înduioșător raport despre situația tristă a ospiciului. Comitetul cere „ca din cele patru case, aflate în ograda mănăstirii, afară de beciurile ce sânt și care-s de nelăcuit, una ce este cu două rânduri¹, să o destineze pentru pătimiși, sau două din cele mai mici”. Egumenul, Dionisie, continuă însă a se împotrivi prin o lungă întâmpinare, din 25 Aug., concepută de un bun avocat², în care afirmă că Vatopedul posedă mănăstirea „divini juris”, iar nu „humani juris”, că însuși Urusow, fiind refuzat, a ordonat transportarea bolnavilor la Sfântul Spiridon, că după „faimosul Zaharia” „il dritto di proprieta e di sua natura illimitato”, că procedeul arbitrar al consiliului de miniștri nu este conform cu „noua era Țării” și că nu-l ia în considerare. Deși cu acest act se încheie dosarul, conflictul a avut o continuare, chiar înaintea consiliului represintanților puterilor garante ale tratatului de Paris, în 1860, când câțiva din egumenii mănăstirilor închinete au adresat represintanților puterilor un protest în contra măsurilor „ilegale și violente” ale guvernului Moldovei. Punctul trei al acestui protest privește cazul dela Golia: „guvernul este acuzat că a impus mănăstirii Golia obligațiunea de a construi în interiorul acestei mănăstiri o casă pentru smintii și a o întreține cu cheltuiala sa, pe când această obligațiune nu i-ar fi mpusă prin actul de donațiune”. Guvernul se apăra, alirmând că totdeauna³ a fost o casă de nebuni la Golia și că documentele le va înfățișa, dar până atunci „este în drept și are datoria a menține statu-quo”; se mai referă la demersurile lui Sturza din 1846 și ale guvernului rusesc provisoriu din 1854⁴.

¹ Greșit în loc de 1803; au cuprins în inscripția din casa apelor, însă o altă inscripție, până acum nepublicată, arată că în 1823 „chișucul s’au prefăcut prin sălînța marchii Vornee Drăceachi Roset”.

² *Documente slave de prin Arhivele ruse*, culese și traduse de St. Berechet, București, 1920, Fasc. I, 88—90. Mitru Grigorie iscălește în 1840 într’un act: Gr. Georgiu. (Arhiva Stat. Iași, Tr. 692, Op. 765, Dos. 33, F. 41).

³ *Arhiva Statului Iași*, Tr. 1764, Op. 2013, Dos. 49.

⁴ V. și Neigebaur, *Beschreibung der Moldau und Walachei*, Breslau, 1854, p. 208: «Iede Einnischung der moldau-walachischen Regierung in die Verwaltung dieser der griechischen Kirche gehörigen Klöster würde durch den Patriarchen in Constantinopel als eine Verletzung des status quo-angefochten und von Russland unterstützt werden».

¹ Actuala Arhivă a Statului, unde după secularizarea mănăstirilor s’a instalat de fapt ospiciul, mutat apoi la Socola.

² Autorul memoriului a fost desigur cel al broșurei *Question du Monastère de Golia à Jassy*, 1859, (E. S. Loverdos, docteur en droit, avocat) (*Uricar*, XXI, p. 338, nota.).

³ Credem de la Ștefăniță-Vodă încoace, 1660, (v. m. s.).

⁴ Cesar Bolliac, *Mănăstirile din România*, 1862, pp. 656—8.

În fine a venit, în vara 1863, liberatoarea secularizare a mănăstirilor închinată cu o despăgubire de 51.000.000 lei vechi „care fac aproape 1,378,378 galbeni“, plătitabili în patru ani¹.

* *

Cine a urmărit cu atenție acest mic istoric al mănăstirii Golia, va fi rămas cu un gol în suflet. Nici o legătură cu începuturile culturii noastre, ca la Bistrița, Putna, Voroneț, Neamț, afară de contribuția în domeniul artei a Voievozilor, nici un gest generos n'avem de însemnat. Închinată unei mănăstiri străine, străină a rămas, în inima Iașului. Unde se lăsa mâna ei grea — mâna moartă — biserica decădea și conacul rămânea pustiu².

În mormâiala semiconștientă a pomelnicului „mare“ sau „mic“ se resuma toată activitatea recunoscătoare față de memoria generoșilor ctitori. De altfel nici aceștia nu ceruseră mai mult. Păcatele apăsau mai greu atunci și deslegarea de ele făcea o moșie. Pomelnicul mic, transcris în secolul al XIX-lea, frumos legat în piele, este foarte scurt. Nefiind până acum cunoscut, îl reproducem aici:

*„Numele fericitilor ctitori Sfintei
Mănăstiri Golii“.*

„Ioan Golia Logofăt, Anna, soția lui, și părinții lor. Vasile Voievod, Ecaterina Doamna. Theodosia Doamna. Stefan Voievod. Roxandra Doamna: Nicolae, Irina, Maria Doamna: Ioan Voievod. Alexandru Voievod: Elena Doamna cu fii lor. Ieremia Voievod: Elisaveta Doamna. Scarlat Voievod: Smaragda Doamna. Iacov Patriarh, Grigorie Arhiereu, Gherasim Arhiereu, Cosma Arhiereu, Veniamin Arhiereu și Grigorie Arhiereu. Ștefan, Mihail, Lazăr, Hris-

tina, Maria, Solomiia, Grigorie, Anthemiia, Maxim, Dimitrie, Efstratie, Vasile și părinții lor“.

Numele din pomelnicul acesta se pot identifica, cu puține excepții, cu toată lipsa de ordine cronologică în citarea lor. Astfel trebuia întâi să fie menționată Doamna Teodosia (născută Bucioc), întâia soție a lui Vasile Lupu, tot așa copiii din această căsătorie: Ioan și Ruxanda. Maria a fost soția lui Radziwill. Între copii dăm însă și de doi necunoscuți: Nicolae și Irina. Aceasta este „a treia soră“, menționată de Paul de Alepo. Discutabil este dacă Ioan-Voievod este fiul lui Vasile Lupu sau „cel Cumplit“. După locul menționat, însă, și considerând că nu putea să fie uitat, credem că e fiul lui Lupu.

Elena pare să fie soacra lui Alexandru (Lăpușneanu), fiica ultimului despot al Serbiei, Ioan Brancovici. Ieremia Voievod e, firește, Movilă, iar Scarlat, Callimachi, amândoi menționați cu soțiile lor. Ștefan e, credem, Golia, Părcălabul de Roman și Neamț, fratele ctitorului¹, amândoi fii ai lui Lazăr și Elenei. Mihail e fiul lui Ioan Golia, represintat în fresca dela Golia, Lazăr, Maria, Salomia, Grigorie și Dimitrie sunt de asemenea copii ai lui Ioan. Nu credem însă că Dimitrie a fost Logofăt mare². El e citat de nepoții și strănepoții lui ca fost mare Paharnic³. Deci Păhărnicia a fost ultima lui boerie. Numele Dimitrie îl avea depe bunicul de mamă⁴.

Antimia pare să fi fost și ea o fiică a Anei, numită așa după bunica ei de pe mamă. Maxim pare să fie Burnar, care a dăruit crucea de aur, în (1563) 1564. El este poate

¹ v. Spîta.

² Melchisedec, *op. cit.*, 233, *Uricar* IV, p. 140.

³ Iorga, *Ibid.*, p. 439.

⁴ Părinții lui Ioan (Lazăr și Elena) și ai Anei (Dimitrie și Antimia) sunt menționați în Uricul din 7114 (1606) Mart 30. (v. m. s. p. 12). Interpretarea d-lui Ghibănescu (*Rev. 2. Codreanu*, II, p. 30) că Dim. și Antimia au fost bunici lui Ioan, nu se poate admite. E vorba numai de „părinții lor“.

¹ *Bul. Muzeului Municipal*, I², p. 372, și a. l.

² «Vrând Doamna [Ruxanda] să dia satul (Preutești) m[ă]n[ă]stirii Golăiei, iarăși dentr'a ei bună voe, s'au socotit să nu-i stia casele și beseareca pustie, precum să viade pre multe locuri așea, fiind pre mâna călugărilor» (Iorga, *Stud. și Doc.*, VII, p. 362.). V. și m. s., la anul 1689.

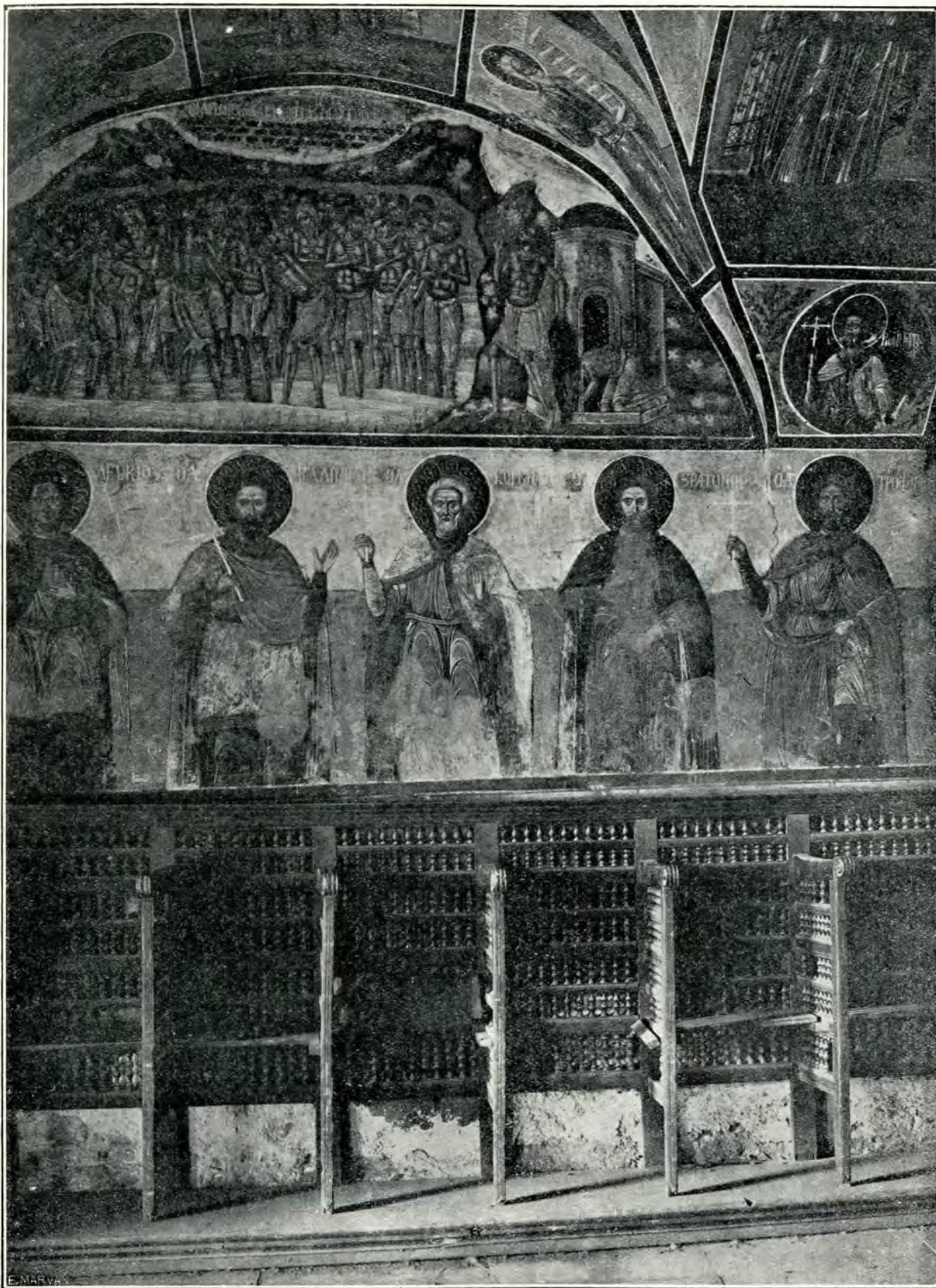

Fig. 10. Mănăstirea Golia. Picturi interioare în biserică.

identic cu acel Maxim din 1546, fiul Oltei (Golia?) și rudă cu Petre Golia¹. Se pare că a fost văr (al doilea?) cu Ioan Golia.

Ceilalți membri ai familiei sunt greu de identificat.

Dintre arhieriei, stareți ai Goliei, Grigorie și Gherasim ne sunt cunoscuți. Al doilea Grigorie pare să fie Irinopoleos.

Biserica mai păstrează însă și marele pomelnic, scris caligrafic în limbele greacă și română, legat în carton și având titlul tipărit cu litere de aur, însă grecești.

El începe, ca și micul pomelnic, cu pomenirea familiei Golia, diferă însă de el prin următoarele adăugiri: Lazăr și Elena (părinții lui I. Golia), un Ioan, alte două Hristine, o Ana, un Simeon și un alt Dimitrie. În schimb lipsesc Maria, Efstratie și Vasilie.

Urmează Voevozii, începând cu Vasile Lupu, în mod mult mai amănunțit. Soția lui Ștefan Tomșa e numită „Asamină“, pe când în pomelnicul Bisericanilor² i se zice Magdalina. Lui Iliș (Alexandru) Voevod urmează o Magdalina Doamna.

Nu fără interes este neobișnuita pomenire a familiei lui Mihai Viteazul: „Mihail Voevod, Stoica (greșit în loc de Stanca) Doamna și Florica, Theodora și Nicolae Voevod³“.

Mare e lista boierilor. La unele nume se dau în textul grecesc (de 19 p. folio) unele note explicative. Găsim dintre familiile cunoscute numele: Costacii, Stîrcea, Sturza, Paladi, Rosetti, Cananău, Apostol, Ciocârlan, etc.

Lista arhieriei începe și aci cu Iacov Patriarh și continuă cu Patriarhii: Neofil, Grigorie, Calinic și Agathanghel. Urmează

arhieriei: Dositeu, Gherasim, Neofil, Cosma și Grigorie, iar lor un mare număr de ieromonachi, dintre care e greu a distinge pe egumeni de simpli călugări. Nivelarea aceasta democratică n'are rost dacă se deosebesc Patriarhii și Arhieriei.

Lipsește, însă, din ambele pomelnice numele pretinsului frate al lui Ioan Golia, cel al faimosului trădător Ieremia¹, ceea ce ne face să ne îndoim serios că i-a fost frate.

Mănăstirea Golia a beneficiat, împreună cu Vatopedul, de o avere teritorială foarte mare, chiar pentru timpurile de atunci. Fără să ne stea la dispoziție arhiva mănăstirii, constatăm că Golia a stăpânit cincizeci și opt de moșii și părți de moșii, dintre care patruzeci și unu între Prut și Nistru, în ținuturile Bălți, Hotin, Soroca, Orhei și Lăpușna, și șaptesprezece în ținuturile Iași, Vaslui, Tutova și Botoșani. Mai avea Golia (1817) Târgul Rașcov² (Soroca), case și dugheni în Iași, patrușprezece fâlcii de vie la Cohnari și Vaslui, precum și numeroase sălașe de Țigani.

În 1857, avea Golia numai din arendarea moșiilor din Moldova un venit curat

¹ Că Ieremia a fost frate cu Ioan, pretinde Hasdeu, referindu-se la copia slavă a unui doc. din 7082 (1574), Mart 10, al cărui original s'ar fi aflat în arhiva mănăstirii. Însă din textul următor: «boliarin pan Ion Golia (în loc de Golăi!) velichii bogofăt i sluga nasviernii, Eremiia parcalab i jena ego Tudora (Ioan Vodă cel Cumplit, ed. II, pp. 225—6) nu reiese de loc înrudirea indicată. Mai curând—presupunând că documentul, de altfel suspect, atât din cauza unor lipsuri stilistice și gramaticale, cât și din cauza omisiunii boierilor Dumbravă și Grumezeu (v. doc. din 27 Martie al aceluiaș an la Ghibănescu, *Isp. și Zap.*, I, p. 141) ar fi autentic—, Ieremia ar putea să fie soțul surorii lui Ioan, considerând mai ales că soția acestuia, Ana, nu este menționată, probabil ca neavând parte în moșiile întărite. Deci nici nu reiese că Ieremia a fost din Neamul lui Golia. În *Let.* I, p. 227, i se zice, evident, după izvor polon, Ieremia Părcălabul de Hotin, precum îl menționează și *Anat. Rer. Pol.*, III, p. 492, cu porecla «Czarnievcicus», din care Engel, II, pp. 224—5, a dedus «Tsharnietzki», iar Hasdeu (*o. c.*, 226) «Cernăuțeanul». Dar s'ar fi Ioan-Vodă n'a fost un Ieremia, părcălab de Hotin, ci Lupu Huru, soțul lui Vodă. Un Ieremia a fost însă Portar de Suceava, titlu care peste puțini ani s'a transformat în cel de Hatman, deci comandant al armatei. Se pare deci că avem a face cu o confușie din partea Polonilor.

² *Trudi*, III, p. 83. Evident «Vadul Rașcov», (*Noua Hartă etnogr. a Bas.*) față în față cu vestita reședință de dincolo de Nistru a domniței Ruxanda, dăruită soțului ei Timuș de către tată-său, Bogdan Hmelnițchi. (*Let.*, I, p. 368).

¹ Iorga, *ibid.*, p. 140.

² *Uricariul*, XXIII, p. 362.

³ Teodora (Tudora) se chema atât mama lui Mihai-Vodă, cât și iubita sa cu care a avut un al treilea copil, pe Marula, în revista *Arhivele Otleniei*, III, No. 13, *Spîta Basarabilor*. Menționarea aceasta a fam. lui Mihai-Vodă se datorește probabil împrejurării că un Simeon Golăi, probabil cel menționat în pomelnicul mare, a fost ostaș moldovean al lui Mihai-Vodă. (Arh. Stat. Iași, document nedatat din a. 1650)

de 8.253 de galbeni¹, sau peste 82.530 lei noi, ceia ce ar corespunde azi unei sume de cel puțin trei milioane; cât de mare va fi fost venitul celor patruzeci și una de moșii din Basarabia! Între 1821—27 moșiile din Moldova, au fost sechestrate, zice Sion², și, după un izvor mai sigur³, „Domnii Grigore Ghica și Ioan Sturza primiră în 1823 un firman turcesc, care le ordona să gonească pe egumenii greci ai mănăstirilor închinat Locurilor Sfinte“. Gestiu-nea bunurilor se încredință „unui comitet compus de boieri sub presidenția Mitropolitului“.

Mănăstirea Golia, fiind închinată unei mănăstiri grecești, e firesc că se bucură de protecția, sau interesul neamurilor fanariote. Candele, icoane, aiere amintesc numele familiilor Mavrocordat, Suțu, Rosetti, Rizos, etc., cași inscripțiile de pe morminte ale familiilor Cantacuzino, Mavrogheni, Racoviță, Callimachi⁴. Dăm însă și de nume ale boierimii băștinașe, ca de cel al viteazului frate al lui Miron Costin, decapitat și el, Velișco Costin Hatman, care a pus lespede frumoasă soției sale Ecaterina, fiica lui Toma Cantacuzino⁵; și acest înțelept, sfătuitor de Domni, odihnește la Golia⁶, ca

și a doua lui soție, Ana, născută Prăjescu¹. O altă piatră, cu inscripție grecească, arată, cu cifre arabe, că supt el odihnește dela 1649 un Gheorghe Mare Postelnic. Acesta este după toată probabilitatea Gheorghe Cantacuzino, Mare Postelnic supt Vasile Lupu, 1644—5², nu omonimul său lordachi, care a murit mai târziu.

Un disc, donat în 1659, amintește pe Efrim Hăjdău, pârălab (de Hotin)³, strămoșul istoricului Bogdan Petriceicu Hasdeu, care, în 1653, oprise intrarea în cetate fugarului său Domn, Vasile Lupu. Dona-toarea, soția lui, Vasilca, numită într'un loc „nepoata lui Moisie Movilă“⁴, iar în alt loc „fiică a unui Căpotici“⁵, a fost probabil fiica lui Vasile Vartic (căsătorit cu Irina, fiica lui Avram de Lucăceni, din din neamul Căpotici)⁶, a cărui soră, Antimia, era soția lui Miron Barnovschi⁷. Numele Vasilca îl va fi avut după tată.

Sunt însă la Golia și lespezi de morminte cu nume care n'au avut răsunet în istoria Moldovei, dar nu sunt mai puțin interesante. Dintre ele una, cu o frumoasă ornamentație de coroane, caracteristică stilului Imperiului, acoperise mormântul unui vecin al Goliei, al bogatului negustor T. Petrovici⁸, strămoșul cunoscutei familii Petrovici-Armis din București.

¹ *Uricariul*, VI, p. 402—3.

² *O. c.*

³ *Memoriul Ministerului de Externe din 1863 (Uricariul, XXV, pp. 343—4.)*.

⁴ Ultimele două sunt de origine românească: Cohan și Calmășul.

⁵ + 7193 (1685), Apr. 8; *Iorga, Inscriptii*, p. 166.

⁶ Inscriptia arată la prima vedere anul 7170 (1662), Feb. 7., însă Toma nu numai că trăia în toamna 1664, când a sfătuit pe Dabija să nu imite exemplul lui Gheorghe Ghica din Țara Românească de a trece la Nemți (*Let.*, II, p. 4) ci inscripțiile sunt mai sigure decât letopisețele. În 7172 (1663), Dec. 31 a pus Anei lespede la Golia, deci nu putea să fie mort în 1662. El a murit probabil în 7 Feb. 1665, în urma privațiunilor războiului austro-turc din 1664, prea mari pentru bătrânețele sale. De fapt se constată la inscripție ceva anormal. Din cauza lipsei de loc p. (100) este suprapus lui O (70), iar brațul stâng al literei următoare M (inițiala lui «mesia») este la bază despicat și prelungit spre celalt braț, dând imaginea unui Γ întors. Sus, unde trebuia să fie această prelungire, în mod normal, piatra e deteriorată. Brațul drept al literei M e prescurtat, evident spre a evidenția anomalia de la cel stâng. De asemenea un semn de asupra numărului anilor indică o abreviațiune. E

deci de presupus că lucrătorul, care a săpat piatra, văzând că a deteriorat-o unde încăpea semnul distinctiv pentru litera Γ, legată de brațul stâng al lui M, a întors-o, atrăgând tot de odată atențiunea cuvenită. Am avea deci anul 7173 (1665).

¹ Fiica lui Voruntar; I. C. Filitti, *Arh. Gr. Gr. Cantacuzino*, Spița, după Tanoviceanu.

² *Ibid.*, p. xxxvi.

³ *Iorga, l. c.*, p. 167.

⁴ Z. Arbore, *Basarabia*, p. 750.

⁵ *Arh. geneal.*, II, p. 141.

⁶ *Inedit și Arh. Stat. Iași.*

⁷ *Arh. geneal.*, I. c.

⁸ + 25 Martie 1800. El a fost tatăl Anastasiei, căsătorită în 1800 cu Hristodor Petrinò, n. c. 1776, fiul lui I. Petrinò. În 1816 frații Hristodor și Apostol își împart numeroase moșii pârîntești. Apostol s'a așezat în Bucovina, unde familia a cumpărat moșia Văscăuții pe Ceremuș și 1/4 Voloca dela Th. Mustăț. Lui i-a urmat fiul lui Hristodor, Petru, n. 1816, din a cărui căsătorie cu Eufrosina Hurmuzaki, sora istoricului, s'a născut în 1846 poetul D. Petrinò, mort 29 Apr. c. v. 1875 (Sbiera, în *Encicl. Rom.*).

Cimitirul din partea despre Sud a bisericii nu mai există, iar pietrele mai de seamă au fost depuse în biserică. Aceia a lui Petrovici se află la Muzeul Municipal din aceeași curte. Tot acolo se află și capul Arhimandritului Gherasim (Gheorghie?) Soroceanu, †1867, Mai (?), precum reiese din inscripția de pe cărămida găsită sub capul lui, cu ocaziunea unor săpături.

Cu toate reparațiile care se fac, cu întrerupere în timpul războiului, de vr'o douăzeci de ani încoace, biserica, mult admirată de vizitatori din străinătate și din țară și deosebit de apreciată de familia noastră regală, nu se află în stare bună. Frescele se deteriorează din cauza umezelii, încât Comisia Monumentelor Istorice, îngrijorată, a luat de curând dispozițiunea să se fotografieze părțile amenințate, până ce situația financiară a Țării va permite o restaurare mai radicală¹.

Turnul a fost restaurat în 1900, „dându-se jos“, precum zice inscripția dela poartă, „partea înălțată de Meletie Eghemenul Mănăstirii Golia, la anul 1855 și păstrându-se numai partea zidită din vechime“. Deasemenea au fost restaurate, acum vr'o cincisprezece ani, trei din turnulețele lui Macarie, din timpul lui Duca-Vodă, însă lipsa de fonduri pentru întreținerea monumentelor restaurate, face ca vremea

să continue cu opera ei de distrugere; iar crește iarba pe turnulețe, deteriorând cărămizile. În stare rea se află și impunătorul zid din jurul întinsei curți, în care o vegetație sălbatecă acoperă ruinele fostului externat de fete, distrus de incendiu, exceptând aripa dreaptă, în care se află Muzeul Municipal, înființat de inginerul Hălăceanu (†1917). În timpul războiului curtea și Muzeul, acesta în parte evacuat, au găzduit centrul Invalizilor de război, iar biserica, arhiva curții de apel. Încheiăm micul nostru studiu cu o listă, incompletă, a egumenilor și cu o spiță a neamului Golia.

V. *Lista egumenilor mănăstirii Golia 1614/15 — 1859*¹⁾

1614 - 15: Grigorie, 1653: Teodosie, înainte de 1667: Maxim, 1667-68, 1669, 1680: Macarie, 1687, 1689: Grigorie Mitrop. Laodichias, 1713, 1721: Neofit, 1739, 1741: Gherasim Mitrop. Sevastias 1742: Iosaaf, 1755: Ghermanos, 1756, 1761: Gherasim, 1764: Ștefan, 1766: Nichifor, 1778: Nicodim, 1786: Mitrofan, 1794: Ștefan, 1826: Platon, 1832: Sofronie, 1833, 1836: Grigorie Mitrop. Irinopoleos, 1837: Sofronie, 1838, 1840, 1846: Grigorie Mitrop., 1855: Meletie, 1857: Anania, 1859: Dionisie.

¹ Relativ bine conservată este marea frescă a ctitorilor din pronaos. Ea reprezintă precum se știe, din stânga spre dreapta pe: Gherasim, Mitrop. Sevastiei, Domnița Ruxanda, Ștefan V.V., Ecaterina Doamna, Vasile V. V., Ieremia V. V., Ioan Golia, Ana Golia, Mihail Golia și Grigorie Mitrop. Irinopoleos. Reproducerea chipului acestuia înseamnă că fresca a fost renovată în 1838—40, când Grigorie a făcut cunoscutele reparații

la Golia. Gherasim e cel din 1739, când s'a restaurat biserica de Gr. Ghiță.

¹ Enumerarea are loc în ordinea întâlnirii numelor prin documente, însă este evident că unii, ca Grigorie Mitrop. și Sofronie, nu s'au succedat, ci au fost împreună. Grigorie am văzut că locuia la Chișinău unde ca «Stareț» al Goliei administra moșiile ei din Basarabia.

VI. Spița neamului Golia (Golăi, Golăe)

Golăi din Golăești pe Rebricea, jud. Vaslui. 1488¹

X Golăi (1/2 Golăești? ²)					X. Golăi (1/2 Golăești? ²)				
Hanco Golăe		Oltea ³ , fiu + in- Cărstina (împreună 1/2 Golăești) inte de 1546			Lazar Golăi, Uricar 1535. ⁴ , Părcălab ⁵ , căs. cu o Elena (1/2 Golăești?)				
Petre Tudora Vasilca 1546		Luca Magda 1546			Ioan Golăi, mare Logotăt 1572 ⁶ , 1578 ⁷ , înainte de 15 Nov. 1584 ⁸ (1/6 Go- lăești) căs. cu Ana f. lui Dumitru și a Antemiei, sau, după un alt izvor, mai puțin sigur, fiica lui Lupu Stroici, mare Logotăt.				
Dumitru Logotăt ¹² , ma- re Paharnic 1590 ¹³ , căs. cu Crăstina.		Mihail ¹⁹ 1606	Crăstina ¹⁹ 1606	Maria ²⁰ 1606	Salomia ²⁰ 1606	Grigorie ²⁰ 1606	?	Antimia ²¹	Nicoară, 1588 căs cu o Sofia ²² .
Ștefan ¹⁴	X Golăi 1674—75				Andreica ²³	Golăe	Busuioc	Maria căs. Albu, 1620	Costin Spătărel, 1620
Petru, emigrat și + în țară Rom. Ispravnic pe satele domnești ¹⁵ .		Ionașco, Păhărnice			Ionașco, Vasile poreclit Perșa		Grozava căs. cu T. Flondor		Mihai. (Mihalcea)
(Petru?) Pala- de ¹⁶ monah, va ¹⁷ 1740	Paraschi- va ¹⁷ 1740	Angheluță ¹⁷ f. Clucer 1740	Anușca ¹⁷ 1740	D. Perșa T. Perșa căs. cu Anița C. Perșa Nastasia căs. cu Bu- ruiană	Mierla Alexandra	Catrina Vasilca	Grozava căs. cu Moșuleț	Petre Gheorghie	Grigoraș Gheorghie
Anușca ¹⁸ căs. cu Guță	fiică căs. cu Negură								fiică căs. cu T. Coro- bană

NOTE.—¹ Melchisedec în *Rev. p. ist. arh și filol.*, I, p. 371—73 și Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, p. 317—18 ² Generația aceasta o presupunem. de oarece în lipsa ei nu s'ar putea explica de ce Hanco cu surorile lui au 1/4 Golăești, vânzuți de copiii lor în 1546, (Iorga, *Stud. și Doc.* VI, 140), iar Ioan Golia Log. 1/3 din 1/2 = 1/6. Dacă Lazar ar fi fost frate cu Hanco nu i s'ar fi cuvenit decât 1/6 Golăești, iar lui Ioan deci numai 1/15, sau numai 1/10 dacă erau 2 frați. ³ Oltea are un fiu Maxim; (2. Iorga, *ibid.*) poate acel Maxim Burnar, Vornicul, care în 1564 dăruiește Goliei crucea de aur (v. m. s.). ⁴ Iorga, *op. cit.* VII, p. 73. ⁵ Id. *op. cit.*, VI p. 141. ⁶ Ghibănescu, *Sur. și Izv.*, V, p. 126 ⁷ Iorga în *Hurmuzaki* XI, p. 895. ⁸ Bianu, *Catal. Mss-lor Acad. Rom.*, I, p. 56. ⁹ Iorga, *ibid.*, 896 și Wickenhauser, *Putna*, 212. ¹⁰ Iorga, *Stud. și Doc.*, VI, 141. *Uricar*, XIX, 5, numitaici „Golăiași” și a. l. ¹¹ Melchisedec, *Notițe ist.*, p. 233. ¹² Iorga, *ibid.*, 440. ¹³ Melchisedec, *ibid.* ¹⁴ Iorga, *ibid.* ¹⁵ Iorga, *ibid.* ¹⁶ Acad. Rom. Ms. 2821, F. 58. ¹⁷ Iorga *ibid.*, pp. 157, 173, 349. ¹⁸ Comunicat de d. Ghibănescu, după Ms. la Acad. Rom. ¹⁹ Iorga, *ibid.*, p. 141; Melchisedec, *ibid.*, p. 232 ²⁰ *Ibid.* p. 233. ²¹ Pomelnicul Mănăstirii. N. Iorga, *ibid.*, și Acad. Rom. Ms. citat. Descendența lui Nicoară după Ghibănescu, în *Rev. „T. Codrescu”*, II, p. 30. T. Flondor, care înainte de 1780 (1672) Mai 6, vânduse dimpreună cu soția sa Grozava o parte din Oniceni, jud. Vaslui acum din jud. Roman, (Acad. Rom. Ms. XC, 71) și era originar din Dăneți, jud. Vaslui, unde familia mai există, nu este a se confunda cu Armașul T. Flondor, *Let.* II, pp. 227—29, care era fiu; lui Pavel Albotă Mare Jitnicer și numai poreclit Flondor, el însuși neiscălinind niciodată Flondor Soția acestuia se chema Maria și a fost fiica Vornicului Gr. Gherman și a Chelsinei Tăutul. (Doc. fam. Flondor-Bucovina și a l. T. Flondor a fost însă probabil socrul lui Pavel Albotă și de aceia atât numele de bolez cât și porecla fiului lui Pavel. Celălalt fiu al lui Pavel era Gheorghită, poreclit Ciudin cel care a avut un rol istoric în Țara-Rom. unde a surprins pe Șerban Cantacuzino, supt Duca Vodă. la Drăgănești. (*Const. Căpit.*, ed. Iorga, p. 187). O curioasă întâmplare face, că și T. Albotă-Flondor a avut o parte 1/2 într-o moșie *Oniceni*, pe Șomuz, jud. Suceava, (*Surele*, I, p. 108) moștenire de pe Costin Albotă Postelnic, care cumpărase moșia în 1528 (Acad. Rom. peceti No. 150 și *Bul. Muz. Municip.*, Iași, II, p. 353, încât identitatea numelor de familie și de moșie este o adevărată cursă pentru genealogiști.

Această biserică este una din cele mai mari din țară și din cele mai monumentale. Atât dimensiunile ei, cât și mai ales proporțiile ei interioare sunt foarte impunătoare.

mică situată în partea din spre Răsărit; ea prezintă în fațadă un frumos pridvor cu arcade răzimat pe patru stâlpi de piatră.

În incintă au mai fost clădite în urmă și alte case, în veacul al XIX-lea, între

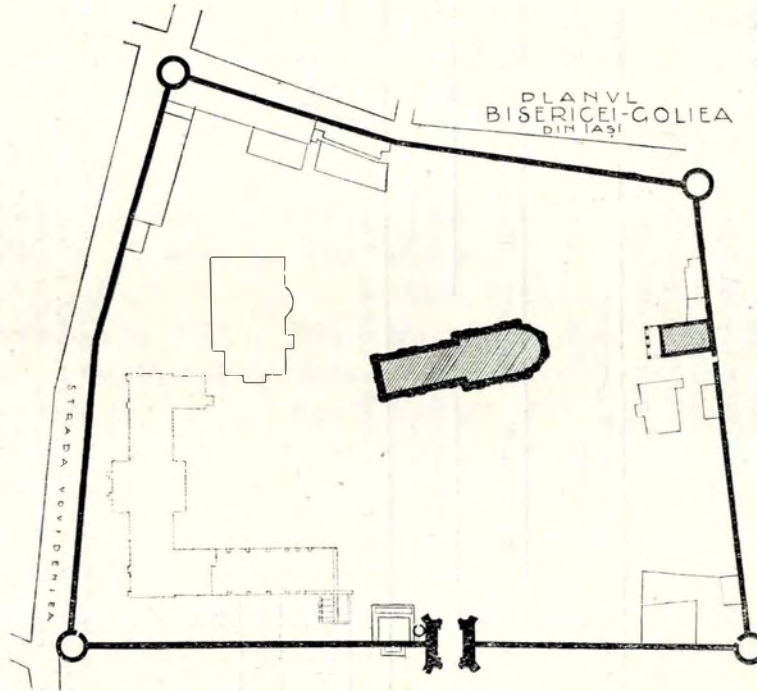

Fig. 11. Mănăstirea Golia. Planul Celății.

Biserica, altă dată în centrul unei mănăstiri, este și astăzi încunjurată de ziduri înalte de piatră, formând un patruleter neregulat, având cam de la o sută la o sută cinzeci metri laturea. La cele patru colțuri zidurile sunt flancate de câte un turn masiv de formă rotundă, învelit cu o boltă și având în interior două caturi de încăperi.

În mijlocul laturii din spre Miazăzi se află clopotnița: o clădire pătrată în plan și zidită din piatră. Supt ea se deschide boltă, care constituie intrarea în incinta mănăstirii. Dintre clădirile vechi ale acesteia nu a mai rămas decât o casă

altale actuala Arhivă a Statului, precum și o școală de fete, care a ars.

Văzută de supt boltă de la intrare, biserica se prezintă, în sensul lungimii ei, cu patru turle, dintre care două mai înalte de-asupra naosului și a pronaosului și alte două mai scunde, de-asupra altarului și a tindei. Biserica are treizeci și nouă metri lungime în exterior și treisprezece metri lățimea cea mai mare. Înălțimea până la cornișa principală este de patrusprezece metri, iar până la crucea turlei de pe naos de treizeci metri.

În plan, biserica se compune din tindă cu două uși laterale, ca la bisericile

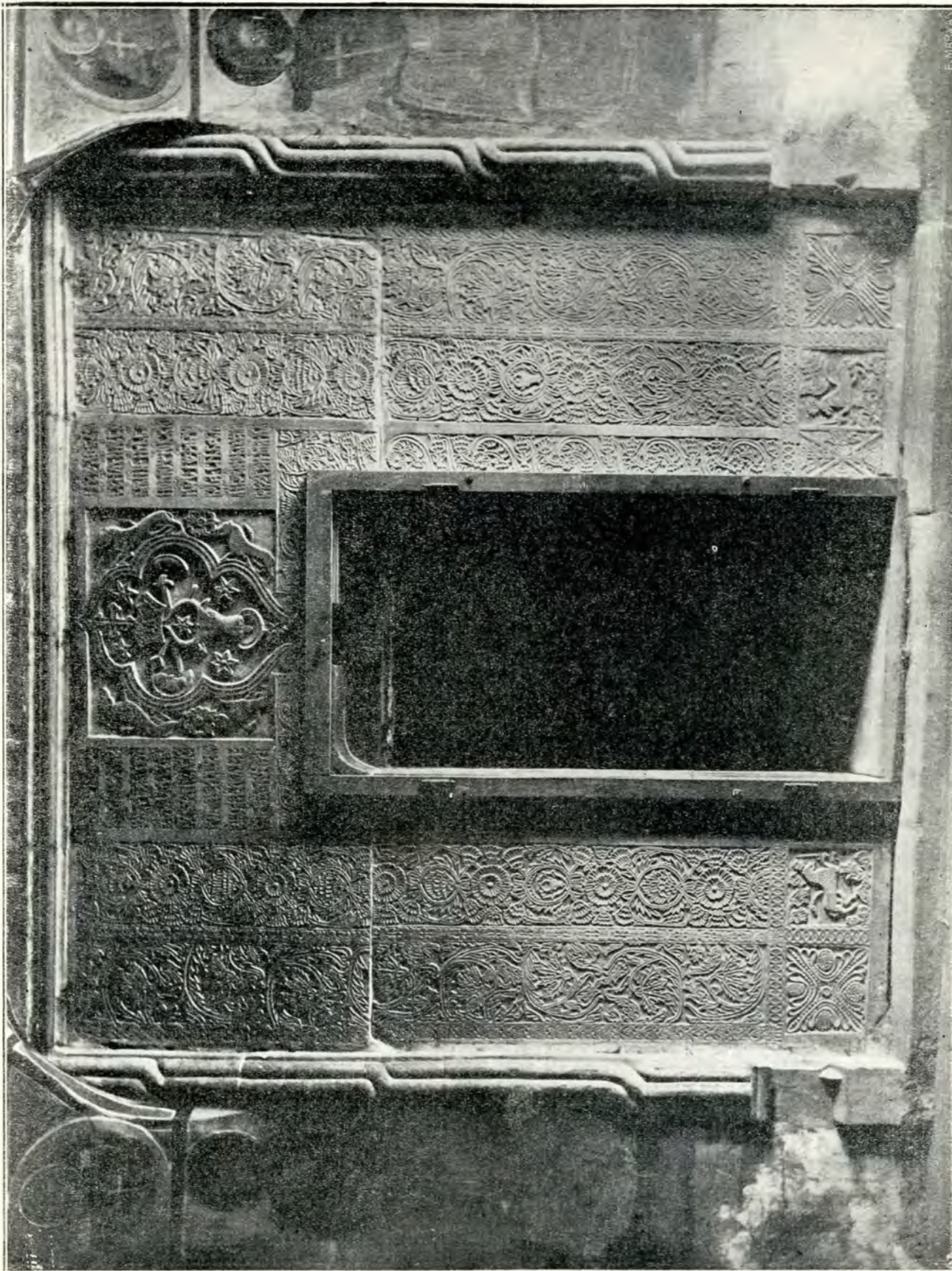

Fig. 12. Mănăstirea Golia. Portalul Bisericii.

moldovenești în genere și cu două ferestre mari spre apus; de aci o ușă, situată în

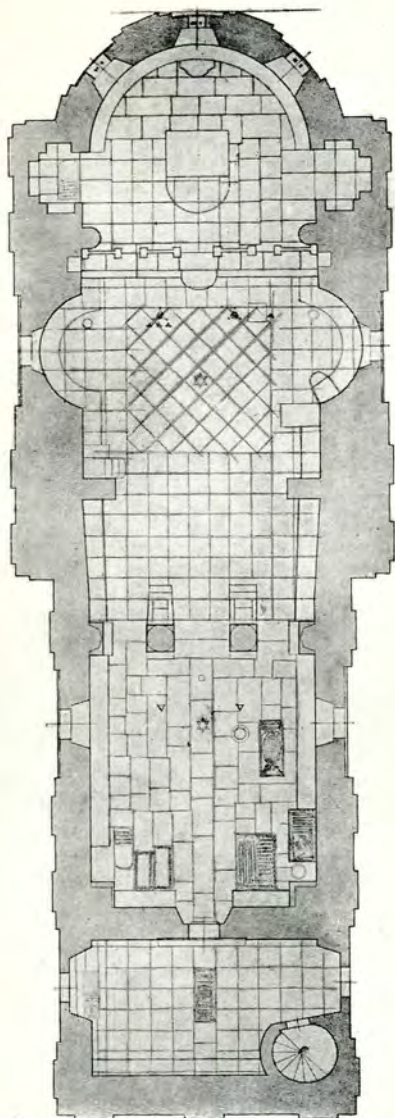

Fig. 13. Mănăstirea Golia. Planul bisericii.

axul bisericii, dă acces în pronaosul care este foarte spațios și înalt și care comunică cu naosul prin trei deschideri în formă de arcade, răzimate pe doi stâlpi puternici. Naosul și mai dezvoltat ca pronaosul prezintă două sânnuri laterale care însă nu sunt vizibile din afară, fiind luate în grosimea zidului care ajunge în aceste părți până la doi și jumătate metri grosime.

De-asupra tindei se află cafasul la care duce o scară situată în grosimea zidului, la stânga ușei de intrare. Cafasul are vedere spre interiorul bisericii prin trei

arcade care sunt de un efect foarte frumos.

De-asupra altarului se ridică o turlă proptită de o parte pe zidul semi-circular din exterior, și de altă parte pe arcul mare aflat de-asupra catapetezmei. Această turlă, cu tambur vertical scurt, are ca și celelalte o serie de ferestre care luminează altarul de sus. Alte trei ferestre mari, aflate în zidul dinspre răsărit, mai măresc încă prin lumina pe care o revarsă în interior efectul bolților și al frescelor care acoper toți pereții interiori. Această dispoziție este, cred, unică în genul ei la bisericile din Moldova unde altarul este

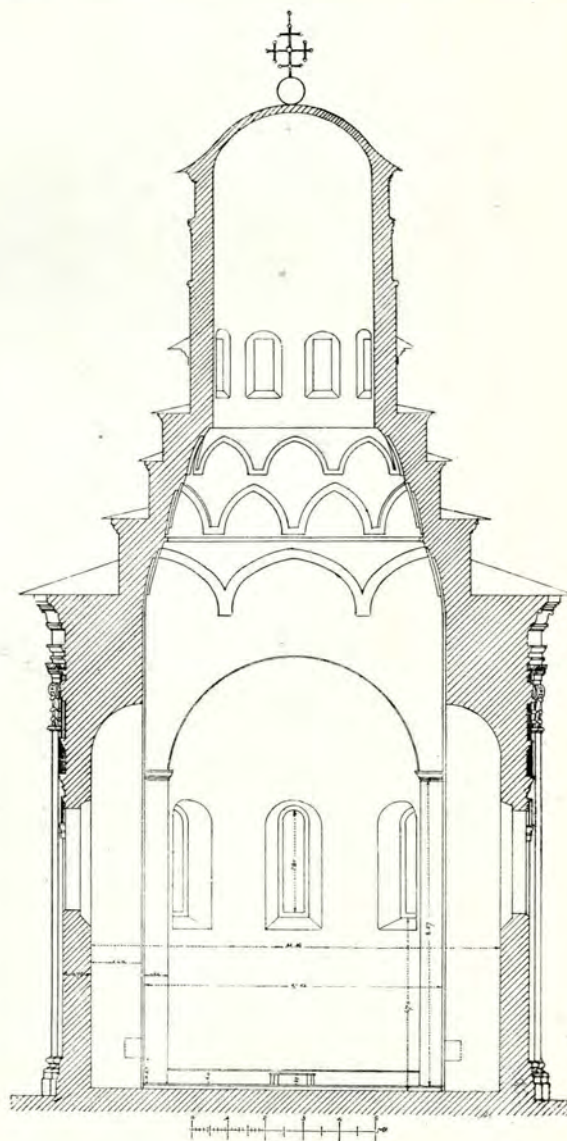

Fig. 14. Mănăstirea Golia. Secție prin naos.

în totdeauna luminat numai prin una, două

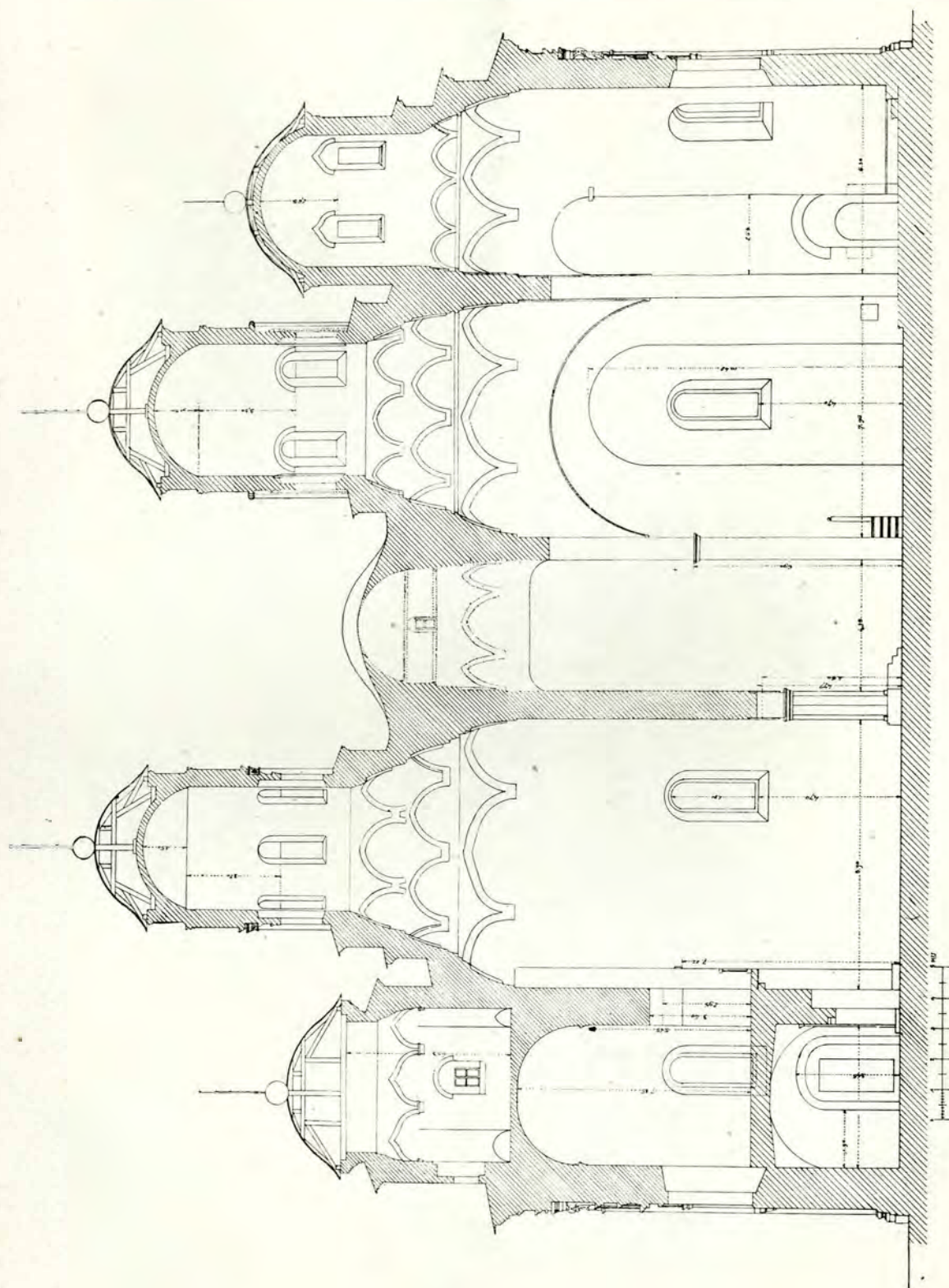

Fig. 15. Mănăstirea Golia. Secția longitudinală.

Fig. 16. Mănăstirea Golia. Picturi interioare în biserică.

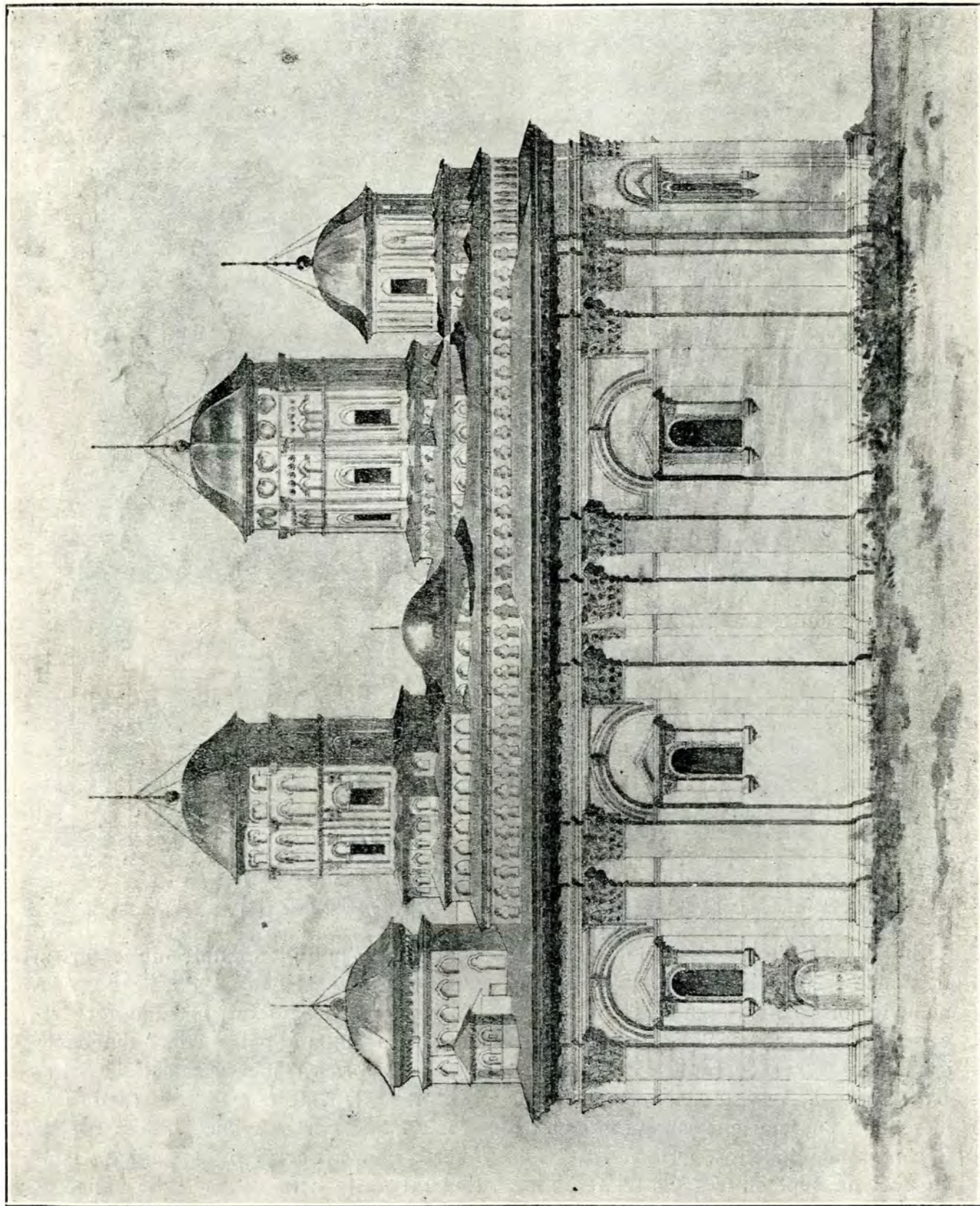

Fig. 17. Mănăstirea Golia. Biserica.

sau trei ferestre scurte, situate în partea de jos a zidurilor, la mică înălțime de-a-supra pardoselii.

pola și, pe dealtă parte, un efect decorativ mare și bogat. Acest sistem pornește de la niște bolți unghiulare, aruncate peste

Fig. 18. Mănăstirea Golia. Fațada spre apus.

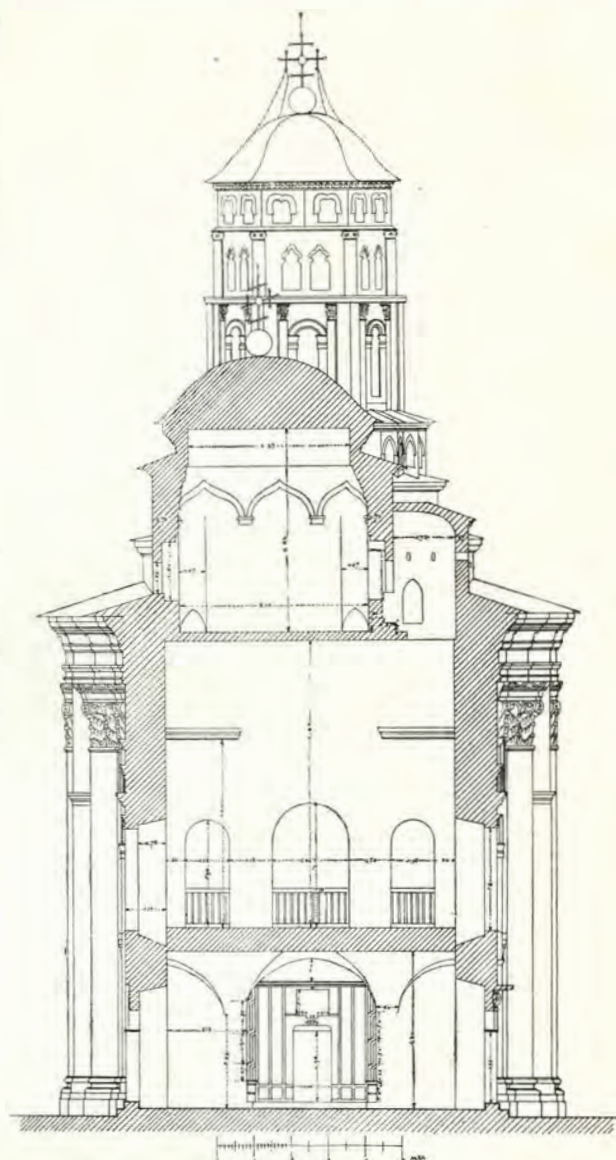

Fig. 19. Mănăstirea Golia. Secția prin tindă.

Bolțite, văzute din interior, prezintă frumoase dispozițiuni decorative, neobișnuite în bisericile românești până la această epocă și, desigur, inspirate din arhitectura rusească (vezi Viollet le Duc, *L'art Russe*). Această dispozițiune constă în rânduri suprapuse de arcaturi alăturate, fiecare rând fiind în „porte à faux” față cu acel de sus. În acest fel se obține, pe deoparte, o reducere progresivă a diametrului golului pe care se înalță cu-

cele patru colțuri formate de ziduri și numite „trompes d'angle, aceste bolți înălțându-se de-acurmezișul zidurilor formează în colțuri patru laturi diagonale care transformă planul orizontal din patrat în octogon; peste acesta, alte rânduri de arcaturi în „porte à faux” reduc spațiul liber și îl transformă într'un poligon multilateral peste care se va ridica după aceste tranzițiuni succesive turla circulară. Toată partea superioară a bisericii pre-

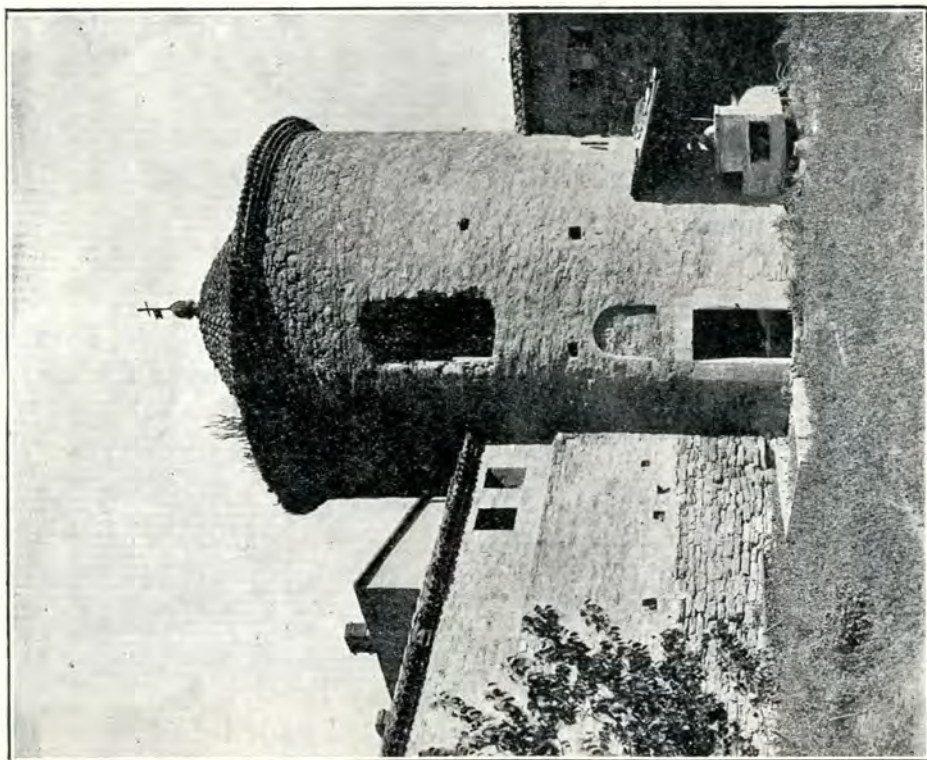

Fig. 20. Mănăstirea Golia. Vedere asupra celății interioare.

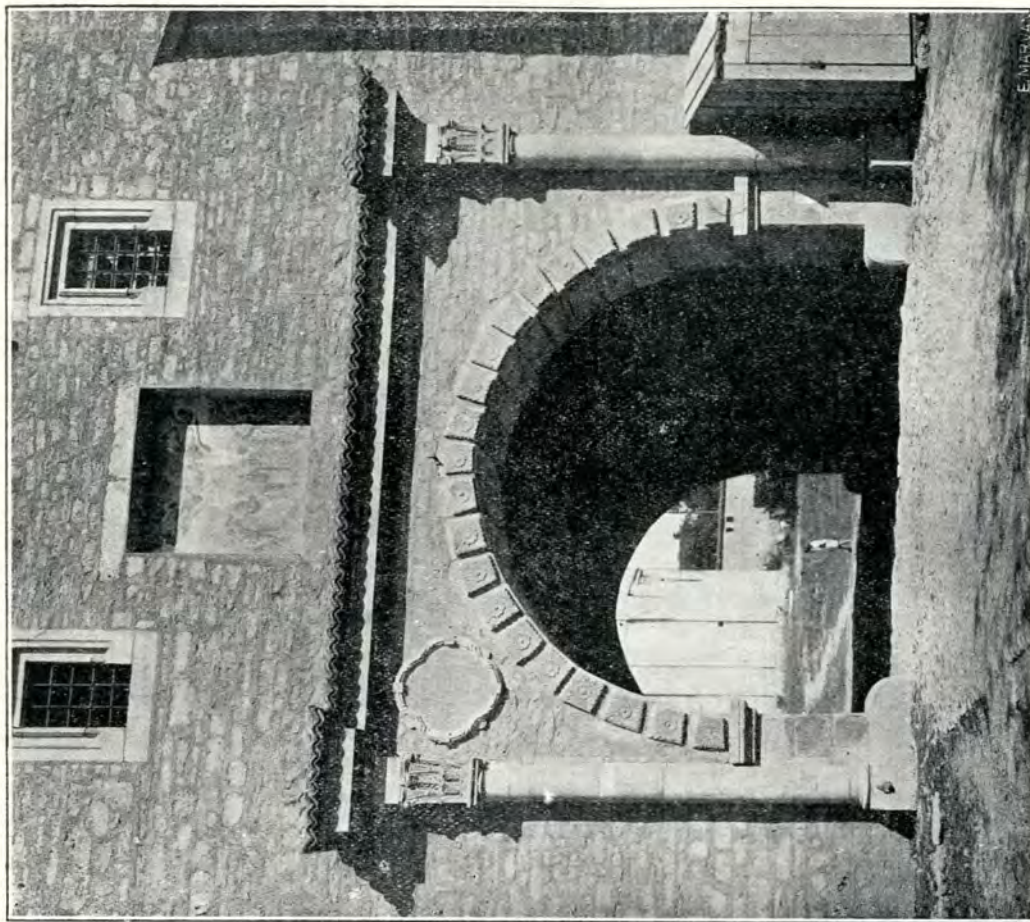

Fig. 21. Mănăstirea Golia. Intrare suprt turnul celălți.

sintă, astfel, o serie de cupole luminoase proptite prin sistemul de arcaturi descris mai sus, în care lumina și umbra alternează, punând în valoare frescele care îmbracă totul într'o armonioasă simfonie de colori.

În exterior biserica prezintă elemente cu caractere diferite, care pot da loc la presupunerea că ea nu este ridicată și terminată dintr'o dată, ci în epoci diferite, sau că, în urma unui accident, cutremur, foc, etc., ea ar fi fost transformată, suferind modificări și adaptări ulterioare care au alterat unitatea ei.

Intr'adevăr, de la cornișa principală în jos biserica este toată îmbrăcată în piatră de talie, în dimensiuni destul de mari. Ordonanța arhitectonică, de tip clasic, dovădind înrăurirea Renașterii italiene, prezintă o serie de pilaștri corintici, înalți de doisprezece metri și încoronați cu o cornișă monumentală cu modilioane și console. Între pilaștri se încadrează o serie de arcade mari, în centrul cărora se deschid ferestre, în același stil încoronate cu frontoane.

Mai sus de cornișa acestei ordonanțe ne găsim în fața unei arhitecturi cu totul diferite, compusă din elemente orientale: o serie de ocnite de diferite forme: cu vârf, în acoladă, în treflă, sau încă în alte forme puțin usitate în arhitectura noastră și care dovedesc o înrăurire străină, dintr'o epocă foarte târzie: sfârșitul veacului al XVIII-lea și chiar începutul veacului al XIX-lea. Astfel peste cornișa clasică care face parte din ordonanța corintică a fațadelor mai e o altă cornișă mai simplă, constituită dintr'un brâu sculptat.

Basele turelor prezintă aceleași ocnite de forme variate. Arhitectura celor două turlle principale este diferită de la una la alta în ceia ce privește compoziția și elementele care le decorează. Turla Pantocratorului se compune din elemente o-

rientale: ferestrele se termină la partea superioară în arc ascuțit; la colțurile poligonului se văd colonete angajate, ca în arhitectura bizantină; unele sunt fără capitele și fără base, altele mai sus cu capitele în foi de acantă: se mai văd ocnite cu arcaturi, un brâu orizontal în formă de funie răsucită, rosete sculptate, etc. Toate aceste elemente nu prezintă între ele legătura și unitatea cerută de regulile arhitectonice. În același gen este și turla de pe altar.

Turla de pe pronaos și cea de pe tindă par ceva mai unitare în compoziția lor: ferestrele celei d'întăiu amintesc pe acele de la corpul bisericii și sunt compuse din elemente clasice: pilaștri corintici încoronați cu o arcadă; brâul orizontal este compus din ove clasice; partea superioară însă este decorată cu firide de forme fantesiste.

Cele două turlle de pe tindă și altar sunt mai joase și nu prezintă nici ele vre-o unitate de stil sau de compoziție.

Cercelările făcute până acum nu permit a stabili dacă această biserică a fost, cum s'ar putea presupune, în întregime și de la început în stilul oriental pe care îl prezintă și acum, atât formele părților ei superioare, cât și normele constructive, după care este clădită și dacă ordonanța corintică a fațadelor a fost aplicată în urmă, înglobând sâmurile care poate să fi fost mai întâiu aparente în exterior, sau dacă, din contra, ordonanța clasică face parte integrantă din biserică. În acest din urmă caz, s'ar putea ca și turllele bisericii să fi fost la origină în același stil clasic; unele detalii care se mai văd și astăzi la turla de pe pronaos și pe care le-am notat în analiza de mai sus, permit această ipotesă. Se poate atunci deduce că elementele orientale constatate în decorația turelor provin dintr'o restaurare făcută bisericii prin veacul al XVIII-lea,

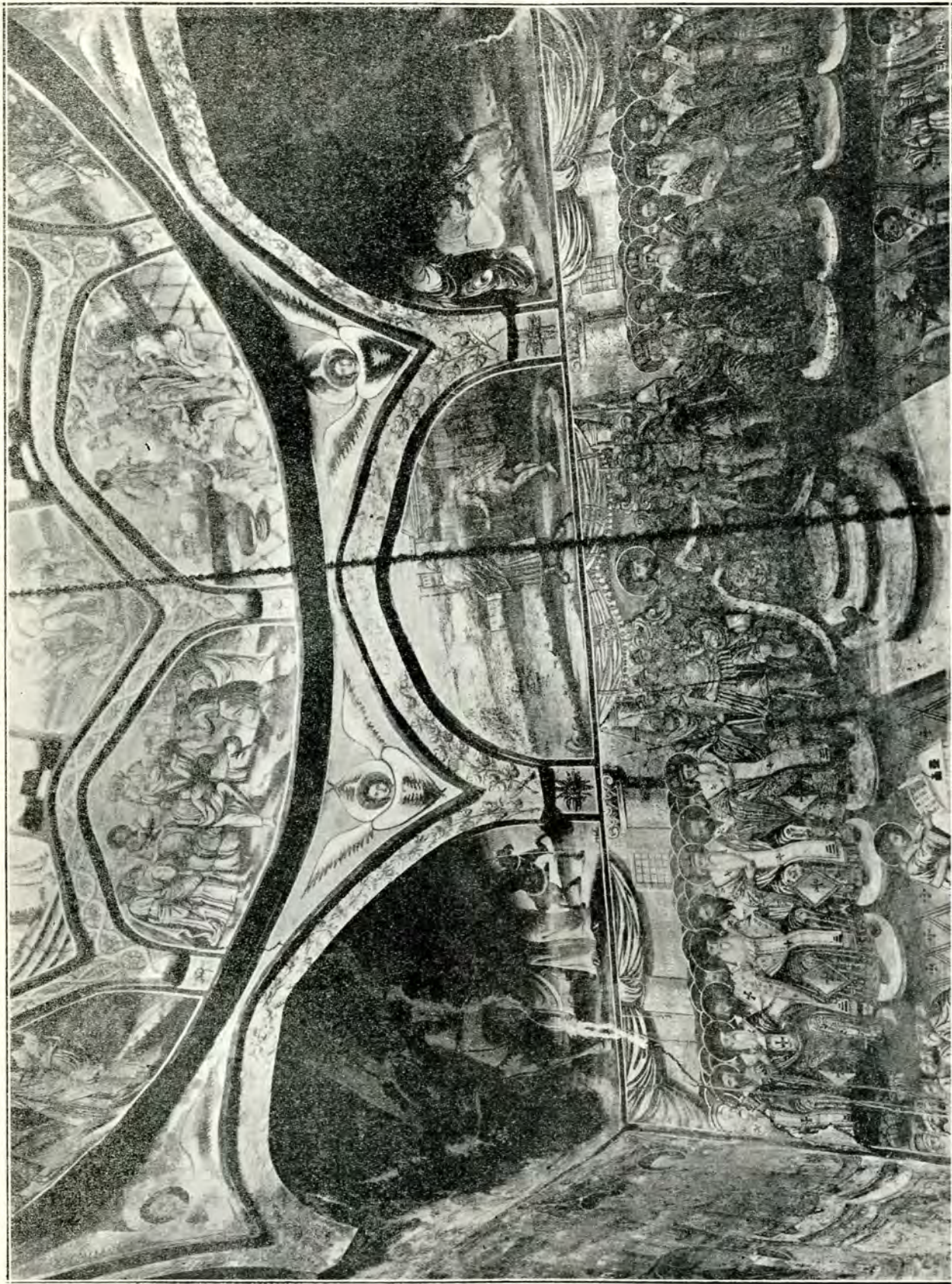

Fig. 22. Mănăstirea Golia. Picturi interioare în biserică.

în urma vre-unui incendiu care ar fi distrus acoperișul și părțile superioare ale bisericii.

Ipotesa cea din urmă pare mai verosimilă cu toate că cea dintâiu ar fi fost mai logică. Într'adevăr, la prima vedere, pare straniu că o biserică clădită în veacul al XVII-lea, adică atunci când în Moldova se înălțau încă monumente ca Trei Ierarhi și mănăstirea Cetățuia, în care unitatea stilului moldovenesc este atât de viu exprimată, în care chiar decorația orientală de pe fațadele bisericii Trei Ierarhi se asimilează și se adaptează atât de bine tradițiunii arhitecturii moldovenești, fără a-i altera întru nimic caracterul, este straniu, zic, a se vedea ridicându-se o biserică de importanța Goliei, mai mare și mai imponentă ca toate celelalte de până atunci și care, păstrând dispozițiile generale ale bisericilor moldovenești să urmeze pe de o parte principii și proceduri de construcție din arhitectura rusească și pe de altă parte să prezinte în fațade o arhitectură direct inspirată de la Renașterea italiană

Dacă ne amintim însă că în veacul al XVII-lea înrâurirea orientală devine tot mai puternică asupra artei moldovene și că în aceeași epocă, mai toată Europa și mai ales cea orientală este covârșită de înrâurirea stilului „baroco”, atunci poate că incoerența constatată mai sus își găsește până la un punct explicația.

Un alt fapt care poate contribui la limpezirea acestei chestiuni este marea asemănare care există între biserica Golia și biserica mănăstirea Cașin, clădită cam la aceeași epocă de către Gheorghe Ștefan (Vezi *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, an. 1908).

Dispozițiunile aproape identice ale planului, dimensiunile, arhitectura fațadelor, turelor, dispozițiile permit a afirma că aceste două biserici au fost clădite de acelaș meșter. Mai este de observat că

la Cașin arhitectura turelor este aceeași ca a fațadelor și că nu prezintă niciun element de stil oriental. S'ar putea trage de aci un nou argument în favoarea ipotezei celei de a doua, expusă mai sus.

Pentru a completa datele tehnice care pot contribui la studiul acestui monument trebuie adăugat că clopotnița mănăstirii Golia a avut și ea de suferit modificări în cursul vremurilor. Așa cum se atăă astăzi, ea prezintă caracterele arhitecturii

Fig. 23. Mănăstirea Golia. Clopotnița mănăstirii.

moldovenești afară de arcadele de la partea superioară care sunt moderne. Planul este un pătrat de 5,50 m. latura, având la colțuri contraforții, caracteristici stilului.

În partea dinspre apus, se găsește o scară elicoidală reconstituită odată cu restaurarea clopotniței. Zidurile sunt de piatră masivă, ferestrele mici în formă dreptunghiulară, cu chenare de piatră având profilatură gotică. Bolta de la intrare este tot după principiile gotice, cu nervuri de

piatră sculptată decorate cu rosete; aceste nervuri urmează traseul diagonalelor

Fi. 24. Mănăstirea Golia. Intrarea, înainte de restaurarea clopotniței.

patratului și se întrunesc la centrul bolții

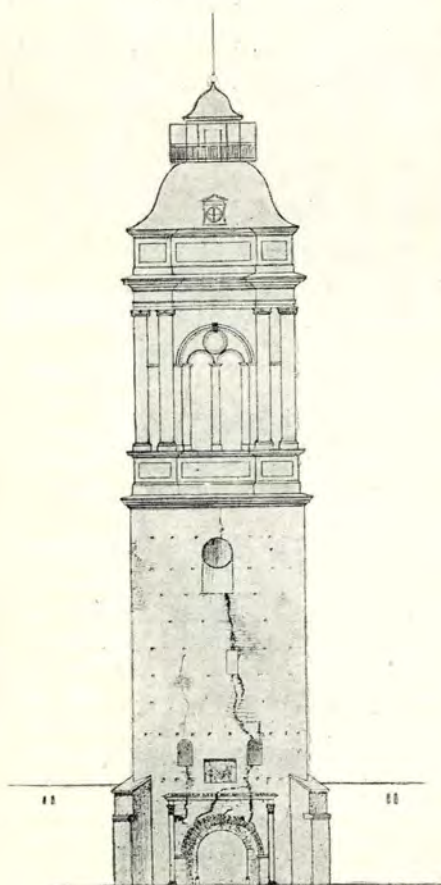

Fig. 25. Mănăstirea Golia. Clopotnița înainte de restaurare.

Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice.

într-o cheie de piatră. Încăperile interioare sunt de asemenea boltite. Înălțimea acestei turle este de vre-o treizeci metri. Ea a fost însă altă dată cu mult mai înaltă, după cum se vede din desenul alăturat¹. Partea superioară s'a dărâmat la sfârșitul veacului trecut, fiindcă amenința ca să se prăbușiască.

După cum se vede, arhitectura părții superioare a clopotniței este cu totul alta decât aceea a părții inferioare, păstrate până astăzi; ea era din piatră de talie cioplită, pe când cea actuală este din

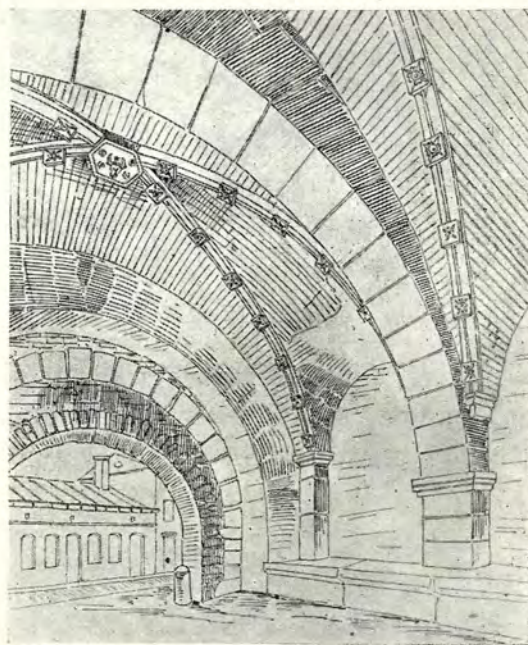

Fig. 26. Mănăstirea Golia. Bolțile de la intrare
piatră brută, arhitectura era în stil clasic, pe când cea actuală este moldovenească. Înălțimea ei totală era de mai bine de cincizeci de metri.

Așa dar acelaș amestec de stiluri care se vede la biserică, se poate constata și la clopotniță, cu deosebirea că la biserică stilul clasic se găsește la partea ei inferioară și stilul oriental la partea superioară, pe când la clopotniță este tocmai contrariu. Aceasta dovedește de sigur că evoluția și transformările uneia nu sunt simultane cu ale celeilalte.

¹ Datorită d-lor arhitecți N. Gabrielescu și W. Mironescu ca și întreg eleverul bisericii reprodus aci.

Un amănunțit studiu istoric al acestei tre acele care să fie contribuit la forma-
mănăstiri poate singur lămuri acele trans- rea și ridicarea artei noastre românești,

Fig. 27, Mănăstirea Golia. Intrarea supt clopotniță.

formări care, din punctul de vedere arhi- cî din contră, ele fiind venite la începu-
tectonic sunt secundare, întrucât înrăuri- tul perioadei de decadență, nu au făcut
rile străine care intervin aci nu sunt din- decât să contribuie la disolvarea ei.

BISERICI ȘI MĂNĂSTIRI DIN JUDEȚUL BUZĂU

de N. A. CONSTANTINESCU

BRADU-TISĂU.

Biserica bogatei mănăstiri de odinioară, durată pe o terasă mai nălțuță din largă vale a Nișcovului, ca o cetate,

Fig. 1. Biserica Bradu-Tisău.¹

cu zidurile ei astăzi încă în ființă, în calea vrăjmașilor nă-

în jurul bisericii, cu lăturea de aproape 60 m., pe o grosime de 0.85 m. și două turnuri în colțurile de Răsărit, păzind intrarea.

Biserica este o clădire mare, armonioasă, fără abside, cu o turlă de lemn deasupra pronaosului, un briu larg dințat cu trei fâșii despărțind două șiruri de numeroase ocnite, care încep de la despărțirea pronaosului. Un mic și urit pridvor de lemn a fost adăugat în fața de curînd.

Inscripția este nimicită în mare parte și, cu toate că pomenește numele lui Matei-Vodă și data 7150 (1642), ctitoria se poate să fie mai veche. După informațiile luate de Iorgulescu¹, pictura, refăcută în 1844, ar fi reprodus întocmai pe cea veche. N'avem însă niciun motiv a bănui că zugravul a schimbat mult din portretele numeroșilor ctitori ce împodobesc pronaosul, în fața cu *Radu Vel Comis* și soția sa *jupâneasa Sofica*. Înnapoia lor urmează alte părechi, bărbații la dreapta intrării, femeile în stînga: *Mihalcea vel Vornic [Cândescu]*, care se află și aiurea între ctitori: la Ciuta, la Berca și Căndești, iar dincolo, soția sa, *jupâneasa Neaga*, în dulamă asemănătoare cu a bărba-

Fig. 2. Radu Vel Comis.

Fig. 3. Mihalcea Vel Vornic Cândescu.

Fig. 4. Jupâneasa Neaga.

Fig. 5. Moise Vel Spătarul.

vălituri, a adăpostit în dese rînduri pe boierii buzoieni și familia domnească. Curtea de zid face un larg patruleter

ților, și salbă la gât. Urmează: *jupan Moise vel Spătarul* cu *jupâneasa Stanca*, etc.

CIUTA.

De la Măgura, mai în sus, pe șoseaua ce se strecoară între albia Buzăului și culmea împădurită a Cetățuii, se risipesc casele albe ale sătucului Ciuta, și, între ele, pe un loc ceva mai înălțat o bisericuță mândră prin soliditatea zidurilor îmbinată cu grația podoabelor. Aici n'a mai fost schit ca în atâtea alte locuri, dacă trecem cu vederea o curioasă însemnare de pe foaia unui Mineiu: *m'am învrednicit de am scris pă acest Sf. Mineiu, ce este dăruit părinților de la schit Tătărănilor, pentru cîlonie, și să vede că este cam lipsă. iar cei ce vor cili... Dumnezeu să-i erte păcatele. 1801, Ghenar, 5. Vasile*

Grămăticu —, despre care schit nu se pomenește nicăieri de nimeni.

Zidită pentru a servi deci, ca biserică de sat, de către un *Silvestru ieromonah*, cu fratele său, și înzestrată de alți boieri, ea se distinge atât prin arhitectura sa, cu frumosul brâu ce-i dă ocol, cât și prin pictura îngrijită ce se păstrează de la întemeiere. Biserica, de formă dreptunghiulară, n'a avut la început turnurile — imitate după ale episcopiei de Buzău, din tablă de fier vopsit —, căci fără turlă o ve-

¹ Dicționarul jud. Buzău, 1892.

¹ Schițele ce ilustrează aceste notițe se datoresc elevului Constantin Săndulescu dela Seminarul din Buzău.

dem pictată între cei doi ctitori. Pridvorul deschis, sprijinit pe patru coloane groase, fără capitele, cu arcade trilo-

Fig. 6. Biserica Ciuta.

bate, ornamentate cu o frisă pictată, adăpostește peretele de la intrare, împodobit cu cele două fresce reprezentând Raiul și Iadul. În coloana de foc a acestuia, alături de „împărații tirani”, călugări curvari, stau: *zoroful, băcanul, befiul, care ascultă la fereastră, morarul*, (cel) *care pârăște, mozavirul, crevătălura, fermecătoarea* și alți păcătoși; mai deoparte: *Antihrist* și *cine doarme Dumineca mull*, iar de-asupra: *Ovrei, Turci, Alexandru* și *Nabucudonosor*.

INSCRIȚIA ;

„Această sfântă și dumnezeiască biserică ce să prăznuiaște hramul Vovedenia din temelie iaste făcută de robul lui Dumnezeu Silvestru Ier[o]monah dinpreună cu frate-său Tănase, Vătafu(l) de plai, și s'au săvârșit în zilele prea luminatului Domn Io Constandin Nicolae Voevod, la anul de la Hr. leat 1762, Avgust 2”.

Înlăuntru, pe peretele de la intrare, de a stânga și de a dreapta ușii, portretele ctitorilor:

Fig. 7. Tănase Vălaf.

Silvestru Ieromonah și *jupân Tănase Vătofu*, între dâșii biserica, fără turle.

În spatele lui Silvestru: *Jupan Constandin Cîndescu, b'v Vel Cliucer* cu fiul său *chir Ioan*; *Jupan Scirlatu b'v Vel Stolnic*, și *Jupan Vergu Vel Vislier*.

În spatele lui *jupân Tănase*: *Jupâneasa ego Aviana* cu fiul *Ștefan*, un personaj cu nume neciteț și *Rafail Episcopul Buzăului*.

Dincolo de râu, în satul *Bădila*, se mai păstrează tradiția ființei unui vechiu schit de maici, *Blestematele*, cu o naivă explicare etiologică. Este pomenit pe un Ceaslov la biserica satului:

„Acest sfânt și dumnezeesc Ciaslov este al sfintei biserici de la *Schitul Blestematelor*, cumpăratu cu bani gata, lei 32, însă cu bani de la cutia Sf. Biserici, din bani ce se aruncă acolo de milostenie, ca să fie în veac stătătoriu spre trebuința slujbei și s'au cumpărat în zilele prea înălțatului Împărat Nicolae Pavloviciu și în zilele Preasfinției Sale pâr. episcop Buzău Chesarie, trimeasă aici la biserică de părintele protopop ot Mălăești (?), în anul de la Hr. 1838, Dec. 18.”

SIBICIUL DE SUS.

Biserică de construcție solidă, cu turlă rotundă de zid, pe basă pătrată și un sân pe latura nord, lângă încheie-

Fig. 8. Biserica Sibiciul de Sus.

tura cu pridvorul de zid, închis cu ferești largi — două pe lături, două lângă ușa din față — e încinsă cu un brâu, de-a-supra căruia se înșiră câteva ferești rotunde.

Fața exterioră a pridvorului este zugrăvită cu chenare largi, încunjurând icoana de hram „Nașterea Precești”, de-a-supra ușii. În stânga o inscripție: „Popa Ștefan Zugravul, Gheorghe Zugrav, Vasile Zugrav, 1796”. Tot aci, de am-

bele părți, avem pe Sfântul Cristofor; în partea stângă are toiagul înfrunzit, și Isus stă pe umărul său, la dreapta sfântul, în metamorforză, cu cap de miel și sabie turcească calcă o ființă cu coroana pe cap.

Înlăuntrul pridvorului, ușa tinzii are un larg pervaz de piatră cu chenar sculptat și pictat, de-a-supra căreia stă piatra cu inscripție:

„Ridicatu-s'au această sfântă biserică cu hramul Nașterii . . . Născătoarei de D-zeu și a Sf. marelui mucenic, Gheorghe și a sfinților Împărați, întocmai cu Apostolii, Constantin și Elena, în zilele prea-luminatului și prea-înălțatului Domnului nostru Io Alexandru Constantin Muruz Vv. și cu blagoslovenia Preasf. Sale părintelui episcop Buzău Chir Costantie și prin osteneala multor *megițași moșneni*, de aici, și altor boeri de prin alte părți, care cu ce s'au milostivit; iar cei mai silitori și chivernisitori a toate au fost dumnealor ostenitori: *Gheorghe Mazălu Sibiceanu* și *Drăgulin Mazălu Sibicinu*. Și s'a început la Lune 13, leat 1796: *Ion fecioru lui* (sic)”.

Pe zid, în dreapta ușii, stă zugrăvit Iadul și celelalte, ca la Ciuta, iar la stânga ușii, Raiul.

Înlăuntrul bisericii sunt două pietre de mormânt, cu inscripții aproape șterse.

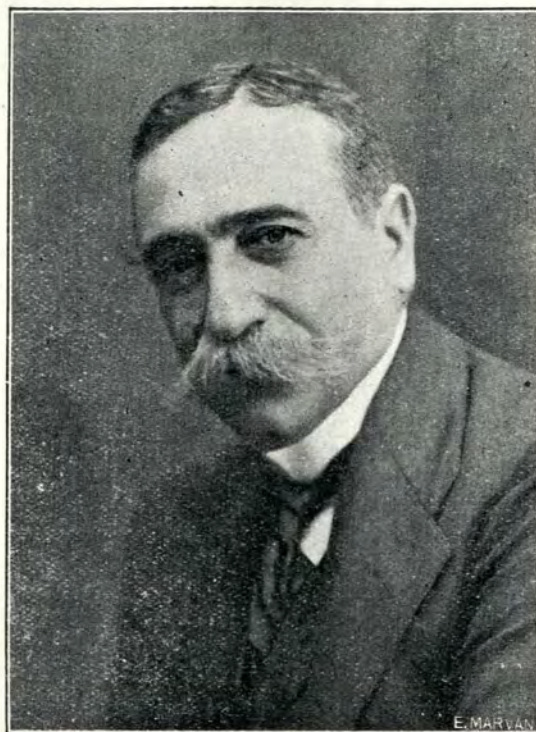
† D-r C. I. ISTRATI

Grelele zile, cauate de războiu, în cursul cărora s'a întrerupt apariția acestei publicații ne-au împiedecat de a face cunoscut trecerea la cele veșnice a Doctorului C. I. Istrati și a lui C. C. Arion.

Savantul Doctor C. I. Istrati, a cărui înclinare spre istorie se manifestă prin frumoasele pagini consacrate lui Béchamp, Alexie Marin, Aman, Davila, bisericilor lui Ștefan-cel-Mare—și mai ales prin organizarea expoziției retrospective din 1906, și a museului său personal, ce reprezintă toate fazele de dezvoltare ale poporului nostru, de la preistorie până la amintirile rămase de la Alexandri,—fu ales Președinte al Comisiunii la 16 Octombrie 1913, după moartea lui Ion Kalinderu.

Sub îndemnul inimii sale calde și patriotismului său luminat Comisiunea își continuă lucrările până la evacuarea Bucureștilor în toamna anului 1916.

La 20 Iuniarie 1918, în grelele ceasuri ale hotărîrilor dela Buftea, el se stinge de durere la Paris, el care fusese unul din protagoniștii intrării României în războiu.

† C. C. ARION

C. C. Arion, răposat în 1923, a fost membru al Comisiunii Monumentelor Istorice între 1892 și 1898 și a susținut ca Ministru al Instrucției și Cultelor lucrările ei cu o deosebită înțelegere și un călduros devotament.

I.

LE MONASTÈRE DE VĂLENII-DE-MUNTE

par N. IORGA

La vallée du Teleajin (ancien district de Săcueni) intéresse par sa station préhistorique, par l'ancienne voie romaine, par la fondation d'un petit groupement romano-slave au VIIe siècle, par l'expansion hongroise au XIVe, par une colonisation de Roumains du pays des Szekler (dont : Săcuenii), par la présence au XVe siècle d'une forteresse.

Sur l'emplacement de cette « cité du Teleajin » se trouvait sans doute un édifice en bois avec des moines disposant d'esclaves tziganes, mentionnés dans la chronique en slavon de la Moldavie. Un pèlerin à Jérusalem, un Hagi Stoian, boïar de troisième classe, y fit élever une bâtisse en pierre vers 1680 (voir le portrait du prince régnant à cette époque, Șerban Cantacuzène).

Du premier édifice, détruit par un tremblement de terre en 1730, on conserve, avec un manuscrit slavon plus an-

cien, deux croix d'un beau travail, peut-être aussi les reliques d'argent.

La seconde bâtisse dura jusqu'à une autre secousse sismique en 1802. L'église fut refaite après cette seconde catastrophe par une famille de petits propriétaires, dont un peintre grec d'Énos a fixé les physionomies. Nous reproduisons aussi la porte, d'un travail délicat, exécutée par un artisan local et les belles peintures sur fond d'or de l'iconostase, dues à un autre Oriental, au commencement du XVIIIe siècle. L'encadrement sculpté de la porte, (la partie inférieure se continue, ayant en las les symboles des deux autres évangélistes) date de la moitié du même siècle. Une peinture de l'époque est encore recouverte par un mauvais travail à l'huile.

II.

LE MONASTÈRE DE GOLIA ESQUISSE HISTORIQUE

par SÉVÈRE ZOTTA

L'église du monastère de Golia a été pendant longtemps l'église principale de Iassy, l'ancienne capitale de la Moldavie : Plus ample que sa rivale en beauté, Trei-Ierarhi, elle se distingue, surtout, par un curieux mélange de styles, oriental et occidental : ce dernier prédomine par les nobles lignes de la Renaissance. Ce mélange a déjà été remarqué en 1711, à l'occasion de la campagne du Pruth, par le Tzar Pierre le Grand, qui disait —, selon le chroniqueur Neculcea — que l'église à trois styles : polonais (c'est-à-dire Renaissance), grec et moscovite.

L'église, datant de la seconde moitié du XVIe siècle, a comme fondateur le premier boïar de la Moldavie, le Grand Logothète Jean Golia, mort avant 1584. Sa veuve, Anne, dédia l'église, restaurée par elle, en 1606, avec ses revenus, au monastère Vatopédi du Mont Athos, et les moines transformèrent le pieux établissement en monastère.

Après environ cent ans d'existence, l'église fut radicalement transformée, par le fastueux prince de Moldavie Basile Lupu et par son fils Étienne, qui se servirent probablement d'ouvriers italiens. Une inscription au dessus de l'entrée du pronaos, splendidement encadrée de sculptures orientales, nous indique la date à laquelle fut achevée cette restauration : 1660, mai 24.

A cette époque, la cour du monastère était dominée par une tour massive et haute, qui était « très ancienne » et « n'avait pas sa pareille en hauteur, largeur et magnificence dans les pays du voisinage », comme le constate, en 1651, Paul d'Alep, secrétaire du Patriarche d'Antioche, Macarius. Malgré cette exagération, on doit reconnaître que la tour est imposante et offre une splendide vue sur les beaux environs de

Iassy. D'autres petites tours furent élevées en 1667—68 aux quatre coins de la vaste cour, dont les hautes murailles donnaient à cet établissement religieux un caractère de forteresse.

En 1687, le monastère fut incendié par les troupes du roi de Pologne et d'autres malheurs se succédèrent. Entre 1733 et 1735 il brûla de nouveau et, à peine restaurée en 1738, l'église fut détruite par un tremblement de terre. Elle fut restaurée, d'abord, par l'abbé Gerasime, Métropolitain titulaire de Sébastie et cent ans après, par l'abbé Grégoire, Métropolitain titulaire d'Irinopolis, qui renouvella surtout les belles fresques ornant toutes les murailles de l'église, représentant, à part des scènes religieuses, ces deux Métropolitains, les familles de Jean Golia et de Basile Lupu et le prince de Moldavie Jérémie Movilă. De ce dernier descendent, par ses gendres polonais, beaucoup de maisons régnantes catholiques de l'Europe, dont celle du roi Ferdinand Ier de Roumanie, par Marie Leszczinska, épouse du roi Louis XV.

Les guerres russo-turques du XVIIIe siècle troublèrent aussi l'atmosphère tranquille du monastère, où les boïars et d'autres personnages avaient l'habitude de déposer leurs objets de valeur pour les assurer contre le vol, pas toujours avec succès. Le célèbre favori de Catherine II, le kniaz Potemkine, mort près de Iassy, le 5 octobre, vieux style, 1791, aimait aussi l'église de Golia, où eurent lieu ses funérailles avant le transport de son corps à Cherson. C'est aussi dans les caveaux de cette église que se trouvent déposés, depuis la nuit du 7 octobre, dans trois vases d'argent, son cerveau et ses entrailles, sans qu'on puisse deviner leur place. Son cœur fut mis dans un autre vase d'argent et envoyé, fort probablement, à Catherine. Les événements du commence-

ment du XIXème siècle ne furent guère favorables au monastère. La révolution grecque, en 1821, et ensuite la réaction turque, au cours de laquelle furent sequestrés tous les revenus des monastères soumis aux lieux saint grecs, le grand incendie de 1822, qui détruisit toutes les habitations, furent de grandes épreuves pour le monastère.

L'occupation russe de 1828 rendit aux monastères les grands revenus de leur vastes domaines (Golia seule possédait plus de quarante villages), consolidant ainsi le prestige des moines grecs. Mais la renaissance roumaine, couronnée par l'union des Principautés en 1859, rendit aux paysans roumains le fruit de leur travail, dont les étrangers avaient

bénéficié jusqu'alors. En 1863, les biens des monastères grecs furent sécularisés, ces derniers recevant 51.000.000 lei, comme dédommagement.

Golia redevint une simple paroisse, jouissant d'un certain prestige dû à sa beauté et à l'icône miraculeuse de la Vierge. Cette icône, datant du XVIIème siècle, avait—dit-on—, le pouvoir de guérir les déments; aussi ce fut à Golia qu'on installa le premier hospice d'aliénés, qui se trouve actuellement à Socola.

La vaste cour de Golia renferme aujourd'hui les archives de l'État pour la Moldavie et le commencement d'un Musée municipal.

II.

ÉTUDE ARCHITECTONIQUE

par N. GHIKA-DUDEȘTI

L'église de Golia à Jassy est une des plus monumentales de la Moldavie; ses proportions intérieures sont particulièrement imposantes: l'église mesure à l'extérieur 39 mètres de long sur 13 mètres, dans sa plus grande largeur; elle occupe le centre d'un quadrilatère irrégulier, enclos de murs; les quatre coins de l'enceinte sont flanqués de tours rondes, recouvertes de voûtes en calote. Le clocher, de beaucoup plus élevé que les tours des coins, est carré. La voûte qui s'arrondit à sa partie inférieure constitue l'entrée du monastère. Les différentes constructions en ont disparu, sauf une petite maison basse dont la façade s'orne d'un portique en arcades posant sur des colonnettes trapues.

L'église se compose d'un narthex surbaissé, au dessus duquel se trouve la tribune réservée au chœur. Le pronaos très spacieux est séparé du naos par les trois arcades réglementaires, posant sur des piliers à pans coupés. Le naos est flanqué d'absides demi-circulaires qui ne sont pas apparentes de l'extérieur, étant prises dans l'épaisseur du mur, qui à cet endroit mesure jusqu'à 2 mètres, 50. Les voûtes intérieures produisent un bel effet décoratif, auquel contribue la peinture à fresque qui en recouvre entièrement toutes les parties. Les formes constructives des voûtes sont inspirées de l'architecture russe (voir Viollet le Duc, *L'art Russe*).

L'architecture extérieure manque d'unité, ce qui donne à supposer que cet édifice ne fut pas élevé d'un seul jet, mais à des époques différentes; ou bien qu'à la suite d'un incendie, ou d'un tremblement de terre il eut à subir des transformations ou des adaptations qui en altérèrent l'unité.

L'ordonnance de pilastres corinthiens et d'arcades qui recouvrent les façades, depuis le socle jusqu'à la corniche principale, est inspirée de la Renaissance italienne. Au dessus de cette corniche ce sont les éléments orientaux qui décorent différentes parties des tours: des rangées d'arcatures de formes diverses: en pointe, en accolade, en trèfle, qui trahissent une influence étrangère d'une basse époque. Deux hypothèses sont possibles: Ou bien l'église fut bâtie dès l'abord dans le style oriental, tel que le montre son genre de construction, ainsi que l'architecture de ses parties supérieures, et, alors, l'ordonnance corinthienne aurait été appliquée plus tard, englobant les absides latérales qui étaient peut-être d'abord visibles de l'extérieur; ou bien cette ordonnance fait

partie intégrante de l'église et date de sa fondation. Dans ce dernier cas, il se peut que les tours de l'église aient été décorées d'abord dans le même genre que les façades; certains éléments de la décoration des tours, en particulier de celle du pronaos, permettent cette supposition. Il se peut que dans ce cas les éléments corinthiens qui se trouvent décorer les tours proviennent d'une restauration subie par l'église vers le XVIIIème siècle, à la suite d'un incendie qui en aurait détruit les parties supérieures.

Cette dernière hypothèse paraît plus vraisemblable, quoique la première paraisse plus logique au premier abord.

Il paraît, peut-être, étrange que le XVIIème siècle, qui a produit les églises de Trois-Hiérarques et de Cetățuia, dont l'unité de style est si remarquable, ait pu donner naissance à une église ayant l'importance de Golia, dont les principes constructifs sont orientaux et dont l'architecture extérieure soit manifestement inspirée de la Renaissance italienne. Mais, si nous nous souvenons que c'est au XVIIème siècle que l'influence orientale s'accroît en Moldavie et qu'à cette même époque l'Europe entière et en particulier sa partie orientale sont envahies par le style baroque, l'incohérence que nous venons d'observer se trouve peut-être en partie expliquée.

Un autre fait qui peut contribuer à résoudre le problème posé par cet édifice est sa grande ressemblance avec l'église du monastère de Cașin, bâti vers la même époque par le prince Georges-Étienne (voir le *Bulletin de la Comm. des Monuments Historiques*, année 1898).

La disposition des plans de ces deux églises est pour ainsi dire identique; leurs dimensions, l'architecture des façades, la forme et la disposition des tours permettent de supposer qu'elles furent édifiées par le même architecte.

Le clocher du monastère de Golia présente aussi un mélange de styles qui trahit différentes époques de construction.

Il fut jusqu'à la fin du XIXème siècle beaucoup plus élevé qu'aujourd'hui. La partie supérieure qui menaçait de s'écrouler fut alors détruite; ce qui en reste est en pierre brute, avec les cadres de fenêtres et les rosaces de l'entrée en pierre sculptée; les arcades qui se trouvent à sa partie supérieure sont modernes.

SECRETARIATUL COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE

BUCUREȘTI. — STRADA GENERAL BERTHELOT No. 26

Secretar-Director : VIRGILIU N. DRAGHICEANU

Buletinul se găsește de vânzare la principalele librării din Țară
Studentii, profesorii și preoții au 45⁰/₀ reducere, adresându-se Secretariatului.

Fie care fasciculă apare în două ediții :
Ediția pe hârtie chromo Lei 120. — Ediția pe hârtie velină Lei 90.

La Secretariatul Comisiunii se poate procura Buletinul Comisiunii pe anul 1923
consacrat Curții Domnești din Argeș. Exemplar de lux cu text francez Lei 1.100,
fără text francez Lei 1.000. Exemplar pe hârtie velină cu text francez Lei 600,
fără text francez Lei 500.

**PREȚUL
LEI 90**

BULETINUL
COMISIUNII
MONUMENTELOR ISTORICE

PUBLICAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

1 9 2 5

RAMURI / INSTITUT DE ARTE GRAFICE / S. A. / CRAIOVA

MINISTRU: AL. LĂPĚDATU

MEMBRI: P. ANTONESCU, G. BALȘ, GR. CERKEZ, AL. LĂPĂDATU, C. MOISIL, V. PÂRVAN, PR. N. POPESCU, AR. VERONA, M. SUȚU

ISTORIC

La 30 Octombrie, anul acesta, s'au împlinit două sute de ani în capăt, de când se înalță în mijlocul Capitalei o minunăță podoabă de artă, biserica Stavropoleos. Ca și hanul, care odinioară se ridica mândru de jur împrejurul ei și din care astăzi n'a mai rămas nicio urmă, ea a avut de cîțitor pe călugărul grec Ioanichie, adus în București, pe la începutul veacului al XVIII-lea, de puternicul curent al influenței grecești.

Închinându-se de tînăr vieții monahale, în mănăstirea Gura din eparhia Pogoniane, Ioanichie, al cărui sat de naștere era Ostașița din apropierea Gurii, a plecat, după câțiva vreme, din această mănăstire, cu însărcinarea de a aduna mili și ajutoare de pe la creștini și s'a așezat, „după multă călătorie“, în București¹, la „biserica Ghiormei Banul“, închinată ca metoh Arhiepiscopiei dela Pogoniana și numită apoi „biserica din Hanul Grecilor“, după hanul pe care călugării greci îl ridicaseră împrejurul bisericii².

Ajuns arhimandrit al acestei mănăstiri, el cumpără, la 6 Aprilie 1722 (7230), dela jupăneasa Despa, văduva Cărstii Popescul, dela fiul ei Tudoran și dela ceilalți frați ai acestuia locul pe care avea să-și zidească hanul și biserica, „un loc de casă“ de douăzeci și șapte stînjani în lungime și de douăzeci și doi în lățime, „în mahalaua bisericii Ghiormei Banul“, peste drum de această biserică, „alături cu casele Radului Logofătul“,³.

Locul fusese scos în vânzare de către Danil, Mitropolitul țării, și de mai mulți negustori, ca să plătească datoriile boierului Cărstea, feciorul Cărstii Distierul Popescul și soțul jupănesei Despa. Ioanichie, nedis-

punând de întreaga sumă de patru sute de taleri, pentru care era scos terenul în vânzare, de creditori, cumpără numai două părți dintr'însul, lăsând restul pe sama Serdarului Grigore Greceanul, care ia a treia parte⁴.

Pe locul cumpărat, Ioanichie ridică mai întâi un han, una din acele clădiri mari care începuseră să se zidească în București, prin a doua jumătate a veacului al XVII-lea, adevărate cetăți încunjurate cu ziduri, pentru găzduirea străinilor și în deosebi a negustorilor ce veniau cu mărfuri în capitala Țării-Românești. O mărturie contemporană ne precizează că atât zidul încunjurător cât și chiliile noului han, care avea să adăpostească și pe călugării viitoare mănăstiri, erau făcute din cărămidă⁵. Alături de han, Ioanichie clădește pentru sine „o casă prea frumoasă, cu pivniță pentru vinuri și cărciumă“⁶, menită, ca și hanul, să aducă veniturile cu care nădăjduia să-și îndeplinească planul de a clădi și biserica.

În adevăr, pentru că cele mai însemnate hanuri din București aveau în curtea lor și câte o biserică, Ioanichie a ținut să înalțe și el una, în hanul de curând clădit. Locul cel mai potrivit pentru aceasta i s'a părut colțul nord-estic al hanului, aproape de intrarea cea mare. Cum însă acest loc era cam strîmt pentru o biserică, Ioanichie cere vecinului său, Serdarului Grigorașcu Greceanu, să-i vîndă un stîngen de loc, „ca să i încapă altarul bisericii“, iar acesta se grăbește să i-l dăruiască, în acest scop. „Urînd Sfinția Sa Părintele chir Ioanichie“ — zice Serdarul în scrisoarea sa din 1 Iunie 1724 (7232) —⁷ „să facă o biserică în

¹ Vezi testamentul lui, din 8 Nov. 1733, păstrat în Arh. Stat. (M-rea Stavropoleos, XXIV, 4).

² Pe locul pe care se înalță astăzi clădirea Băncii Generale a Țării-Românești.

³ Arh. Stat., M-rea Stavropoleos, XII, 26.

⁴ *Ibid.*

⁵ Arh. Stat., M-rea Stavropoleos, XXIV, 4.

⁶ *Ibid.*

⁷ Arh. Stat., M-rea Stavropoleos, XII, 27.

„hanul Sfinției Sale, pe locul Cârștii Viștierul, aici, în București, în mahalaua Grecilor, pe lângă casa mea, și, fiindu-i locul prea strâmt, au venit de m'au pohtit ca să-i vânz un stângen de loc, ca să încapă altarul bisericii. Deci eu, văzând că n'are Sfinția Sa loc de ajuns, am socotit de buna voia mea de am afierosit sfintei și dumnezeștii bisericii, unde se cinstește hramul sfinților și marilor arhistratigi Mihail și Gavriil, un stângen de loc, în lat, ca să fie pentru pomenirea sufletelor părinților noștri și pentru pomenirea sufletelor noastre. Care loc este și mie de cumpărătoare, dela Despa, jupâneasa Cârșticăi, sin Cârștii Vistierul“.

Cu tot stângenul dăruit de Serdarul Grigorașcu Greceanu, locul de care dispunea Ioanichie era destul de restrâns și nu putea cuprinde decât doar o bisericuță. De altă parte, mijloacele materiale nu-i permiteau încă să dea ctitoriei lui nici măcar proporțiile pe care i le îngăduia terenul, după cum nu-i permiteau încă s'o împodobească așa cum sufletul lui îndrăgostit de frumos ar fi ținut dintru început s'o facă.

Mărginindu-se deci deocamdată la ceea ce putea face, Ioanichie se puse pe lucru și, în cinci luni încheiate, își înălță bisericuța, căreia îi puse hramul „Sfinților marilor voievozi ai cetelor îngerești Mihail și Gavriil“, după hramul mănăstirii Gura, la care mai adăogă și „hramul celui dintre Sfinți Părintelui Athanasie cel mare“, Arhiepiscopul Alexandriei. Era o bisericuță dreptunghiulară, cu o singură absidă, aceea a altarului și fără pridvorul și sânurile care, după cum vom vedea, au fost adăogate mai târziu. În această formă se vede de altfel biserica zugrăvită și în tinda femeilor, de-asupra intrării, între ctitorii ei (fig. 1).

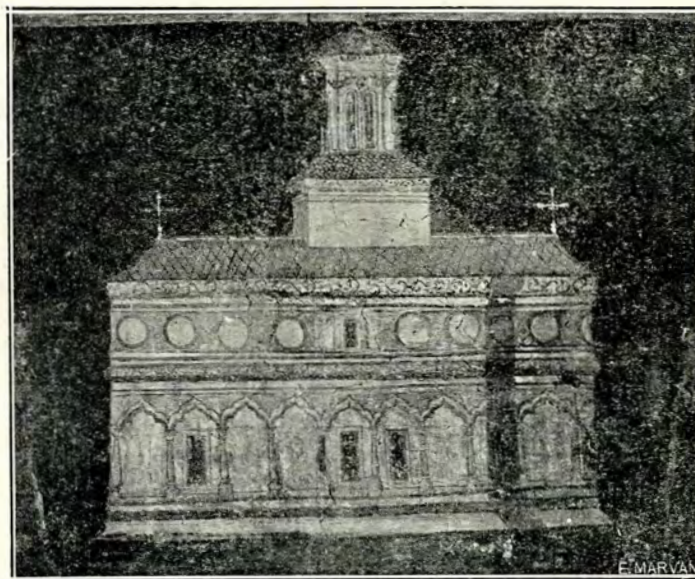

Fig. 1. Forma primitivă a biserica Slavropoleos, fără pridvor și sânuri laterale.

Pisania (fig. 2), scrisă în grecește și românește, ne-o arată gata, ridicată „din temelie“, la 30 Oct. 1724:

† Ο ΘΕΙΟΣ ΟΥΤΟC ΚΑΙ ΠΑΝΕΠΙΤΟC ΝΑΟC ΑΝΩΚΟΔΟΜΗΘΗ ΕΚ ΘΕΜΕΛΙΩΝ ΕΙC ΔΟΞΑΝ ΘΕΩΝ ΚΑΙ ΕΙC ΤΙΜΗΝ ΚΑΙ ΜΝΗΜΗΝ ΤΩΝ ΠΑΝΜΕΛΙΤΩΝ ΚΑΙ ΠΥΡΙΜΟΡΦΩΝ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ ΜΙΧΑΗΛ ΚΑΙ ΓΑΒΡΗΛ. ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑC ΠΡΕΜΟΝΙΑC ΤΩΝ ΨΥΧΑΟΤΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΟΦΩΤΑΤΩΝ ΑΥΘΕΝΤΩΝ ΚΥ. ΚΥ. ΙΩΑΝ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΒΟΕΒΟΔ ΠΑΧΥC ΟΥΤΡΟΒΛΑΧΙΑC. ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥΟΝΤΟC ΤΩΝ ΠΑΝΙΕΡΩΤΑΤΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΩΝ ΚΥΡ ΔΑΝΙΗΛ, ΑΝΑΛΩΜΑCΙΝ ΙΔΙΟΙC ΤΩΝ ΠΑΝΟCΙΩΤΑΤΩΝ ΕΠΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΙC

ΚΑΙ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΑΙC ΚΥΡ ΙΩΑΝΝΙΚΩΝ ΑΠΟ ΕΠΙΑΡΧΙΑC ΕΦΕΣΣΩΝΝΙΑΝΗC. ΕΚ ΧΩΡΑC ΩCΤΑΝΝΙΤΖΑC. ΕΝ ΕΤΕΙ CΩΤΗΡΙΩ ΑΨΚΑ ΩΚΤΟΒΡ. Α.

Această sfântă și dumnezeiască biserică s'au zidit din temelie întru slava lui Dumnezeu și întru cinstea și pomenirea marilor celor întru chip de foc stăpâni'ori ai cetelor, Mihail și Gavril, intru a do

Domnie a prea înălțatului și prea înțeleptului stăpân Domn Domnului Ioan Nicolae Alexandru Voevod a toată Ungrovlahia, vlădicind prea sfințitul Mitropolit chir Daniil, cu toată cheltuiala prea cuviosului intru ieromonahi și Arhimandrit Chir Ioanichie den eparhiia Pogoniani, den satu Ostanița, in anul dela spăseniia lumii 1724, Octomvrie 30¹.

Ioanichie, ctitorul mănăstirii, a fost zugrăvit pe perețele din stânga intrării, alături de frații săi, Panait și Nicolae (fig. 3). La început, el purta aici titlul de „ieromonah“ și „arhimandrit“, cu care-l găsim și în pisania, ceea ce se poate vedea din prima inscripție, ieșită în cea mai mare parte la iveală, după spălarea picturii bisericii.

¹ Inscriptiile au fost transcrise cu ortografia lor.

lată această inscripție, transcrisă cu ortografia ei:

1) . . . O KTHTOP TIS MONHS TABTIS, EK KΩMHS OCTANITZAS TIS EΞ EΠAPXIAS TIS ΠΑΑΙΑΣ ΠΟΓΟΝΙΑΝΙΣ

† ΙΩΑΝΙΚΙΟΣ ΙΕΡΜΟΝΑΧΟΣ ΚΑΙ ΑΡΧΙΜΑΝΑΠΙΤΙΣ.

În traducere: . . . „ctitorul acestei sfinte mănăstiri, din satul Ostanîța, eparhia vechii Pogoniane, Ioanichie, ieromonah și arhimandrit“.

După câțiva ani, când s'a mărit biserica,

În dreapta, locul de frunte, ca ctitor îl ocupă Nicolae Maurocordat, Domnul țării, din îndemnul căruia Ioanichie se așezase în București și de care a fost desigur ajutat și la clădirea bisericii. Alături de el, este Doamna Smaragda, a treia soție a Domnului. În fața lor se înșiră copiii: Constantin Voevod, lancul Voevod, Sultanița¹, Alexandru Voevod² și Smărăndița, iar mai departe pe același părete Domnița Maria, o fată a lui Nicolae Maurocordat (fig. 4), măritată cu Ioan, Marele Cămarăș³, care este zu-

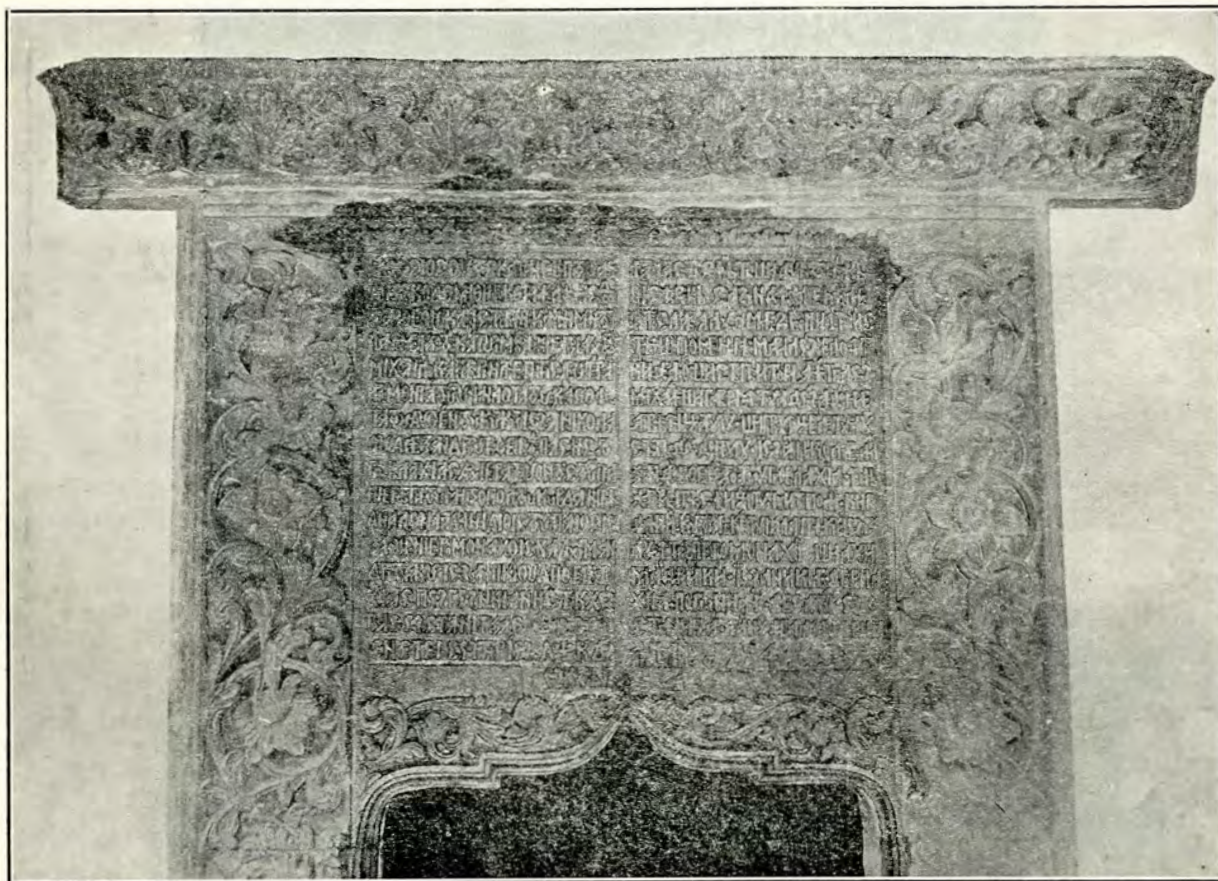

Fig. 2. Pisania bisericii Stavropoleos.

inscripția aceasta a fost acoperită cu văpsea, ca să se poată pune în noua inscripție noul rang de Mitropolit al Stavropolei, la care fusese înălțat Ioanichie:

† ΚΥΡ ΙΩΑΝΗΚΙΟΣ Ο ΣΤΑΥΡΟΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΚΙΗΤΟΡ ΤΗΣ ΚΕΒΑΚΜΙΑΣ ΜΟΝΗΣ ΤΑΥΤΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΑΝΤΩΝ.

În traducere: „Chir Ioanichie (mitropolit) al Stavropolei și ctitor al acestei sfinte mănăstiri și al tuturor (clădirilor dimprejurul ei)“.

grăvit și el pe păretele lateral din dreapta, cu fiul său Nicolachi (fig. 5). Dincolo de fereastră, pe același părete, este reprezentat Daniil, Mitropolitul de atunci al țării (fig. 6).

Pe păretele lateral din stânga, Ioanichie a ținut să fie zugrăvit unul dintre cei mai mari sprijinitori ai lui în ridicarea bisericii, Serdarul Grigorașcu Greceanu, alături de care se vede soția sa, Ilinca, și copiii lor,

¹ Vezi N. Iorga, *Inscripții*, I, p. 254.

² *Ibid.*, I, p. 280.

³ Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. 86, nota.

Constantin și Ioniță (fig. 7), iar ceva mai departe, pe același părete, dincolo de fereastră, un alt sprijinitor, Marele Căpitan Atanasie cu soția sa, Elena, și fiul lor, Alexandru (fig. 8).

În sfârșit, în glafurile ușii, se văd până astăzi zugrăviți: în stânga o jupâniță (fig. 9) al cărui nume s'a șters cu desăvâr-

din locul ei, porțiunea de care avea nevoie. „Având sfânta biserică trebuință să-și facă „o elopotniță și o pimniță“, zice Maria în zăpisiul ei din 9 Iulie 1725 (7233)¹, „și fiind „locul de spre casele mele foarte strâmt, de „nu ajunge ca să o facă pă deplin, m'am îndemnat și eu, de a mea buna voie, de am „afierosit și am închinat sfintei și dumnezeieștii

Fig. 3. Ioanichie cu frații săi, Panait și Nicolae.

șire, iar în dreapta doi tineri feciori de boieri, Dumitrachi și Gheorgachi (fig. 10).

Biserica era acum gata, dar mai avea nevoie de o elopotniță. Ioanichie chibzui îndată și ridicarea acesteia și, pentru că locul destinat ei era iarăși foarte strâmt, îngustat de proprietatea jupăneasei Maria, fata Logofătului Radu Greceanu, întreprinzătorul călugăr o înduplecă să-i dăruiască,

„bisericii un petec de loc din curtea caselor „mele, alături cu hanul bisericii, însă în „lung stânjani 2 jum., și în lat stânjani 1, „palme 72'.

La 7 Martie 1726, Ioanichie este ridicat la rangul de Mitropolit al Stavropolei, o Mitropolie grecească înfloritoare odinioară, dar decăzută în urmă, și care de mult nu mai avea arhieriei. Ridicarea la treapta ar-

¹ Arh. Stat., M-rea Stavropoleos, XII, 28.

² Pe lângă acest loc, primit ca dănie, Ioanichie mai cumpără de la jupăneasa Maria și un altul lung de 2 jum. stânjani și lat de 2 stânjani, tot „alături cu hanul“, pentru ca, după moar-

tea acesteia, să lărgască și mai mult locul mănăstirii, cumpărând de la epitropia casei ei, cu zăpisiul din 28 Aprilie 1726/7234 (Arh. Stat. M-rea Stavropoleos XII, 30), și locul ce mai rămăsese de pe urma răposatei.

hieriei a celor găsiți vrednici de Patriarhul Constantinopolei, pentru eparhiile ce-și pierduseră strălucirea de altă dată, era un obicei vechiu al Bisericii Răsăritului¹. Solemnitatea a avut loc în Mitropolia Ungrovlahiei, unde soborul arhierilor, în frunte cu Mitropolitul Daniil, a găsit că Ioanichie este cel mai vrednic dintre cei trei candidați aleși

Urmează apoi legământul de credință al noului Mitropolit, care semnează „mărturisirea.” Puțin după aceea, la 4 Maiu 1726³, Patriarhul Ieremia întărește și el, printr-o carte patriarhicească, ca Mitropolit al Stavropolei și Exarh a toată Caria, pe Ioanichie, care va purta de acum înainte titlul de Ο ΣΤΑΒΡΟΠΟΛΕΩΣ ΜΙΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ, titlu a cărui

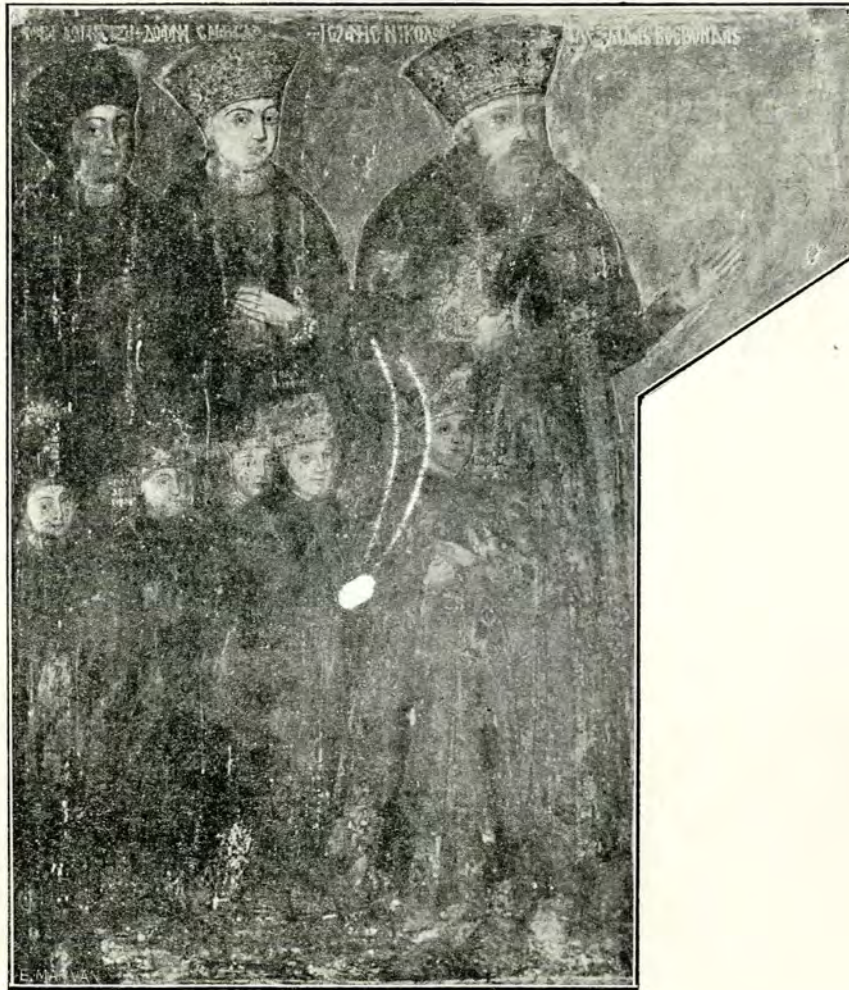

Fig. 4. Nicolae Mavrocordat cu Doamna Smaranda și Domnița Maria. În fața lor, dela dreapta la stânga, copiii: Constantin, Iancul, Sullănița, Alexandru și Smărăndița.

după canoane. În actul încheiat cu acest prilej², soborul arată că a purces la alegerea unui titular al Mitropoliei Stavropolei, din porunca Patriarhului Ieremia și cu încuviințarea Ducevduului Nicolae Mavrocordat.

¹ Iată buniore cum se exprimă Neofit, Patriarhul Constantinopolei, în epistola adresată Mitropolitului Ungrovlahiei, chir Cosma, la 4 Decembrie 1791, prin care-i cere să purceadă la ridicarea lui Dorotei, egumenul mănăstirii Săbindarul, la rangul de Mitropolit al Traianupolei: „Obiceiul vechiu are Biserica de „a înainta la treapta arhieriei pre cei curați și vrednici de demnitatea arhieriască și pentru eparhiile și parohiile ce au stră-

primă parte a trecut apoi și ca nume al bisericii pe care o ridicase.

Deși iluzoriu, noul rang la care ajunsese Ioanichie era o cinste ce i se făcea și un îmbold pentru zelosul călugăr de a-și în-

„lucit cândva, în vechime și a-i hirotonisi și înainta la demnitatea cea în adevăr sântă și mare a arhieriei și numai cu „simplul lor nume” (Condica sfântă, în Biserica ortodoxă, IX, 9, pp. 648—650).

² Condica sfântă a Mitropoliei Ungrovlahiei, p. 37 verso. S’a publicat și în Biserica ortodoxă, VIII, p. 909 și urm.

³ Arh. Stat. M-rea Stavropoleos, XXIV, 3.

făptui pe deplin gândul la care râvnia: lărgirea și împodobirea ctitoriei lui.

În adevăr, biserica așa cum fusese zidită era prea mică. Tinda femeilor și naosul aveau proporții atât de restrânse, încât nu puteau cuprinde decât un număr foarte mic de credincioși; iar altarul se arăta și el prea strâmt pentru slujitorii bisericii.

De altă parte, mănăstirea primește, mai ales după ridicarea lui Ioanichie la demnitatea de Mitropolit, danii destul de frumoase dela diferiții credincioși cu dare de mână, ajungând, în șase ani și ceva dela întemeiere, proprietară a șase moșii (Cepășoia și Hostea din județul Săcuianilor¹, Bărcăneștii de dincoace de Olt², Grecii din Ulașca³, Belciugul din Ilfov⁴ și Cărligul⁵ din Buzău), a trei vii (două în dealul Bucureștilor⁶ și una în acela al Boldeștilor din județul Saac)⁷, a unui schit închinat ei cu toate moșiile lui⁸ și a mai multor Țigani⁹. Înfloritoarea stare materială a mănăstirii îngăduie lui Ioanichie să facă și cumpărături de locuri și case în mahalaua Fântâna Boului din București¹⁰. În sfârșit mănăstirea Stavropoleos este ajutată și de Domnul Țării, de Nicolae Mavrocordat, care era zugrăvit în locul de cinste, fiind ctitor al mănăstirii¹¹.

Toate acestea dau lui Ioanichie puțința să și mărească și să și împodobească mănăstirea. Pentru lărgirea ei se cerea numai-

decât să se deschidă două sânnuri în dreapta și în stânga naosului și să se mărească altarul, iar aceste prefaceri, care transformau biserica dintr-o formă dreptunghiulară într-una de cruce, impuneau neapărat, pentru proporția clădirii, o lungire a ei, prin

adăogirea, în fața bisericii, a unui pridvor, care să facă un tot unitar cu corpul clădirii.

Încă din toamna anului 1729, îl vedem pe Ioanichie pregătindu și lucrările plănuite. Pentru înfăptuirea gândului lui, el se izbia de o singură predică: nu avea loc de ajuns ca să și lărgească altarul. De aceea el se adresează, și de data asta, Serdarului Grigorașcu Greceanu, vecin și ctitor al bisericii, dela care dobândește, la 18 Noembrie 1729, în schimbul unui alt loc, o porțiune de un stângen și o palmă în lățime și de opt stângeni și două palme în lungime, „ca să și mărească altarul bisericii”¹².

Piedica odată învinsă, Ioanichie începe lucrările de prefacere și împodobire a bisericii. Aceste lucrări vor fi pornit îndată după obținerea locului de care avea nevoie, deci cel mai de vreme în primăvara anului următor, 1730.

Urmele lărgirii altarului se văd de altfel bine și astăzi încă, cu ochii liberi, în inte-

riorul bisericii, pe pereții laterali, de unde s'a deschis noua absidă mai largă a altarului, fără să se fi tăiat în de ajuns zidul care mai păstrează încă, sus, de o parte și de alta, ca un ieșind, începutul arcului vechii abside.

Fig. 5. Marele Cămarăș Ioan, cu fiul său Nicolachi.

¹ Dăruită de Ilinca Cojasca, la 7 Martie 1725 | 7233 (Arh. Stat. Stavropoleos, VI, 56).

² Danie făcuti mănăstirii de Clucerul Constantin, la 1 Maiu 1727 | 7235, (*ibid* XXVII, 33) și la 1 Maiu 1732 | 7240 (*ibid* IX, 5).

³ Dania Dumitranei, din Iunie 1728 | 7236, (*ibid*, II, 4).

⁴ Dăruită de Dimache și sora lui, la 20 Aprilie 1730 | 7238 (*ibid*, I, 29).

⁵ Dania lui Nicolae Păharnicul Cojescul și a surorii sale, din 1 Maiu 1730 | 7238 (*ibid*, VI, 8).

⁶ Una dăruită de Nicolae Vornicul, la 1725 | 7233 Aprilie 5; iar cealaltă de Neașa, soția lui Petre Ceaprazarul, la 1727 | 7235, Maiu 15 (Arh. Stat. M-rea Stavropoleos, X bis, 11, 12).

⁷ Dania Mariei din 12 Martie 1728 | 7236 (*ibid*, XVI, 3).

⁸ Schitul Roata închinat M-rii Stavropoleos, la 15 Martie 1729 | 7237, de Ghenea Pitarul și nepoții lui Serafim Călugărul. (Arh. Stat., Hot, 23 Vlașca, p. 8).

⁹ Dăruiri de Matei Cantacuzino, Matei Comisul, Doamna Maria ș. a. (*ibid*, XXI, 12, 13, 14).

¹⁰ Dela Maria Piteșteanca, la 1 Februarie 1728 | 7236; dela Andrei Croitorul, la 4 Aprilie 1728 | 7236; și dela unchiașul Albu, la 28 Sept. 1730 | 7239 (Arh. Stat. M-rea Stavropoleos, XIII, 4, 5, 6).

¹¹ La 17 8 | 7236 August 15, el întărește mănăstirii Stavropoleos „haraciul a 16 oameni străini” (*ibid*, IX, 3).

¹² Arh. Stat. M-rea Stavropoleos, XII, 32.

Dacă însă această lărgire este confirmată și de documentul citat mai sus, despre deschiderea sânuirilor și adăogirea pridvorului bisericii nu pomeneste niciun act al vremii. Explicarea ne-o dă faptul că mărirea altarului era în strânsă legătură cu locul pe care avea să se facă această lărgire și care este dobândit prin actul citat, determinat de obținerea acestui loc și nu de însăși mărirea altarului; pe când niciun asemenea motiv nu exista pentru deschiderea absidelor laterale și adăogirea pridvorului, pentru a căror construire biserica își avea locul ei.

Se pune totuși întrebarea: ce anume ne arată că și aceste din urmă prefaceri au fost făcute tot atunci? Răspunsul hotărâtor ni-l dau constatările făcute de regretatul arhitect I. Mincu, cu prilejul restaurării bisericii, și consemnate de el în „desemnurile cotate”, pe care le-a ridicat cu acest prilej¹. Reiese în chip limpede din aceste planuri, pe de o parte o deosebire fundamentală între sistemul de zidire al părții dreptunghiulare și între acela al absidelor, iar de altă parte o desăvârșită identitate în chipul cum sunt zidite acestea din urmă.

În adevăr, pe când în vechea clădire, profilul de bază (fig. 11) este zidit din cărămizi făcute după anumite tipare și așezate pe muche, în abside (fig. 11), acest profil e construit din cărămizi obișnuite, așezate pe lat și amestecate chiar cu sfărâmaturi de olane. Identitatea sistemului de zidire a absidelor merge și mai departe. Cărămizile părților adăoase nu se îmbucă la încheieturi cu acelea ale părților vechi, ci se alătură doar de ele, iar pe alocurea nici nu se alătură deplin, pentru că

nu s'a dat jos nici tencuiala primelor ziduri, care a rămas între zidul vechiu și cel nou. Această lipsă de aderență (fig. 12) constatată atât la altar, cât și la abside și pridvor, între zidurile adăoase și cele vechi a provocat mai târziu crăpături în corpul bisericii, chiar în locurile unde părțile adăoase nu erau legate cu cele primitive (Fig. 11), lăsând să se vadă pe alocurea tencuiala vechilor ziduri².

Rezultă deci că altarul a fost mărit odată cu deschiderea sânuirilor și foarte probabil și cu adăogirea pridvorului.

Tot atunci de sigur se va fi revenit și asupra frescelor ctitorilor, adăogându-se cârja de Mitropolit la figura lui Ioanichie și acoperindu-se vechea inscripție care-l arăta numai ca „Ieromonah și arhimandrit”, pentru ca să i se scrie noul titlu de Mitropolit al Stavropolei³.

Un fapt vrednic de relevat este acela că, atât în lucrările de clădire și zugrăvire a mănăstirii, în forma ei dintâiu, cât și în acelea de lărgire și împodobire a bisericii, o sumă de fapte ne arată că Ioanichie, deși Grec, s'a folosit și de meșteri români. Dovada o fac: frumoasa pisanie românească, săpată în piatră, alături de cea scrisă în grecește, inscripțiile ro-

Fig. 6. Daniil, Mitropolitul Ungrovlahiei.

mânești ale frescurilor din boltele pridvorului sau ale unora din medalioanele exterioare, caracteristica iscălitură a lui Iordan Știucatoriul, unul din acești meșteri, care și-a pus numele de asupra primei ferestre din partea de Miazăzi a bisericii și în sfârșit anumite procedee și motive decorative luate, după cum se va vedea mai departe, din vechea tradiție artistică a țării.

Lucrările de refacere a bisericii erau sfârșite la 8 Noembrie 1733, când Ioanichie pune

¹ Aceste desemnuri se păstrează în colecția Comisiunii Monumentelor Istorice.

² Vezi și raportul lui I. Mincu din 5 Ianuarie 1900 și rap. din 12 Iunie 1904, în Dos. Min. Cult., No. 82/5/40.

³ Vezi mai sus, pag. 149.

să se zidească în proscomidie piatra îngrijit sculptată cu numele ctitorilor, în fruntea cărora figurează el, cu titlul de arhiereu, urmat fiind de Nicolae-Vodă Maurocordat și de ceilalți, în ordinea însemnătății (fig. 15).

Ca o dovadă că, la această dată, Ioanichie își socotea opera desăvârșită, este și testamentul său, care poartă exact data inscripției din proscomidie, 8 Noembrie 1733¹. După ce face, în introducerea acestuia, o lungă apologie a rânduiei, el dăruiește pe „veci și nedespărțit” mănăstirii Gura, în care a îmbrăcat haina călugărească, întreg hanul, cu casa de alături și biserica, cu toată averea ei mișcătoare și nemiscătoare. Epitropii danielor vor fi: egumenul dela Gura, arhiereul Pogoniane și starostea negustorilor din București, la cari se vor adăoga cei doi frați ai lui Ioanichie și ctitori ai bisericii: Panait și Nicolae, iar, după moartea acestora, o altă rudă a lor, cunoscută ca „om eucernie, priceput în trebi și cu frica lui Dumnezeu”. Egumenul mănăstirii Stavropoleos va fi ales de către epitropi, dintre ieromonahii cunoscători ai rânduiei bisericești și buni chivernisitori, pe cât cu puțință din familia ctitorului, și va avea să dea socoteală „cu de amănuntul” epitropilor și în deosebi starostei, de chipul cum a chivernisit averea mănăstirii. El va putea fi înlocuit chiar de aceștia, când s’ar dovedine vrednic de sluj-

ba egumeniei. Mai presus de orice, egumenul va fi îndatorat să dreagă sau să facă din nou, din veniturile mănăstirii, tot ce se va fi învechit ori stricat la biserică, la han sau casă. rămânând ca, după îndeplinirea acestor îndatoriri și a altora mai puțin interesante, din punctul nostru de vedere, să

se trimită ce va mai prisosi din venituri mănăstirii Arhangelilor de la Gura.

La 12 Aprilie 1737 (7245), Ioanichie obține întărirea acestei danii și închinăciuni de către Constantin-Vodă Maurocordat, în al cărui hrisov ni se dau lămuriri asupra hanului cu „casele-i primitoare de străini”, asupra „caselor mari” de alături, așezate pe „pivniță de piatră”, ca și asupra celeilalte pivnițe din apropiere, pentru vânzarea vinurilor mănăstirii².

Până la moartea sa, care a venit de abia după cinci ani, Ioanichie a continuat să mărească zestrea ctitoriei lui, prin danii, mili și cumpărături³).

Tot în acest timp va fi făcut el și paraclisul mănăstirii, care, după cum se va vedea mai departe, se afla în corpul hanului, chiar în fața bisericii și despre care se vorbește în inscripția de pe mormântul ctitorului (fig. 16).

Ioanichie se stinge în ziua de 7 Februarie 1742, în vârstă de 61 de ani și este înmormântat în biserica sa. Piatra ce i s’a pus cu acest prilej pe mormânt, ridicată din

Fig. 7, Serdarul Grigorașcu Greceanu cu soția sa Ilinca și copiii, Ion și Constantin.

¹ Arh. Stat., M-reia Stavropoleos, XXIV, 4.

² Arh. Stat., M-reia Stavropoleos XXI, 17 și XXIV, 5.

³ El obține prin danie *moșia Inoteștilor* din jud. Săcuenilor (doc. din 2 Aprilie 1739/7247, Arh. Stat. M-reia Stavropoleos VII, 7 și doc. din 9 Iunie 1740/7248, *ibid.*, VII, 8); *moșia Preajba și Cârtojanii* (doc. din 30 Oct. 1740/7249 și dos. M-rii Stavropoleos, *ibid.*, X, 48); *vii la Negovani* (doc. din 6 Sept. 1737/7246, *ibid.*, XIX, 11) și la *Urlați* (doc. din 21 Iulie 1738/7246, *ibid.*, XIX, 12); și *un vad de moară în Crevedia* (doc. din 24 Iunie, 1739/7247, *ibid.*, V, 11). Capătă dela Mihail-Vodă-Racoviță „*haraciul a paisprezece oameni străini*” (doc. din 27 Aprilie 1731/7239, *ibid.*, IX, 4), cum și *milă de bani din*

cămara domnească, vinăriciu și scutire de dăjdi (doc. din 29 Maiu 1731/7239, *ibid.*, XXIX, 1), dela Constantin Maurocordat, în a doua domnie, „*milă de vinăriciu*” (Doc. din 13 Ianuarie 1732/7241, *ibid.*, XXII, 1), dela Grigore-Vodă Ghica întărirea acestor mili (doc. din 15 Nov. 1733/7242, *ibid.*, XXIX, 2) și „*zece liude pentru poslușania mănăstirii*” (doc. din 10 Febr. 1734/7248, *ibid.*, XXX, 8). Cumpără case, locuri și grădini în București, în *mahalaua Popa Dârvaș* (doc. din 22 Februarie 1740/7248, *ibid.*, XIII, 9), în *mahalaua Stejarului* (doc. din 31 Martie 1740/7248, *ibid.*, XIII, 10) și *Fântâna Boului*. (doc. din 26 Febr. 1741/7249, *ibid.*, XII, 11).

naos de răposatul arhitect I. Mincu, la restaurarea bisericii, se păstrează în muzeul mănăstirii Stavropoleos (fig. 16).

Ω
CT

KC
IIA

† ΕΝΘΑΔΕ ΚΕΙΤΑΙ Ο ΠΑΝΕΡΩΤΑΤΟΣ ΜΗ-
ΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΣΤΑΣΠΟΠΟΛΕΟΣ ΙΩΑΝΝΙΚΙΟΣ ΕΞ
ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΠΟΛΩΝΙΑΝ-
ΝΗΣ ΚΑΙ ΧΩΡΑΣ ΟΥΤΑ-
ΝΙΤΣΑΚ. Ο ΚΤΗΤΩΡ ΕΚ
ΒΑΘΡΩΝ ΤΩΣ ΠΑΡΟΝ-
ΤΟΣ ΣΕΒΑΣΜΙΣ ΝΑΣ
ΤΩΝ ΑΡΧΑΓΓΕΛΩΝ ΚΑΙ
ΠΑΝΤΟΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕ-
ΟΙ ΩΝ. ΠΑΝ. ΟΞΕΙΣ ΤΕ
ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΛΗΣΙΗ,
ΖΗΤΑΕΤΗΣΕΝ ΚΟΝΤΑ
ΕΝΑ ΠΕΡΑΚ ΤΕΣ-
ΣΑΡΑΚΟΝΤΑ. ΕΤΟΣ
1742 ΦΕΒΡΥΑΡΙΟΥ 7.

(† Aici od hnește Prea Sfințitul Mitropolit al Stavropolei, Ioanichie, din eparhia Pogoniane și din satul Ostanița, ctitorul din temelie al acestei sfinte biserici a Arhanghelilor, și al tuturor caselor din prejur, al hanului și al paraclisului, trăind 61 ani și 40 de zile, 1742, Februarie 7).

Sub Partenie (1742—1749), urmașul lui Ioanichie în egumenie, mănăstirea primește și mai departe mili¹ din partea Domnilor țării; după toate probabilitățile însă nu are

parte de nicio îmbunătățire, de oare ce Partenie, care pare a fi fost un om însetoșat de bani, nu numai că nu crește cu ceva zestrea mănăstirii, dar o și înstrăinează în bună parte²).

Matei Ieropoleos, pe care-l găsim în documente, după Partenie³, ca egumen al mănăstirii Stavropoleos, continuă tradiția cti-

torului Ioanichie, sporind averea mănăstirii prin daniile pe care știe să le dobândească de la credincioși⁴. La 28 Februarie 1759, el obține însemnate scutiri de dăjdi de la Scarlat Grigore Ghica Voievod, care întărește cu acest prilej privilegiile date mănăstirii și călugărilor de Nicolae Mavrocordat, Grigore Ghica, Constantin Mavrocordat, Mihail Racoviță, Matei Ghica și Constantin Cehan Racoviță, înnoind vechea milă anuală de cincizeci de taleri din camera domnească și scutind averea mișcătoare și nemiscătoare a mănăstirii de dijmărit, pogonărit, vinăriciu, oierit și văcărit, iar „odăile din hanul ce este împrejurul bisericii” și „băcănia din han” „de fumărit, de

Fig. 8. Marele Căpitan Athanasie, cu soția sa Elena și fiul lor Alexandru.

schimbul banilor și de toate altele ce ar ieși pe alte băcăni”. Privilegiul se întinde și asupra „hangului”, a „băcanului” și a „câr-

¹ Astfel, Mihail Vodă-Racoviță întărește mănăstirii „mila de sare” (doc. din 12 Iunie 1743/1751. Arh. St., M-rea Stavropoleos XXIV, 7) și mila de vinăricia în dealul Boldeștilor (doc. din 27 Sept. 1745/1751, *ibid.*, XXII, 2).

² La 5 Iunie 1742/1750, egumenul Partenie, dimpreună cu călugării din mănăstire, vând moșia Belciugul (Arh. Stat. dos M-rii Stavropoleos, No 44 | 46); iar la 17 Noembrie 1742/1751 chîr Partenie dimpreună cu obștea călugărilor mănăstirii Stavropoleos se împrumută cu 500 de taleri, amanetând niște odăjdii, (*ibid.*, XXVII, 94), iar la 4 Iunie 1744/1752, același egumen vinde lui Iordachi Clucerul de arie 1440 de stânjeni din moșia Grecii (*ibid.*, II, 5).

³ Vezi General P. V. Năsturel, *Bis. Stavropoleos*, pp. 68—73.

⁴ El primește astfel ca danie moșia *Sârbenii* (doc. din 10 Nov. 1751/1760, A-h. Stat., M-rea Stavropoleos, X bis., 15), moșia *Gratia* (doc. din 14 Ianuarie 1753/1761, *ibid.*, X, 50); doc. din 20 Aprilie 1754/1762, *ibid.*, X, 52, doc. din 9 Maiu, 1754/1762, *ibid.*, X, 53 și doc. din 18 Martie 1761, *ibid.*, X, 58), moșia *Drăghineștii* cu biserica zidită pe ea (doc. din 5 Maiu 1755/1763, *ibid.*, XXIV, 9); moșia *Pitarul* din Vlașca (doc. din 28 Nov. 1761/1770, *ibid.*, VIII, 3—4); și vii în *Dealul Cernăteștilor* (doc. din 1 Martie 1755, *ibid.*, XVIII, 6 și doc. din 30 Ian. 1759, *ibid.*, XVI, 10), al *Filipeștilor* (doc. din 16 Ian. 1757, *ibid.*, XIX, 17 și doc. din 6 Iunie 1753, *ibid.*, XIX, 18) și la *Topoloveni*. (doc. din 18 Ian. 1759, *ibid.*, XIX, 19).

ciumarului“ din han, care și ei sunt scutiți de toate dăjdiile. În sfârșit, prin același hrisov, se dă mănăstirii dreptul de „a lua vinăriciul din dealul Boldeștilor și al Mălăeștilor din jud. Saac, cu părpărul“¹.

Sub egumenii următori, Chiril și Timotei², mănăstirea Stavropoleos nu mai primește donații mai de samă, în afară doar de „mile de bani din cămăra domnească“ și de scutirile de dăjdii pe care i le acordă rînd pe rînd aproape toți Domnii țării³.

De altă parte clădirea bisericii are să sufere de pe urma cutremurelor care au bântuit capitala Țării-Românești. Dacă nu cunoaștem mai de aproape stricăciunile pricinuite mănăstirii Stavropoleos de cumplitul cutremur de la 26 Martie 1790, ca și de cele de la 27 Noembrie 1793 și de cel din Februarie 1794⁴, — apoi știm sigur că atît biserica, cît și hanul au suferit din cauza „cutremurului celui mare“ de la 14 Octomvre 1802⁵, stricăciuni cari au reclamat grabnice reparații. Ele au avut loc în primăvara anului următor, 1803, după cum rezultă dintr'o mărturie păstrată în Arhivele Statului⁶. Pe lângă acestea, egumenul Timotei, care a condus mănăstirea Stavropoleos vreme de treizeci și șapte de ani (1786—1823), consemnează, în condica sa de venituri și cheltuieli⁷, reparațiuni fă-

cute în anii 1804 și 1819, hanului, pe care l-ar fi „preînnoit“.

Cu toate aceste reparații însă, starea bisericii lăsa mult de dorit, mai ales din cauza egumenului Timotei, care a și fost scos din egumenie, pentru nereguli constatate în administrarea averii mănăstirii⁸. Catagrafia întocmită în 1823, cu prilejul instalării nou-

lui egumen Pahomie, ne arată biserica acoperită cu „olane vechi“, având un turn de zid, învelit cu șindriliă, tot veche⁹.

Situația mănăstirii ajunge atît de precară supț Pahomie (1823—1828), încât acesta este silit să se împrumute cu șapte sute de taleri, ca să poată plăti datoria și embaticul „mănăstirii de jos“, adică Gura, embatic reclamat și de Patriarhul Țarigradului, pe anii 1823—1826¹⁰.

Nici supț egumenii următori, Timotei Arhiman-dritul (1828—1832) și Diaconul Antim (1832—1837), ctitoria lui Ioanichie nu primește vre-o îmbunătățire.

În asemenea împrejurări, ea este surprinsă de cutremurul din Ianuarie 1838, care o deteriorează din nou, de astă dată grav. Și, de oare ce Leontie, egumenul mănăstirii, nu ia nicio măsură de reparare, vreme de peste doi ani, Departa-

mentul din lăuntru, după cererea Sfatului orășenesc, invită Logofetia trebilor bisericești, la 15 Noembrie 1840, să dărâme grab-

Fig. 9. Jupânița zugrăvită în glaful din stînga al intrării.

¹ Arh. Stat., M-rea Stavropolcos XXIII, 5.

² Vezi în General P. V. Năsturel, *Biserica Stavropoleos*, pp. 73—82.

³ Astfel Alexandru Ghica, la 30 Nov. 1768/1776; Alex. Ipsilanti, la 1775/1783; Nic. Const. Caragea, la Nov. 1782; Const. Suțu, la 16 Dec. 1783; Mih. Const. Suțu, la 5 Dec. 1792/1790; Const. Al. Ipsilanti, la 10 Iunie 1803; Gh. Caragea, la 5 Martie 1813; Alex. Nic. Suțu, la 15 Maiu 1819; Grigore Dim. Ghica, la 30 Aug. 1825 (Arh. Stat., M-rea Stavropoleos XXIX, 5—13).

⁴ Gion, *Ist. Buc.*, p. 350.

⁵ *Biserica ortodoxă*, XIII, p. 626; Dionisie Eclesiarhul, în

Tes. de mon. ist., II, p. 203; V. A. Ureche, *Pe file de cea-slov*, în *An. Ac. Rom.*, XVIII, p. 61 și Gion, *Ist. Buc.*, pp. 350—1.

⁶ M-rea Stavropoleos XII, 36; și doc. din 22 Aug. 1804 (*ibid.*, XIV, 38).

⁷ Arh. Stat., Partida cataștelor, No. 95, doc. din 19 Noembrie 1823.

⁸ *Ibid.*

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*, doc. fără dată, dar probabil din 1826.

nic „turnul bisericii Stavropoleos“, care se află în proastă și „amenințătoare stare“, pentru ca nu cum va să se întâmple „vre-o primejdie“¹. Egumenul răspunde că „dărâmarea acelei turle“ nu se poate face acum, în vreme de iarnă, și solicită o păsuire până în primăvara următoare². La 16 Decembrie 1840, intervine și Agia politiei, care cere Departamentului trebilor bisericești dărâmarea „clopotniței“ mănăstirii Stavropoleos, pe temeiul raportului făcut de „arhitectonul orașului, Faiser“³. Atât de amenințătoare erau crăpăturile, încât, la 14 Februarie 1841, Departamentul credinței somează pe egumen să dărâme „fără zăbavă“ clopotnița care „se afla în primejdie de cădere“ și „a cărui doborâre nu suferă mai multă întârziere“; altfel ea va fi dărâmată de Comisia de roșu, în socoteala mănăstirii⁴. Egumenul Leontie intervine atunci⁵ pe lângă Neofit, Mitropolitul Ungrovlahiei, care răspunde⁶ Departamentului credinței precizând că, „după arătarea egumenului“, „crăpăturile „pricinuite din vremea cutremurului din leat 1838, care se socotesc primejdioase, nu sunt la elopotniță, ci la turla bisericii“. Continuând, apoi el arată „că aceste crăpături, dacă „au putul să fie și să nu „facă niciun fel de stricăciune primejdioasă, „în trei ani, din leat 1838, Ghenar, până acum, „este bine crezut că poate să mai fie încă „două luni de zile“. Pentru aceste motive, Neofit cere „ingăduială până după Dumineca „Apostolului Toma, ca nu, dărâmându-se acum, să se lipsească hanioții de ascultarea

„sfintelor slujbe, tocmai acum în postul cel „mare“.

Se vede însă că și Mitropolitul își dădea socoteala de primejdia ce se putea întâmpla prin căderea turlei, de oare ce adaogă: „Iar, la dimpotrivă, de se va socoti că nu „poate răbda nici până la sorocu ce s'a „zis, atunci vom porunci egumenului să în- „chidă biserica până a- „tunci, iar nu să se dărâme „acum, vreme de iarnă. Și „cu aceasta nu se poate „face nici o primejdie, că, „și căzând, va cădea în „lăuntrul bisericii, iar nu „asupra altui cuivaș sau în „ureo lature, ca să vatăme „pe cinevaș“⁷.

De și documentele nu ne precizează când anume a fost dărâmată turla bisericii, este probabil, după cele arătate, că ea a fost dată jos, în primăvara anului 1841.

Dar și clădirea însăși era brăzdată de crăpături care o amenințau cu suruparea. Aceasta a făcut să se nască chiar ideia dărâmării bisericii și a reclădirii ei din temelie. În 1845, egumenul Leontie comunică Mitropolitului Neofit că atât biserica, cât și parclisul, „se află într'o stare proastă, din pricina vechimii și a cutremurelor urmate“ și cere încuviințarea „să le zidească din nou“,

cu sumele ce ar rezulta din vânzarea la mezat a câtorva păduri. Pentru aprobarea propunerii, Mitropolitul intervine, la rândul său, pe lângă Logofeția trebilor bisericești, arătând că, în adevăr, și după a sa proprie știință, „aceste lăcașuri au ajuns într'o stare „de nu se mai pot ținea fără amenințare

Fig. 10. Dumitrachi și Gheorgachi, doi linierici de boieri, zugrăviți în glaful din deapla al intrării.

¹ Arh. Stat. Dos. Min. Cult., 3418 roșu din 1840, fila 2.

² Ibid.

³ Ibid.

⁴ Arh. Mitr., Dos. 58/1841, Fevr. 20, fila 3.

⁵ La 18 Februarie 1841 (Arh. Mitr. din București. Dos. 58/1841. Fevr. 20).

⁶ La 23 Fevr. 1841 (Arh. Stat., Dos. Min. Cult., No. 3418 roșu din 1840, fila 14).

⁷ Arh. Stat. Dos., Min. Cult., No. 3148 roșu, 1840, fila 14 și în Arh. Mitrop. Buc. Dos. 58/1841, Fevr. 20, fila 4—5.

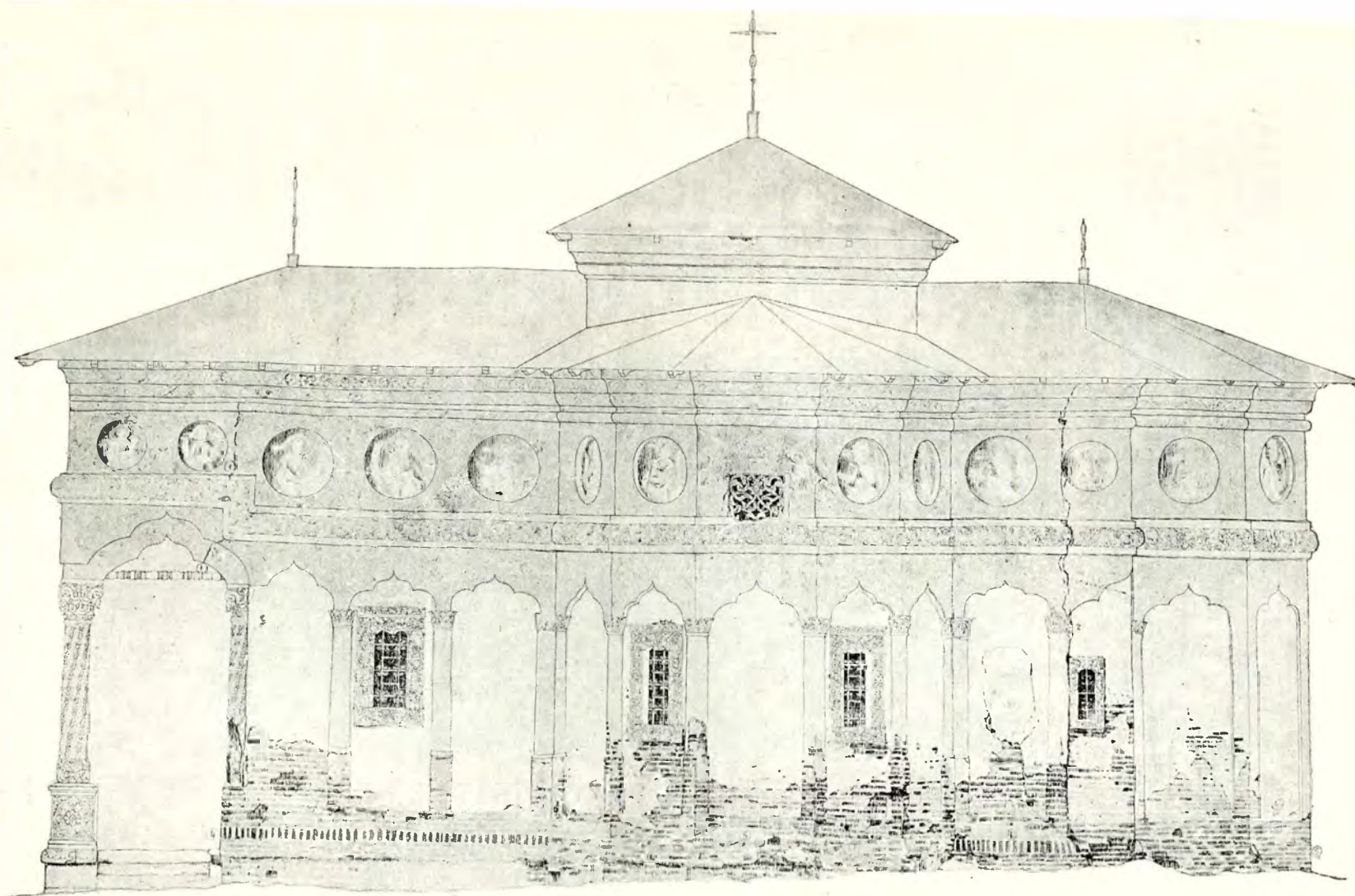

Fig. 11. Fațada de Miazăzi a bisericii Stavropoleos, înainte de restaurare, lucrată de arhitectul I. Mincu, în 1899.

1. Crăpătură între corpul bisericii și pridvor, cea ce dovedește adăogirea ulterioară a acestuia. Același crăpătură se vede și pe fațada de Miazănoapte. 2. Crăpătură care face dovada măririi ulterioare a altarului. Se vede și în partea opusă. 3. Locul vechii ferestruici laterale a altarului înainte de lărgirea acestuia, astupată în urmă. Pe fațada de Miazănoapte se văd și urmele ferestruicii corespunzătoare. 4. Profil din cărămizi așezate pe muche, întocmind vechiul trup dreptunghiular al bisericii. 5. Profil din cărămizi așezate pe lat, întocmind absidele adause în urmă.

I. Mincu
deschisat 1899

„de primejdie și urmează să se facă din „temelie“¹.

Noroc că planul acesta n'a fost adus sau n'a putut fi adus la îndeplinire și gânduri mai înțelepte au luminat deocamdată mintea egumenului, care, chemând „pe câțiva „din arhitecți de au luat starea bisericii în „băgare de seamă“, — a fost încredințat de aceștia „că, dacă o va lega cu fier, „se întărește mai bine decât nouă, căci zidirea este prea bună și nu amenință „nicio primejdie“. Pe temeiul acestor arătări, egumenul cere, la 1852, Departamentului Credinții încuviințarea de a lega biserica de jur împrejur cu fier, „de „a-i deschide fere „strele mai mari și „de a-i face învelitoare fără turn, „că să nu aducă „greutate“, iar Departamentul însărcinează pe Ioan Șlater, arhitectul mănăstiresc, să cerceteze propunerile și să refere dacă nu cumva, „prin deschiderea ferestrelor mai mari, nu se „slăbesc zidurile“².

Nu cunoaștem raportul ce va fi făcut arhitectul; știm însă că, peste câțiva ani, în 1858, egumenul mănăstirii se întoarce iarăși la gândul de a dărâma biserica, spre a o clădi din nou și înaintează Ministerului Cultului chiar „planul pentru construcția bisericii și a patru prăvălii“. Acest plan este trimis, spre cercetare, de ministrul Bengescu, tot arhitectului Șlater, care este invitat să refere dacă „clădirile corespund cu trebu-

ința și dacă reunesc stilul obișnuit împreună cu gustul artistic³“.

Din nou biserica Stavropoleos scapă ca prin minune de pieire, de astădată, știm sigur, mulțumită arhitectului Șlater. El face dovada că noul proiect al planului bisericii păcătuiește atât „în contra construcției arhitectonice, adică în contra solidității“, cât și împotriva „stilului arhitectonic“ și a formelor și își încheie raportul cu părerea sa sănătoasă și răspicată spusă, asupra restaurării bisericii Stavropoleos:

„Osebit de aceea, mai susțin că „această biserică, „astfel precum se „află astăzi, este singurul monument din „clădirile cele vechi „originale în capitală; de aceea și „sunt de părere că „ar fi de dorit un asemenea monument „de arhitectură ortodoxă și cu asemenea lucrătură să „se susție și să se „restaureze, păstrându-i se formele „și caracterul, în interesul artei“⁴.

Prin raportul său din 2 Decembrie 1858, arhitectul Șlater revine din nou asupra necesității unei restaurări înțele-

pte. „Trebuința cea de căpetenie“ scrie el, „este ca biserica, care este o clădire din „cele mai frumoase și originale, în această „sortă, în București, să fie restaurată în stilul „ei primitiv, împreună cu decorații și cu „a ei trebuincioase pe dinăuntru“. Costul restaurării ar fi de 4000 de galbeni⁵.

Dacă însă Șlater a scăpat biserica Sta-

Fig. 12. Crăpătură provenită din cauza lipsei unei legături organice între absida laterală din dreapta și trupul dreptunghiular al bisericii. (Fotografie luată în timpul lucrărilor de restaurare.)

¹ Arh. Mitr. Buc., Dos. 25/1846 Ghenarie 16, fila 1—3.

² Arh. Stat, Dos. Min. Cult. 3418 roșu, 1840, fila 36.

³ *Ibid.*, fila 37.

⁴ *Ibid.*, fila 45 și urm.

⁵ *Ibid.*, fila 38 și urm.

vropoleos de distrugere, propunerea lui euminte pentru restaurare n'a fost adusă la îndeplinire. Biserica, lăsată în voia soartei, ajunge într'o stare de plâns (fig. 19), mai ales din pricina egumenului Leontie (1837—1861), de-

Faptul este confirmat și de lipsurile constatate în averea și zestrea mănăstirii cu prilejul instalării noului egumen Calinic, când s'a făcut și catagrafia, la 7 Septembrie 1861².

Și Calinic însă se dovedește rău gospo-

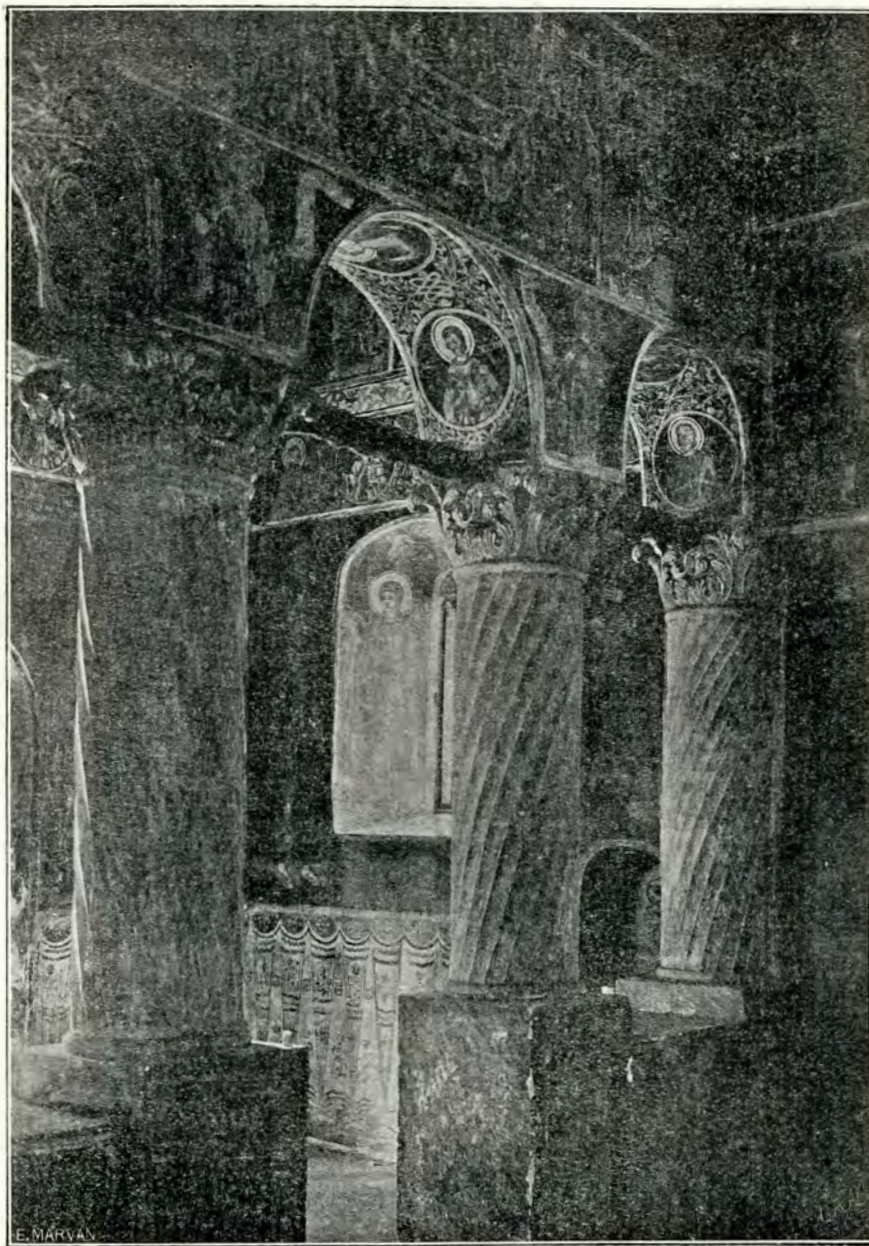

Fig. 13. Vederea coloanelor ce despart tinda femeilor de naos.

clarat „nesățios“ și „abuziv“ de însuși Patriarhul din Constantinopol, pricină pentru care a și fost îndepărtat din egumenie, ca unul ce amenință mănăstirea „cu o pustiire totală“¹.

dar³. „În curs de 16 luni, el a strâns veniturile mănăstirii pe doi ani“ și, încărcând cheltuelile, nu numai că uită, ca și înaintașul său, „datoria către mănăstirea chiriarhicească de jos“, — dar lasă și clădirea bi-

¹ Arh. Stat., Dos. M-rii Stavropoleos No. 67, doc. 1, din 4 Maiu 1861.

² Arh. Stat., Dos. M-rii Stavropoleos No. 14, fila 4 și 7.

³ Arh. Stat. Dos. din Iulie 1862 în Dos. M-rii Stavropoleos No. 67, doc. 2.

sericii în stare de dărăpănare¹. Preotul Grigore Musceleanu, care a vizitat-o în 1862, o găsește în ruină și precizează că „n'a primit nicio reparațiune”². Pentru proasta lui administrație, Calinic este destituit din e-gumentele. Împotriva lui întâlnim și după aceasta o plângere adresată Ministeriului de epitropia mănăstirii, care-l învinuiește că,

În anul 1876, Chesarie Ieromonahul Focșeneanul, îngrijitorul mănăstirii Stavropoleos, cere Ministerului „să reînființeze” turla bisericii dărâmată de mai mulți ani”, de oarece, fără ea, fumul lumânărilor îneacă respirația credincioșilor⁴. Arhitectul Ministerului, M. Capuțineanu, căruia i se cere a-vizul, arată însă că „starea în care se află

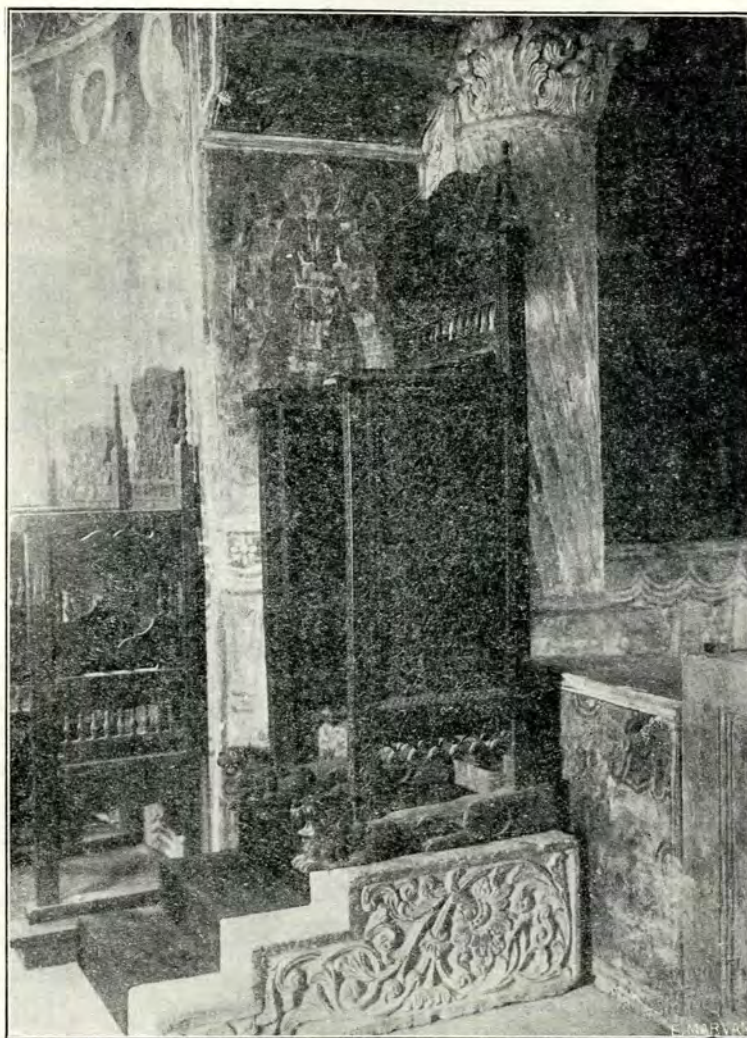

Fig. 14. Scaunul domnesc și cel arhieresc.

păsuț fiind să mai stea câțva timp în încă-perile bisericii, a profitat într-o zi de lipsa epitropilor, „în vremea prânzului”, și, „sub pretext că este proprietatea sa, a ridicat „toată mobila nouă din camera de primire, „făcându-se nevăzut”³.

„zidăriile nu permit a se reînființa turnul „de cărămidă și refacerea lui cu scânduri „ar depăra mult un edificiu, care, deși mic, „e unul din monumentele vechi cele mai „reușite din București”⁵.

Acelaș Chesarie, arătând Ministerului în

¹ *Ibid.*, doc. 3, din 5 Ian. 1863.

² *Calendar antic* pe 1862, pag. 95.

³ Arh. Stat. Dos. M-rii Stavropoleos No. 14, f. 12.

⁴ Arh. Stat. Dos. Ministr. Cult. No. 307 | 1876, fila 1.

⁵ *Ibid.*, f. 5.

anul următor¹ „starea de ruină în care se află pantocratorul bisericii”, care a început „să se lase în jos” și care „înăbușe aerul în biserică”, —cere să se ia măsuri pentru înălțarea lui, ca, într’astfel, deschizându-i-se ferestre, să se poată aduce lumină și aier în biserică. Odată cu aceasta, el mai cere să se repare și clopotnița, care trebuie întărită și înveliă cu fier”².

La 10 Februarie 1879, cu prilejul instalării noului egumen Serian, aflăm, între altele, că clopotnița bisericii „este plecată într’o parte” și „gata a cădea, amenințând pericol pentru servitorii bisericii și stricarea clopotelor, din cauza căderii”³. Clopotnița construită din lemn, „pe patru stâlpi de stejar ce au putrezit”, s’a plecat „într’o parte, eutoate proptelele ce i s’au pus până acum” și „este gata a cădea”, scrie același egumen Ministeriului Cultelor, la 28 Februarie 1879⁴, când se plânge că și porțile s’au stricat, din cauza circulației prilejite de faptul că „grajdul și pivnița ce este în partea de din dos” au fost închiriate unor negustori, ca depozite de marfă.

Cu toate aceste cereri, nicio măsură nu se ia pentru repararea clopotniței, despre care, și la 8 Aprilie 1881, egumenul raportează Ministeriului că „e gata să cadă”⁵.

El arată, cu acest prilej, că și biserica este în ruină și că, pe din afară, tencuiala clădirii a început să cadă, în părțile de jos, iar acoperișul s’a deteriorat într’atît, încât are neapărată nevoie de reparație⁶. Biserica, scrie egumenul Serian, are un „aspect neplăcut” și impresionează urît pe vizitatori, printre cari sunt „adesea persoane străine și unia căroră le o recomandă Alteța „Sa Regele”⁷.

În 1883, Ieromonahul Cleopa Ipătescu cere și el Ministerului repararea clopotniței, „ale cării grinzi sunt cu totul putrede” și care poate cădea, aducând ure-o nenorocire⁸. Aceiași constatare o face, la 21 Iulie 1883, și comisiunea arhitecților Primăriei, care, transportându-se „în curtea bisericii”, află „că clopotnița ce este construită de lemn, se găsește într’o stare cu totul compromisă rezistenței, fiind și foarte uscată” și cer dărâmarea ei, în cel mult 30 de zile⁹.

De altă parte, nici clădirea mănăstirii nu este într’o stare mai bună. La 30 Iulie 1888, Arhimandritul N. Apostoliu comunică Mini-

steriului că biserica Stavropoleos se găsește „într’o ruină aproape completă”. „Înăuntrul bisericii pătrunde ploaia, în câteva locuri. Zidăria, pe dinafară, de la temelie „în sus, a început a se risipi și împreună

Fig. 15. Pomelnicul clitorilor în proscomidie.

¹ La 13 Iulie 1877.

² Arh. Stat., Dos. Ministr. Cult., No 307/1876, fila 19.

³ *Ibid.*, No. 700 | 1875.

⁴ *Ibid.*, Dos. Ministr. Cult., No. 307 | 1876, fila 22.

⁵ *Ibid.*, fila 27.

⁶ *Ibid.*

⁷ *Ibid.*, fila 27.

⁸ *Ibid.*, fila 35.

⁹ *Ibid.*, fila 31.

„cu ea se pierde pictura și urmele stilului „arhitectonic”¹.

Aceasta era starea de derăpănare și ruină în care se găsea biserica Stavropoleos (fig. 20), în anul 1897, când Ministerul Instrucțiunii și al Călugărilor ia măsuri pentru restaurarea ei, adresându-se, în acest scop, regretatului arhitect I. Mincu. Acesta se însărcinează să elaboreze un proiect, care să cuprindă atât reprezentarea stării actuale a bisericii², cât și planul de restaurare³. El lucrează în deosebi la desenele de detalii pe scară mare, încredinșând reproducerea vechilor picturi murale, dinăuntru și dinafara bisericii, mai întâi pictorului Ludovic Basarab⁴ și apoi lui N. Grimani⁵.

După aproape trei ani de studii și cercetări, arhitectul I. Mincu ajunge la convingerea că restaurarea bisericii prezintă „serioase dificultăți”, atât pentru că temeliile slabe ale clădirii n’au mai putut sus-

ține greutatea zidurilor și au cedat în multe locuri, cât și pentru că adaosurile făcute ulterior bisericii au slăbit-o, prin construcția lor neîngrijită și prin inferioritatea materialului întrebuințat⁶. Restaurarea deci îi „pare imposibilă”, iar mijlocul de a păstra biserica nu-l vede decât în reclădirea⁷ ei, care, după a lui părere, ar trebui făcută pe un alt teren decât acela pe care se află⁸.

Minunata ctitorie a lui Ioanichie era iar în primejdie de a fi dăruită, primejdie cu atât mai mare, cu cât mai mare era și autoritatea unui Mincu, în materie de arhitectură. Noroc că propunerea a întâmpinat o hotărâre opozitivă din partea Comisiunii Monumentelor Istorice⁹, care se pronunță „cu desăvârșire în contra „reclădirii, chiar când ea „s’ar face pe temeliile „actuale”¹⁰.

După patru ani¹¹, Comisiunea, hotărâtă să înceapă grabnic lucrările de restaurare, consultă din nou pe Mincu,

Fig. 16. Piatra de pe mormântul lui Ioanichie.

¹ La acestea se mai adăugă și faptul că „o nenorocită întâmplare, la 26 Iulie curent, a făcut să fie distruse prin foc toate „veșmintele preoțești dela această biserică, ce erau conservate „într-o ladă de lemn, pusă la intrarea în biserică, în partea „stângă” (Arh. Minist. Cult. Dos. 165 | 1888).

² „Cu toate cotele, detaliurile, mulajele exacte ale părților „sculptate și copiile picturilor conservate, cât și proiectele complicate de restaurare, lucrări pe care le socotește absolut trebuincioase, în vederea unei adevărate și raționale restaurări” (ibid., Rap. din 21 Aprilie 1897. Dos. No. 82/6/400).

³ Ibid., Rap. din 16 Iunie 1897, dosarul citat.

⁴ Ibid., Raportul din 20 Ian. 1900, l. c. și cererea din 26 Aprilie 1900, l. c.

⁵ Ibid., Cererea din 7 Oct. 1900, l. c.

⁶ „Din studiul ce am întreprins asupra acestui monument, „reiese în chip evident că proporțiile ce i se dedese la început „erau și mai modeste încă decât cele actuale și că mica biserică „de astăzi se reducea la un simplu paraclis, la o cană rădăcină „tunghiulară, căreia i s’a adăugat în urmă, la o epocă ce nu „pot preciza, porticul de la intrare, sâmurile și altarul. De și „foarte important din punct de vedere estetic, acest monument „lasă totuși să se vadă neîngrijirea evidentă cu care s’a procedat la construcția lui. Temeliile insuficiente au cedat în mai „multe puncte, provocând crăpături în ziduri și devierea acestora din direcția verticală. Adaosurile făcute în urmă, fără niciun fel de legătură cu părțile primitive, lasă și astăzi să se „vadă prin crăpăturile largi tencuiala zidurilor vechi; iar cără-

„mizile de o calitate inferioară sunt în mare parte putrezite de „umiditate și cad în praf”. (Ibid., Rap. din 5 Ian. 1900, l. c.)

⁷ „Rezultă deci că o restaurare propriu zisă pare imposibilă „și că singurul mijloc de a conserva viitorului acest monument „ar fi o reconstrucție îngrijită, în care să se întrebuințeze toate „materialele vechi de piatră bine conservate și să se reproducă „cu fidelitate formele și dimensiunile clădirii actuale” (ibid.).

⁸ „Poziția dosnică și micșorimea terenului actual, precum „și înconjurul său detestabil, format din calcanurile clădirilor „vecine, ar distruge fără îndoială efectul monumentului, iar vecinătatea imediată a unei mase imense de clădire ca aceea a „Poștelor și Telegrafelor ar reduce și mai mult încă proporțiile sale. Ar rezulta prin urmare ca, odată reconstrucția hotărâtă, să se aleagă un anume teren, care, atât prin situație „cât și prin întindere, să înlăture asemenea inconveniente”. Mincu sârșește cu propunerea ca „monumentul reconstruit să se înconjure, pe trei din laturile sale, cu galerii sau portice deschise, construite în același stil cu dânsul și care să formeze, „pe de o parte un cadru interesant și demn, iar pe de altă „parte să servească drept muzeu deschis, în care și-ar găsi „bun loc atâtea fragmente de arhitectură pământească”; (ibid.)

⁹ Compusă din V. A. Ureche, Gr. Tocilescu și arhitectul N. Gabrielescu.

¹⁰ „Pentru că aceasta este în contra principiilor pentru conservarea monumentelor istorice, respectul trecutului nepermițând „distrugerea unei clădiri, oricare ar fi starea în care se află”. (ȘeI. Com. Mon. Ist. din 23 Fevr. 1900; (ibid.).

¹¹ Ibid., Ședința din 6 Fevr. 1904.

care răspunde iar că, după el, această restaurare e „imposibilă”, în „starea îngrijitoare de soliditate în care se află monumentul”¹. De acela el propune Ministeriului să aleagă una din următoarele două soluțiuni: sau să reconstituie o copie exactă a bisericii Stavropoleos, introducând în noua clădire toate elementele bine păstrate ale celei vechi (coloane, balustrade, cadruri de ferestre, uși, rozete, etc)², sau să se mărginească numai la lucrările necesare pentru repararea și consolidarea construcției, „cu scopul „de a o putea păstra, cât „mai îndelungat, în starea „de astăzi”³.

Comisiunea se hotărăște pentru consolidarea bisericii, prin modeste reparațiuni, fără însă ca monumentul să-și piardă caracterul său actual⁴ și însărcinează pe Mincu să studieze lucrările de executat și să întocmească devizul.

Mincu înaintea un deviz pentru lucrările „strict necesare”, în vederea „menținerii cât mai îndelungate a monumentului „în starea actuală, dar atrage în același timp „atențiunea Comisiunii că biserica are nevoie

„de o restaurare completă”, pe care acum, „după o îndelungată reflecțiune și o nouă „examinare a lucrărilor”, o crede posibilă⁵ și pentru care înaintea un alt deviz. Comisiunea însă se pronunță nu-

mai pentru „restaurarea „propriu-zisă, fără a se „mai introduce lucrări noi „de înfrumusețare și chiar „fără a se atinge părțile „ce n’ar avea o imediată „nevoie de restaurare”⁶. Acest fel de a vedea e împărtășit și de Mincu, care începe în sfârșit lucrările, în August 1904⁷.

După patru ani de muncă⁸, I. Mincu comunică Ministeriului că restaurarea exterioară a bisericii este aproape terminată și înaintea planurile pentru ridicarea clădirii ce s’a hotărât să se înalțe, alături de biserica Stavropoleos⁹. Această nouă clădire avea să amintească hanul dispărut, ce ocolia odinioară mănăstirea, avea să întocmească „un cadru armonios” pentru biserica, al cărei efect s’ar fi pierdut altfel, „în mijlocul binelor moderne și banale”, și în sfârșit avea să servească

și drept un mic muzeu, nu numai pentru obiectele artistice ale bisericii Stavropoleos,

Fig. 17. Piatra de pe mormântul Postelnicului Constantin Băjescu, fiul Fierii Logofătului, mort la 4 Noembrie 1728 (7237) și înmormântat în Mănăstirea Stavropoleos.

¹ „Aproape fără temelii (ele nu au decât 0.60 m. adâncime), cu zidurile ieșite din verticală și executate din cărămizi „în mare parte măcinate de vreme, cu crăpături care intrerup „legătura dintre ziduri, această clădire nu poate să suporte adăosul de greutate a turnului ce o corona altă dată și a olanelor „cu care era acoperită, fără ca cel mai mic cutremur să ocaziona zădărnici surpări” (*ibid.*, Rap. din 12 Iunie 1904).

² „Pentru ca astfel răceala impresiunii ce ne pricinuește o „copie, oricât de perfectă, să fie încălzită de prezența a cât mai „multor elemente originale” (*ibid.*, I. c.).

³ În acest caz însă, „fiindcă consolidarea nu va împiedica „acțiunea distrugătoare a vremii, care va face să dispară încurând multe din elementele artistice ale monumentului (pictura)”, — Mincu este de părere „să se construiască, pe un alt teren, „o copie perfectă a bisericii, pentru ca astfel să se păstreze viitoarelor generații de artiști, în cele mai mici amănunte, tipul

„ultimei faze de dezvoltare la care ajunsese arta noastră pă-mănteană” (*Ibid.*, Rap. din 12 Martie 1904).

⁴ *Ibid.*

⁵ „Restaurarea completă este cu atât mai necesară”, zice el, cu cât „biserica Stavropoleos este pentru noi una din cele mai „importante opere de artă, inspirată, se înțelege, din aceiași „sursă ca și mai toate cele ce ne-au rămas — stilul bizantin —, „dar care reprezintă ultima fază a evoluției artistice, a trans-formărilor prin care a trecut acest stil, pentru a ajunge la „tipul nou cu caracterul local, pe care-l reprezintă monumentul „în discuție”. De aici și „nevoia ca biserica Stavropoleos să ne „fie redată în cele mai mici amănunte, în starea și în formele „ei de altă dată și aceasta, ne-ar aduce la completa ei restau-rare, adică la păstrarea intactă a tot ce este încă în stare „aproape bună, la discreta retușare a ceea ce este deteriorat „și la refacerea cât mai apropiată de adevăr a părților care „lipsește” (*Ibid.*, Rap. din 12 Iunie 1904).

ci și pentru toate modelele originale de arhitectură, sculptură și pictură, care, din cauza stării de deteriorare în care se aflau, au fost înlocuite cu altele noi, în biserică restaurată.

Rămânea încă să se termine restaurarea

mentelor istorice Părintelui Pictor D. Damian, care lucra cu arhitectul Mincu, la Stavropoleos și care urma să o execute, tot sub conducerea și după indicațiile acestuia¹.

Ea avea să se execute „al fresco” și „al secco”, restaurându-se pictura numai în lo-

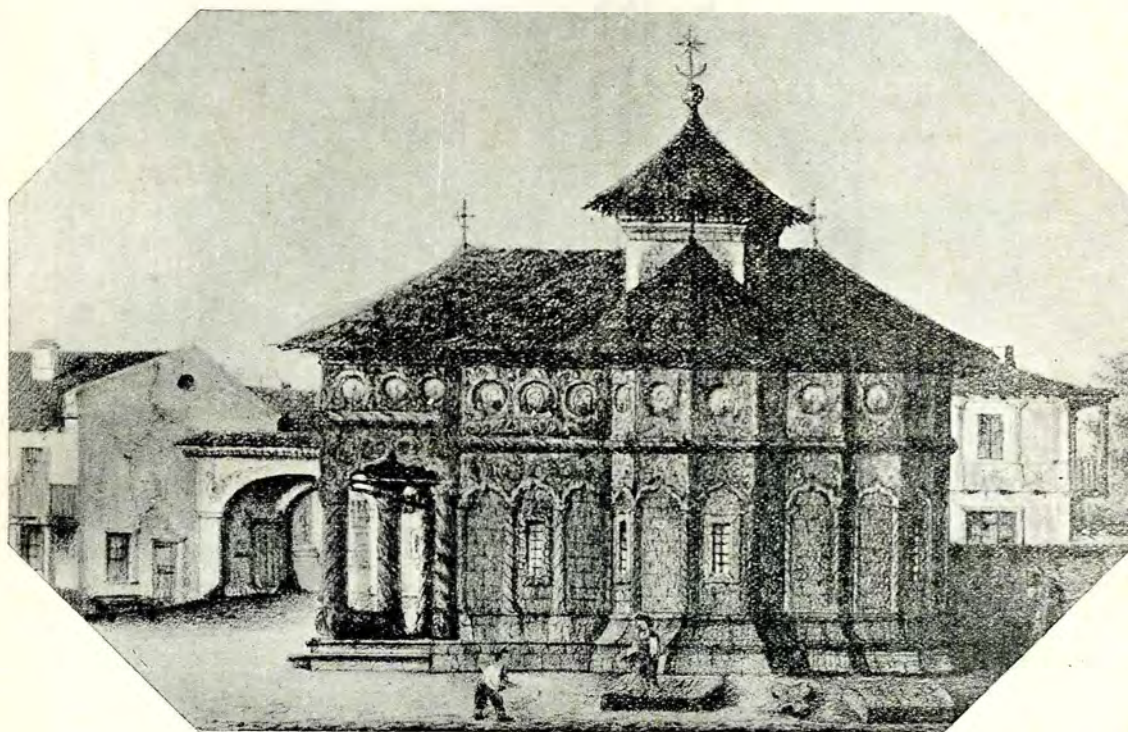

Fig. 18. Mănăstirea Stavropoleos în 1846 (După desenul lui Begenau).

picturii exterioare și să se restaureze pictura din interiorul bisericii. Această lucrare a fost încredințată de Comisiunea Monu-

curile unde era cu totul stricăță și menținându-se pretutindeni unde se păstra, potrivit situației amănunțite ce s'a prezentat Co

⁶ *Ibid.*, Rap. din 16 Iunie 1904.

⁷ Iată care erau aceste lucrări, după raportul din 16 Iunie 1904, 1 c.: 1. Întărirea zidurilor crăpate și a bolților, cu legături de fier; 2. Întărirea temeliei întregii construcții, prin construirea în afară și în interiorul bisericii, alături de temeliele actuale, a noi ziduri, care să ajungă până la terenul solid, ziduri ce urmau să fie făcute în porțiuni mici; 3. Dărâmarea aproape totală a tencuielilor exterioare; 4. Repararea zidăriei exterioare, prin înlocuirea cărămizilor putrezite și repararea crăpăturilor; 5. Întărirea stălpilor dela altar; 6. Refacerea tencuielilor exterioare; 7. Turla de zidărie; 8. Brăul ornamentat de piatră, ce urma să înlocuiască pe cel vechi de ipsos, din care nu mai existau, la începerea restaurării, decât urme, cea mai mare parte din el fiind înlocuit prin plăci de teracotă, cu prilejul diferitelor reparațiuni de pe vremuri; 9. 24 capetele ornamentate de piatră, ce urmau să înlocuiască pe cele vechi de ipsos, parte deteriorate, parte căzute; 10. „Fustele” de piatră ornamentată a celor două coloane angajate dela peristil, care sunt de tencuială și foarte deteriorate; 11. Acoperișul cu oane semicirculare, cuprinzând jgheaburi și burlane; 12. Refacerea picturilor exterioare; 13. Curățirea în parte a tencuielilor, a căror stare deteriorată permitea conservarea lor; refacerea acestor tencuieli și repararea

crăpăturilor; 14. Curățirea, repararea și repunerea în starea lor primitivă a ușii, a tâmplii și a mobilierului care se află în stare bună, repararea celui stricat și facerea din nou a celui ce lipsia (strane, etc.); 15. Refacerea pardoselilor de piatră; 16. Pictura turlei și aceea de făcut pe tencuielile reparate, fără a se atinge restul picturilor; și 17. Clopotnița.

⁸ Întârzierea lucrărilor a provenit din cauza lipsei de lucrători și meșteri speciali, ca și din cauza dificultăților și a surprinderilor, cu neputință de prevăzut, ivite în cursul construcției. Așa a fost, de pildă, cazul cu temeliele clădirii, care au trebuit să fie întărite în întregime și refăcute până la o adâncime însemnată; tot așa s'a întâmplat cu întregul acoperiș care s'a construit în fier și beton, înlocuindu-se astfel cel vechi de lemn, cu totul deteriorat; așa a fost cu părțile decorative, multe dispărute și multe stricate, care fuseseră făcute din ipsos și cari au fost înlocuite cu altele din piatră sculptată; tot așa în sfârșit și cu picturile exterioare, care, cu mari dificultăți, au putut fi deslipite de pe pereți, ca modele pentru refacerea lor pe noile tencuieli ale clădirii.

⁹ *Ibid.*, Rap. din 22 Sept. 1908.

¹ *Ibid.*, Ord. din 23 Iunie 1910 și din 19 Iunie 1912.

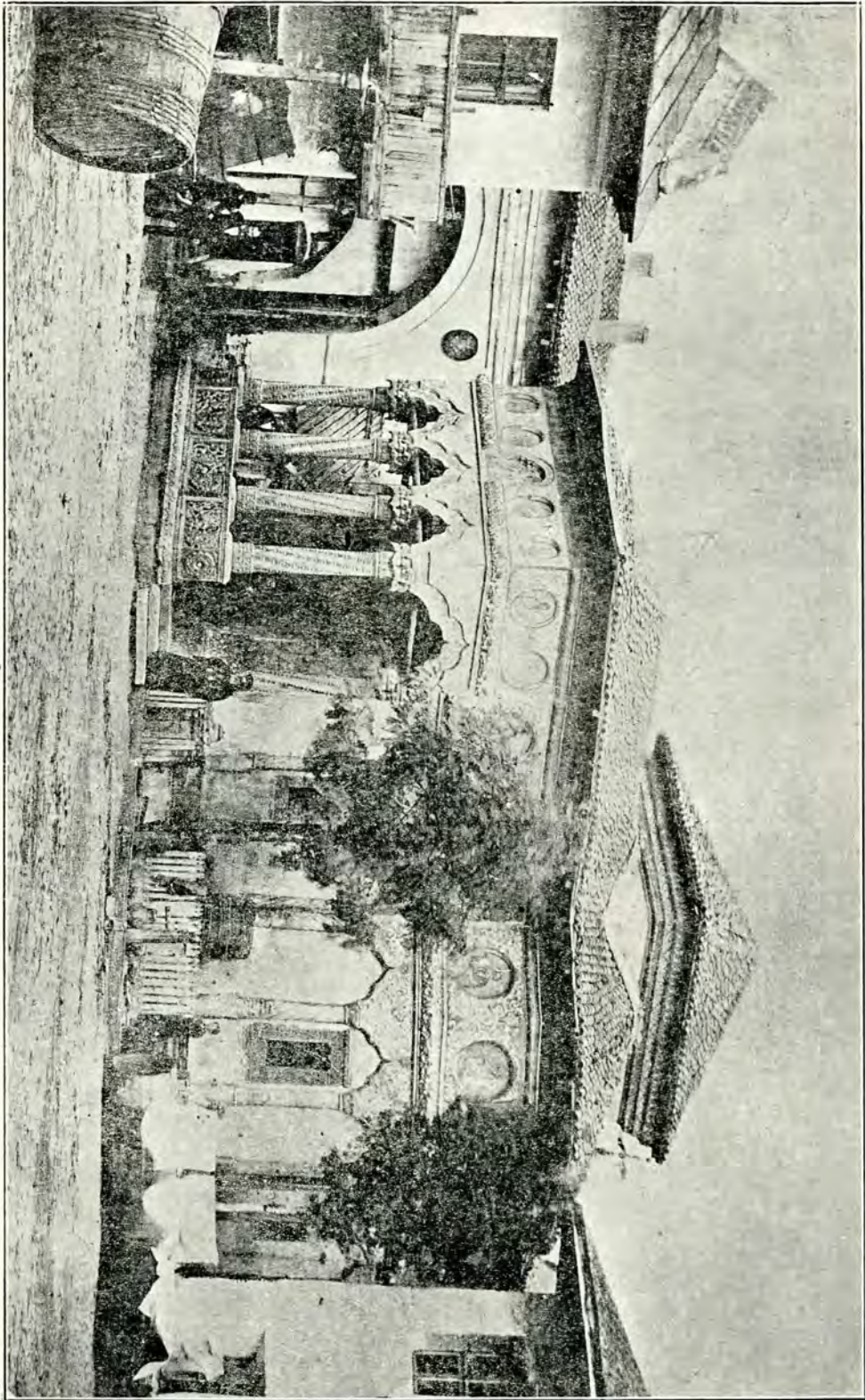

Fig. 19. Mănăstirea Slavropoleos în 1860

misiunii, asupra stării în care se afla zugrăveala bisericii¹

Lucrarea pictorului preot V. Damian a fost întreită:

1. A curățit întreaga pictură bine păstrată din interiorul și exteriorul bisericii;

2. A consolidat, după un sistem ce se va arăta la locul său, zugrăveala în părțile în care stratul de tencuială cu pictura se burdușise; și

îndrăgostit de arta noastră veche, ținuse să-și lege numele de restaurarea acestui mărgăritar al Capitalei.

Sarcina conducerii lucrărilor dela Stavropoleos este încredințată atunci unui elev al lui Mincu, arhitectului Al. Zagoriș, care lucrase mai bine de trei ani cu maestrul său, care luase parte la întocmirea planurilor pentru muzeul bisericii și care, cunoscând felul de lucru al fostului său profesor, putea

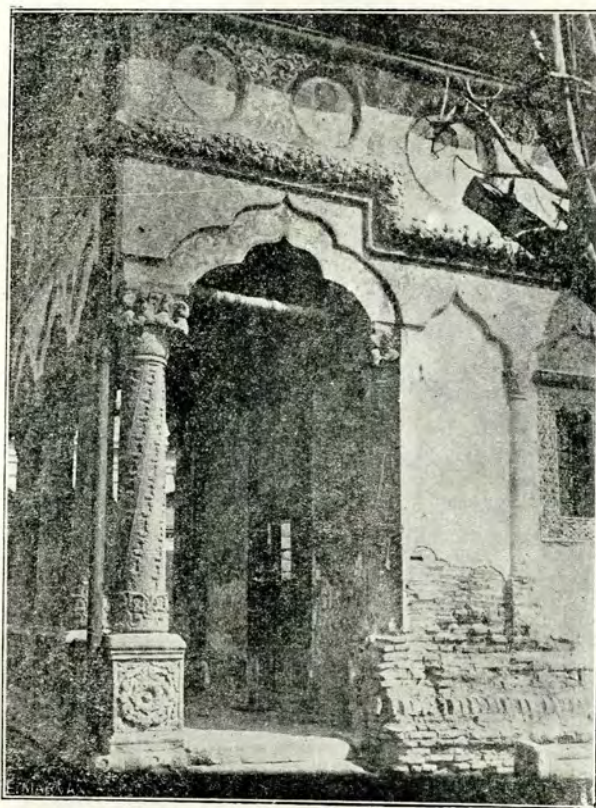

Fig. 20. Vederea pridvorului înainte de restaurare.

3. A refăcut pictura în părțile nou zidite, ca bunăoară turla, ca și în acelea cu tencueala și zugrăveala căzute².

În istoria atât de plină de peripeții a bisericii Stavropoleos, mai intervine una: Se stinge arhitectul I. Mincu, maestrul care,

sfârși, în chip credincios principiilor lui, lucrarea întreruptă³.

Războiul cel mare întrerupe din nou lucrările și răpune pe câmpul de luptă și pe arhitectul Al. Zagoriș, conducătorul lor.

După războiu, Comisiunea a continuat res-

¹ *Ibid.* Contractul din 16 Iunie 1912.

² Restaurarea picturii însă nu mulțumia pe deplin Comisiunea. Arhitectul N. Ghica constată că picturile cele noi dela turlă sunt în tonalități diferite de cele vechi și că armonia generală suferă din această cauză. (*Ibid.*, Referatul din 22 Nov. 1913). Comisiunea însăși examinează, la fața locului, în Decembrie 1913, pictura restaurată și hotărăște să se suspende lucrările, în mod provizoriu, până la primăvară, spre a se avea, asupra lor, opinia pictorului specialist Viertelberger din Viena, pe care Comi-

siunea îl aștepta (*Ibid.*, Ord. din 19 Dec. 1913). Nu știm care va fi fost părerea acestui specialist; știm însă că, după o întrerupere de câteva luni, părintele pictor V. Damian continuă restaurarea picturii, care, în primăvara anului 1915, era „spălată” și în cea mai mare parte consolidată, rămânând să se mai facă numai „lucrările de retușare, care se vor reduce la minimum posibil” (*Ibid.*, Referatul din 25 Maiu 1915.)

³ *Ibid.*, Ord. Casei Bis. din 9 Aprilie 1913.

taurarea (fig. 21), care astăzi este aproape sfârșită, prin așezarea tâmpiei, a stranelor, a ușii, a scaunului domnesc și arhieresc, toate artistic restaurate sub conducerea d-lui profesor C. Dumitrescu.

nalță încă, după ce a înfruntat toate primejdiile, o adevărată operă de artă, în care gustul românesc a pus tot ce a avut mai ales, ca să înlănească vechiul model bizantin, ca să potrivească de minune bielșu-

Fig. 21. Mănăstirea Stavropoleos, după restaurare.

Păcat numai că pictura exterioară restaurată a început să se spele, mai ales în partea de Miazănoapte, mai puțin ferită de ploii.

Oricum însă, Capitala României are motive să fie mândră că în mijlocul ei se în-

gul de podoabe al acestuia cu frăgezimea tânără a clădirii și să-i dea în sfârșit acea desăvârșită armonie în proporții, în linii și în culori, care caracterizează biserica Stavropoleos.

Fig. 22. Parapet sculptat în piatră la pridvorul bisericii Stavropoleos.

BISERICA MIRĂUȚI DIN SUCEAVA

de G. BALȘ

Biserica Mirăuților e socotită de mai mulți autori ca una din cele mai vechi biserici moldovenești. După schematismul Episcopatului greco-oriental, citat de

tea cea mai mare e că a fost zidită în ultimul deceniu al veacului al XIV-lea.

La 1402, Alexandru-cel-Bun a adus și depus la Mirăuți moaștele Sf. Ioan-cel-

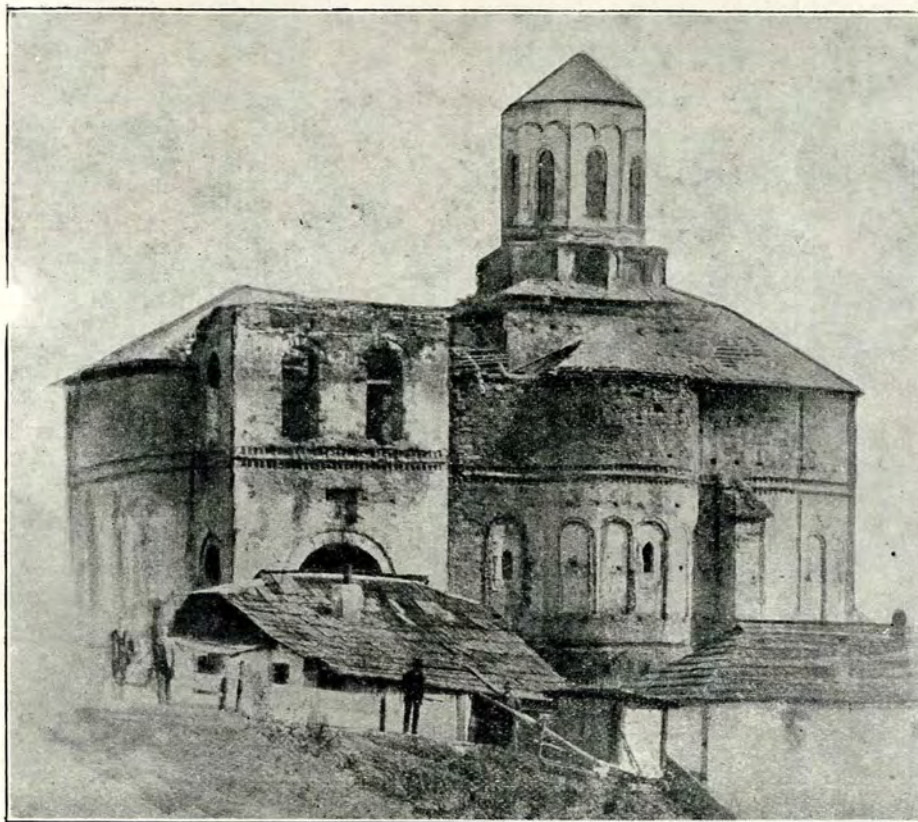

Fig. 1. Vederea bisericii Mirăuți înainte de restaurare.

Romstörfer¹, a fost biserica mitropolitană a Țării și biserica de încoronare; ar fi fost fondată chiar de Dragoș, după alții de Iuga.

După Grigore Ureche², s'ar părea că biserica exista înainte de Alexandru-cel-Bun, adică înainte de începutul veacului al XV-lea. După Romstörfer³, probabilita-

Nou⁴. Pe la 1513, în urma unui eveniment încă necunoscut, biserica a fost „devastată”⁵. Mitropolia a fost atunci mutată în biserica Sf. Gheorghe, începută în 1514 de Bogdan-cel-Orb și isprăvită în 1522 de către Ștefăniță-Vodă.

Iorga⁶ spune: „și biserica Mirăuțului unde slujia Mitropolitul Sucevei a trebuit să

¹ Romstörfer, *Die Restaurierung der Mirouts-Kirche*.

² Gr. Ureche, *Domnii Țării Moldovei*, cap. IV.

³ Romstörfer, *ibid.*

⁴ N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești*, I, p. 53.

⁵ Romstörfer, *ibid.*

⁶ *Ibid.*, p. 95.

fie refăcută de dânsul (Ștefan-cel-Mare) potrivitându-se — poate — întru câțva stilul cel nou după acela al lui Alexandru-cel-Bun, cliitorul de la început“.

Sucevei despre cetate. Ea este descoperită, bolțile și pereții foarte deteriorați; nu are nicio inscripțiune. Ea servește ca magazie pentru produsele agricole,

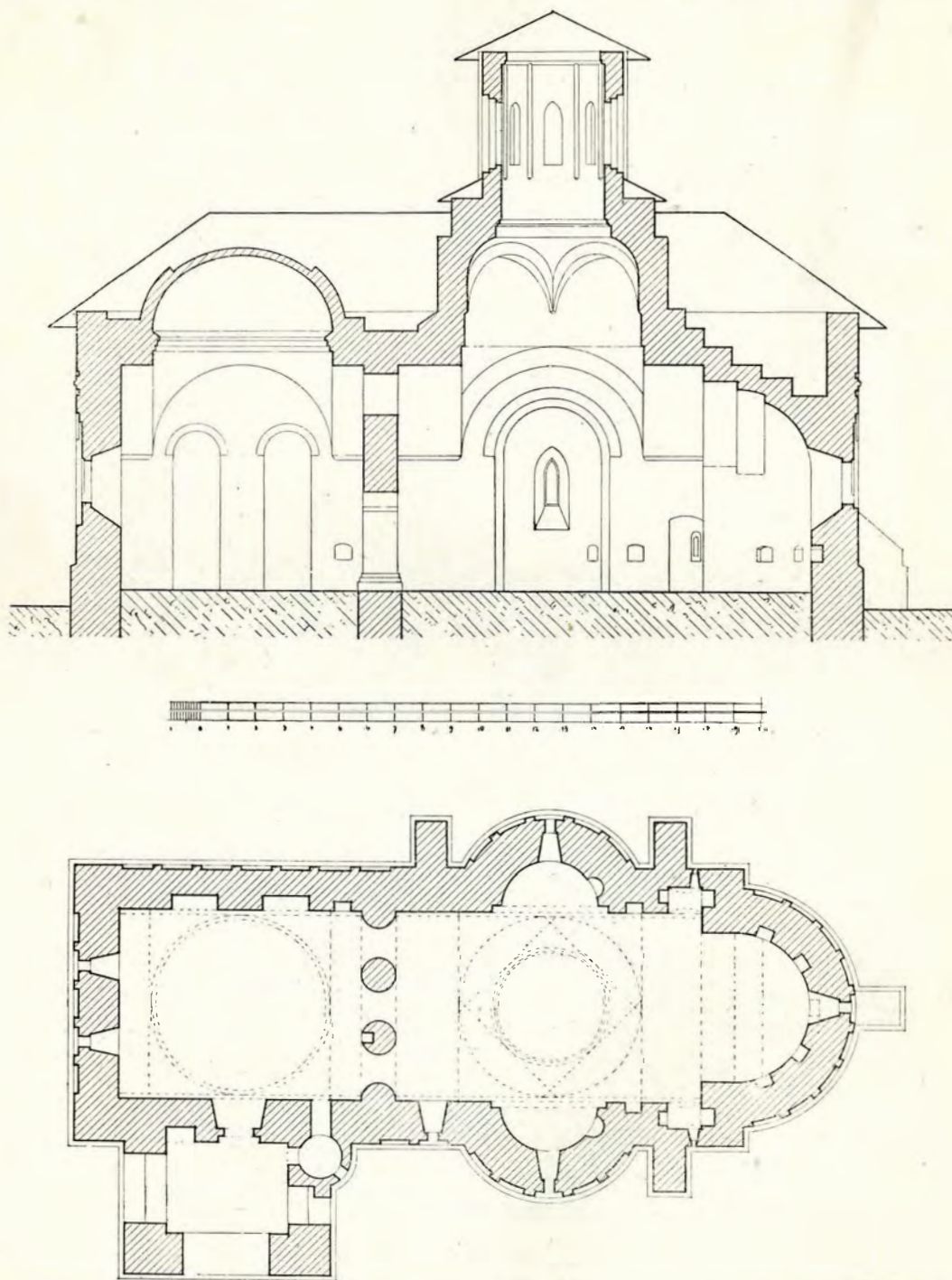

Fig. 2. Plan. Fig. 3. Secție longitudinală, (după Romstorfer.)

Melchisedec¹ nu pomeniște numele de Mirăuți, ci spune numai: „Este încă o biserică antică românească în marginea

închiriată de negustori de la Primăria Sucevei“.

Istoriceste, deci, biserica Mirăuților ar fi cam de la 1400 cu o prefacere sau o reparație din vremea lui Ștefan-cel-Mare.

¹ Melchisedec, *O vizită la câteva mănăstiri din Bucovina*, p. 76.

Până la ce punct biserica de azi — adevărat înaintea de ultima restaurare de acum câțiva ani — este aceea de la început? Remanieri sau prefaceri ulterioare nu cumva i-au schimbat cu desăvârșire caracterul primitiv?

Se știe că, în lucrările de restaurare

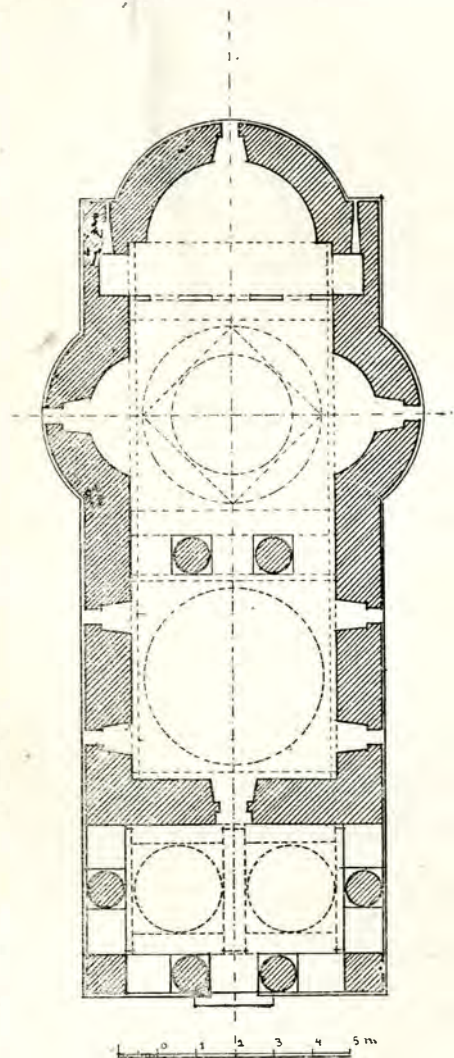

Fig. 4. Biserica Aron-Vodă

între 1898 și 1901, s'a găsit în pod, în rosturile zidăriei¹, monede suedeze cu monograma G. A. (Gustav Adolf). În pilastrii dintre două ferestre ale turlei s'a găsit de asemenea, între două cărămizi, zidită o monetă polonă din vremea lui Sigismund al III-lea (1587—1632). De aici se poate presupune că s'au executat lucrări la turla și în părțile superioare ale zidurilor bisericii în veacul al XVII-lea.

¹. Romstörfer. *Die Restaurierung der Mirouts-Kirche*.

Dacă examinăm planul, vom observa mai întâiu prezența a doi stâlpi cari susțin perețele despărțitor dintre naos și pro-naos. Această dispoziție n'o găsim la nicio biserică înainte de sfârșitul secolului al XVI-lea, afară de Putna și Sf. Nicolae Domnesc din Iași în starea lor de azi; dar aceste două biserici au fost reconstruite tocmai în veacul al XVII-lea. Din contra, în cursul acestui veac, această dispoziție devine frecventă, încât se poate spune că este una din caracteristicile bisericilor moldovenești din acest secol. Așa: Dragomirna, Aron-Vodă (1598), Galata, Ițcanii Vechi, Sf. Ioan Botezătorul din Suceava, Trei Ierarhi, Cetățuia, Golia, Bogdana, Bârnova, Sf. Onufrie.

Turnul clopotniței, așezat pe latura de miazăzi la intrare, este de asemenea de un caracter târziu. Există, într'adevăr, tur-

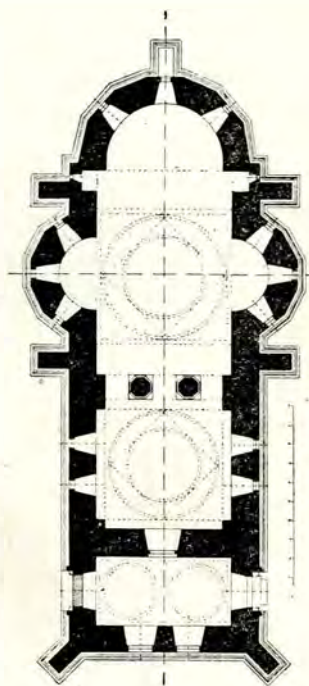

Fig. 5. Celățuia

nul-clopotniță alipit de biserică încă de la începutul veacului al XVI-lea la Băli-nești. Este însă o excepție, care nu a mai găsit imitație până în veacul al XVII-lea și mai cu samă al XVIII-lea, când încep să se construiască clopotnițe, fie pe latura vestică, fie pe una din cele de la

Nord sau Sud, ajungând să fie una din caracteristicile bisericilor moldovenești târzie. În ceia ce privește clopotnița de la Mirăuți, bolta ei eliptică, scara în spirală văzută din exterior și alte detalii despre care vom vorbi mai departe, ne îndreptățesc s'o socotim din secolul al XVII-lea.

Dacă examinăm acum fațada, vom vedea că arcadele oarbe (firidele) absidelor au un caracter bizantin, arhivoltele fiind intrate în raport cu planul zidului.

Acest detaliu de construcție nu se întâlnește la vechile biserici din Rădăuți și Sf. Treime din Siret, dar se regăsește la

de cărămizi așezate în zimți sunt o caracteristică bizantină, răspândită în toate țările balcanice și în Muntenia.

Brâul însă compus dintr'un tor (boudin) între zimți este specific muntean, și acolo nu-l găsim înainte de 1582, la Tulana, unde apare pentru prima dată, pe urmă la Biserica Domnească din Târgoviște (1583), devenind foarte răspândit în cursul veacului al XVII-lea (Biserica Sf. Nicolae din Târgoviște, Sf. Împărați din același oraș, Cozni, turnul de la Brebu și altele).

La turla de pe naos vedem colonete angajate la unghiuri, ceia ce nu se vede

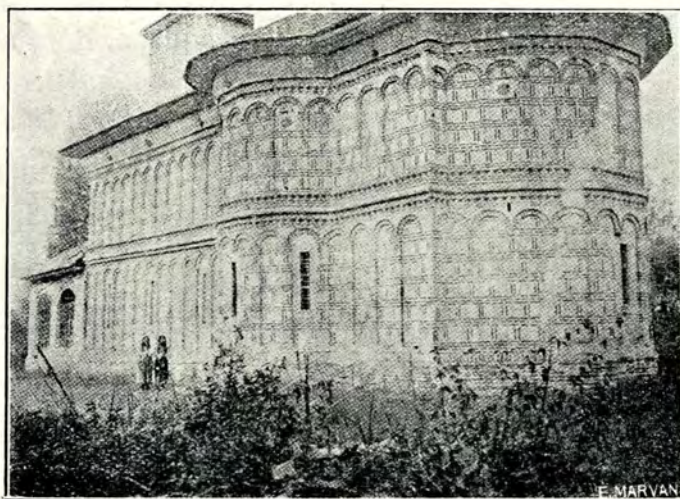

Fig 6. Tulana.

multe biserici începând cu ultimii ani din veacul al XVI-lea și mai întâiu la Galați, clădită de Petru Șchiopul la 1590 și care are mai multe caractere muntene.

Vom observa, între altele, aceste racordări cam stângace ale arhivolteilor, provenind din lipsa de spațiu necesar, pilăștrii fiind mai înguști ca dublă lărgime a arhivoltei. Acest detaliu este aproape regulă generală în Muntenia în veacul al XVII-lea, mai cu samă în vremea lui Matei Basarab.

De-asupra firidelor oarbe e încinsă biserica cu un brâu compus dintr'un tor între două rânduri late de cărămizi așezate pieziș în dinți (în zimți). Rândurile

în Moldova și pare de asemenea a fi un element muntean.

Și în interior găsim arcurile cu arhivolte reintrate în planul zidului.

În fine, nici ferestrele, nici contraforții, nici soclul nu ne arată formele și profilele ce le întâlnim în veacul al XV-lea și al XVI-lea în Moldova.

Toate aceste caractere ne trimet deci în veacul al XVII-lea, și concluzia firească a acestei analize este că refacerea bisericii din acest secol, despre care avem indicii, nu s'a mărginit la turla și la părțile de sus ale zidirii, ci a fost o reconstrucție completă din temelie.

Este deci probabil că devastarea Mi-

răuților în primii ani din veacul al XVI-lea, late la fel cu cele ce le găsim două veacuri și mai bine mai târziu. eveniment încă necunoscut, a fost, dacă nu o distrugere completă, cel puțin o vătămare destul de gravă ca să explice de ce Bogdan-cel-Orb a fost nevoit să reconstruiască o Mitropolie nouă în loc de a repăra pe cea veche.

Pentru ca să credem că — cu toate caracterele din veacul al XVII-lea ce le-am relevat — biserica este din preajma anului 1400, ar trebui admis ca în această epocă, necunoscută nouă în privința monumentelor, a fost o înrâurire și un stil care au dat resul-

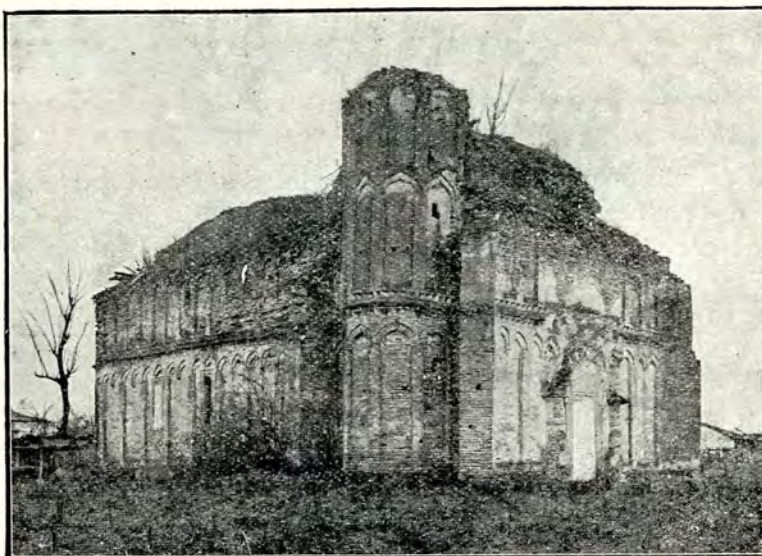

Fig. 7. Biserica Sf. Împărați din Târgoviște.

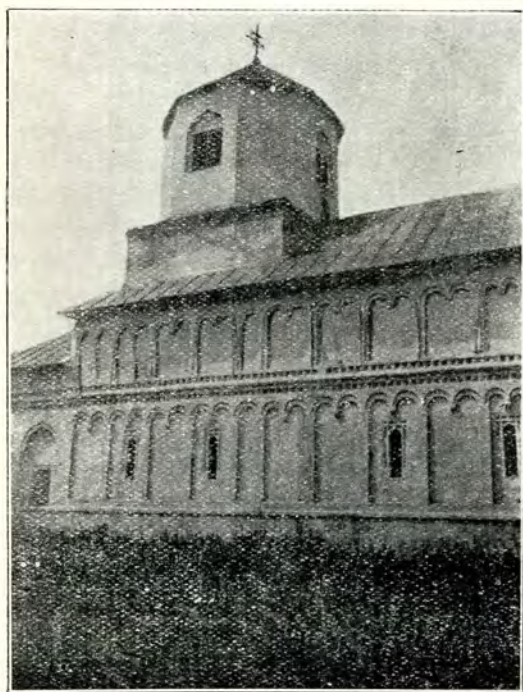

Fig. 8 Biserica din Coeni.

Toate aceste caracteristici ar fi dispărut, nemai văzându-se nimic din ele în tot timpul lui Ștefan-cel-Mare și al urmașilor lui, nici în Moldova, nici la vecini, și după această lungă eclipsă de mai bine de două sute de ani ar reapărea deodată.

Cred — fără a mai vorbi de evidenta înrâurire din arhitectura munteană din veacul al XVII-lea asupra celei moldovenești — cred că o asemenea presupunere ar fi absurdă și că conclusia ce se impune este că biserica Mirăuților a fost prefăcută din temelie pe la jumătatea veacului al XVII-lea.

S'ar putea cel mult presupune că planul (afară de clopotniță) s'a respectat, și dacă aceasta s'ar putea proba, ar fi un punct foarte important câștigat.

Pe dreapta Argeșului, de-asupra unui mal răpos, de pe care poți cuprinde cu privirea întreaga câmpie dintre Neajlov și Argeș se înalță odinioară palatul mândru al Grădiștenilor¹, din care n'a mai rămas astăzi decât amintirea.

Apele nestatornice ale Argeșului au tot surpat malul, pînă ce au dărâmat și palatul, pe care l-au înghițit, lăsând în loc o câmpie de nisip.

Ceva mai înlături, spre Sud-Vest, dincolo de drum, se înalță biserica din Grădiștea, ctitoria lui Bunea Vistierul Grădișteanu și a soției sale Grăjdana, ale căror chipuri, împreună cu alte douăzeci, ale altor familii boierești înrudite, au dăinuit pînă mai dăunăzi în această biserică.

de peste Argeș. Clădită în stilul vremii, ca și cele din satele dimprejur: Dobreniși Coeni, cu ziduri groase, cu chenare de piatră la ferestre, cu scara ce duce la turlă în ieșitura din dreapta pronaosului, biserica din Grădiștea păstrează doar înfățișarea unei biserici vechi. De-abia dacă inscripțiile mai vorbesc de vechimea ei, căci reparațiile făcute la 1906 n'au păstrat nici măcar chipurile ctitorilor prăpădite de asprimea vremurilor.

Cadrul ușii e de piatră cu înflorituri nu prea artistice în partea de sus, unde se află săpată următoarea inscripție:

„Dumnezeiasca sfinta aceasta bisarica fă-

1. Vistierul Bunea Grădișteanu și soția sa Grăjdana, ctitorii bisericii din Grădiștea.

Biserica lui Bunea este zidită la 1657, în zilele lui Constantin Șerban Basarab Cârnul — os de Domn² și fiu de preoteasă din satul Dobreni

¹ Informațiune căpătată de la d. profesor I. Bianu, procuristul familiei Grădiștenilor, care a binevoit a-mi da multe lămuriri asupra trecutului acestei familii și care mi-a pus la îndemână hârtiile rămase dela Grigore Grădișteanu.

² Constantin Basarab este fiul lui Radu Șerban, Voevodul înmormântat la Comana, alături. G. Ghibănescu, *Arhiva* din Iași a. XXVII, p. 39 și N. Iorga, *Istoria Românilor*, ed. IV, București 1920, p. 272.

*„cut[ă] den temelie ca să fie de pohvală Us-
peniei B-țe cu toată voia a Bunei Vist. și
a jupâneasi lui Grăjdani. O prea curată,
priimește. Vă dni Io Costantin Voevod, mșta,
Sep. 8, leat 7166“.*

Biserica a servit și ca loc de îngropare pentru membrii familiei Grădișteanu și chiar în mijlocul naosului, în dreptul ușilor împărătești, este mormântul mamei lui Bunea, al jupănesei Maria

și al coconilor acestuia, nepoți ai Mariei, trei sau patru cum se poate vedea din inscripția de de-asupra mormântului:

„Aicea se răpa[usează] o jupâneasa Maria
„muma jupă[nu]lui Bunei Ve[!] S[!l]ugea[r]
„și coconii lu[i], Enachi, Vlad(?) Chirana...
„.. Vleat 7157 (1649).

Urmează deci că pe mormântul Mariei s'a înălțat biserica, sau că Maria a fost scoasă din alt mormânt și îngropată aici.

În 1657 înainte de terminarea bisericii, în Iunie, se stîngea la Grădiștea, Grăjdana, fiica Nicăi Slugerul, nepoată de fiu lui Bunea, a cărei piatră de mormânt, aruncată lângă biserică, nu mai păstrează aproape nimic din inscripția frumos săpată, dar care inscripție, păstrată, între hârtiile lui Gr. Grădișteanu, sună:

„fost apoi soția lui Dumitru Mogoșescu Vel Vornic¹. El este ctitor și al bisericii Bunea — după numele său — din jud. Dâmbovița, de pe pîcul Vâlcanii.

Locul e cumpărat de Vâlcu Vel Vornic, împreună cu Grigore Vel Vistier și cu Bunea în 1622, Aprilie 23, de la moșnenii din Brănești în scopul ridicării unei biserici², pe care de abia la 1654 o înalță Bunea Grădișteanu, boier cu trecere de acum încolo, ocupând locuri însemnate în trebile țării³.

Trimis de Brâncoveanu la 1695 împreună cu Tököly la Constantinopol pentru negocierea păcii, care se încheie la Carlovăț în 1699, tot el e acel care, împreună cu Banul Cornea și Spătarul Mihail Cantacuzino merg cu daruri la noul vizir Mustafă Pașa, în 1702⁴.

2. Vistierul Bunea Grădișteanu ctitorul bisericii din Grădiștea.

„Aci supt această piatră odihnește oasele sufletului răposatei jupâneasa Grăjdana, fiica „Nichii Slugerul, feciorul Bunei Vistierul, ce „s'a prestăvit în luna lui Iunie 24, în zi de „Vineri, în zilele bunului Domn Șerban-Vodă „Basarab, 1657.“

Vel Vistiernicul Bunea, ctitorul bisericii, este fiul lui Vâlcu Grădișteanu și al Mariei, care a

Dintr'o notă păstrată de părintele Gheorghe

¹ I. C. Filitti, *Arhiva Gh. Gr. Cantacuzino*, București, 1919.

² D. Condurășeanu, *Dicționarul geografic al jud. Dâmbovița*, București 1890, p. 29 și Hasdeu, *Istoria critică*, I, p. 31.

³ *Arhiva din Iași*; Ghibănescu, *Divanurile domnești din Moldova și Muntenia în sec. XVII*, p. 39.

⁴ Gr. Grădișteanu, *Șirul Domnilor în țările române*, ms

Popescu din Grădiștea, am putut afla numele celor zugrăviți în biserică și înlocuiți prin reparația făcută de fostul stăpân al moșiei Grădiștea, Andrei Noica.

Ei sînt: Vornicul Nicu Grădișteanu, Logofătul Grigore Grădișteanu, Pantazi Campineanu, Sultana Costasca, Constantin V. V. Basarab, Grăjdana Grădișteanca, Logofătul Bunea Grădișteanu, Vornicul Vâlcu Grădișteanu, Neofit Mitropolitul, Anica Filipeasca, Banul Constantin Filipescu, Vornicul Nicolae Filipescu, Clucerul Petre Grădișteanu, Vornicul Emanoil Grădișteanu, Chiajna Grădișteanu, Logofătul Grigore Grădișteanu, Eufrosina Grădișteanu, Logofeteasa Luxandra Grădișteanu, Serdarul Emanoil Grădișteanu, Elena Grădișteanu, Eufrosina Grădișteanu.

Din aceeași notă reiese că biserica a fost reparată în 1846¹, când se vor fi adăugat și chipurile celor cari erau în viață la această dată.

Biserica din Grădiștea a mai fost reparată în 1750 de Chiajna² Grădișteanu, împreună cu

¹ Această sfântă biserică s'a reparat la anul 1846 de domnul Grigore Grădișteanu și soția sa Luxandra, proprietarii moșiei Grădiștea cu fiii lor: Emanoil Grădișteanu Serdarul, Chiajna Grădișteanu, Eufrosina Grădișteanu, Maria Grădișteanu, Elena Grădișteanu, Eufrosina Grădișteanu.

² Rămânând singură din neamul Grădiștenilor, la moartea soțului ei Părvu Câmpineanu, se mărită cu un Clucer Petre, cu condiția însă ca toți copiii să poarte numele mamei. Din această căsătorie are trei copii: două fete și un băiat, Emanoil, din care se trag Grădiștenii de azi. Chiajna Grădișteanu amintește pe cealaltă Chiajnă, fiica lui Rareș și soția lui Mircea Ciobanul Ea luptă chiar împotriva voinei Domnului țării, împotriva lui Mavrocordat (în 1726), care părăse la Poartă între alții și pe Șerban Grădișteanu ca să i se iea averile, ca unul ce

soțul ei de-al doilea Clucerul Petre, „zugrăvind-o și împodobind-o cu toate podoabele bisericesti, după cum se vede“, cum spunea pisană pusă de Petre și Chiajna, amintită de Gr. Grădișteanu între însemnările sale, de care a fost vorba mai sus

Costumul jupăneselor, cum se vede din fotografia luată înainte de reparația de la 1906, asupra căruia mi-a atras atenția d. Drăghiceanu, rochiile la modă, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea; malacoavele, ne îndeamnă a crede că la 1846, ori s'au zugrăvit toate chipurile amintite, ori cele vechi au fost așa fel reparate că n'au păstrat nimic din caracterul lor de altă dată. Restaurarea barbară dela 1906, a ras chipurile vechilor ctitori, lipsindu-ne astfel de un prețios material pentru studiul costumelor.

Ultima mărturie care amintește pe Grădișteni este o icoană din 1844, pedosul căreia se vede următoarea însemnare cu literă chirilică:

„Această icoană s'au făcută cu cheltuiala „dumnealor coconu Grigore Grădișteanu”³ „i cu soția dum. i logofātu Ioniță cu soția, „meșteriu Marinu cu soția lui, Meilă⁴ cu soția lui, Costandinu cu soția lui, dimpreună „cu fii lor pentru veșnica pomenire, 1834 Dec“.

Așa cum se înfățișază astăzi, biserica din Grădiștea nu mai presintă decât interes arhitectonic.

era partisan al Nemților. Chiajna¹ merse la Constantinopol, făgăduiește o parte din moșii Mitropoliei din București și cu ajutorul Patriarhului înfrânge pe Mavrocordat.

³ Amintit de d. prof. Iorga printre cei din colonia românească de la Paris alături de P. Grădișteanu la 1858; în *Revista istorică*, XI, 1—3, p. 6.

⁴ În loc de Mihailă.

P. S. — În articolul d-lui profesor Iorga „Orașele oltene și mai ales Craiova pe pragul vremurilor nouă (1760—1830)“, apărut și în „Arhivele Olteniei“, an. IV, No. 20, este pomenit un Bunea Grădișteanu, „ispravnic al Scaunului la Craiova în 1706, care cred că este Bunea al doilea, fiul lui Nica (Nicolae) Grădișteanu, adică nepotul de fiu al celui d'întăiu Bunea.

Poate că tot Bunea al doilea este trimisul lui Brâncoveanu din 1695 și 1702 în diferite misiuni, și cred că este așa, fiindcă cel dintăiu Bunea, care e pomenit aături de tatăl său Vâlcu între cumpărătorii locului de la moșnenii din Brănești-Dâmbovița, în 1622, era destul de bătrân pentru a nu mai fi trimis în călătorii așa de lungi ca acele dela Constantinopol. Nota lui Gr. Grădișteanu, luată după Șincai și amintită mai sus, se dovedește astfel greșită.

CHESTIUNEA BASTARNILOR

IN LEGĂTURĂ CU PIATRA SEPULCRALĂ DE LA DRAGOMIRNA

de ECATERINA DUNĂREANU-VULPE

Printre popoarele care se pomenesc în antichitate în legătură cu părțile noastre, există, în afară de Daci și de Geți, unul care prezintă un interes deosebit. Acesta e poporul Bastarnilor.

Isvoarele care ne fac pe Bastarni cunoscuți, sunt prea puține, în fragmente reduse, nu destul de precise, încât lasă în indoială sau în completă obscuritate o mulțime de chestiuni importante în legătură cu acest popor.

În prezenta lucrare voi examina puținele isvoare pe care le avem, și voi încerca a lămuri, după posibilitate, problema stabilității acestui popor în regiunile de la Nord de gurile Dunării.

Mai înainte de aceasta voi trece în revistă toate informațiile despre Bastarni urmărind:

a) un scurt istoric al lor; b) proiectarea lor pe hartă, în limitele între care pot fi discutați; c) stabilirea originii și caracterului lor etnografic.

* * *

Cea dintâi menționare a Bastarnilor o avem în Polybios¹, care vorbește de ei cu prilejul războaielor dintre Romani și regii Macedoniei, Filip al V-lea, apoi Perseu, între anii 182—168 a. Chr., când Bastarnii apar ca mercenari ai regelui macedonean.

Titus Livius², vorbind despre același război pomeneste pe „regele” lor Clondicus, pe care îl confundă cu șeful Galilor. Raportându-se tot la războiul acesta, Plutarch³ confundă pe Bastarni cu Galii, deschizând astfel o problemă de care voi vorbi mai departe.

Al doilea prilej în care întâlnim pe Bastarni e războiul Romanilor cu Mithradates din Pont, în anii 75—69 a. Chr.⁴ Bastarnii sunt mercenarii regelui pontic, alături cu Traci și Sarmați, pe lângă cari ei sunt numiți ca fiind cei mai războinici și cei mai buni militari.

După aceea Bastarnii apar ca adversari ai Romanilor, în luptele acestora pentru cucerirea Moesiei și Traciei.

În anul 61 a. Chr. Bastarnii aliați cu Mysii

bat pe C. Antonius lângă Histria¹. În anul 29 a. Chr. de acord cu Dacii, Bastarnii năvălesc în Sudul Dunării, peste Balcani, până la Denteleți, cu scopul de a prăda pe acești aliați ai Romanilor, dela granița Macedoniei. M. Lic. Crassus îi urmărește și-i gonește, într-o serie de lupte, peste Dunăre².

Monumentum Ancyranum pomeneste pe Bastarni printre popoarele care au căutat amicitia împăratului roman³.

De sigur că e vorba de relațiile de pace care au urmat după acea expediție contra Quazilor și Bastarnilor, a consulului M. Vinicius, pe vremea când era *legatus pro praetore* a lui August în Iliric, expediție de care e vorba într-o inscripție de la Tusculum⁴.

O inscripție din sec. I. p. Chr.⁵ menționează printre faptele lui T. Plautius Aelianus, fost guvernator al Moesiei, că a înăbușit o năvală ce tocmai începuseră a o porni Sarmații și a trimis înapoi regilor Bastarnilor și Roxolanilor pe fiii lor prinși ori luați înapoi de la dușmanii lor. Deci la această epocă, anul 52 p. Chr., Bastarnii sunt în bune relațiuni cu Roma și în dușmănie cu popoarele vecine, probabil cu Sarmații.

Iulius Capitolinus⁶ citează pe Bastarni în coaliția teribilă care s'a format împotriva Imperiului Roman, pe vremea lui Marcus Aurelius.

Deci relațiile de prietenie, din anul 52, ale Bastarnilor cu Romanii fuseseră numai vremelnice. De altfel, chiar în războaiele lui Traian cu Dacii, avem știri privitoare la Bastarni⁷ ca dușmani ai Romanilor, pe Columna Traiană și pe monumentul de la Tropaeum⁸.

De acum încolo nu mai apar Bastarnii în isvoare de cât peste un secol. Pricina nu stă decât în întâmplarea că nu ni s'au păstrat isvoarele.

¹) Cassius Dio, XXXVIII, 10.

²) Cassius Dio, LI, 23.

³) *Monumentum Ancyranum*, V, 51.

⁴) A. v. Premerstein, *Ein Elogium des M. Vinicius*, în „Jahreshefte des österr. arch. Inst.“, 1904, p. 215.

⁵) *CIL*, XIV, 3608: „Regibus Bastarnarum et Roxolanorum filios, etc. captos aut hostibus ereptos remisit“.

⁶) *H. A., Marc. Ant.*, 22.

⁷) H. Cichorius, *Trajanssäule*, pl. 73, secțiunea C.

⁸) Tocilescu, *Monumentul de la Adam Klissi 1895* Viena, fig. 15, 65, 95, 114, 115.

¹) Polybios, 25, 6.

²) Titus Livius, XL, 58; XLIV, 26.

³) Plutarch, *Aem. Paul.*, IX și XII.

⁴) Trogus Justin, XXXVIII, 3; Appian, *Mithr.*, 69, 71; Memnon, *F. H. G.*, III, 645.

În anul 268 Bastarnii apar sub numele de Peucini într-o coalăție ce invadează Moesia¹.

Ultima știre despre Bastarni o avem în Flavius Vopiscus, care îi pomenește cu prilejul învingerii lor de către Probus în 282, când 100.000 dintre ei sunt mutați pe malul drept al Dunării².

După această dată nu mai avem nici-o știre despre Bastarni. Doar la Ammianus Marcellinus³ (sec. IV) vedem pomenindu-se insula Peuce, de la gurile Dunării, locuită de Peucini, adică de Bastarni. Dar probabil că nu e decât un arhaism, care nu corespunde realității. Căci, în toată istoria sa, Marcellinus nu spune nimic de Bastarni, iar, pe de altă parte, în vremea lui, ca și mai târziu, se obișnuia întrebuintarea numirilor de țări și popoare vechi, nume dispărute, pentru a designa realități contemporane. Tot așa Apollinaris⁴, Claudianus⁵, în sec. V p. Chr., pomenește pe Bastarni printre alte popoare barbare, vechi și contemporane; aci, fiind vorba de poezii, arhaismele sunt, firește, admise. Exact același lucru îl avem de spus și de *Tabula Peutingeriană*, în care munții Carpați sunt numiți „*Alpes Bastarnic(a)e*“, iar poporul alăturat „*Blastarni*“⁶, nume care chiar după forma alterată se poate vedea că e rezultatul unei îndelungi copieri a hărților antice. De altfel știm că *Tabula Peutingeriană*, deși e o copie din sec. XIII, cuprinde totuși numai informațiuni din vremea imperiului roman.

Procopius, din sec. VI, pomenește printre cetățile contemporane cu el, în *Moesia inferior*, un castel numit Βαστάρναι⁷. Probabil că este o așezare de pe vremea acelor Bastarni transplantați în Moesia de către Probus.

Iordanes, scriitorul got, tot din sec. VI, pomenește și el de Bastarni, printre vecinii de Nord ai Dacilor, dar numai pentru un trecut îndepărtat: *maiores appellavere*.

Deci, după izvoare, istoria sigură a Bastarnilor o avem cuprinsă între 182 a. Chr. și 282 p. Chr., adică exact cinci secole. O epocă destul de lungă și care ne provoacă interesul cu atât mai mult, cu cât din cele de mai sus am văzut că istoria

Bastarnilor se petrece în legătură numai cu valea Dunării, în vecinătatea imediată a Dacilor.

Din toată istoria acestui popor tragem următoarele caractere generice:

1. Bastarnii sunt buni rășboinici, mercenari căutați; 2. Sunt un popor de pradă, aproape vecinic în luptă cu Romanii; 3. Au șefi, numiți în izvoare „regi“¹, șefi militari.

Toate aceste caracteristici apar peste tot, fără excepție, în istoria lor, istorie pe care n-o cunoaștem decât în legătură cu lumea sudică elenistică și romană. Spre această lume civilizată li se îndreaptă continuu privirile doritoare de pradă. Aci sunt căutate și au preț serviciile lor de mercenari viteji și iscușiți. Relațiile lor cu lumea barbară, în mijlocul căreia trăiesc, nu sunt totdeauna amicale², cum s'ar părea din faptul că mereu apar în invaziuni alături de felurite popoare vecine. E o întreagă fierbere la hotarul civilizației antice, civilizație care din când în când e și ea invadată de vre-un val venit de acolo din Nord. Un asemenea val sunt Bastarnii.

* * *

După ce am văzut caracterele generale cu care se prezintă acest popor, în cele cinci veacuri din istoria lumii mediteraneene, să trecem la o a doua categorie de informațiuni privitoare la Bastarni, cu care să determinăm, pe cât posibil, situația geografică. Această a doua categorie de izvoare e formată din autori cu caracter geografic.

Cel mai vechiu „geograf“ care vorbește de Bastarni este Strabo, care trăiește la sfârșitul veacului I a. Chr. El ne dă informațiile cele mai multe despre ei, deși nu cele mai precise.

Înșirând țările dela Nord de întreg fluviul Istru dela izvor, până la vărsare spune:³ „Germania întreagă, începând dela Rin, toată țara Geților, a Tyregeților, a Bastarnilor și a Sarmaților până la fluviul Tanais și Marea Maeotică“.

Toată această enumerare a făcut-o ținându-se de malul stâng al Istrului; dar pe urmă, când dela Germani pornește pe o linie dreaptă spre gurile fluviului, spune: „În nordul Istrului locuiesc popoarele de dincolo de Rin și Galia, adică vre-o câteva neamuri galice și germanice, până

¹) H. A., Claud., 6, 2.

²) H. A., Probus, 18.

³) Ammian. Marcellinus, XXII, p. 176.

⁴) Apollinaris, VII, 323; V, 471.

⁵) Claudianus, *Panegy. de IV cons. Hon.*, 450; *de cons. Stilic.*, I, 96.

⁶) *Tabula Peutingeriana*, fragm. privitor la Dacia.

⁷) Procopius, *De aedificiis*, VI, 11. Tot despre o localitate *Bastarnas*, în peninsula balcanică, povestește și geograful arab Edrisi, (anul 1150) precum și Niketas Choniates în anul 1158. (ambii citați de Tomaschek, P. W., III, 113, la *Bastarnai*). Fără îndoială că aici nu mai poate fi vorba de o existență a Bastarnilor, ci numai de o numire păstrată din timpuri vechi.

⁸) Iordanes, *De reb. get.* XII, 74

¹) Titus Livius XLIV, 26; CIL, XIV, 3608; Cassius Dio, II, 24.

²) CIL, XIV, 3608.

³) Strabo, 128 „τὴν τε Γερμανίαν ὅλην ἀρξάμενιν ἀπὸ τοῦ Ῥήνου καὶ τὸ Ἰετικὸν πᾶν καὶ τὸ τῶν Τυρεγετῶν καὶ Βασταρνῶν καὶ Σαυροματῶν μέχρι Τανάϊδος ποταμοῦ καὶ τῆς Μαιώτιδος λίμνης“.

la Bastarni și Tyregeții și râul Borysthenes.“¹ Mai departe repetă: „Mai în interior sunt Bastarnii, cari se învecinează cu Tyregeții și Germanii“².

Prin urmare, Bastarnii locuiesc între Germani, Geți și Sarmati, deci la N.-E. de Carpați, până la gurile Istrului, unde Strabo îi pune precis: „La gurile Istrului, e o insulă mare, Peuce; ea e în stăpânirea Bastarnilor, cari se numesc Peucini“³.

Tacit, la sfârșitul cărții sale *Germania*⁴, îi așează între Germani și Sarmati, numindu-i cu preferință Peucini, deși recunoaște că mai au și numele de Bastarni.

Pliniu cel Bătrân îi așează mai precis ca toți: „Dincolo de Marus sau Duria (Morava), care îi desparte de Suevi și de țara lui Vannius, se întind Bastarnii și alți Germani“⁵. Mai departe adaugă: „Peucini Bastarnae contermini Dacis“⁶.

Afirmația lui Pliniu este completată și de inscripția lui M. Vinicius, consulul din anul 19 a. Chr., care luptase ca guvernator al Iliricului, într-o expediție la Nordul Dunării mijlocii, și cu Quazii și cu Bastarnii, și avuse a face în aceleași locuri cu Cotinii și cu Anartii, popoare nord-carpătine; de unde reiese că Bastarnii erau vecini și cu Quazii germani, și cu Anartii dacici⁷. Prin urmare avem de reținut că Bastarnii sunt în legături de vecinătate cu Suevii, cu Marco-manii, cu Quazii, cu Dacii.

Claudiu Ptolemeu îi așează cartografic la Nord de Dacia⁸ și la Răsărit de Germania, în Sudul Poloniei de azi. Textual el spune: „καὶ ὁπὲρ τὴν Δακίαν Πευκίνοι τε καὶ Βαστάρναι“⁹. Apoi pe hartă îi limitează între munții sarmatici (Estul cadrilaterului boemian), munții Carpați și fluviul Borysthenes. La Nord au o limită precisă: muntele Peuce, care, de sigur, nu e decât o ramură a

Carpaților, greșit așezată de Ptolemeu. De altfel harta Sarmatiei în care Ptolemeu pune pe Bastarni e foarte încurcată¹.

Printre Bastarni sunt *Carpanii* și *Transmontanii*, iar la Nord de Peucini *Cistobocii*, pe cari i-am mai pomenit odată la harta Daciei². Toate aceste popoare sunt dacice și arătarea lor la numele generic de Peucini și Bastarni ar indica o conlocuire în munții, cari aici se numesc Carpați și Peuce³, iar alteori Alpes Bastarnicae⁴. La Sud de Bastarni, între Nistru și Prut sunt Tyragetae (Tyregeții). La Ptolemeu e așezarea cea mai precisă a Bastarnilor și totuși nu ne putem face o idee clară despre locul unde Bastarnii să fi fost mai puțin amestecați cu alte popoare.

În genere din toate localizările geografice de mai sus deducem că:

1. Limitele între cari predomină Bastarnii sunt: pădurea hercynică cu munții sarmatici (Boemia) și râul Morava, apoi munții Carpații nordici și fluviul Borysthenes.

2. Bastarnii sunt în legătură și cu insula Peuce dela gurile Dunării, după mărturiile tuturor. Astfel că ar fi amestecați aici cu Sarmatii și mai ales cu Geții dela Tyras.

3. Bastarnii sunt pe același teritoriu cu popoare germanice, sarmatice și daco-getice, deci la întâlnirea a trei mari ginți.

4. Din faptul că munții poartă numiri bastarne (*Alpes Bastarnicae, Peuce*) se poate deduce că centrul puterii bastarne eră spre acești munți, pe versantul de Nord, dar și acolo fără îndoială în amestec cu popoare dacice.

5. Un lucru este sigur: Carpații le servesc de graniță precisă. La Sud de Carpați nu se întâlnește în niciun izvor vre-o mențiune despre Bastarni. Această constatare ne va servi mai pe urmă, spre a vedea întru cât acest popor e stabil și ce legătură are cu pământul pe care locuiește.

* * *

Văzând situația Bastarnilor la hotarul a trei mari neamuri, în amestec cu toate trei, se pune chestiunea: căreia din aceste trei mari ginți îi aparțin Bastarnii? Germanilor, sau Sarmatilor, sau Dacilor? Sau sunt un popor deosebit?

Deși unii autori antici dau informații precise în această privință, totuși este încă discuție din pricina altor informații, tot antice, care par contradictorii.

¹) Strabo, 289: „προσάρκτια μὲν οὖν ἐστὶ τῇ Ἰστρῳ τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου καὶ τῆς Κελτικῆς· ταῦτα δ' ἐστὶ τὰ τε Γαλατικὰ ἔθνη καὶ τὰ Γερμανικὰ μέχρι Βασταρνῶν καὶ Τυρεγετῶν καὶ τοῦ ποταμοῦ τοῦ Βορυσθηνούς“.

²) Strabo, 306: „ἐν δὲ τῇ μεσογαίᾳ Βαστάρναι μὲν τοῖς Τυρεγεταῖς ὄμοροι καὶ Γερμανοῖς“.

³) Strabo, 303: „πρὸς δὲ ταῖς ἐκβολαῖς μεγάλῃ νησὶς ἐστὶν ἡ Πεύκη, κατασχόντες δ' αὐτὴν Βαστάρναι. Πευκίνοι προσηγορεύθησαν“.

⁴) Tacit, *Germania*, 46.

⁵) Pliniu, *H. N.* IV, 25: „A Maro, sive Duria est, a Suevis regnoque Vanniano dirimens eos, adversa Bastarnae tenent, alique inde Germani“.

⁶) Plinius. *H. N.*, IV, 28.

⁷) A. v. Premerstein, *Ein Elogium des M. Vinicius*, „Jahreshefte des österr. arch. Institutes“, 1904, p. 217.

⁸) La fel și Iordanes, *De reb. get.*, XII, 74: a septemtrione Sarmatae et Bastarnae... (Daciam) terminabant.

⁹) Ptolem. *Geographia*, III, 5, 7.

¹) Cf. C. Müller, *Cl. Ptolemaei tabulae geographicae*, VIII.

²) III, 5, 9 și III, 8, 3.

³) III, 5, 5.

⁴) *Tabula Peutingeriana*.

Strabo, care recunoaște amestecul Sciților și Sarmaților cu Bastarnii ¹, spune totuși: „Bastarnii sunt probabil de origine germană” ². Deci pentru Strabo Bastarnii nu-s un popor german curat, ci sunt amestecați cu Sarmații.

Pliniu cel bătrân îi socotește printre Germani. Despărțind pe Germani în cinci părți spune: „A cincea parte sunt Peucinii, Bastarnii, vecini cu Dacii” ³.

Tacitus spune mai clar ca toți: „Stau la îndoielă dacă trebuie să scriu pe Peucini, Veneti și Feni printre Germani, sau printre Sarmați. Totuși Peucinii, pe cari unii îi numesc Bastarni, au obiceiuri asemănătoare Germanilor, în limbă, fel de viață, așezări și locuințe. Mai ales mândria și lenea îi caracterizează. Fruntașii, amestecându-se prin căsătorii cu Sarmații, au luat ceva din exteriorul lor” ⁴.

Prin urmare, din autorii de mai sus reiese limpede că Bastarnii sunt de origine germană, dar se deosebesc de ceilalți Germani printr'un mare amestec cu Sarmații.

Mărturiile lui Strabo, Plinius și Tacitus că Bastarnii sunt Germani sunt întărite de o inscripție din Roma ⁵, în care un *custos corporis* al lui Germanicus e numit: „NEREVS NAT(ione) GERMAN(us) PEVCENNVS”. E un document hotărâtor.

Afirmația lui Cassius Dio ⁶ că sunt Sciți, nu strică concluziile de mai sus. Numele de *Sciți* nu e o denumire etnică, ci e luat ca un apelativ generic. Pe vremea lui, sub numele de Sciți, se înțelegea tot ce e la Nord de Carpați și de Pontul Euxin ⁷.

Dar ceea ce produce multă incurcătură și provoacă discuțiuni, e pasagiul din Plutarch, relativ la războiul lui Perseus cu Romanii, în care Bastarnii sunt același popor cu Galații: „În același timp, Perseus chiamă și pe Galații, cari locuiesc dealungul Istrului și cari se numesc Bastarni, popor călăreț și războinic” ⁸.

Și toți autorii antici cari vorbesc de acest războiu pomenesc pe Gali. Diodor Siculul vorbește numai de „Galații dela Istru” ¹, nu și de Bastarni.

Polybius povestește de venirea în senatul roman a unei solii a Dardanilor, cari se aflau în dușmănie cu Perseu al Macedoniei: „venind Dardanii și dând relații despre mulțimea Bastarnilor și despre curajul lor în primejdie, și raportând complicitatea lui Perseu cu Galații, și spunând că de aceștia sunt mai îngrijorați ca de Bastarni și, din pricina aceasta, rugându-se (ei) să le vie în ajutor etc., Senatul a hotărât să facă o anchetă la fața locului” ².

Titus Livius, vorbind despre aceleași evenimente, pomeneste pe Bastarnii conduși de Clondicus și cari amenință pe Dardani și prin aceea că vin cu gândul să se așeze în locurile lor ³. În alt loc ⁴ vorbește de Gali sub conducerea tot a unui Clondicus și tot în același războiu. Și Galii lui Clondicus și Bastarnii lui Clondicus vin din părțile Dunării. Tot Livius spune că „Bastarnii se aseamănă prin limbă și moravuri cu Scordiscii” ⁵. Și știm că aceștia din urmă sunt Gali.

Chestiunea deci nu e prea simplă; Polybius are avantajul față de Plutarch că e mai aproape de evenimente și că le descrie mai pe larg și mai precis. Așa că, după Polybius, Bastarnii și Galii formează două armate, care, deși aliate, sunt de o naționalitate diferită. Dar afirmațiile lui Titus Livius, autor care merită tot așa de mare încredere ca și Polybius, complică lucrurile, iar Plutarch găsește în el un sprijin.

Observăm însă că Bastarnii sunt confundați sau puși alături cu Galii numai la autorii cari vorbesc de războiul lui Perseu cu Romanii, și numai în acest războiu.

Încolo nimeni nu mai apropie pe Bastarni de Gali. Ori de câte ori e vorba de ei, apar ca veniți dela Nord de Istru, alături cu vecinii lor sarmați.

¹) Strabo, 296.

²) Strabo, 306: „σχεδόν τι καὶ αὐτοὶ τοῦ Γερμανικοῦ γένους ὄντες”.

³) Plinius, *H. N.*, IV, 28.

⁴) Tacit, *Germ.*, 46: „Peucinatorum, Venedorumque et Fennorum nationes Germanis an Sarmatis adscribam, dubito; quamquam Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede ac domiciliis, ut Germani agunt: sordes omnium ac torpor; procerum connubiis mixtis nonnihil in Sarmatarum habitum foedantur”.

⁵) CIL, VI, 4344.

⁶) Cassius Dio, XXXVIII, 40, și LI, 24.

⁷) Plinius, *H. N.*, IV, 25.

⁸) Plutarch, *Aem. Paul.*, IX „ὅπεκίνει δὲ καὶ Γαλάτας τοὺς περὶ τὸν Ἰστρον ὀκνημένους, Βαστέρνας καλοῦνται. στρατὸν ἱππότην καὶ μάχηρον”.

¹) Diodor Sic., XXX *Excerpt. de Virt. et. Vit.*, p. 580.

²) Polybius, XXV, 6: ἡκόντων δὲ τῶν Δαρδανίων καὶ περὶ τοῦ πλῆθους τῶν Βασταρνῶν καὶ περὶ τοῦ μεγέθους τῶν ἀνδρῶν (καὶ), τῆς ἐν τοῖς κινδύνοις τόλμης ἐξηγουμένων, καὶ διασαφούντων περὶ τῆς Περσέως κοινοπραξίας καὶ τῶν Γαλατῶν καὶ φασκόντων τοῦτον, ἀγωνῆν μᾶλλον ἢ τοὺς Βαστάρνας καὶ διὰ ταῦτα θεομένων ὀφίσι βοηθεῖν, etc., ἔδοξε τῇ συγκλήτῃ πέμψαι τινὰς τοὺς αὐτόπτας ἐσομένους τῶν προσαγγελλομένων”.

³) Titus Livius, XL, 57 și XL, 58.

⁴) Titus Livius, XLIV, 26.

⁵) Titus Livius, XL, 57.

În ce privește războiul lui Perseus, Polybius dă știrea cea mai lămurită: Bastarnii sunt deosebiți de Gali. Plutarch e lămurit prin Titus Livius, iar acesta face confuzie între Gali și Bastarni, fie din pricina asămănării fizice și a moravurilor militare barbare, fie din faptul că vin din aceiași regiune nordică: valea Dunării.

Prezența Galaților în acea vreme la Dunărea de jos se explică prin celebra invasiune celtică, care turburase cu un secol mai înainte peninsula balcanică și lumea elenistică.

Ei dispar după aceea, lăsând urme în numirile celtice ale orașelor de pe Istru: *Durostorum*, *Arrubium*, *Noviodunum* și chiar mai la Nord, pe Nistru, se văd încă la Ptolemeu (sec. II p. Chr.) alături de Clepidava dacică, numirile celtice de Καβρόρουνον, Μαιώνιον, Οβιζανταύριον și *Ηρακτον¹⁾. Aceste orașe din Ptolemeu sunt într-o regiune în care se pomenesc și Bastarnii. Între Prut și Dunăre, în Sudul Basarabiei, Ptolemeu mai numește și pe Βριτολάγαι²⁾, popor evident celtic. Se poate că Celții care vor fi pătruns până acolo să fi dispărut în masa Bastarnilor, cu care se potriviau în moravuri³⁾. Fapt este că Celții nu mai sunt apoi pomeniți niciodată în legătură cu gurile Dunării, ci numai Bastarnii.

Despre invasiunea Celților la Nord de gurile Dunării, pomeniște și inscripția lui Protogenes de la Olbia⁴⁾, din care reiese că Galații au atacat orașul Olbia, dela gurile Borysthenelui, probabil prin veacul III.

Această inscripție, interpretată în chip silit de O Fiebiger, *Zur Geschichte der Bastarnen im zweiten vorchristlichen Jahrhundert*, în „*Jahresh. d. österr. arch. Inst.*“, XIV, 1911, *Beibl.*, p. 61 și urm., îl duce pe acesta pe căi greșite în ce privește chestiunea Bastarnilor.

Și, anume, Fiebiger e profund convins că *Galații*, cari au atacat Olbia, erau Bastarni, firește de neam german, iar că Olbiopolitani au confundat în inscripția ridicată lui Protogenes pe Bastarni cu Galații, din cauza ignoranței.

De aici pornind, reia izvoarele războiului lui Perseus cu Romanii, deducând că Plutarch, cel care identifică pe Bastarni cu Galații (cap. IX., *Vita Aem. Pauli*), nu și-a luat informațiile, pentru

acest capitol, din isvorul lui principal pentru viața lui Aem. Paulus, ci de la un isvor de mână doua,—*Posidonius*, istoricul din Olbia, care a trăit pe vremea lui Perseu¹⁾ și a lui Protogene²⁾. Deci și Posidoniu, ca și contemporanii săi din Olbia, ar fi confundat pe Bastarni cu Galații. Teoria asupra confuziunii Olbiopolitanilor și-o sprijină pe alte două inscripții din părțile noastre, una găsită la *Histria* și alta la *Dragomirna*, în Bucovina, dar adusă acolo de la un oraș pontic.

Și, anume, inscripția de la Histria³⁾ vorbește de invazia asupra Histriei a unui *popor de la Dunăre*. După dânsul aceștia nu sunt decât Bastarnii.

Inscripția de la Dragomirna⁴⁾ vorbește de pericolul unui *răsboiu olati*, care amenință un oraș pontic, al cărui nume lipsește. Fiebiger știe ce s'a spus asupra acestei inscripțiuni, cum că Olații sunt un trib tracic⁵⁾ din preajma Apolloniei și că Apollonia e poate orașul cu pricina de unde inscripțiunea va fi fost adusă, prin cine știe ce întâmplare, tocmai în Bucovina, în pridvorul bisericii din Dragomirna. Totuși Fiebiger, care vrea să dovedească ignoranța Olbiopolitanilor în chestia Bastarnilor, afirmă categoric că inscripția de nicăeri nu putea fi adusă mai ușor la Dragomirna decât de la Olbia și că în ea nu e vorba decât tot de invaziunea Galaților din inscripția lui Protogene,—deci de Bastarni,—doar lapicidul a greșit de a scris 'Ολατικοῦ în loc de Γαλατικοῦ; iar, de nu, desigur răposatul Tocilescu poate a luat o estampă greșită.

Este de mirare cum inscripția a ajuns de la Pontul Euxin la Dragomirna, dar *nu* cum ar fi venit de la Apollonia, care, în adevăr, e mai departe de Olbia, însă nici Olbia nu e cu prea mult mai aproape.

Când s'a clădit mănăstirea Dragomirna, în zidul căreia se află inscripția, eră începutul veacului al XVII-lea⁶⁾, deci o vreme când relațiile Moldovei cu țările dimprejurul Constantinopolei erau obișnuite și deci este ușor de inchipuit că o marmoră din Burgas (Apollonia) putea să ajungă în Bucovina. Pentru Olbia, în țara Tatarilor, deși

¹⁾ Ed. Müller, III, 5, 15.

²⁾ III, 10, 7.

³⁾ Titus Livius, XL, 57.

⁴⁾ Dittenberger, *Sylloge* 3, No. 495, după caracterul literelor (probabil din secolul III a. Chr.), Galații, de cari e vorba, se poate să fi venit din N. printre Bastarni (V. Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, 1923 p. 20 n. 4) sau poate să fie dintre cei din regatul lui Comontorius de la Τόλγ (Schmidt și Latychev, *Olbia*, apud Minns, *Scythians and Greeks*, p. 124).

¹⁾ F. H. G., III, 172.

²⁾ Fiebiger datează inscripția cu sec. II a. Chr., cu toate că n'are argumente hotărâtoare.

³⁾ Dittenberger, *Sylloge* 3, 708, rândul 44: „πρεσβύτας τε πολλὰς ὑπὲρ τῆς πόλεως πρεσβέυσας κατὰ τὸ συμφέρον τοῖς πολεῖταις διεπράξατο πρὸς [τοὺς κρατοῦντας] τῆς χώρας καὶ τοῦ ποταμοῦ βαρβάρους...”

⁴⁾ Dittenberger, *Sylloge* 3, 707: „πολέμου τε προσαγγεληθέντος 'Ολατικοῦ“.

⁵⁾ Keil, *Hermes* XXXI (1896), p. 472 și urm.

⁶⁾ N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești*, I, p. 242.

ceva mai aproape, această întâmplare s'ar explica mai greu.

Apoi, dacă Olbiopolitaniilor vor fi greșit odată, când au confundat pe Bastarni cu Galații, în inscripția lui Protogene, de ce vrea Fiebiger să greșească mereu?

Inscripția lui Aristagoras de la Histria, cu năvala vecinilor de la Dunăre, pe care Fiebiger îi crede Bastarni, e din sec. I a. Chr., și anume din prima jumătate. În acest secol e maxima dezvoltare a poporului get care formează un mare imperiu sub Boirebistas¹. Și e mult mai probabil că acei atacatori ai Histriei erau Geții, care erau mai aproape decât Bastarnii și cari voiau să-și întindă autoritatea asupra coloniei elene, așa precum știm că făcuseră în aceiași vreme cu Dionysopolis, decât să admitem că inscripția e din secolul II² și că acei dușmani ar fi fost Bastarnii.

În ce privește războiul Romanilor cu Perseu, Plutarch n'avea nevoie să copieze pe Posidoniu din Olbia, atunci când avea izvoare de prima mână ca Polybius și Titus Livius. Dela ultimul se pare că a luat această confuzie, sau îi este chiar personală.

Cât despre confuzia pe care o făceau Olbiopolitaniilor între Galați și Bastarni, afirmația e prea de tot silită. Cine putea să știe mai bine decât locuitorii coastei de Nord a Pontului cine sunt Bastarnii? Cum se poate ca cetățenii unui oraș, fruntașii cari ridică inscripția, să nu știe cu ce dușmani s'au bătut?

Dar desigur că pe Fiebiger îl miră prezența Galilor tocmai la Sudul Sciției, la gura Borysthenelului. Totuși pentru cine privește mai de aproape, lucrul nu e de mirare.

Inscripția lui Protogene e din sec. III a. Chr., exact secolul în care are loc teribila invasiune celtică.

Această invasiune, al cărei val mare s'a îndreptat asupra Macedoniei, Traciei și Asiei Mici, a avut răsunet și în Nord, pe Nistru și la gurile Dunării. Cum acești Galați nu sunt un popor stabil, ci numai bande militare căutătoare de pradă, nu e greu a ne închipui că dorințele lor să se fi îndreptat spre cea mai bogată colonie milesiană din Sciția. Așa că atacul Galaților la Olbia e foarte natural.

Și astfel Fiebiger n'a adus nici o contribuție

la cele ce se cunoșteau mai înainte despre Bastarni.

Galații au fost în războiul lui Perseu alături cu Bastarnii, ei au fost în regiunea Dunării de jos, au fost chiar la Olbia, dar nicăeri ei nu pot fi confundați cu Bastarnii. Dacă, după 168 a. Chr., nu mai avem nicio știre despre Galați la Dunăre, cauza e că s'au pierdut, fiind în minoritate, printre popoarele autohtone, sau chiar printre Bastarni.

Bastarnii nu sunt de un singur fel. Am văzut că au și numele de Peucini. Strabo spune: „sunt împărțiți în mai multe triburi, căci unii se numesc Atmoni, alții Sidoni, iar cei ce locuiesc în insula Peuce, pe Istru, se numesc Peucini”¹. Desigur că diferențele între aceste triburi sunt determinate de felul și cantitatea amestecului Bastarnilor cu Sarmații și cu Geto-Dacii.

Despre Atmoni și Sidoni (nume cu terminația în-on, caracteristică la popoarele germanice antice) nu știm nimic altceva decât ce spune Strabo. Peucinii însă sunt cei mai cunoscuți de lumea din Sud, așa de mult, încât numele lor devine generic pentru toți Bastarnii. Aceasta pentru că sunt cei mai de sud dintre Bastarni, în legătură cu insula Peuce din delta Istrului. Probabil că acești Peucini, cari se întind dela Carpații Păduroși până spre gurile Istrului, la un loc cu atâtea popoare daco-getice, au o bună parte de amestec getic. Faptul că numele de Peucini e așa de cunoscut în antichitate, mă face să cred că ei sunt Bastarnii, invadatori și mercenari, pe cari îi întâlnim în istorie. De altfel, dintre toți Bastarnii, Peucinii sunt cei mai apropiați de această lume.

* * *

După ce am văzut așa dar originea germană a Bastarnilor și diferențierile lor după amestecul cu neamurile vecine, trec la citarea particularităților etnografice ale acestui popor, așa puține câte ni s'au păstrat.

Tacit² spune, precum am mai văzut, că Peucinii, adică Bastarnii, au aceeași limbă cu Germanii, același port și același fel de locuințe statornice, deși sunt leneși și murdari. Se deosebesc de Sarmații, cari umblă nomazi, numai pe cai și în căruțe.

Portul Bastarnilor s'ar putea deduce din această comparație cu Germanii ceilalți, precum și din

¹) V. Pârvan, *Cuetea Tropaeum*, p. 7.

²) Fiebiger — pentru motivul că *Aristagoras* din inscripție poartă același nume ca și *Aristagoras* care a bătut moneda la Histria, în sec. I a. Chr., — spune că inscripția e din acel secol și nu din sec. I a. Chr., după cum dovedește caracterul literelor.

¹, Strabo, 306: „εἰς πλείω φάλα διηρημένοι. Καὶ γὰρ Ἀτρονοὶ λέγονται τινες καὶ Σιδόνες, οἱ δὲ τὴν Πεύκην κατασχόντες τὴν ἐν τῷ Ἰστρῷ νῆσον Πευκίνοι”.

²) Tacit, *Germ.*, 46.

monumentele traiane de la Roma și de la Adam-Clisi, unde ostașii cu început de barbă și cu frizura cu conciu în partea dreaptă a capului sunt Bastarnii. Haina lor are un pieptar în unghiu, pantalonii sunt strânși pe corp și susținuți cu o curea. În ce privește armele, se deosebesc prin scutul hexagonal ¹.

Ca statură sunt înalți, spătoși, cu fața smeadă ². Mai mult nu putem ști despre portul și fisionomia lor.

Locuințele, după cum spune Tacit că sunt stabili, desigur că sunt ca ale celorlalți Germani, patrulater, și cu acoperiș ascuțit, având în vedere clima ploioasă din preajma munților, în Nordul cărora locuiesc. Se poate să se asemene cu cele dace, dar nu avem încă nici-o documentare.

Epitetul de leneși, pe care li-l dă Tacit, ca și cel de murdari, se potrivește de minune cu descrierea ce le-o face Plutarch: „toți trăiesc din solda ce li se dă la războiu, căci această nație nu știe nici să lucreze pământul, nici să facă comerț, nici să crească vite, și n'are altă ocupație mai bună decât să lupte și să biruiască“.

Cassius Dio ni spune cu prilejul războiului lui M. Licinius Crassus cu Bastarnii că solii acestora, veniți să trateze cu Romanii, fură bine ospătați și îmbătați de către Crassus, care putu apoi afla de la ei toate planurile de bătaie ale lor, ceea ce a făcut să fie sfărâmați în bătălia ce a urmat, iar regele lor omorât. Și adaogă Cassius Dio: „căci poporul scit (adică Bastarnii) nu se satură de vin, dar se imbată repede ³“. Deci beția e încă un caracter al acestui popor nemuncitor, probabil al clasei nobile din care făceau parte acești soli.

Că Bastarnii aveau o clasă nobilă cu un șef, „regele“, organizare primitivă socială, pe care o constatăm la toți Germanii, vedem și din Titus Livius ⁴, care pomeneste în mai multe rânduri despre nobilii Bastarni. Se poate prea bine ca regele să nu fie decât un nobil cu însușiri deosebite, ridicat pe scut de tovarășii săi, după obiceiul german.

Precum spune și Tacit, e imposibil ca Bas-

tarnii să fi fost nomazi, să fi locuit în corturi, sau în căruțele Sarmaților. Ei aveau locuințe stabile ¹.

Faptul că locuiesc pe o mare întindere, că au locuințe stabile și totuși nu muncesc, că sunt războinici și invadatori, că în Ptolemeu sunt puși pe hartă printre popoare de altă origine, mai ales Daci și Sarmați, ne poate duce la concluzia că Bastarnii sunt un popor mai mic, militar, care exploatează munca popoarelor autochtone peste care au năvălit. Această constatare e de mare însemnătate pentru a ne lămurii situația Bastarnilor în vecinătatea locurilor noastre.

* * *

Am pus chestiunea stabilității Bastarnilor și am văzut că nu sunt nomazi ca Sarmații, ci au locuințe statornice. Dar problema stabilității unui popor se poate pune și altfel decât în ce privește persistența acestui popor pe un teritoriu.

Din istoricul Bastarnilor, pe care l-am făcut la începutul acestei lucrări, am constatat că ei stau pe scena istoriei cinci secole, totdeauna în legătură cu aceleași locuri. Deci putem admite o lungă persistență într'un teritoriu, pe care l-am văzut mai sus, sprijinindu-se la Sud pe munții Carpați, iar la Nord și la Est pierzându-se în stepa sarmato-scită.

Însă nu tot așa de lămuriti putem fi despre persistența Bastarnilor la Dunărea de jos.

Strabo spune că: „la gurile Istrului e o insulă mare, Peuce; ea e în stăpânirea Bastarnilor, cari au și numele de Peucini“ ².

Plinius ³ deasemenea pune pe Peucini în această insulă. De asemeni Ptolemeu ⁴ și alții. Desigur nu putem crede că Delta Dunării, insula Peuce, să fi fost adevăratul sediu al acestor Peucini, fiind prea mică pentru o populație mai considerabilă și fiind în cea mai mare parte inundabilă. Probabil că acești Bastarni locuiau în Basarabia, pe malul stâng al Istrului.

Skymnos din Chios ⁵, sec. II a. Chr., vorbind despre Bastarnii despărțiți de Traci prin fluviul Istru, spune că sunt ἐπιλῳδες, adică *de curând veniți*.

¹) Cichorius, *Traianssäule*, pl. 73, secțiunea C, și Tocilescu, *Monumentul dela Adam Klissi*, fig. 15, 65, 95, 114, 115.

²) Plutarch, *Aem. Paul.*, 12.

³) *Ibid.*: „μισθοφόροι πάντες, ἄνδρες οὐ γεωργεῖν εἰδότες, οὐ πλεῖν, οὐκ ἀπὸ ποιμνίων τὴν νόμοντες, ἀλλ' ἔργον καὶ μίαν τέχνην μελετῶντες ἀεὶ μάχεσθαι καὶ κρατεῖν τῶν ἀντιταττομένων“.

⁴) Cassius Dio, LI, 24: „ἀπλήστως τε γὰρ ἐμφορεῖται πᾶν τὸ Συρβικὸν φῶλον οἴνου, καὶ ὑπερκορὲς αὐτοῦ ταχὺ γίγνεται“.

⁵) T. Livius, XL, 5; XL 57.

¹) Cu toate acestea, în limba latină cuvântul *basterna* înseamnă lectică acoperită. Ca origine ar putea fi și orice vehicul acoperit în genere. Cuvântul acesta identic și ca rădăcină și ca sufix cu numele Bastarnilor, îl întâlnim în limba latină în vremea Imperiului. Explicația vine de acolo, de sigur, că trupele Bastarnilor erau urmate numai de căruțe cu coviltir, pe care le întâlnim și azi prin părțile de stepă ale Scitiei și Daciei, fără ca totuși aceste vehicule să fie caracteristice Bastarnilor, ele fiind comune tuturor popoarelor de stepă.

²) Strab., 305.

³) Plinius, *N. H.*, IV, 24, 7.

⁴) III, 10, 2; III, 10, 4.

⁵) *Geogr. Gr. minor.*, 797.

Singurul lucru ce ni se spune relativ la persistența Bastarnilor lângă gurile Istrului, e această insulă Peuce. Incolo nimic. Iar între Peuce și Bastarnii cei mulți din Nord, sunt Tyregeții și alte neamuri dacice, lucru ce se vede limpede pe harta lui Ptolemeu.

Prezența Bastarnilor la Peuce se datorește continuilor invasiuni pe care le făceau în Sud și care își aveau drumul pe aici. Stăpânirea Bastarnilor nu putea fi de lungă durată deoarece în cursul celor cinci secole, cât se pomenesc ei pe aici, au fost de mai multe ori întrerupți de hegemonia țărilor vecine. Fără îndoială că în sec. I a. Chr. Boirebistas stăpâniă gurile Istrului și chiar mai departe¹. Deasemeni în sec. I p. Chr. Romanii anexează tot sudul Basarabiei *ad Moesiam*. Deci, de o stăpânire continuă a Bastarnilor la Peuce nu poate fi vorba, cu atât mai puțin de una etnografică, deoarece știm că părțile acestea sunt locuite de Geți în amestec cu Sciți și Sarmați.

Locuința de baștină a Bastarnilor e acolo unde ei se leagă strâns de celelalte neamuri germane, la Morava, la cotul dintre cadrilaterul Boemiei și munții Carpați. De acolo pornesc ei acțiunea lor de invasiune și de cucerire a tuturor popoarelor dace și sarmate de la Nord de Carpații Păduroși până la Nistru și Borysthenes.

Relațiile lor cu aceste popoare, dintre care putem cită: o parte din Costoboci, pe Carpi, pe Transmontani, pe Tagri, pe Piengiți, pe Biessi, etc., sunt acelea ale unei clase suprapuse, militare, peste un popor invins, autohton, care muncеște pentru stăpânitorii lui. E exact același lucru pe care îl vom vedea la toate popoarele germane care vor invadă imperiul roman în evul mediu.

Imperiul întins al Goților nu înseamnă expansiunea etnografică a unui popor, ci extinderea unei puteri politico-militare barbare. Deasemeni stăpânirea Gepizilor în Dacia. Dacă această stăpânire durează mult, — ceea ce nu s'a întâmplat cu Goții, nici cu Gepizii, — dar s'a întâmplat cu Francii, cu Burgunzii, cu Longobarzii, poporul stăpânitor se desnaționalizează în masa celui supus, păstrându-și numai rangul de clasă suprapusă și vechiul nume. Astfel ne putem explica marele amestec al Bastarnilor cu Sarmații și cu Dacii.

Și, dacă puterea acestui popor s'a putut extinde în Nordul Carpaților, spre Polonia, fiind un ținut nesfârșit, fără granițe, nu a putut nicidecum să treacă și Carpații în Sud.

Deasemeni puterea Bastarnilor nu a putut să fie stabilă la Tyregeți, la gurile Dunării, din pricina opunerii unor forțe superioare, precum erau *Statul Geților* și apoi *Imperiul Roman*.

Fiind continuu în lupte cu popoarele sarmate, iar ei nefiind popor muncitor, au căutat totdeauna sălaş în spre țările sudice, astfel cum au avut intenția de a ocupa țara Dardanilor în 168 a. Chr., intenție care n'a reușit¹. Apoi trebuie să fi fost și la ei în acea vreme o turburare provocată de invasiunea Celților, turburare care se repetă în proporții mai mari în vremea Imperiului Roman, după care ei dispar din istorie, probabil topiți în masa noilor năvălitori.

Că puterea Bastarnilor trebuie să-și fi început expansiunea către sfârșitul veacului III a. Chr., avem dovada că apar în istorie în Peninsula Balcanică, la începutul sec. III a. Chr., că Skymnos îi numește „de curând veniți“, că Herodot în sec. V a. Chr. nu pomenеște nimic despre ei. Iar explicația o avem în aceea că tocmai în secolul III a. Chr. au loc izbucnirile invasiunii celtice, care nu e izolată în lumea popoarelor dintre Baltica și Mediterana. E semnificativ că primii Bastarni apar în isvoare în tovărășie de arme cu ultimii Celți din acea invasiune.

Bastarnii sunt astfel primul popor german care invadează spre Europa de Sud. Ei vor avea de suferit de la invasiile altor Germani, vor face parte în sec. III p. Chr., dintr'o coaliție de năvălitori goți și în cele din urmă vor dispărea sub mulțimea valurilor gotice.

E interesant că drumul de invasiune, pe care îl încep Bastarnii în ultimele veacuri înainte de Christos e urmat de cele mai grozave năvăliri ale Goților, cari vin tot pela Nordul Carpaților, tot pe la gurile Dunării, și cari vor sfârși prin a desmembră imperiul roman. E astfel o legătură de continuitate istorică între Bastarni și Goți, ceea ce ne poate folosi spre a vedea caracterul stăpânirii bastarne, acolo unde sunt menționați, comparându-i cu Goții, a căror organizare ne e mai cunoscută.

Și astfel o privire critică asupra acestui popor ne-a putut da o idee mai clară despre el, constatând că nu e izolat în lumea veche, ci constituie o licărire a unui fenomen ce se va manifesta cu toată furia la sfârșitul istoriei antice. *Acest fenomen e invaziunea germanică asupra Europei mediteraneene.*

¹⁾ V. Părvan, *Pénétration Hellénique et Hellénistique dans la vallée du Danube*, p. 23.

¹⁾ Titus Livius, XLI, 19.

MĂNĂSTIREA GOLIA

— SCHIȚĂ ISTORICĂ —

de ZEVEER ZOTTA.

Studiul din fasc. 41, an. XVII „*Mănăstirea Golia, schiță istorică*“, fiind scris, în urma propunerii Comisiunii Monumentelor Istorice, la termen scurt, e firesc că nu s’au putut utiliza toate izvoarele privitoare la trecutul mănăstirii și familiei Golia, ci numai cele principale. Totuși din categoria aceasta s’a omis publicarea următoarelor inscripții (slavone) de mare importanță, de pe un Tetraevanghel, aflat în Muzeul bisericesc de pe lângă Academia din Chiev:

„Cu bună voirea Tatălui și ajutorul Fiului și săvârșirea Duhului Sfânt, a făcut acest tetraevanghel *Ion Golia*¹) Mare Logofăt și soția lui Ana, în zilele evlaviosului Domn Io Petru Voevod. Și am îngăduit cu inima luminată și curată, și l-am dat la această dumnezeiască biserică pentru sufletul și amintirea (pomana) noastră și a părinților noștri; și cine se va ispiti să-l ia sau să-l dea altcuiva, acela are să dea răspuns înaintea groaznicei și nepărtenitoarei judecăți a lui Hristos, în anul 7084 (1575), luna lui Octomvrie 3“.

Sfârșitul Evangheliei cuprinde următoarea însemnare de deosebit interes istoric:

„Cu bunăvoirea dumnezeiască acest Tetraevanghell-a făcut și ferecat *Ion Golia*, Marele Logofăt și, *chinuindu-l Iancul Voevod, nefiind vinovat, în sfârșit i-a tăiat capul și i-a luat toate averile și acest Tetraevanghel*, și după aceasta, fiind gonit Iancu din Domnie, a fugit în orașul Liov. Atunci² și eu, Teofan, Mitropolitul Suce-

vei, am fugit de frica lui Iancul și, răpind Leahul toate averile lui, și văzând și acest Tetraevanghel răpit de străin, și scârbindu-mă cu duhul cum îl defaimă străinii letini, și ca să nu piară amintirea ferecătorului lui, l-am răscumpărat de la Leah, dând Leșilor 100 ughi (galbeni), pentru Tetraevanghel, și, neputând să-l scot de la ei, și încă silindu-i Domnița, și cu mare greutate abia l-am scos din mâinile Leșilor, și am mai adăugat, dând încă 100 taleri, încât puțin de nu mi-am dat tot al meu, și l-am răscumpărat. Atunci m’am întors înapoi, și am venit în țara mea, și l-am dat la biserica zidită de mine cu hramul cinstitului Prooroc Mergătorul Înainte și Botezătorul Ioan în mănăstirea *Râșca*. Așa dar cine din fiii panului Golăi îl va lua, sau soția lui, și voiesc să-l plătească, pentru amintirea părinților lor, ci să dea banii de mai sus, 100 ughi și 100 taleri mănăstirii Râșcăi, și după plată sânt slobozi să-l iea; iar altfel cine se va ispiti să-l mute din biserică, acela să fie blăstămat, de trei ori blăstămat de Domnul Dumnezeu, de Botezătorul Ioan și de Smerenia Noastră. Am scris în anul 7090 (1582), Septemvrie în 10¹.

Notă. Importanța inscripțiilor, mai ales a ultimei, privitoare la tragicul sfârșit al evlaviosului ctitor, se impune. Narațiunea Mitropolitului Teofan² e, de altfel, în conformitate cu aprecierea cronicarului despre Domnia lui Iancu Sasul: „că lăcomie la avere nespusă avea pentru care pre mulți a omorât“³.

¹ Șt. Berechet, *Documente slave de prin Arhivele*, București, 1920, pp. 9-10.

² 1564—72, 1578—81, 1582—1587 (Iorga, *Ist. Bis. Rom*, II, p. 335).

³ *Lelopisișe*, p. 234.

¹ În textul slavon desigur *Golăi*.

² Se referă evident la decapitarea lui Golia.

Date fiind legăturile *Movileștilor* cu Golia, la a cărui mănăstire au fost, precum am văzut, *clitori*, e de presupus că, îngroziți de uciderea nevinovată¹ a unui boier cu vază, fost Mare Logofăt, probabil din clica lor, dacă nu chiar înrudit cu ei, vor fi luat toiagul pribegiei în 1581¹.

Golia era rău văzut de ereticul sas de pe mamă, Iancu Vodă, de la începutul Domniei lui (1579) și de aceea nu-l mai întâlnim cu boierie după 1578.

Blăstămul Logofătului și-a atins însă țelul, fără să aștepte judecata lui Hristos. După un an, în 28 Septembrie 1582, căzu capul lui Iancu la Liov².

Însemnarea Mitropolitului a avut deci loc după fuga și înaintea decapitării lui Iancu.

Ceia ce, însă ne contrazice este anul 7090 *Sept.*, care, scăzându-se 5509, ar da anul 1581, când Iancu mai era în Scaun. S'ar putea crede că anul începea și atunci în Ianuarie, dar afară de alte documente ni probează și unul delat Iancu, din 20 Dec. 7090, cu toată greșeala operațiunii de scădere a lui M. Kogălniceanu,

care calculează 1582, când Vodă era mort, că n'avem a face decât, sau cu o scăpare de cîteu a Mitropolitului, sau cu o eroare de cîteu din partea d-lui Berechet. Anul trebuie să fie 7091.

De ce n'a înapoiat Mitropolitul Evanghelia mănăstirii Golia, căreia de sigur i-a fost hărăzită? Se explică. El a fost, nu numai un fost amator al bisericii mănăstirii, ci și „ucenicul“ episcopului de Roman Macarie al II-lea¹) (1531—58), ctitorul mănăstirii Râșca²; (va fi fost însuși cu metania de acolo.³)

Domnița care a stăruit pentru Mitropolit este probabil însăși Doamna Maria, întru cât, Iancu având trei fiice, indicațiunea ar fi lipsită de precizare.

Decapitarea — nepolitică, căci nu vedem că: s'au confiscat moșiile pentru viclenie — a lui Golia, a fost menționată și de d. Iorga⁴), probabil după un alt izvor străin. Dacă între Movilești și Golia erau legături intime, ea va fi avut loc după 20 Decembrie 1581, când li se întorseseră mai multe moșii⁵).

¹ Ibid.

² W. Schmidt, *Suczawa, Hist. Denkwürdigkeiten*, Cernăuți 1875, p. 142. Inexplicabilă scrisoare regelui către Sultan din 18 Iunie, în care scrie «ipse (Iancu) deinde vita privatus est» (Hurmuzaki III, p. 63), întru cât în 3 August dă Iancu din Suceava un privilegiu mănăstirii Tazlău (Hurmuzaki — Iorga, XI, p. 898).

¹) *Letopisițe* I, p. 22.

²) *Ibid.* p. 210.

³) Dan, *Ist. Episcopiei de Rădăuți*, p. 42, unde însă se confundă Teofan din 1520—35, care s'ar fi născut în sec. al XV-lea, cu cel de care ne ocupăm.

⁴) Hurmuzaki XI, Prefața, p. I.

⁵) *Arhiva Românească*, I. c.

CTITORIILE LUI MIȘA ANASTASIEVICI

BISERICA DIN CLEJANI-VLAȘCA ȘI CEA DIN BRÂNCENI-TELEORMAN

de V. BRĂTULESCU.

De cum ieși din pădurea Nebuna din luncă, venind dinspre Bulbucata, pe șoseaua comunală ce șerpuește pe marginea Neajlovului, pui ochii pe crucea ce scânteiază în zare, de pe turla bisericii din Clejani. Dacă ții șoseaua înainte pe lângă vechiul drum al Zimnicii și treci prin satul Velea, după trei-patru kilometri de drum ajungi în satul Clejanilor, pomenit în inscripția pietrei mormântale dela Argeș, a lui Radu dela Afumați, pentru o luptă a acestuia cu Turcii. Aci, pe culmea unei coline, în fața curților boeresti, odinioară ale puternicului boier Alecu Vilară, se înalță cea mai falnică dintre toate bisericile din satele învecinate, biserica din Clejani, ctitorie a lui Mișa Anastasievici, a lui „Maior Mișu“, cum e cunoscut în părțile locului.

Intrînsa se odihnește ctitorul, „cetățean al Belgradului, din principatul Serbiei“, cum spune pisană de deasupra ușii de intrare.

Biserica are forma de cruce și — lucru neobișnuit la altele — pe laturea de miazănoapte, chiar la mijlocul naosului mai are o ușă, pe unde intră credincioșii, ușa principală fiind întotdeauna închisă.

Destul de încăpătoare, biserica din Clejani este zugrăvită de pictorul Tătărescu. Zugrăvelile sunt astăzi afumate și, din arta maestrului, de abia se mai deslușesc chipurile înegrite ale sfinților rotunzi la față și mai cu viață de cât sfinții vechilor fresce.

De-asupra ușii principale de intrare, pe o piastră în formă de semicerc, având sus, cam la mijloc, o emblemă cu inițialele M. A. și cu o cruce de-asupra lor, de o parte sârbește—în stînga—de cealaltă românește, este săpată următoarea inscripție :

„U Slavu svete edinosuŭtne
nerazdŭlimŭ Troiŭe Otŭa, Sina
svetoba Duha sozidan e ovai

„In gloria santei și intr'o
ființă nedespărțitei Treimi a
Tatălui, Fiului și Sfântului

hram Boŭi ot cn: srb: Miše
Anastasieviča jitelja Beograd-
scog i zemlŭdrŭŭa mulica Cle-
jani posvecen Svetomu Arh.
Mihalu, priblagopoluŭ Vladana
cnŭza Alexandra Ioan I. 1864.

Spirit s'a ziditŭ acestŭ sântu
sanctuariu de Maiorulŭ MIȘA
ANASTASIEVICI propriet.
moșiei CLEJANI și cetățeanŭ.
al Belgradului din princip
Serbiei consacrandu-lŭ sântu-
lului Arhangelu Mihaelŭ in
zilele fericite ale Domniei Prŭ
înălțatului Domn alŭ Princi-
patelor Unite Române ALES-
SANDRU IOAN I. 1864.

O altă ctitorie a lui Anastasievici, mai veche cu paisprezece ani decât cea dela Clejani, este biserica din Brâncenii Teleormanului, care amintește, alături de Mișa, pe soția acestuia, Cristina.

Mai modestă, de sigur, decât cea dela Clejani, biserica aceasta, zidită în zilele lui Vodă Barbu Știrbei, în anul 1850, are următoarea pisanie în românește și sârbește, foarte asemănătoare cu pisană dela Clejani.

Dăm numai partea românească a inscripției :
„In slava sfintei și întru o ființă nedespărțitei
„Treimi a Tatălui, Fiului și Sfântului Duh a zi-
„dit acest lăcaș Serbienescul Maior Mișa Anas-
„tasievici proprietarul satului Brânceni și cetă-
„țeanul Belgradului, sfințindu-l cu numele Sfân-
„tului Apostol și Evanghelist Luca patronul Casei
„Sale, în zilele oblăduirii a prea înălțatului Domn
„și stăpânitor a toată Țara Rumânească Barbu
„Dimitrie Știrbei“, leatu 1850“.

Maiorul Mișa Anastasievici este Sârb de neam și a luat parte la mai toate luptele politice din Serbia între 1830 și 1870, fiind alături de Carageorghevici în lupta acestora cu Obrenovicii.

A avut moșii întinse în țara noastră, a făcut comerț cu sare, de pe urma căruia s'a îmbogățit, a sprijinit o școală ce i-a purtat numele, în satul Clejani, unde în cele din urmă a închis ochii și unde se află înmormântat, la biserica zidită de el.

BISERICI ȘI MĂNĂSTIRI DIN JUDEȚUL BUZĂU

de N. A. CONSTANTINESCU

ALUNIȘUL.

Într'unul din cătunele comunei Colți, risipite prin colaurile munților, în Aluniș, se găsește una din puținele biserici din țara noastră săpate în stâncă. O coamă de pia-

Fig. 9. Biserica din Aluniș.

tră masivă, retezată ca un perete dinspre Răsărit, se înalță din poiană, la marginea cătunului. În pântecul ei, ciobani din vechi timpuri, după spusa legendei, au săpat biserița, care a servit multă vreme ca schit de călugări.

Ea se deosebește atât de mănăstirea Nămăeștilor, cât și de biserița săpată în gura peșterii din cheia Bistriței oltene. Tinda și altarul s'au scobit în de-a-lungul fațadei stâncii, până la o mică înălțime, indicată de o falsă streșină de lemn, de-asupra celor două ferești, prin care lumina pătrunde în încăperea de piatră umedă. În dreptul ușii s'a construit un pridvor închis, deasupra cu o turlă de lemn și ndrilită. Pe pereții de piatră umedă nu s'a putut zugrăvi, și icoanele de lemn sunt prăpădite de umezeală. Actuala tămplă de stejar e numai din 1870 și pictura a trebuit să se facă pe tablă de zinc, iar câteva icoane, nu prea vechi, sunt păstrate într'un dulap din pridvor.

Inscripția nouă, pusă la reparația din 1903, povestește pe larg întemeierea sfântului locaș cu hramul *Tăierea capului Sf. Ioan*, de cei doi ciobani, Vlad și Simion, înzestrarea lui cu moșie de către Mihnea-Voevod și Doamna Neaga la 1578 și reparațiile aduse din timp în timp. Datele de bună samă le-au procurat călugării de la Ciolanu — un stareț, Antonie Ciolăneanu, adăogase și înzestrare pe la 1848—50 biserița acestui schit —, dar anul fundării, 1277

nu se întemeiază pe nimic. Inscripția din altar, lângă proscomidie, nu spune anul:

„*Cititori*

Simion, Vlad ieromonah, Daniil egmn...

Vartolomit, Tăimir (sau Găimir !)”

În același perete de stâncă sunt scobite și două chilii, una jos, mai mică, alta mai mare. Sus, cu suiș greu, unde, lângă o firidă, cu chipul Maicii Domnului zugrăvit, s'a sgâriat și o ciudată și stângace inscripție : *(F)ralelle Alec[s]ea(?) Radur Alhh (sau Aluh), Ișanu Soțnu (?) și Ipote erd.*, etc.

După tradiția locală, două chipuri cioplite în piatră, înfațișând câte un cioban cu câne alături, împodobiau intrarea schitului, până la sfârșitul veacului trecut, când călu-

Fig. 10. Piatră de la Aluniș.

gării greci i-ar fi sfărâmat la un chef. Alături de biserică

Fig. 11. Piatră de la Aluniș.

se văd însă două pietre cioplite frumos, cu chenar de flori și frunze.

SFÂNTU-GHEORGHE ȘI FUNDĂTURA.

Cale de vre un ceas la Răsărit de Aluniș, dincolo de culmea Martirei, din vârful căreia se văd până departe văile și pripoarele de la obârșia Sărățelului, scoborând la Nucu, pentru a lua în sus pe una din aceste vâlcele (a Bordeiului), ajungi la ruinele schitului Sf. Gheorghe. Treci mai întâiu printr'o strămoare, care ascunde oarecum fundul văii, printre niște „străhăanii de pietre”, cum le zice călăuzul nostru, coame uriașe de gresie, numite „Piatra Veli Bordeiului”, a văii Bordeiului adică, ce se leagă de cul-

mea Crucea Spătarului. Vulpile și *brehanacti*, niște șoimi cari atacă mieii, se cuibăresc prin crăpăturile ei. Apoi valea se lărgeste și, pe un podeac cuprins de pruni, se află vatra schitului, din care se mai păstrează postamentul împietrit, ridicat de un metru, pe care stătuse biserița de lemn ; din altar a rămas piciorul de piatră al Sf. Mese. Iorgulescu ¹ îi dă ca întemeietor pe Mihnea-Vodă la 1587,

¹ Dieț. jud. Buzău, 1892.

reproducând o lungă inscripție fără să spună de unde a luat-o, deși arată că biserica nu mai era în ființă la 1890, când se mai găseau vreo patru chilii.

Dar, și din această inscripție, se vede că, biserica, ridicată din temelie" pe timpul Episcopului Costandie, prin stăruința unor călugări, „pe locul unde a fost altă biserică, *tof* de lemn și foarte veche", era alcătuită și ea tot din bârne, la fel poate cu aceia din Fundul Cătinii, ce abia se mai ține, sau cu cea de la Chiojdul-Mare, din Prahova. Reparații a avut în 1825 și 1844, iar, după mutarea călugărilor la Barbu (1871), s'a năruit, ori a fost vândută și transportată la satele din câmpie, cum s'a mai întâmplat și cu alte biserici de lemn din părțile muntelui.

II

Din Nucu, trebuie să urci pe un picior de plaiu, printre livezi și fânețe, ca să ajungi la cealaltă ruină de schit, *Fun-*

Fig. 12 Schitul Fundătura, văzut dinspre altar.

dătura. Este aci o poiană tăinuită, străpunsă de colți de stâncă ce răsar din pământ și ocolită admirabil de jur împrejur de culmi și colți împăduriți, încât îți vine să crezi că cerul senin nu-i de cât un imens velabrum, aruncat cu o mână îndrăsnească de-asupra acestui circ natural, cu deschiderea către Răsărit.

În mijlocul poienii, o stană de piatră, ca o șură, de două ori cât statul omului de înaltă, și tot așa de largă, pe o lungime de șase metri, cioplită de dinafară, pentru ca peretele să aibă plan vertical, și scobită cu îndemănare pe dinlăuntru. Pereților, străpuși de trei-patru fereștruci, li s'a lăsat o grosime de trei-patru decimetri.

Inscripții nu sânt pe pereții înegriți de fum. Pe la 1890. Iorgulescu a mai găsit o icoană, și în apropiere, baza unui

Fig. 13. Schitul Fundătura.

trunchiu de fag lustruit, pe care luau călugării masa, în comun, amândouă, icoană și trunchiu, dispărute astăzi. Urmele chiliilor se dovedesc prin grămejoare de lespezi și pietre; căpițe de fân și pruni dau roată poienii, iar deasupra brehanaci, cu țipete meșteșugite, spintecă văzduhul limpede.

MĂNĂSTIREA CÂRNU.

În dreptul Cislăului, Buzăul face un cot, ocolind muntele Cârnu cu pantele împădurite, din creștetul căruia se deschide o zare largă deasupra văii, în sus până spre înălțimile Nehoiului, iar în jos până la al doilea cot al văii de la Berca. La această înălțime, așezată într'un ochiu de pădure, ca și Răteștii, la adăpost de vânturile aspre, se găsește, în cea mai tristă părașină, insultată de impietatea trecătorilor și degradată de intemperii, cea mai armonioasă clădire din câte împodobesc plaiurile Buzăului.

Un pridvor deschis, susținut de patru stâlpi subțiri de

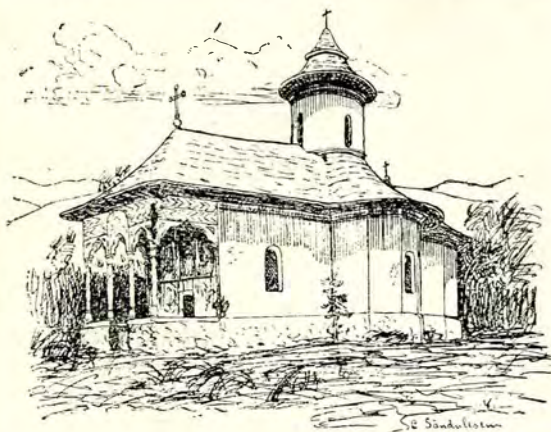

Fig. 14. Biserica Cârnu.

factură elegantă, cu arcade trilobate, decorate în colori ce mângâie privirea, adăpostește ușa de intrare, de-asupra căreia pisania pictată, astăzi aproape ștearsă, abia mai lasă câteva

slove fără înțeles. Iorgulescu o găsisse acum șazeci și cinci de ani „în mare parte ștearsă”, dar o datează la 1822 și ne dă informații, pe care le va fi cules poate dintr'nsa: întemeiată la 1536 de *Mircea-Vodă* și *Doamna Chiajna*, ea fu reparată la 1643 de *Matei-Vodă* și la 1822 de ieromonahii *Laurenție* și *Naum Căldărușanul*, în urma pagubelor suferite în anul precedent de la Turcii cari s'au luptat aci cu „Arvații” eteriști.

Între ctitori, afară de aceștia, sunt numiți: „Lepadatu, Lupu, Maria”, cu danii de moșii. De-asupra pisaniei stă chipul Maicii Domnului cu Isus.

Tinda, largă de patrușprezece picioare, sănurile rotunde și altarul, având fiecare câte-o fereastră tăiată simplu, n'au pe din afară niciun brâu, afară de cornișa frumos pictată sub strașina largă a unui acoperiș. Un turnuleț rotund, în deplină armonie cu restul, dă clădirii dreptul de a fi luată ca model în locul atâtor construcții nesăbuite și fără gust ce se fac astăzi.

Pictura însă, destul de stângace, portrete mediocre de colorit viu, cu inscripții în cursivă, pare să fie nouă, poate de la 1822, afară de cea din cupolă: scena Învierii de-o parte și a Schimbării la față, de alta, schițe neterminate și Pantocrator. Poate că dedesubtul acestora s'ar putea descoperi și altă pictură mai veche.

Strănille de lemn, de-a lungul pereților sunt dărăpănate; pe una scrie: „Făcutu-s'au aceste străni, împreună cu pardoseala de scânduri la anul 1822 Martie, de părintele Naum Călorășoneanu” (*sic*), dar pardoseala e astăzi în lespezi de calcar.

Tâmpla, din care lipsesc ușile astăzi, este frumos sculp-

tată, cu cele douăsprezece praznice așezate plăcut în douăsprezece cerculețe sculptate în relief. Mai rămân cele patru mari icoane din tâmplă, celelalte lipsesc. Pereții de dinafară, și pe dinlăuntru, chiar în altar, oribil insultați până la înălțime de trei metri cu iscălituri. Nimeni nu se îndură să ia măsuri de apărare.

Din vechile chilii se mai văd ruine de zid de doi-trei metri înălțime și largi de șase, năpădite de buruieni și de

porumbul semănat până lângă zidul bisericii de uzurpatorii locului.

Biserica din satul *Tega*, la poala muncelului Cârnu, „făcută de Ghervasie, starețul schitului Cârnu, cu cheltuiala lui și-a mai multor locuitori” în 1838, n’are nimic demn de atenție, fiind refăcută în 1889. Aci se păstrează și cărțile de la schitul părăsit.

CĂTINA.

Biserica Sf. Dumitru, din Sățicu (Frăsinet), cu altarul spre muntele Cetățica, veche de vreo sută de ani, și pictată la 1869, n’are inscripție.

Fig. 15. Icoană de la Biserica din Cățina.

Două icoane mai vechi: un Isus cu Evanghelia și Maica Domnului între doi arhangheli.

Insemnări pe cărți :

Pe un Catavasier fără titlu : „Adecă să se știe *foița de cislă* Să[n]tămăriei, tal. cinci sute doisprezece lei, ai *plocului* Sântă Mării, și am dat tal cinci, bani 22, partea ei (?) am mai dat tal. . . . Am dat la Simedru taleri trei, și am dat la Sf. Gheorghe tal. trei, și am dat iar tal cinci la Simedru, tal. trei, și am dat lui Baston tal. unu pol., eu Dumitru”.

Pe un Antologhion, 1786, Buc. : „Această sf. carte ce se cheamă Meneiu, acum al doilea cu cheltuiala lui Stan sin Anghel Frăsineanul s’a legat de un Ioniță, *legător de cărți din Valea Mușcelului*, 1851 Mai 6. Preot Costache Duhv. ot Cățina ce să zice și Frăsinetu” (nume dispărut astăzi). Pe altul, la fel. Pe un Catavasier : „1834 Iulie, Marți-Vineri . . . căzut-au o ceață și s’au tunecat soarele într-o acele zile, cându aru fi fostu după sfințit.”.

Dincolo de râu, peste matca largă a Bâsnei Chiojdului, în *Valea Căținei*, se află biserica nouă din 1880, cu hramul „Intrarea în Biserică” cu inscripție redactată de un analfabet. E construită din venitul proprietății sale, are peste opt sute pogoane, dăruite de monahul Spiridon la 1613, cu hrisov domnesc. *vechiului schit* din satul acesta, pe care-l moștenește biserica de mir.

SCHITUL FUNDUL CĂȚINII.

Schitul se află însă mai sus, pe ulița clisoasă ce duce în cătunul *Fundul Căținii*, într-o livadă păraginită lângă Isvorul Mănăstirii, cu vedere largă asupra împrejurimilor.

Fig. 16. Schitul Fundu Căținii

Aceasta este de sigur una din cele mai vechi biserici de bărne din județ, asemănându-se mult cu cea dela Star Chiojdul vecin din Prahova, care datează dela 1750, numai că îi lipsește postamentul și este ceva mai puțin încăpătoare decât aceia.

Înaltă până la streșini de trei m. și lungă de doisprezece metri. Vârghiile sunt lungi de opt metri, late de doi jum. dm., groase de șapte dm.

Nava cu altarul poligonal sunt încinse de un brâu sucit

și îngust, cioplit în lemn, care se prelungește în pridvor de-asupra pâlmarului, făcut și el tot din bărne.

Pridvorul deschis cu patru stâlpi, sprijinind o cosoroabă bine cioplită, adăpostește o ușă de intrare cu pisanie zugrăvită, foarte lungă, în zece rânduri, unele cu litere roșii, în cea mai mare parte ștearsă astăzi de

Fig. 17. Schitul Fundu Căținii.

ploi — fiindcă o lature de acoperiș e desvelită în întregime —. Abia se pot citi următoarele :

„Cu [vrerea] lui Dumnezeu și cu ajutorul Fiului . . . s’au ridicatu [aciastă sfântă beserică] din [teme]lii cumu [s]ă vede în . . . [z]ugrăvii . . . TPA [=7101 ?] Manta zugrav”.

Înlăuntru, mobilierul nimicit în resturi jalnice. Pictura abia se mai cunoaște, pusă direct pe vârgă puțin netezită. Tâmpla prezintă inovația cu două biserici pictate în dreapta și în stânga. Pristolul este o lespede de marmoră.

Inscripția dela proscomidie :

„Pomen[i]cu de titori ca să fie pomeniți în veci. Vii : Dumitru ereu, Maria presvitera, C[onstan]din, Marica, Voica, Stana, Catrina, Andreiana, Anca, Dobra, Ilie ereu, Ilinca presvitera, Șarban, Marica, Badea, Neacșa, Mariia, Vasile ereu, Necola, zugravu Moise, Manta, Șerbana.

[Morți] *Monahul Spiridon*, Lupu, Fătul, Stoica, Mihai, Stanca, *Sinzeana*, monahu Tudosie..., Paraschiva, Voica..., Sanhira..., Radu ireu, Neacșa presv., Ilie ereu, Neaga presv., Dionisie monah..., Sandu..., Nedelea”.

Tot în altar :

„Popa care va intra în altar negrițu și va slujă leturghie învrăjbit cu poporani au altu cineva și alte multe răutăți aci spăsește”. (Alături, pictat un preot în odăjdii, cuprins de flăcările Iadului.)

S’ar părea că ultimele trei litere din pisanie, ce preced numele zugravului, indică data, însă nu putem fi siguri asupra țifrei miilor; dacă semnul T s’ar citi Z, am avea anul 1593, ca an de întemeiere al schitului, de către „Spiridon Călugărul”, cel din fruntea listei de ctitori, și care dată nu s’ar depărta mult de a hrisoavelor ce amintesc dania făcută de acest călugăr schitului.

În clopotnița, de zid, a schitului, se vede o piatră cu inscripție, adusă după tradiție de la un schit și mai vechiu, ce ar fi fost la locul numit „Biserica veche”, ceva mai în sus de schit.

Printre cărțile ce au aparținut schitului se află :

Un Octoih „cumpărat de locuitori poporani satului Fundu Cătinii cu lei una sută...”, 1840 Maiu 12”.

Pe o Evanghelie românească, 1784 : „La leatu 1860 s’au legat această Sf. Evanghelie de logofătu Andrei Cuțiteiu cu cheltuiala lui Ioan Frăsineanu și Stan Frăsineanu cu lei 24”.

Aceste însemnări sunt prețioase pentru că ne semnalează meșteri în legătoria cărților la sate în secolul trecut.

Biserica de zid din *cătunul Corbu*, făcută la 1886, înlocuiește alta mai veche de bârne, despre care ne dă știri un Mineiu pe Maiu, din 1805 :

„Însă să se știe că am scris eu Const[antin] Dascălu sin Dumitru Ghiuleaci (?) ce am fost cu șiderea și toată starea la Star Chiojdu și la leat 1810 m’am strămutat aicea la sat *Piatra Corbului*, la Sf. Biserică ce este hramu Sf. Ierarh Nicolae, care această Sf. Biserică s’au făcut cu îndemnarea dumnealui răposatului Ștefan Lupu, ce au fost Căpitan al Spătăriei și au răposat fiind în slujba Căpităniei...”, 1815”.

Pe alt Mineiu găsim o lungă listă plină de nume de familie pitorești : „Fulga, Tronaru, Băjenaru, Voicilașu, Străchinescu, Papacioc, Poterașu, Gavriloiu cel bătrân, Bocan, Catana, Ungureanu, Gherghie, Urucu (o numeroasă familie), Dușoiu, Borcea, Musceleanu, *Tih*, Părcălabu, Fofercă, Chelboe, Pupălapte, Bădiceanu, Giura, foști clăcași la Iorașcu cu 16 pog. la patru lei, cu 8 la doi lei și cu patru la pol leu”.

COCORĂȘTI-PRahOVA

PISANIA :

ACĂSTA SFÂNTĂ ȘI DUMNEZEIASCĂ BISERICĂ S'AU RADICATŪ ÎNTRU CINSTEA ȘI SLĂVA SFÂNTULUI ERARHU NICOLA ȘI MUCENIC, ÎN ZILELE LUMINATEI DOMNII [A LUI] I ● GLIGORE GHICA VOEVOD, FIIND MITROPOLIT PEA SFINȚIA SA GRIGORIE, DE RO-BII LUI DUMNEZEU MARIA CĂPLEASCA, DUMITRU FIUL, GLIGORIE CARIBOGLU, ZAMFIRA CARIBOGLU, LEAT 1826, IUNIE 1.

Ctitori: *D-lui paharnic Gligorie Cariboglu, biv Vcl Paharnicu*, (cu fes mare roșu, anterior cafeniu, caf-tan verzuu, cu brâu de șal, jiletcă de fir).

Dumneaei cōcoana Zamfira Cariboglu (cu șal pe umărul stâng, colțul cellalt strâns supt subțioară, cordon la mijloc, rochie decoltată, cu bordură albă, cu talie, părul în bucle la urechi).

Pe ușă: *P[o]p[.] Mirea, 1784.*

Pe o carte: *Aceste cărți s'au legat de doi legători de cărți, anume Niculae cu Ioniță, când au fost Nemții în Țara-Românească, și au făcut pace, și au venit Domn în scaun Costandin Sufu Voevod.*

Pe o piatră de mormânt: ***Prēstavise rabū bje jupan... Vlēt 7038 (=1530).***

Pe altă piatră splendidă având reprezentată o mână cu un trident:

Vlēt 7129 (=1611).

Pe alta:

I jupanița Caple bivșia ne...

MĂGLAȘI-VÂLCEA

Inscripție la biserică:

CU VRAREA TATĂLUI ȘI CU AJUTORIU FIULUI ȘI CU SĂVÂRȘIREA SFÎNTULUI DJUJHU AMIN. ZIDITU-S'AU ACEASTĂ SFÂNTĂ BISERICĂ DĂN TEMELIE DE PIETRĂ, ÎN CINSTEA HRAMULUI ERARH NICULAE, CU BLAGOSLOVENIE PEA SFINȚII SALE CHIR CHESARIE, EPISCOP RÂMNICULUI, ÎN ZILELE PEA LUMINATULUI DOMN IO ALIXANDRU IPSILANT VOEVOD, CU TOATĂ OSÂRDIA ROBILOR LUI DUMNEZEU: POPA ION, JUPAN CONSTANTIN, IOAN EROMONAH, POPA CONSTANTIN, SIN EGO VOIA, ILESEVTA MONAHIA, CA ÎN VECI SĂ SE POMENEASCĂ PE MOȘIA NUMIȚILOR PREOȚI DIN SAT PAUȘESTI, ANI DELA ADAM 7286 (=1778).

BISERICA BOLINTINUL-DIN-VALE, ILFOV

PISANIA :

Ridicatu-s'a acest sfînt lăcaș din lemn la anul 1718, de către căpitanul Ioniță Știrbescu pe sfoara lui de moșie, din trupul moșnenilor Știrbești-Portărați. După trecere de 144 ani de neliniște și lupte contra năvălitorilor barbari: Turci, Tătari, sfîntul lăcaș ajungând în mare dărăpănare și... s'a clădit de zid în anul 1832, pe temeliile cari dăinuiesc și azi cu cheltuelile Polcovnicului Dinu fiul Clucerului Ștefan și căpitanul Ioniță Bolintineanu; Oltean din Amaradia, și nepot al căpitanului Ioniță Știrbescu, primul ctitor, în tovărășie cu Slugerul Iamandi Cărpinișanul, Giulescu, de origină din Maramureș, vărul său, fiind mumele lor surori.

După trecere de 28 de ani, adică în anul 1850, ivindu-se mai multe crăpături în ziduri, fiind temeliile slăbite prin săpături de morminte, s'au legat prin șine de fier și s'au proptit în stâlpi de zidărie, aducându-i-se pe din lăuntru îmbunătățiri, cu cheltuiala fraților Ștefan și Atanasie, fii Polcovnicului Dinu Bolintineanu.

După trecere de alți 39 de ani, adică în anul 1899, în urma împroprietăririi clăcașilor, dumnealui Constantin, fiul lui Ștefan și a Polc Dinu Bolintineanu., văzând că biserica a rămas fără de niciun venit, a înființat un târg săptămânal prin clădire de prăvălii pe terenul pe care era clădită o casă a bisericii, în care era școala, iar pentru școală. a ridicat, tot atunci, o clădire măreață cu două săli de studii și două locuințe de învățători, pe terenul căminului în care s'a născut poetul Dumitru Bolintineanu, unchiul meu de văr.

Morminte:

Aci repauzează C. I. Bolintineanu, născut la 10 Mart 1835, decedat în Viena la 1 Ian. 1892, în etate de 57 ani

Ion Bolintineanu: 1735 — 1837; Voica: 1754 — 1822; Ion: 1776 — 1845; Bălașa: 1790 — 1818; Ion: 1806 — 1886; Maria: 1803 — 1836; Dumitru: 1867 — 1875; Maria: 1870 — 1873; Petre: 1874 — 1878; Valeria: 1878 — 1888.

Acest monument s'au ridicat în memoria și pentru conservarea mormintelor familiilor Dinu Bolintineanu și Iamandi Cărpinișanu, 1890.

I. L'ÉGLISE STAVROPOLÉOS

par G. NEDIOGLU

L'église dite Stavropoléos de Bucarest est due à l'archidiacre grec de Stavropolis, évêque titulaire, qui habitait Bucarest vers le commencement du XVIIIe siècle. Il était originaire d'Ţstanița, dans le diocèse de l'ancienne Pogoniana.

L'église fut bâtie d'abord dans une forme quadrangulaire, pour être ensuite agrandie de deux absides latérales et prolongée du côté de l'autel. Les ouvriers furent Roumains et un «stucateur» Jourdain a fixé son nom sur les murs.

II. L'ÉGLISE DE MIRAUTZ

par G. BALȘ

L'église de Mirautz à Suceava est considérée comme une des plus anciennes de Moldavie. On est en général d'accord pour fixer la date de sa fondation vers l'an 1400. Elle servit d'église métropolitaine.

Vers 1513, à la suite d'un événement inconnu, l'église a été dévastée, d'une telle façon que le prince Bogdan le Borgne commença la construction d'une nouvelle église métropolitaine, qui a été terminée en 1522.

Lors d'une récente restauration Mirautz, on a relevé

les indices certains d'une reconstruction des parties hautes de cette bâtisse, au XVIIe siècle.

Or, l'examen du plan montre qu'il est à peu près identique à celui de autres églises moldaves du XVIIe siècle. Les façades montrent aussi les caractéristiques valaques introduites en Moldavie vers 1600 et plus tard. Il résulte de cette analyse que la reconstruction constatée au XVIIe siècle a été radicale et que l'édifice actuel n'est plus l'église de 1400, mais un monument élevé vers le milieu du XVIIe siècle.

III. L'ÉGLISE DE GRĂDIȘTEA-VLAȘCA

par V. BRĂTULESCU

Ancienne église fondée par Bunea Grădișteanu vers la deuxième moitié du XVIIe siècle.

IV. LA QUESTION DES BASTARNES EN RAPPORT AVEC LA PIERRE SÉPULCRALE DE DRAGOMIRNA

par CATHERIE DUNĂREANU-VULPE

La première mention des Bastarnes est dans Polybe: ils apparaissent comme mercenaires du roi de Macédoine. Ils sont mentionnés deux fois par Tite Live. Ils surgissent près d'Histria l'an 61 a. Chr.; en 29 ils se réunissent aux Daces pour piller dans les Balcaus et sont battus. Le *Monumentum Ancyranum* les mentionne. Leurs rois figurent, avec ceux des Roxolanes, dans une inscription de l'an 52 de

l'ère chrétienne. Ils font partie ensuite de la coalition contre Rome. En 268 ils s'appellent Peucins. En 282, cent mille d'entre eux sont transplantés sur la rive droite du Danube. Les autres mentions ont un caractère purement archéologique. Un château des «Bastarnes» dans Procope. Les géographes les placent entre les Germains, les Gètes et les Sarmates; Plinie l'Ancien en fait les voisins des Daces; ils le sont aussi des

Quades, Carpes. et «Transimontaius», Costoboques se trouvent aux alentours. Il s'agit d'un territoire au Nord des Carpathes. Les témoignages anciens attestent que les Bastarnes sont des Germains mêlés de Sarmates. D'autres parlent d'une parenté avec les Gaulois. C'est une simple confusion. Des Celtes apparaissent sur le Bas Danube et à l'embouchure du Dniester. L'opinion contraire de Siebiger est rejetée. Ces renseignements sont donnés en relation avec l'inscription grecque placée comme pierre tombale dans l'église de Dragomirna, en Bucovine, où il est question d'une «guerre olatique» (des Olates, une tribu thrace près d'Apollonie).

Les Bastarnes étaient une population «paresseuse et sale»; ils portent la barbe, une coiffure penchée de côté, une cuirasse angulaire, des braies étroites, un écu hexagonal. Ils vivent de leur salaire comme soldats et s'enivrent de vin.

Venus de la Morava supérieure, les Bastarnes ont conquis cette région thrace et sarmate qu'ils occupent ensuite. Ils forment la première onde germanique dirigée vers le Sud-Est de l'Europe. Il y a un rapport entre cette invasion et celle des Goths.

V.

LES FONDATIONS RELIGIEUSES DE MICHA ANASTASIÉVITSCH (L'ÉGLISE DE CLEJANI-VLAȘCA ET CELLE DE BRÂNCENI-TELEORMAN)

par V. BRĂTULESCU

Refugé du royaume voisin serbe, le major Micha Anastasiévitch, un de plus riches propriétaires du dernier siècle

en Roumanie, y a fondé deux églises: une à Clejani en 1864, l'autre à Brânceni en 1850.

VI.

ÉGLISES ET COUVENTS DU DISTRICT DE BUZĂU

par N. A. CONSTANTINESCU

Alunișul. Ancienne église creusée dans le rocher, dotée de terres par le prince Mihnea en 1578.

St. Georges et Fundătura. La première était un skite de bois du XVI-e siècle. La seconde ne porte pas de date.

Église Cârmu. Bâtie en 1536 par le prince Mircea; belles proportions.

Église de Cătina. L'ancienne existait en 1613.

Skite Fundul Cătinii. Appartient au XVI-e siècle.

R E D A C Ț I A :

SECRETARIATUL COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE

BUCUREȘTI. — STRADA GENERAL BERTHELOT No. 26

Secretar-Director : VIRGILIU N. DRAGHICEANU

Buletinul se găsește de vânzare la principalele librării din Țară
Studenții, profesorii și preoții au 45⁰/₀ reducere, adresându-se Secretariatului.

Fie care fasciculă apare în două ediții :

Ediția pe hârtie chromo Lei 120. — Ediția pe hârtie velină Lei 90.

La Secretariatul Comisiunii se poate procura Buletinul Comisiunii pe anul 1923 consacrat Curții Domnești din Argeș. Exemplar de lux cu text francez Lei 1.100, fără text francez Lei 1.000. Exemplar pe hârtie velină cu text francez Lei 600, fără text francez Lei 500.